

ut hac ratione faceret memoriale seu monumentum Liberationis ex captivitate Babylonica.

Egregium verò monumentum! Legem sacram sine mandato Divino immutare, Literas à Deo datas abrogare, & humanas gentium prophanarum substituere, Sacrorum Prophetarum scriptis manus inferre. Bellè sanè hoc cum officio Esræ Scribæ velocis in Lege Domini quadrasset! Hoccine esset עשרה לישנה החזיר *coronam Legis in pristinum statum restituere*, quo encomio à priscis Hebræis ornatur Esra? Annon in eum sic competere videtur illud Jeremiæ 8. פ. 8. הנה לִשְׁקֵר עֵשֶׂה עַיִן *Ecce in vanum adaptavit stylum suum scriba?* Annon hoc esset בית המקדש חזיר אל תוך בית המקדש *porcum quasi in Domum sanctuarii introducere?* הלא י תקנתו קלקלמו *Annon hec correctio, corruptio potius videtur?* Sed de hoc monumento nec Esræ canonica historia, nec priscorum Hebræorum monumenta quicquam memorant.

74. Sunt etiam qui argumentantur ex Nominibus Literarum Hebraicarum, quæ dicunt esse Chaldaica.

¶. Hoc esse falsum: Nomina literarum, & formâ & significatione, dicunt esse Hebraica. Qui aliter sentit, fallit & fallitur.

Non desunt quoque, qui hanc Objectionem movent; *Chaldaica lingua fuit prima: Ergo ipsorum quoque litera prima, ut Plinius alicubi scribit, Assyriorum literas semper fuisse arbitror.*

¶. Δῆλον. Negatur antecedens: Primatum enim honorem non Chaldaicæ vel Assyriacæ deberi linguæ, sed Hebrææ, satis, ut opinor, constat ex Dissertatione nostra de Linguæ Hebrææ Origine & Antiquitate. Si Assyriorum dicerent linguam fuisse primam, id est, eorum qui Assyriam olim incolebant, facilius concederemus. Primorum enim hominum habitatio fuit in Assyria: & Chaldæi Generis Hebræorum Parentes fuerunt, ut Joseph. eos vocat lib. 1. contra Apion. Sed hinc non sequitur, illos eam linguam locutos esse, quæ posterioribus temporibus in illa terra fuit usitata. Deinde, falsâ hac hypothesi nititur, Literas hodiernas Hebræorum esse Assyriorum proprias, & apud Hebræos mutuaticias; cùm contrarium sit verum.

Atqui, instant, hac ratione incognita manent Literæ Chaldæorum antiquæ, nequidquam de illis nobis constabit, quæ vel quales illæ fuerint!

¶. Literas illas investigent, qui primatum illi linguæ deferunt. Quid mirum, imò quid incommodi, incognitas nobis esse ipsorum literas, cùm nulla planè quoque illorum supersint, saltem apud nos, antiqua illorum monumenta propriâ Linguâ conscripta? Libri Chaldæâ dialecto conscripti, quos nos habemus, non sunt Chaldæorum, sed Judæorum; neque in Chaldæa, sed ferè in Judæa scripti, postquam Judæi ex Babylone reduces fuissent,

fuiſſent, & linguam illam addidiciſſent. Negant autem Hebræi, tempore Captivitatis Babylonice, ſe ſuas literas cum Aſſyriorum literis permutaſſe; ſed Chaldæos, poſt Scripturam ab Angelo in pariete exaratam, & publicationem veri & Sacri Characteris Hebræorum ab Eſra factam, ſuas abjeciſſe, & hos uſurpaſſe dicunt. Adhæc cur major providentiæ Divinæ cura in cuſtodiendis ſuperſtitioſiſſimæ gentis literis requiritur, quibus non niſi vaniſſima quæque commenta & ſomnia humana, quàm in Characteribus peculii ſui, quibus Sacro-ſancta ipſius lex & oracula, conſcripta fuère? An credibile, Deum Judæos Chaldæorum *ἑταίρους* conſtituiſſe, aut Legem ſuam, quæ *Lex veritatis*, Mal. 2. 6. gentis mendaçiſſimæ *ἑταίρους*;

Moyet etiam nonnullos, quod Plinius, & alii Greci & Latini hiſtorici, Phœnicibus inventionis literarum gloriam, ipſorumq; literis, qua Samaritana, primatum adſcribunt.

Hic verò locum opportunum mihi videtur habere id, quod Joſephus ſcribit lib. I. contra Apion. *Mirari ſatis nequeo eos, qui de rebus antiquiſſimis ſolis Grecis fidem adhibendam, & ab iis veritatem cognoscendam exiſtimant: nobis verò (Hebræis nempe) & cæteris hominibus non credendum. Nam equidem planè contrà eſſe video, &c.* Primò etenim argumentis variis in dubium vocari poſſet fides iſtorum authorum in hoc negotio; deinde, accuratiùs pervidendum, quinam Phœnices illi ſint aut fuerint: tertio, an Samaritanæ literæ hodiernæ, ſint iſiſſimæ veterum Phœnicum literæ: quarto, hoc dato & conſeſſo, videndum, unde id habuerint? Inde nempe, quòd illarum tantùm figuræ tunc in vulgus notæ, & ad alias gentes perlatæ fuerint, clam & in archivis reſervato Characterè Sacro, &c.

75. Atque hæc ſunt, quæ de hac materia proferre hac vice Divina conceſſit gratia. Ex iis quilibet nunc eam ſententiam eligat, quæ ipſi probabilis magis videbitur. Suo quiſque per nos fruatur iudicio. Nemini hic præſcriptum quicquam volumus. Quid Hebræi de hac quæſtione ſentiant, quidque de ea ex illorum ſcriptis, quorum quidem penes nos fuit copia, hauriri poſſit, bonâ fide, pro noſtra tenuitate, aperuimus, eademque Chriſtianorum quorundam Scriptòrum, inſigni eruditione virorum, iudiciis confirmavimus & illuſtravimus. Si Antiquitatem Literarum hodiernarum Hebræicarum non ſatis liquidò & evidenter demonſtravimus; argumentis ſaltem non omninò fortaliſis contemnendis munivimus: Si ad argumenta contraria non ſufficienter & accuratè ſatis reſpondimus; ſaltem quid à viris doctis ad illa reſpondeatur, quidq; reſponderi poſſit, expoſuimus. Hoc verò luce meridianâ clariùs oſten-

disse nos putamus, Hebræorum, quâ veterum, quâ recentium, & majorem & meliorem partem, contra quam alii nobis hætenus persuadere voluerunt, pro Literarum Hebraicarum Antiquitate stare ac militare. Si quis meliora & certiora afferre possit, ei lubentes volentes cedemus. Pro his sit

TIBI GRATIA DOMINE JESU.

~~~~~

AD LECTOREM.

Affertâ, ad Librorum Sacrorum sinceritatem astruendam, Literarum Hebraicarum antiquitate, & authentiâ, in Codicibus Hebraicis; proximum nunc esset, ut sequeretur;

Primo, Dissertatio de Punctorum, Vocalium, & Accentuum, Origine, Antiquitate, & Authentiâ:

Secundo, de Codicum Sacrorum Hebraicorum, quoad Literas, Puncta, Accentus, & Voces &c. Integritate, & divina autoritate;

Verùm quia hæc peculiaribus libris prolixè, contra Novatores maxime hodiernos, vindicavimus; in Tractatu nostro *De Punctorum & Accentuum in S. S. V. T. libris, Origine Antiquitate & Autoritate*; & in *Anticritica, seu, Vindiciis Veritatis Hebraicæ*; ad illos Benevolum Lectorem hinc remittimus; quò sic plenam harum Controversiarum, quæ Textu Hebraico moventur, tractationem & discussionem habeat.

DISSER-

DISSERTATIO QUINTA
De
 NOMINIBUS DEI
 HEBRAICIS.

T H E S I S I.

VERISSIMUM est illud Servatoris nostri, qui ipsa est Veritas, effatum: *Hæc est vita æterna, ut te cognoscant verum Deum, &c. Joh. 17. 3.* In quâ quidem cognitione, licet imperfectâ in hæc vitâ (quia momente Apostolo, *hic ex parte tantum cognoscimus, 1. ad Cor. 13. 12.*) Summum hominis Christiani bonum positum est, juxta illud Prophetæ: *Ne jactet se sapiens, &c. sed in hoc gloriatur, qui gloriari vult, quod intelligat & cognoscat me, Jerem. 9. 22.*

2. Cùm verò Deus, in se & essentia sua consideratus, cognoscatur à nobis vel ex Nominibus, vel ex Attributis propriis, non potest non utilissima esse utraque consideratio.

3. Nos itaque in præsentia de Nominibus Dei, ex infinitis, quæ de hæc materia dici & scribi possent ac solent, missis illis, quæ ad sublimiorem Theologiam spectant, mysticis item & Cabalisticis Speculationibus, quædam duntaxat, & quidem maxima ex parte Philologica, quæ S. Theologiæ, & Sanctæ linguæ Studiosis potissimum scitu necessaria & utilia sunt, delibare constituimus.

4. D. Hieronymus in epist. ad Marcellam, decem, ex Hebræorum sententia, enumerat Dei nomina; אל, אלהים, אלהי (vel אלה singulare) אמת, עליון, אלהים, אדני, יהוה, שדי, יהוה. Totidem etiam numerant Hebræorum Cabalisticæ, sed paulò aliter ea recensent.

5. Possunt autem enumerata Nomina Divina ad duas potissimum revocari Classes: Quædam enim desumpta sunt ab Essentia Dei: ut אלהים, אלהי, אלה quædam ab Effectis & Attributis ejus, ut sunt cætera Nomina. Et hoc ordine nos quoque strictim ea pertractabimus.

I. CLASIS.

6. Inter Essentialia Nomina, quæ triasse diximus, primum locum assignavimus Nomini יהוה, tanquam omnium Sanctissimo, Deum ipsum maximè propriè & disertè, ab æterna & independenti existentia, denominanti.

7. Hoc Nomen variis epithetis ab Hebræis insigniri solet. Et *Primo* quidem vocatur שם העצם vel שם ההויה *Nomen substantiæ vel essentiæ*, κατ' ἐξοχην. Derivatur enim à Radice היה vel הוה (nam utraque in lingua Hebræa est usitata) *Esse, existere*. *Tod* ab initio est formativum Nominum priorum, ut in יצחק, יעקב & aliis, desumptum ex tertia persona Futuri. Unde הוה est *Ens, Existens* à seipso, ab æterno, & in æternum, omnibusque aliis extra se Essentiæ & Existentiæ communicans. Nam ille rexera Est, qui à seipso est, & ab æterno, cæterisque omnibus Esse largitur. Rabbi Berachiel, citante R. Jehudah Muscato in Cofri f. 242. col. 2. vult שם העצם explicandum esse *Nomen quod est Substantia*. Sic enim ait: Vocarunt Nomen Tetragrammaton שם העצם, h. e. שם שהוא עצם. Sic explicarunt Sapientes שם העצם non, ut R. Moses in lib. More עצמותו שם המורה Nomen docens essentiæ Dei; quemadmodum hæc phrasis intelligitur de creaturis usurpata. Nam in Creaturis, ipse, & Nomen earum, sunt duæ diverse res, sed quoad Deum Benedictum, ipse est Nomen ejus, & Nomen ejus est ipse. Jam enim audivisti ex me, quod *Literæ* sint Radicale, quod dividitur in *Literas*, in cogitatione Dei. Unde ipse & Nomen ejus sunt unum, & in Emanatione, dum revelantur *literæ*, revelatur *Nomen*. Sic est sententia Cabalistarum. Et tamen ante Emanationem radix ejus fuit in ipso, postea demum autem revelatum fuit. Idè rectè senserunt, qui dixerunt, *Ante revelationem fuit ipse & Nomen ejus Unum: rectum etiam est, quod in Emanatione revelatæ sint Literæ & Nomen &c.*

8. Hanc Nominis istius Sanctissimi notionem divinè expressit Johannes, verè hac in parte Θεολογος, h. e. Dei interpret, in Apocal. cap. i. v. 4. quando scripsit; χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου, καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ. *Gratia sit vobis ab Eo Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est: & v. 8. Dicit Dominus (Hebraicè יהוה אמר quod legitur Amar Adonaj, Dicit Dominus) Quia autem hæc lectio Nominis יהוה per אדני vim Nominis essentialis non exprimit, idcirco porrò additur, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ πατὴρ τοῦ θεοῦ.*

9. In qua explicatione notandum, ὁ ἐρχόμενος idem esse quod ὁ ἐσομενος, ex ratione loquendi Hebræa. Illi enim hoc vocabulum *Futurum* exprimentur quandoque per עתיד simpliciter, quandoque per לעתיד לבוא *Futurum venire, Venturum*, aded ut עתיד *Futurum*, & לעתיד לבוא *Venturum*, apud ipsos promiscuè usurpentur, hæc tamen cum differentia, ut Elias in Thisbi observavit, quod hoc, עתיד לבוא *Venturum*, plerumque adhibeatur in fine sententiæ,

rentiæ, illud in continuata sententia. Quæ observatio optimè hîc quadrat, & explicat, cur potius dicatur *אֶהְיֶה* quàm *אֶשׁוּב*. Sic in Schemoth rabba, *אֶהְיֶה אֶהְיֶה* explicatur per *אֶהְיֶה הוּא וְאֶשׁוּב הוּא וְאֶשׁוּב הוּא* *Ego fui, & ego sum nunc, & ego sum venturus*. Deinde *אֶשׁוּב* pro *אֶשׁוּב* in istis locis poni, aperte liquet ex Apocal. 16. *אֶשׁוּב אֶשׁוּב אֶשׁוּב*, uti locum illum restituit D. Beza, ex antiquo & fide digno exemplari MS.

10. Et optimè quadrat hæc expositio cum ipsa forma Nominis. Nam omnium trium temporum characteres & notæ in eo sunt expressæ. Littera *Jod* ab initio, Characterica est *Futuri*: *Vau* in medio, Participii, temporis *Presentis*; *He* in fine, cum *Kametz* subscripto, *Præteriti*. Atque non est alienum ab hoc, quod Cabalistsæ quidam observarunt ad Exod. cap. 3. idè Deum illic duo ista nomina usurpasse & Mosi revelasse, *אֶהְיֶה* & *אֶהְיֶה* vers. 14. & 15. quòd ex illis componantur ista tria, *אֶהְיֶה* *Fui*, *אֶהְיֶה* *Sum*, *אֶהְיֶה* *Ero*.

11. Deinde vocatur ab Hebræis etiam *שֵׁם הַמִּיחֹד* *Nomen proprium*; quia soli Deo proprium est, & illi soli competit, juxta id quod legitur Jesa. 16. *אֶהְיֶה אֶהְיֶה* Exod. 6. 3.

12. Atque hinc est, quòd etiam Grammaticè eas proprietates servat, quas Nomina pròpria Virorum apud Hebræos habere solent, quæque describuntur ab Aben Esra Exod. 3. Ephodi in Opere suo Gram. cap. 9. & aliis. Nam 1. Nomina propria non assumunt *He hajediah ab initio*; quia illa, tanquam individui Nomina, sui notitiam per se suo Nominis exhibent, nec alio signo opus habent: Non enim dicimus *הַיִּשְׂרָאֵל*, *הַאֲבִרָה*: Ita nunquam legitur *אֶהְיֶה*: Præfigitur autem cæteris quibusdam Nominibus; dicitur enim *אֶהְיֶה אֶהְיֶה*. 2. Non recipit *affixa pronomina*. 3. Non admittit *formam constructam*. Hinc in illis locis ubi legimus *אֶהְיֶה אֶהְיֶה* *DOMINUS exercituum*, omninò videtur esse Ellipsis, pro *אֶהְיֶה אֶהְיֶה אֶהְיֶה* *Domini Deus exercituum*, utalibi frequenter legitur. Contra analogiam enim & naturam Nominum priorum est, ut cum Nominibus appellativis construuntur; maxime hujus Nominis Divini propriissimi. 4. Non declinatur, neque flectitur ex numero singulari in pluralem.

13. Tertio vocatur *שֵׁם חַמְפּוֹרָשׁ* *Schem hammephorasch*, quod pro diversa verbi Hebræi *פָּרַשׁ* significatione, diversimodè quoque exponunt. Quidam enim reddunt *Nomen explicatum vel expositum*. Sic volunt dici, quòd eo Divina essentia propriè exprimat & explicetur, imò quòd Deus ipse Mosi, & per eum Israëlitis, eo suam essentiam exposuerit: aut quòd exponatur, pronuntietur & proferatur, seu per cognomen *אֲדוֹנָי* *Adonaj*, seu per 12. aut 42. aut 72. literas, de quibus videri potest Galatin, de Arcanis Ca-

250 DISSERTATIO V. DE NOMINIBUS

thol. Verit. lib. 2. cap. 18. Alii המפורש שם *Schem hammephorasch* volunt dici
 q. Nomen separatum & segregatum, quod planè ab aliis Dei nominibus sit di-
 stinctum & sejunctum, soli Deo, tanquam primæ causæ & Enti entium,
 competens. Vide Ikkarim fol. 53. col. 1.

14. Quarto vocarunt illud à numero literarum שם של ארבע אותיות *שם*
Nomen quatuor literarum, vel שם בן ארבע אותיות *Nomen filius quatuor literarum*.
 4. sc. literis constans, ad cuius imitationem Græci dixerunt *τσεγγεταυαλετ*.

15. Honoris causâ etiam pluribus aliis nominibus insignire solent, שם
 הנכבד והנורא *Nomen gloriosum & terribile*, ex Deuter. 28. 52. Ad timendum
Nomen gloriosum & terribile hoc, יהוה DOMINUM Deum tuum. Item, השם
Nomen illud, per Synecdochen, idq; ex Levit 24. 11. ויקרב בן האשה הישראלית
 Et expressit filius mulieris istius Israëlitis *Nomen*; τὸ ὄνομα; scil.
 Dei proprium, magnum & gloriosum, ut Hebræi exponunt.

16. His breviter sic præmissis, quæstiones aliquot de hoc Nomine pau-
 cis placet attingere.

17. Primò enim quæri potest; An Mosi primùm hoc Nomine se Deus revelave-
 rit, atq; adeò ante Mosén ignotum & inauditum fuerit?

Occasionem quærendi præbet locus Exod. 6. v. 3. ubi legitur; ויאר-
 ויאר אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יהוה לא נודעת להם
 Abrahamo, Isaac, Jacobo, in (nomine) *El Schaddai*; sed nomen meum
 יהוה non notum feci eis; vel, nomine meo יהוה non notus factus sum eis.
 Ex quo loco videtur colligi, ignotum Patribus hoc Nomen fuisse. Nos
 tamen statuimus, Patribus sanctis omninò non ignotum fuisse hoc Dei
 nomen. Nam ex. gr. Genes. 14. v. 22. dicitur, Abrahamum dixisse ad Re-
 gem Sodom, ויקרא שם אברם בשם יהוה *Lexo manus meas ad יהוה Dominum ex-*
celsum, &c. Genes. 13. 4. ויקרא שם אברם בשם יהוה *Et invocavit ibi Abraham no-*
men יהוה Genes. 15. v. 2. dicitur Abraham Deum his verbis allocutus esse,
 ויקרא שם אברם בשם יהוה *Ego sum יהוה qui te*
eduxi ex Ur Chaldim. Ex horum & aliorum locorum collatione patet, non
 ignotum fuisse ipsis Nomen hoc. Ad illorum conciliationem variè re-
 spondent. Breviter, existimamus non inconcinne responderi posse, Deum
 Exod. 6. non tam de Nomine, quàm de re ipsa per hoc Nomen significata;
 cognitione videl. illa Dei clara, Mosi unà cum Nomine, hic & Exod. 3.
 revelatâ, locutum esse, quam longè illustriorem à Deo accepit Moses, &
 per eum Israëlita, quàm Patres ante ipsum. Nulli enim ante Mosén de facie ad
 faciem apparuit. Adde quod, si subtiliter verba ista Mosi explicare quis vel-
 let, ea etiam hoc pacto possent reddi: *Apparui Abrahamo, Isaac & Jacobo, in*
El Schaddai & nomine meo יהוה, neq; tamen notus factus sum eis. Nam etsi nomen
 hoc

hoc audiverint, tamen vim & efficaciam ejus non tam benè intellexerunt, neque tam claram & illustrem Dei cognitionem sunt affecti.

18. *Secundò quæritur: Quanam genuina hujus Nominis sit lectio & pronuntiatio?* Duo hic quærentur. 1. *Quomodo primitus fuerit pronuntiatum & lectum?* 2. *Quomodo hodiè sit legendum?*

19. De primo variæ sunt doctorum virorum sententiæ, vel potius conjecturæ, dum alii cum Samaritanis JAHVE, alii cum Græcis JAO, alii cum Latinis JOVA, alii cum recentissimis quibusdam JEHOVAH, alii aliter pronuntiandum volunt. Nos asserimus, quemadmodum Moïsi tempore etiam vulgo ejus pronuntiatio nota erat, ut colligere est ex Levit. 24. v. 11. 15. 16. ita veram & genuinam ejus pronuntiationem hodiè ignotam esse, & cum reliqua Judæorum gloria, urbe, Templo, Regno & sacerdotio, interiisse. Liquet hoc satis evidenter. 1. ex unanimi Judæorum consensu, per longam traditionem inter ipsos recepto. Vide eam in Lexico Hebraico ex Kidduschin fol. 71. 2. ex ipsa illa varietate, quæ inter eos est, qui hujus nominis consonas cum suis vocalibus exprimere sunt conati. 3. ex inconstanti punctatione ejus, dum modò יהוה modò יהוה punctatur.

20. *Alteram quæstionem quod attinet, quæritur; Rectiusne illi faciant, qui Nominis Tetragrammati Consonantes cum punctis sibi additis legunt JEHOVAH, an verò illi, qui per vicarium nomen ADONAI?* Nos asserimus, rectius facere illos, qui legunt Adonai, idq; propter sequentes rationes:

Primo, Quia puncta hæc Nomini יהוה hodiè subscripta, non sunt ejus propria, sed nominis אדני. Unaquæque autem vox pronuntiari debet cum suis vocalibus. Quia ergò hoc Nomen, non proprias, sed alienas habet, etiam secundum illarum consonas est legendum. Quòd verò hæc puncta non sint ipsius propria, multis modis probari potest.

1. Si propria essent, & Jehovah vera fuit pronuntiatio, utique constanter & immutata permanerent, præsertim in Nomine hoc Dei proprio & essentiali. Atqui sæpissimè mutantur puncta ista, & quidem non promiscuè, sed concurrente Nomine אדני, ne scil. bis legatur Adonaj: tunc enim punctatur יהוה Jehovi, punctis scil. Nominis אלהים Elohim. Unde manifestissimè arguitur, lectionem & punctationem illam non esse genuinam, sed ADONAI. Quòd Jod habet Scheva simplex, cum אדני Adonaj habet Scheva compositum ab initio, parum interest, cum Scheva ab initio vocis apud præscos instar A rapti, hoc est, Catephpathach pronuntiatum fuerit. Vel etiam fieri potest, ut compendii causâ ita scripserint, quia creberrimè in Sacris literis occurrit, Hebræorum quidam putant mysterium subesse.

Hinc scribit R. Afarias in Meor enajim cap. 6. fol. 42. 2. **הַיְהוָה לְקַרְיָאָה** האדונות שבא בלבד תחת היוד לא חסף פתח כראוי אל האלף הוא אצל מקבלי האמת למען אשר חבר האותיות והנקודות יעלה לע"ב בלבד כמלואו וצירופו של שם העצם מזולת כי גם אלוה בלשון יחיד נקוד חסף סגול מה שאין בן אדון חסף פתח או לכל ידעת' *h. e. Quod verò Nomen hoc Tetragrammaton, quando per אדני legitur, habet Scheva simplex sub Jod, non Chatephpathach, ut requirit littera א, id, juxta Cabalistas, ideò factum est, ut compositio literarum & punctorum ascendat tantum ad 72. secundum plexitudinem & combinationem (Cabalisticam) Nominis essentialis. Adde quòd Nomen אלוה in singulari quoq; numero punctatur cum Chatephsegol (unde, vult dicere, fieri potest, ut, quando יהוה per אלהים legitur, א notetur cum א): אדני verò non sic notatur cum Chatephpathach (atq; ideò fortassis notatur' cum א, quando יהוה per אדני legitur.) Aut certè factum hoc est propter aliam aliquam causam, quam ego ignoro.* Samuel Arcuvolti in **עֲרֵגַת הַבְּשָׁם** cap. 26. **שְׁבָא תַחַת הַיּוֹד בְּלִי פֶתַח כִּי לֹא יֵאוֹת הַחֲסָף פֶּתַח כִּי אִם בְּאַחַח' ע' או לְמַעַן יַעֲלֶה אֶל-חֲבֵר הַאֹתוֹת וְהַנְּקוּדוֹת לְמִסְפַּר ע"ב כִּי בֵן יַעֲלֶה הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא בְּצִירּוֹפוֹ וּבְמִלּוּאוֹ-וְאִם כֵּן אֵין הַנְּקוּדוֹת הָאֵלֶּה עֲצֻמוֹת לוֹ . וְזֶה טַעַם לֹא בְּשֵׁאֲנִי בְּכַתֵּב אֲנִי גִקְרָא , וְסוּד ה' לִירְאִי' *h. e. Scheva sub Jod est sine Pathach, quia Chatephpathach non competit nisi litteris gutturalibus: aut, ut compositio literarum & punctorum ascendat ad 72. Huc enim ascendit Nomen illud gloriosum in plenitudine & combinatione sua. Unde ista puncta non sunt ipsi essentialia. Et hæc est ratio illius dicti apud Talmudicos: Non legor sicut scribor. Secretum autem Domini est timentibus ipsum.***

2. Quia Literæ serviles & præfixæ ל, מ, נ, ו, punctantur non ad formam punctationis יהוה, sed vicarii nominis אדני A D O N A I. Scribitur enim יהוה, ביהוה, ליהוה, מיהוה, cum regulariter, si hæc propria essent puncta, dicendum fuisset ליהוה, מיהוה, ביהוה, sicut dicitur ביהודה, ליהודה &c.

Unum exemplum excipitur הַלְיְהוָה Deuter. 32. 6. quod juxta cæterorum formam punctandum fuisset הַלְיְהוָה: altera verò forma videtur docere legendum *Haljehovah*. Vox autem hæc tria habet irregularia; *Primò* ה majusculum, de quo vide Tiberiadem cap. 14. *Secundò* Pathach sub ה, pro Chatephpathach: *Tertiò* ל in quibusdam libris caret Schevâ.

In Bibliis majoribus annotatum est ad marginem: *Juxta Sorienfes ה seorsim scriptum est, & ליהוה seorsim: Juxta Nabardenses ה seorsim, & יהוה seorsim: Juxta alios libros est una dictio.*

R. Bechai scribit de hac voce; ה' נכתבה לבריה He in hac voce solum vel seorsim scriptum est, & quidem cum Pathach: sub ל autem Scheva quiescens. Debuisse quidem habere Scheva mobile, ut ליעקב: sed quia impossibile est, ut continuò legantur duo Scheva, idcirco constituendum fuit Scheva quiescens, ut sub י fieret mobile, neq; cor-
rumpe-

rumperetur punctatio Nominis Divini. והנה המלה זרה אין כמוה בכל המקרא. *Est autem vox anomala & irregularis, cujus similis non extat in tota Scriptura.* Sic non potuit Lamed habere Chireck, ut in יהודה; quia hac quoque ratione destrueretur punctatio litera Jod in Nomine Tetragrammato, sicut accidit in voce יהודה. *Hac de causa sic punctanda fuit ista dictio.*

Aben Esra in libro מאונים *Mosnájim*, fol. mihi 208. col. 2. de eadem voce hæc habet: היא מלה זרה והנה זה ההא יגלה לנו סוד גדול והוא שהא לא יתכן היותו בשוא ופתח כי אין יכולת באדם לקרוא שוא נע אם לא היה אות אחריו על כן יהיה ההא בפתח כדרך הההין התמהין וידוע כי תחת הלמד יהיה שוא נע כמשפט כל למד נוסף כמו ליעקב. ואל תשים לבך לקריאה שאנחנו קוראים כי הצרכנו להניח הלמד שהוא נע בעבור היות שוא נע תחת אלף אדון כשיהיה נצמד על כן יהיה ההא פתוח ויורה עליו סלו לרוכב בערבות ביה שמו. ואילו היה הלמד מתנועע בחזק כמשפט למד ליהודה לא בפתח היוד אחר הבית ומהשם שהוא מעניין אחר יתברר זה הסוד והמשכיל יבין. *Ut verum fatear, non satis assequor, quid his omnibus sibi velit, unde malo illis interpretandis superfedere, quàm inconditam & inspidam versionem Lectori obtrudendo, duplicem illi molestiam facessere. Conclusio illius est, המשכיל יבין.* *Intelligens hæc capiet.* Istiusmodi ergò intelligentibus hæc talia relinquamus hac vice.

3. Quia post hoc Nomen literæ כפת בנד insigniuntur cum Dagesch leni, tanquam post אדני, non post יהיה, nam post hanc formam id non debet fieri.

4. Alia ratio videtur peti posse ex forma seu terminatione hujus Nominis in ה. Quod si enim hæc punctatio propria est Nominis hujus Divini Tetragrammati, tum habet terminationem fœmininam: Acutitona enim in ה sunt generis fœminini: At non conveniens vel probabile videtur, Nomen Dei, & quidem Proprium, pronuntiandum & proferendum esse sub forma Nominum fœmininorum. Hinc graviter reprehendens Aben Esra Rabbi Marinum Grammaticum, quòd Psal. 66. v. 5. ubi de Deo legitur, נורא עלילה *Terribilis opere*, vocem fœmininam עלילה pro Nomine divino fumat; ומי יתן ולא תמעל ידו לכתוב כי יקרא השם על דרך שמות הנקבה; *Utinam*, inquit, non prævaricata esset manus ejus, scribendo, quòd Deus appelletur secundum formam Nominum fœmininorum; in libro צחות *Tzachut* fol. 148. col. 2.

Secundò, Quia antiquissimi Bibliorum Interpretes, Evangelistæ & Apostoli, Patres item hujus linguæ periti ad unum omnes, Nomen יהיה jam ita legerunt, neque reddiderunt per voces, quæ εὐαγ vel *Essentiam Divinam*, sed quæ *Dominium* significant; non quòd ignorarent, hoc Nomen *Essentiam Divinam* denotare, sed quia illius loco legebant *Adonaj*, quæ vox *Dominium* significat. LXX. Græci, qui 300. circiter annis ante Christum floruerunt

vix aliter unquam, quàm per $\kappa\epsilon\iota\sigma\iota\varsigma$, reddiderunt. Hos secuti sunt Aquila, Symmachus, Theodotion: Origenes etiam in Hexaplis, in quorum altera columna textum Hebraicum Characteribus Græcis exprefferat, Tetragrammaton hoc nomen per Adonai semper expreffit, ut liquet ex Epiph. Chrysoft. & aliis, qui loca ex illis Hexaplis produciunt. D. Hieronymus semper pro eo habet *Dominus*; & Exod. 6. 3. ubi Tetragrammaton occurrit, ille (siquidem ipse vulgatæ versionis author est) reddit: *Nomen meum Adonaj non indicavi eis*. Ita Paraphrastæ Chaldæi, Onkelos & Jonathan, qui paulò ante tempora Christi floruerunt, loco Tetragrammati usurpant Adonaj. Sic etiam reliqui Interpretes, Arabes, Syri, Persæ, Æthiopes, &c. Evangelistæ & Apostoli, ut in cæteris plerunque LXX. Græcorum versionem sunt sequuti, ita hîc quoque ab ea non recesserunt. Christus ipse hanc eandem consuetudinem retinuit & imitatus est; Ex gr. Deuteron. 6. 7. 16. in Hebræo est; $\text{לא תנסה את יהוה אלהיכם}$ *Non tentabis I. H. V. H. Deum vestrum*; Christus, hunc locum allegans Matth. 4. 7. dicit: Scriptum est $\text{ἐν ταπεινώσει κύριον τὸν Θεόν σου}$. Sic ibid. 7. 10. cap. 5. 33. Matth. 22. 7. 44. ex Psalm. 110. *Dixit Dominus Domino meo*, ubi in Hebræo est נאם יהוה לאדוני *Dixit יהוה Domino meo*. Cur utrumque expreffit Christus per nomen *Dominii*? An quia ignoravit, in Hebræo primum essentia Nomen esse? aut quia veram ejus prononciationem nescivit? Nequaquam; sed quia ita vulgò proferri solebat. Huc etiam fortassis uno oculo respexit Johannes in Apocalypf. cap. 19. 7. 12. his verbis: $\text{ἐγγὺν ὄρουμα γεγραμμένον ὁ ἔδεις ἄδεν ἐν μὲν αὐτοῖς}$.

Tertio, Quidnam sibi volunt Epitheta illa, quæ Patres Græci huic Nomini tribuerunt, dum illud vocarunt $\text{ἀνεκφώνητον, ἀόρητον, ἀφρασον, ἀλεχον, ἀφθρητοι δασύρητον, ἢ ἰνδύναυ μὴ δυνάμειον}$? An quòd per se & suâ naturâ tale sit? Annon potius, quòd propriis suis vocalibus exprimi amplius non possit, sed alienis, & per consequens etiam alterius nominis consonantibus efferatur.

Quarto, Quia plerique ex dissentientibus יהוה legunt per *Elohim*, quandò ad ejus nominis formam punctatur יהוה , nec aliter tunc legi debere aut posse, fermè omnes consentiunt. Cùm itaque parium eadem sit ratio, & ibi vicarium nomen substituunt, cur non idem faciunt & hîc?

Quinto denique, quia recentissima est hæc prononciatio, patrem habens, ut omnes volunt, Galatinum, qui superiori tantùm sæculo floruit: qui tamen ipse eâ nunquam utitur, præterquam uno in loco, ubi dicit, ita legi posse, non debere.

21. Ex his concludimus, longè rectius eos facere, qui legunt *ADONAI*, quàm qui *JEHOVAH*; cùm à suis partibus habeant & rationes firmissimas,

mas, & auctoritates gravissimas, neque ullo modo superstitionis Judaicæ illos accusandos esse.

22. Si quis de causa quærat, *Cur aliter legatur quàm scribatur?* breviter respondemus; 1. hoc Nomen (ut supra diximus) vulgò notum fuisse & usitatum, 2. cum ex quotidiano usu fortè non tantum evilesceret, sed nimis leviter & profanè usurparetur, videri lege quadam ejus prolationem extra usum sacrum & necessarium fuisse prohibitam, & personis sacris duntaxat concessam & reservatam. 3. hâc ratione ejus notitiam in vulgo progressu temporis defuisse, & inter paucos remansisse, 4. Urbe & templo vastatis, totoque cultu Mosaico abolito, etiam hujus Nominis pronunciationem planè, & ex singulari Dei judicio, inter Judæos periisse. Itaque existimamus, ex *דאבלעז* & religione primò hoc factum esse, cui, ut fieri solet, mox aliqua accessit superstitio (cujus reliquias multas adhuc cernere est inter Judæos, veluti, quòd hujus Nominis consonantes, extra Biblicum contextum non scribunt, sed alias substituunt, veluti *יהוה* *Jehovah*, aut duo " &c. quòd non delent, non frangunt, si vasi, vel alii instrumento, sit insculptum, & penè adorant, &c.) Tandem autem factum est ex necessitate, ut etiam nunc hodiè, dum nemo planè ampliùs extat, qui genuinam ejus cognitionem habeat.

23. Ex plurimis quæ contrà proferuntur, unum tantum hîc attingemus, quod maximè videtur plausibile, & à paucis vel tactum vel explicatum; *Quod si enim non fuit pronunciatum & lectum JEHOVAH, quare hujus lectionis forma assumpta in Nominibus quibusdam propriis virorum, qui boni, ut videtur, eminè causâ solebant sua Nomina ex Divino hoc Nomine componere; unde Jehonathan, Jehoadah, Jehoram, &c. in quibus utiq; verisimile est Jeho in illis esse ex Jehovah, nec tamen legitur Adonathan, Adoram, &c. ut omninò probabile hinc sit, pronunciatum tunc temporis fuisse JEHOVAH.*

In hac Objectione duo distinctè videnda; Primò, *An omninò certa & evidens sit horum Nominum ex Nomine Divino & alio prophano, compositio?* Secundò, *Si ita se res habeat, an ex pronunciatione & lectione illorum Nominum concludi possit pro lectione Jehovah?*

Primum ergò quod attinet, *An videlicet illa Nomina ex Nomine hoc Divino sint composita?* Sunt, qui Compositionem istam negant. Ita sensitse videtur R. Abraham Aben Esra, unde est quod ad vocem יהושפט Joëlis 3. פ. 13. scribit: *המפרש יהושפט כי השם ישפט זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא* h. e. *Et qui exponit vocem Jehoschaphat, per, Deus judicabit eos, id facit allegoricè: Nam juxta viam simplicem & literalem conveniens quidem est, ut nomen Hominis com-*

ponatur

pharis. Ergo secundum hos etiam ה tantum insertum; Jod enim jam antea fuit in ipsius nomine. Hoc Medrasch R. Aharon Aben Chajim Fessanus Arabs לב אהרן *Lev Aharon* ad Judic. 4. fol. 24. a. sic exponit, עדות ביהוסף שמו שירצה עדות על יוסף שלא חטא ולא נגע אפילו במחשבה בשם זה שנתוסף על שמו ונקרא שמו יהוסף שנראה שהוא משותף לו יתברך ולא יתכן זה אלא ה. e. *Testimonium in Joseph posuit*, Psalm. 81. *quo vult significare, Testimonium de Josepho, quod non peccavit & tetigerit uxorem Potipharis, ne cogitatione quidem, esse in Nomine יה*. Nomini ejus hic superaddito, dum vocatur Jehoseph, quod speciem habet, ac si Deus vel Dei Nomen cum ipso communicatum esset, quod non quadraret, nisi omnino immunis fuisset à transgressione. Et hic ergo author vult, literam ה nomini Josephi insertam fuisse, non ut conficeret nomen Tetragrammaton, sed nomen יה, & id quidem non proprie, sed tantum per indicium, respectu literarum, non vocalium. Vide & Zohar in Levitico col. 21.

Pro altera sententia, quod videlicet istius formæ Nomina, aut saltem nonnulla, ex Nomine proprio Tetragrammato יהוה, & alio, sint composita, ista videntur facere Nomina, quæ ab initio nonnunquam habent אל, nonnunquam יהו. Talia sunt אלנתן *ELnathan*, & יהונתן *JEHONathan*: Sic, אלחנן *ELchanan*, & יהוחנן *JEHOchanan*: אלידע *ELjadah* & יהודע *JEHOjadah*: אלישבט *ELischabah*, & יהושבט *JEHOSchabah*: אליקים *ELjakim*, & יהויקים *JEHOjakim*. Sic legimus 2. Reg. 23, v. 34. quod Pharao Necho Rex Ægypti, cum Regem constituisset *Eljakim* filium Josiæ, in locum patris ejus, nomen ejus verterit *Jehojakim*, quo nomine etiam postea in sacris notatur; in recognitionem scilicet, quod ipsius autoritate & potestate regnum obtinuerit; & quod Deus eum non reprobarit, sed *Divinitus constitutus* fuerit: Hoc enim significat *Eljakim* & *Jehojakim*.

Respondent Hebræi nonnulli, concedendo, ex parte hic nomen Tetragrammaton concurrere ad hanc compositionem, verum non directè & primariò, sed indirectè & obliquè. 1. Quod nomen adhibeatur non integrum, ut alia quædam nomina Divina in compositionibus, אל, יה, שדי; sed quoad nonnullas tantum literas, quæ in aliis quoque nominibus prophanis quandoque occurrunt, ac proinde huic nomini cum aliis sint communes. Huc facit quod legitur in עסיס רמונים *Asisrimmonim* cap. 22. Posteaquam de Nomine יהוה loquutus esset author, dixissetque illud aliquando etiam occurrere בלשון חול *sensu prophano*, subjungit; אלמא שם אהיה עם היותו; נורא מאד לא ישתוה אל השם הגדול כי אפילו נאותיותו לא באר בלשון חול אלא בתוספת אלף אחריון לאפוקיהו מקדושת השם דכתיב מקום שיפול העץ שם יהוה הא למא זה דומה ליהוה בן נמשי ושאר שמות כיוצא בו יהושוע יהוצקן יהויכין ודומיהם:

h. e. Idcirco Nomen E H J E H, quamvis sit quoque summè tremendum, non tamen equatur Nomini magno Tetragrammato, quia ne tres quidem ejus literæ occurrunt sensu & usu prophano, nisi subsequente Aleph (vel aliâ literâ) ut sic eximantur & excipiantur à sanctitate Nominis hujus, sicut scriptum est; In loco, ubi deciderit arbor, illic יהוה Jehu erit, Eccl. 11. 3. Cum quo convenit nomen יהוה Jehu filii Nimschi, 1. Reg. 19. 16. & alia ei similia: Item ista; Jehofchua, Jehozedek, Jehojachin, &c. 2. Licet compositio aliqua sit respectu literarum, tamen non quoad puncta, quæ constans est Hebræorum sententia. Ratio Impositionis hujus formæ Nominum priorum videtur profluxisse ex forma illorum Nominum, quæ ab initio habent syllabam ך, quæ forma est antiquissima & ante Mosen quoque usitata, sicut patet ex Nomine יוסף Josephi, & יבנה Jochebed, matris Mosis, Exod. 6. 20. infertâ literâ ה, ut supra dictum. Syllabam autem hanc ך esse in istis ex contractione Nominis Tetragrammati certò asseverari non potest, cum etiam adhuc apud quosdam controversum sit, num ante Mosen Nomen hoc Patribus notum fuerit.

25. Alteram quæstionem quod attinet; An compositione istâ concessâ, concludi possit ex lectione illorum Nominum pro lectione JEHOVAH?

Responderetur negando; Posito enim, istam compositionem ex Nomine Tetragrammato factam esse, tamen nec dum sequitur, quod illi intendunt, ista puncta esse propria Nominis יהוה: sed ut in eo sunt mutuatitia, ita & hîc talia manebunt.

Inst. Atqui ista puncta in illis nominibus compositis pronunciantur unâ cum consonis. Ergo & in Nomine simplici.

26. Quod in istis Compositis consonæ Nominis יהוה unâ cum punctis illis exprimuntur & pronunciantur, secus quàm in simplici Nomine Divino, causa est, quia Nomen illud non est integrum, neque propriè Nomen Divinum & sanctum illud, sed æquivocè & communiter; cum etiam aliæ voces multæ sint, tres istas literas cum his vocalibus præ se ferentes, quæ nequaquam dici possunt ex Nomine Divino esse compositæ. In prophanatione aut prophana illorum usurpatione nulla judicatur fieri prophanatio Nominis Divini, nec ullus unquam hoc nomine blasphemiae aut contumeliae in Deum reus factus. Præterea, non ideo illis Nominibus puncta ista sunt addita, ut aliter voces illæ legerentur, quod patet ex præfixis; Non dicitur יהוה ישע sicut dicitur יהוה, sed יהוה ישע, &c. Ad hæc, si propria hîc est compositio, & puncta hæc propria, cur non in omnibus similibus compositis adhibetur? Atqui hoc non fit, ut paulò antè vidimus ex יהוה יכיל, deinde etiam ex illis Nominibus, quibus hoc Nomen in fine eodem modo addi videtur; ut, ישע יהוה, אדני יהוה, מיכאל יהוה, & aliis quàm plurimis

paribus. Nam, quâ specie illa priora dicuntur esse composita ex Nomine Divino Tetragrammato & prophano, eadem hæc dici possunt esse composita ex prophano & Divino: Certè ישעיהו idem significare videtur quod יהושע: Sic צדקיהו idem quod יהוצדק: Item אשׁיהו idem quod יהואש. Item כניהו idem quod יהויכין & quædam alia. Cur jam illa puncta magis propria dicentur esse Nominis Tetragrammati, quæ adhibentur in Compositione ab initio, quàm illa quæ in fine?

26. Posito ergò, Nomen hoc Tetragrammaton hoc sensu etiam esse ἀνεκφάνηλον, quòd vera ejus lectio secundum puncta vocalia interciderit, quæri & illud nunc potest; *Quamdiu illius Nominis usus & notitia inter Judæos duraverit, & quo circiter tempore illud amiserint?*

De Tempore Templi primi non puto cuiquam dubium esse: Sub Templo verò secundo etiam notum ipsis fuisse, varia habentur testimonia:

In Talmud Babylonico, Joma cap. 7. & Talmud Hierosolymitano Megilla legitur; *Quis est sensus ejus, quod scriptum est, Et benedixit Esra DOMINO Deo magno? Nehem. 8. v. 6. שגדלו בשם המפורש. Quòd magnificavit eum per Nomen Tetragrammaton.*

In Medrasch Tillim seu Psalmorum Psal. 36. v. 11. אמר ר' אבא שני דורות היו משתמשים בשם המפורש אנשי כנסת הגדולה ודורו של שמד ויא אף דורו של צדקיהו שנאמר הנני מיסב את כלי המלחמה וכו' Dixit R. Abba; *Dux generationes seu ætates usæ sunt Nomine Tetragrammato; Viri Synagoga magna, & ætas Schemed. Sunt qui dicant, etiam generationem Tzidkia, sicut dicitur; Ecce ego converto instrumenta bellica, &c. Jer. 21. 4. וזהו שם המפורש Per hoc enim intelligitur Nomen Tetragrammaton, &c.*

Iterum in Joma cap. 4. משמת שמעון הצדיק נמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם. *Ex quo mortuus est Simeon justus, cessarunt Sacerdotes benedicere per Nomen; scil. שמה המפורש Tetragrammaton, ut R. Salomon supplet.*

Sed & post Templi vastationem adhuc per aliquot annos notum fuit peculiaribus quibusdam viris:

In Medrasch Kohéleth cap. 3. v. 11. leguntur duo exempla, cujusdam scil. R. Chinnánah, & alius cujusdam אסא Medici in Tzipporia, שהיה בידם שם המפורש in quorum manibus fuit Nomen Tetragrammaton.

In Talmud Kidduschin cap. 4. prolixa narratio extat, quòd sciverint Nomen quatuor, duodecim, & quadraginta duarum literarum, ita ut Rabba putarit, se publicè illud expositurum pro concione; sed dixit ipsi quidam senex; Occultandum est.

In Joma cap. 3. in fine, mentio fit cujusdam Bar Kamzar, qui unico ductu singulari artificio poterat scribere Nomen Tetragrammaton de quo

videri etiam potest R. Jehuda Chajath in libro מערכת האלהות in capite de אחדות Unitate Dei.

Hæc ex Hebræis; unde omninò videtur colligi posse, circa vastationem Templi secundi & Urbis, aut paulò post, planè intercidisse.

27. Tertio quæri potest: circa hoc Nomen; *An ita sit Dei proprium, ut non etiam competat creaturis?*

Ad hoc respondemus; Omninò soli Deo proprium esse, Deo vero quoque soli in Sacris literis, neq; ulli creaturæ unquam, saltem propriè, tribui. Quod illa loca attinet, in quibus videtur tribui, vel Arcæ, Num. 10. 35. 36. & alibi, Hierosolymæ, Ezech. 48. 5. 35. Angelis, Judic. 6. &c. negamus, ea quicquam contrariæ sententiæ, illiusque patronis, Arrianis, Photinianis, Socinianis aut aliis, favere. In plerisque enim potest & debet commodissimè ac rectissimè Nomen illud ad Deum ipsum referri: vel explicanda sunt per Ellipsin, aut per Metonymiam signi & rei significatæ, ut vocetur בעל הדבר *res nomine domini ipsius rei*, ut loquitur Josephus Albo in libro Ikkarim lib. 2. cap. 27. Cæteram de hac quæstione consultat Lector benevolus. Dissertationem nostram de Arca Fœderis, in quâ plenius eam exposuimus.

28. Quarto quæritur; *An hoc Nomen Deo Patri soli, non etiam Christo ac Spiritui Sancto, tribuatur?*

Ad hoc respondetur breviter ex ipsâ naturâ Nominis istius; cum sit שם העצם Nomen essentiæ, illis necessariò competere & tribui, quibus essentia illa est communis. Cum itaque essentia Divina unica tribus personis sit communis; nomen quoque essentiæ iisdem commune erit. Huc facit, quod ex ipso hoc nomine sacrosanctam Trinitatem quidam probare nituntur. Dicunt; In hoc nomine Tetragrammato tantum tres esse literas distinctas יהו; quæ totidem hypostases in adoranda Trinitate denotent; literam autem secundam ה; denotare secundam personam, & duplicari ad indicandam duplicem Christi naturam. Huc referunt quidam, quod in antiquis Paraphrasibus Chaldaicis Manuscriptis Judæorum, nomen hoc Tetragrammaton scribitur per tria Jod cum subscripto ך, & nonnunquam circulo inclusa; Tria Jod putant denotare tres hypostases; tria æqualia Jod, tres personas æquales; unicum Kametz tribus illis subscriptum, Essentiam unicam tribus personis communem.

29. Quintò etiam quæri potest; *Cur hoc solum præ cæteris vocetur Tetragrammaton, cum & alia quatuor literis consent, præsertim יוהוה, quod itidem est essentia*

h &

id. & ejusdem originis, nullaq; alia videatur inter hac duo nomina esse differentia, nisi quod unum sit prima persona Futuri, alterum Tertiae? Resp. 1. quia Ehjeh rariùs, nec ullibi, quam Exod. 3, occurrit: neque præterea amplius vel à Deo, vel ab hominibus usurpatum lægitur. 2. quia duplicem habet significacionem. Est enim frequentissimè tertia persona Futuri, verbi יהיה. Videatur de hac quæstione etiam Galatinus lib. 2. cap. 14.

30. Sextò demq; quæritur; An per hoc Nomen miracula fieri possint, atq; adeo, an olim Moses & Christus, vi hujus Nominis, miracula ediderint, ut Judæi fingunt?

Ad hoc respondemus; impiam & diabolicam esse superstitionem, credere, peculiarem quandam vim inesse literis, characteribus & numeris, vel in hoc, vel in aliis, seu veris, seu fictis Nominibus, quam etiam saniores Judæi ipsi detestantur & refellunt, quâ de re videri potest R. Moses Ægyptius in Mòre Nevochim par. 1. cap. 61. Nam; ut Augustinus Justinianus Episcopus Nebiensis, ad dictum locum scribit; Notum ac manifestum est cuilibet aliquantisper intelligenti & ponderanti rationes divinarum rerum, literas & characteres seu figuras literarum, manu artificis scriptarum, esse puras creaturas, & ideo non habere ullam potentiam aut virtutem à se, nisi recidamus ad ignorantiam idololatrarum, creaturas pro creatore adorantium, quorum peccatum est blasphemia impia & Deo abominabilis. In genere itaque dicimus cum authore libri Cabalistici עשרי אורה Schàare órah, fol. 2. בני אם, ועתה בני שמע בקולי ותהינה אונך קשבת לעצתי, בתוך חטאים אל תאבה, להשתמש בהם, בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיתם כי אותם השמות ה, e. Mi fili, auscultata voci meæ, & aures tuæ attentæ sunt ad consilium meum: Si seducere conentia te peccatores, ne acquiescito: si dixerint tibi, Veni nobiscum, & trademus in manum tuam Nomina Divina, quibus possis uti; mi fili, ne abito in viam cum ipsis, contine pedem tuum à semita ipsorum: quia illa Nomina, & usus illorum, nil sunt nisi retia & laquei, ad capiendum animas & ducendas eas in perditionem. Mosè quod attinet, non eo fine ipsi Nomen hoc sacrosanctum revelavit Deus, ut eo Miracula faceret, sed ut per illud, & ex eo, Israëlitis veram Dei cognitionem insinuaret & communicaret; eosque de veritate promissionum Divinarum ex æterna & immutabili Dei essentia confirmaret. Alio modo & medio per Mosè miracula illa operatus est Deus: Per fidem, dicit Apostolus, Mosè omnia fecisse, non in hoc Nomen ejusque literas, vel prolatas, vel baculo suo inscriptas, sed in Deum ipsum. De Christo atrocissimam dicimus esse Judæorum blasphemiam, quâ hoc ei affingunt, in impudentissimo scripto, quod vocant תולדות ישו, quam jam olim eleganter refutavit Lutherus in libello de Schemhammephorasch, &c, Fecit is sua miracula non per No-

men hoc יהוה prolatum, sed per rem hoc Nomine significatam, hoc est, per Naturam suam Divinam, tanquam verus & essentialis יהוה Deus.

31. Hæc de nomine Tetragrammato. Alterum nomen essentialis est יהוה EHYEH Ero. Quamvis enim illud nullibi aliàs, quàm Exod. cap. 3. legatur; tamen, quicquid contra obganniant Photiniani, è numero Divinorum nominum illud minimè expungendum, sed rectè inter illa referri & recenseri, censemus. Sufficit enim, si semel extet. Nam 1. Deus ipse sibi hoc Nomen tribuit. Cùm enim Moses, ad Israëlitas mittendus, à Deo quæreret de Nomine ipsius, respondit ei Dominus ꝑ. 12. יהוה אשר יהוה & mox ꝑ. 14. יהוה שלחני EHYEH misit me ad vos; ubi tanquam Nomen Dei proprium adhibetur. 2. quia essentialis Divinæ rationem accuratè & disertè quoque exprimit, ut eleganter ostendit R. Moses in More Nevochim ꝑ. 1. cap. 63. Nam ex multorum, & omnium Hebræorum, sententia, non est alia inter hoc, & Nomen Tetragrammaton, differentia, nisi quòd illud est personæ primæ, hoc tertiæ; & quod Deus de se in primâ personâ dixit יהוה Ero, vel, Sum qui sum, id homines de eo efferunt, יהוה Erit, vel Est, Qui est, mutato ו in י, יהוה, ut in חוה Chava, quod est à חיה Vixit. 3. autoritate Hebræorum, qui hoc Nomen inter præcipua decem Dei nomina referunt, ut videre est ex libro שערי אורה Porta lucis, Josephi Gecatiliæ, quem de Nominibus Dei decem scripsit, & autoritate D. Hieronymi, Patrum in Hebraicis doctissimi, & aliorum.

32. Quòd objicitur; Deum his verbis, Ehyeh ascher Ehyeh, promittere tantum, se populo suo ad futurum, & illos ex præsentis & aliis tribulationibus liberaturum, atque iis perpetuò ad futurum; id nos minimè lædit. Subordinata enim se invicem non tollunt. Utrumque voluit ut populo insinuaret Moses, & aternitatem ac immutabilitatem essentialis Ipsius, & immutabilitatem in promissionibus. Unum enim ex altero fluit. Nam quemadmodum Deus immutabilis est in sua essentiali; ita quoque in suis promissionibus.

33. Etymologiam ejus quod attinet, habet simpliciter formam Futuri à verbo היה Fuit; Unde, יהוה אשר יהוה de verbo ad verbum est, Ero qui ero, vel, Ero quia ero, semper scil. vobiscum in vestris tribulationibus, tanquam is, qui semper Idem est ac permanet. Rectiùs autem transferri hæc futura per præsens statuimus, Sum qui sum, idque autoritate veterum Interpretum LXX. Græcorum, qui reddunt ἐγώ εἰμι ὁ εἶναι, D. Hieronymi, & aliorum. Esse, enim, in præsentis maxime competit Deo, cujus esse non novit præteritum, neq. futurum: Aeternitati non competit præteritum aut futurum, scribit Paulus Burgensis. Atque hac etiam de causa probabile est, Deum noluisse hic mutare

tempus, dicendo: **אֲהִיָּה אֲשֶׁר הָיִיתִי** *Ero qui fui*; ut doceret, nullam in se esse varietatem temporum. Et Futurum sæpiſſimè apud Hebræos pro Præſenti, quò illi carent, poni, in re continuâ ſeu permanente, notius eſt, quàm ut demonſtratione indigeat. Videatur Theſauri Grammatici lib. 1. cap. 12. Hinc etiam R. Moſes exponit per **הוּא הַנִּמְצָא אֲשֶׁר הוּא הַנִּמְצָא** *Exiſtens; qui eſt exiſtens*.

34. Tertium Nomen Dei eſſentiale eſt **יְהוָה** J A H. Nam & hoc Nomen probabile eſt à Radice **הָיָה** *Effè*, & fortè ex ipſo Nomine Tetragrammato, deſcendere, quemadmodum pleriquè doctiſſimorum Hebræorum ſentiunt, *vel* dimidiatum aut decurtatum ex Nomine Tetragrammato, ejus duas priores habens literas, ut ſcribit Aben Efra, Moſes Gerundeniſis, & alii; *vel* ex eodem per Syncopen contractum, habens ejusdem primam & ultimam, ut ſentit Doctiſſimus Nicolaus Füllerus, in Appendice ad Miſcell. Theologica. Hinc ſcribunt Hebræi, non tantùm idem ſignificare, quod **יהוה** ſed & numerum eundem literis ſuis facere, quem facit Tetragrammaton. Nam **יהוה** valet 26. & **יה** *Jah*, ſuis literis hoc modo ſcriptum **יהוה** *Jod He*, itidem facit 26. Sunt etiam qui Radicem ejus faciunt **יהה**, quæ idem cum **יהה**. Alii obſervarunt, **יה** non tantùm eſſe initium nominis **יהוה**, ſed & finem **אֱלֹהֵיהָ** & medium **אֱלֹהֵיהָ**.

Hæc ſuo loco relinquimus. Noſtræ & Hebræorum ſententiæ, favere videtur, quòd Pſalm. 68. 7. & 150. 6. & alibi, LXX. Græci reddunt hoc Nomen per **Κερα**, perinde ut Nomen **יהוה**, & Theodotio per **κερ** in **יהוה**. Nec obſtat, quòd Jeſa. 26. 7. 4. conjungantur hæc duo nomina **יהוה** **בְּיְהוה**; Nam licet habeant eandem Originem & idem principium, habent tamen formas diverſas. Myſteria, quæ alii hîc quærunt, nos tanquam incerta, omittimus.

35. Quæritur: *An Terminatio illa **יה**, qua in plurimis Nominibus propriis occurrit, veluti in **ישעייה** Jeſchajah, **נחמיה** Nehemiah, **עובדיה** Obadjah, **ירמיה** Jirmejah, &c. ſit idem hoc Nomen **יה**, atq; adeò ex hoc & alio Nomine ſint compoſita?* Reſp. Videri quòd non, 1. quia **יה** in illis Nominibus propriis non habet *Mappik*; 2. quia non ſemper hanc terminationem retinent, ſed aliquando aſſumunt *ſeu Schurek*; ut, **ישעייה** Jeſchajahu, **ירמיה** Jirmejahu, &c. 3. quia LXX. Græci hoc nomen **יה** vel reddunt per **Κερα**, vel immutatum retinent **Ια**: in his verò nominibus propriis non ſervant terminationem **Ια**, ſed addunt **σ** in fine; ut **Ζαχαρίας**, *Iſaias*, *Iſequeius*, &c. Quod LXX. **יהיה** exprimunt **Ιεδομ**; idè fecerunt, quia potius eſt appellativum, quàm proprium. Hinc etiam vulgatus expreſſit appellativè, *Amabilis Domino*. Confer Deuter. 33. 7. 12. Contra videtur eſſe, quòd quædam horum nominum in fine etiam habeant

habeant אל: ut, חנניה *Hananjah*, idem videtur esse cum חננאל: Sic אוריאל & אוריאל: Item יחזקיה & יחזקאל: Item מיכאל & מיכאל: Item עזריה *Afarjah*, & עזריאל *Afarel*, & similia, ejusdem significationis esse videntur. Fortè etiam dici posset, esse Nomen Tetragrammaton ipsum, idque ob easdem rationes, quia ה non habet Mappik, & sæpè ו in fine additur.

II. CLASSIS.

36. Secunda Classis Nominum Divinorum comprehendit ea, quæ Deum ab Operibus vel Proprietatibus quibusdam describunt. Inter hæc primus meritò locus tribuitur Nomini אלוה ELOAH, cujus considerabimus Scriptionem & formam, Etymologiam, Significationem, & Usus.

37. Circa hoc Nomen observandum, illud sub triplici Formâ de Deo in Scriptura Sacra legi; אלוה ELOAH in singulari numero: אלהים ELOHIM & אלה ELOHE, formâ numeri pluralis absolutâ & constructâ; & cum Affixis pronomibus; אלהי *Deus meus*: אלהיך *Deus tuus*, &c. Prima forma אלוה semper plenè scribitur, cum Vau scil. expresso, unico excepto loco, Deuter. 32. 17. Reliquæ formæ, אלהים & אלהי, ubique per totam Scripturam, aliquot centenis aut millenis locis, defectivè scribuntur sine Vau, uno excepto loco, ubi juxta Masoram אלוה plenè scribitur, Psal. 18. v. 47. Cum Affixis omnia similiter defectivè sunt scripta, duobus exceptis אלוהי, Psal. 143. 10. & Psal. 145. 1. De causa hujus rei mox aliquid dicitur.

38. Etymologiam hujus Nominis quod attinet, ea haud ita certa reddi potest, quia in Scriptura nullibi exprimitur.

Sunt qui arbitrantur, derivari ab antiquo verbo אלה, quod apud Arabes adhuc in usu, & Colere significat, ut אלוה sit *Colendus*, *Is cui cultus debetur*, *Qui coli debet*.

Alii deducunt ab Hebræo אלהי *Juravit*, quia in Juramentis, Adjurationibus & Execrationibus, Dei fit mentio. Huic repugnare videtur, quòd אלוה habet He mappikkatum.

Non desunt etiam qui ab אל originem ejus petunt. Quod si analogiam Grammaticam respiciamus, vix videri potest, quomodo inde deduci queat; cum He mappikkatum nunquam sit servile, & proinde nec hîc Heemanticum regulariter esse possit. Interim tamen etiam hoc constat, in Nominibus propriis formandis Analogiæ Grammaticæ non ita accuratam semper haberi rationem, ut vel ex unico Nomine נח à verbo נחם, secundum Scripturam, deducto, apparet, in quo tertia radicalis abjecta, quod in nullis verbalibus appellativis facile fieri solet: Sic hîc fortè certas ob causas una possit esse addita. Sic scribit Marcus Marinus in Arca Noæ, in hac voce; *Alii, & fortasse verius, ab אל deducunt adjecto ה, quasi Potentissimum diceret.*

Huc

Huc inclinatur quoque Abarbanel, cujus sententiam de hac voce hic recensere placet, quam habet in Commentario suo in Genesim cap. 1. Primò statuit is אלה, אלהים אלהי אלה, &c. omnia esse ejusdem originis, & sensus; primamq; eorum vocem ac stirpem esse Nomen אלה: Deinde, quando Deo placuit singulariter sanctificare Nomen hoc, addidisse ei duas literas, mediam scilicet partem Nominis sui proprii & sanctissimi Tetragrammati, ut sic hoc Nomen de sanctitate illius participaret. Sic quandoque ei addidisse Jod & He; unde exsurrexit nomen אלהי & אלהים, in qua forma ׀ in fine additum sit ad tollendam duntaxat formam constructam, non ad denotandum numerum pluralem: quandoque verò Vau & He, unde orta sit forma אלה: Tertid, elicit hinc rationem, cur אלה semper scribatur plenè cum Vau & He, unico excepto loco Deut. 32. 17. ubi de Daemonibus sermo, & dicitur, quòd non sint אלה Deus; אלהים verò, אלה tam sola, quam cum Affixis, duobus aut tribus tantum locis exceptis, defectivè; quia scilicet suffecerunt illis duae literae de Nomine Tetragrammato mutuatae. Duabus autem de causis scribit non integrum Nomen Tetragrammaton huic Nomini adjungi vel inferi: 1. quia Nomen Tetragrammaton docet propriè de Essentia Dei, ac proinde inconveniens foret adhiberi in Nomine Deum ab Operibus nobis describente: 2. quia hoc Nomen ELOHIM metaphoricè etiam aliis communicatur: Nomen verò Tetragrammaton nequaquam; unde iterum non integrum potuit ei communicari, ne unà cum ipso etiam Nomen Tetragrammaton, quod nulli creaturae tribuitur, aliis communicaretur. Hæc ille, quæ in medio relinquimus.

39. De Significatione & sensu hujus vocabuli itidem variè Interpretes sentiunt:

Hebræi communiter volunt esse Nomen judicii, seu, significare propriè Judicem, aut Judices, seu Magistratus. Sic R. Moses ben Majemon, R. Salomon, R. D. Kimchi, & Talmudici ipsi, unde in Tractatu Joma fol. 87. 1. ad locum illum; אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים Si peccaverit vir in virum, judicabit ipsum ELOHIM I. Sam. 2. 25. scribitur; מאן אלהים Quid est hic ELOHIM? דינא Judex. Huc referunt etiam sequentia loca; Exod. 22. 8. Et accedet Pater familiàs ad Elohim (judices) Et ibid. 9. Ad Elohim (judices) veniet negotium amborum illorum: quem condemnaverint. Haëllohim (Judices) duplum rependet. De hac sententia mox plura dicentur.

Author libri Cosri parte 4. ab initio de hac voce ita scribit: אלהים תואר למשל בדבר מן הדברים ודיין יש שיהיה בכל כשהוא רוצה בו מושל בעולם כולו ויש שיהיה בחלק כשהוא רוצה בו כח מכחות הגלגל או טבע מן הטבעים או דיין מבני אדם hoc est, Nomen ELOHIM est Epitheton Dominatoris in rem aliquam, aut Judicis. Et talis est vel Universalis, dominum habens in mundum universum, vel Particularis, in partem aliquam, veluti; Vel virtus aliqua celestis, vel Natura rei alicujus, vel Judex inter homines.

Don Isaac Abarbenelis sententia est; hoc Nomen ELOHIM attribuitur Deo, tanquam Effectori & Productori omnium rerum, atque etiam propriè & primò significare Productorem seu Authorem omnipotentem; idque probat ex illis Scripturæ locis, in quibus frequenter, ubi Deus tanquam Creator & Author omnium rerum describitur, hoc Nominè à Spiritu Sancto insignitur: In hunc autem modum suam ille explicat mentem; Deus sub duplici notione à nobis consideratur מצדו respectu nempe nostri, עם הם אחת מצדו cum non nisi una sit ex parte Dei; primò מצד עצמותו ומדתו Respectu Essentiæ & quidditatis ejus simplicissima & perfectissima, שהוא בלתי שחוח מושג לזולתו que incomprehensibilis est aliis, prout in se est. De hac docet Nomen Tetragrammaton יהוה: deinde מצד השפעתו לכל וזולתו Respectu Influentiæ (active seu transitivè, ut Philosophi quandoque Verbum Influere, & Nomen Influentiæ sumunt, pro Immissione seu Communicatione influentiarum) omnibus aliis, que influentiam ab ipso accipiunt secundum perfectionem ejus. De hac docet Nomen אלהים ELOHIM; quia scilicet hac Influentia fit secundum potentiam ejus infinitam: Nomen hoc אלהים significat גדול בכו גדול המשיפ' והמציא כל הדברים בכה גדול Influentem & Existere facientem (h. e. Producentem, Efficientem) omnia per potentiam suam magnam & immensam, juxta id quod Propheta Esajas dicit, אלהי בורא קצות הארץ יצאם ELOHE Deus (i. e. ex ejus mente, Effector, Creator) mandi, Deus creans fines terræ, Jesa. 40. 28. Item; Ego sum primus, & ego ultimus, & prater me non est אלהים ELOHIM (q. d. Influens, Efficiens per Influxum) Jesa. 44. 6. Item; Scitote, quod DOMINUS ipse sit ELOHIM Deus, Ipse fecit nos, Psal. 100. 3. In his enim & aliis similibus locis plurimis Deo attribuitur Nomen אלהים & אלהים sensu Effectiois, Productionis & Creationis. Sic ille.

Usus hujus Nominis quod attinet; Cum non solum de Deo in Scriptura usurpatum legatur, sed etiam aliquando aliis attribuitur, ut puta Angelis, Psal. 8. 6. Psal. 97. 7. Judicibus, Principibus ac Magistratibus; locis paulò antè citatis, & Exod. 21. 6. Psal. 82. 1. 8. uti quidem videtur; Astris, juxta Hebræorum mentem, Job. 38. 7. Idolis deniq; ac Diis falsis, Exod. 22. 20. hinc quaeritur; Utrum propriè ac primò dicatur de Deo, an de Hominebus, an de Angelis?

Rabbi Moses ben Majemon in More parte 2. cap. 6. ab initio scribit; Nomen hoc propriè significare Judices, & metaphorice transferri ad Deum & ad Angelos. Sic multi alii cum ipso.

Hanc ipsius sententiam refutat Abarbenel duabus præcipuè rationibus:

1. Quomodo, inquit, admittere potest intellectus, ut Nomen אלהים ELOHIM propriè & primò dicatur de Judicibus, ובדרך השאלה & metaphorice de Deo Benedicito; cum statim in initio Legis aliquoties de Deo dicatur, & postea per universum

versam Scripturam multis millenis vicibus; è contra autem de Judicibus (siquidem etiam de illis revera dicatur) rarissimè & paucissimis in locis? וידוע הוא שמה שיהא על הרוב ושנמצא בכתוב החלה הוא הנחה הראשונה לא מה שאמר על המעש ובאחרונה *Constat enim, id quod in Scriptura frequentius, & statim ab initio reperitur, pro propria significatione esse habendum, non quod varius occurrit & posterius.*

2. Inquit; Si Scripturas accuratè examinare & considerare velimus, deprehendimus, hoc Nomen fortassis de Judicibus planè non reperiri; saltem maximoperè hoc apud me est dubium; Quamvis enim Onkelos, & plurimi cum ipso Interpretes, hanc vocem ita acceperint & interpretati sint; tamen mihi videtur, secus se rem habere; Nam Scriptura semper, quando de Judicibus loquitur, eos vocat nomine שופטים Judicum, aut שנים Senum, Deuter. 16. 18. Deuter 17. 9. Deuter. 19. 18. Deuter. 21. 2. &c.

Quod verò ista loca attinet; Quem condemnaverint אלהים ELOHIM, דן אלהים ad ELOHIM, Exod. 22. 8. 9. &c.

Responderi potest, non esse in illis mentem & intentionem Scripturae, Judices Nomine אלהים ELOHIM designare; sed indicare, quòd omnia judicare debeant בדין האלהי Judicio Dei, quòd Judicium, quia Dei est seu Divinum, secundum Legem & Praecepta, Scriptura vocat אלהים ELOHIM, juxta id quòd scriptum est; ELOHIM Deus stat in congregatione Dei, in medio ELOHIM judicat, Psal. 82. 1. Etenim sic inter alios quoque populos usitatum & consuetum est, ut de Judicibus regionis ac provinciae alicujus, quando jus dicunt secundum Leges regni, dicatur, quòd Rex hoc mandaverit, vel hunc Puniverit: quinimò Locus quoque judicii, seu Dicasterium ipsorum vocatur חצר הדין Camera regia vel Imperialis, licet Rex non illa praesens sit. Eodem ergo modo explicari potest illud; Tunc adducet eum herus suus ad האלהים Haëlohim, Exod. 21. 5. 6. & similia; nempe למשפט האלהים Ad Judicium Elohim Dei. Evidens hujus rei testimonium est Deuter. 19. 17. ubi legimus; Tunc stabunt duo illi homines, quibus est lis coram יהוה DOMINO. Num enim hic quoque dicemus, quòd Sacerdotes atque Judices Scriptura vocet Nomine Dei proprio Tetragrammato? Sanè hoc in rei veritate dici nequit. Quid obstabit ergò, quo minus dicamus, eandem esse superiorum locorum & similium, qua hujus, rationem? Certè Onkelos hic nomen intactum reliquit, neque per Judicem, ut reliqua, transtulit. Optimo autem jure sic vocatum fuit Judicium; quia Judicium Dei est, ut Moses loquitur Deuter. 1. 17. In quem sensum etiam Josaphat Judicibus dicit; Videte quid faciatis: non enim Homini judicatis, sed ליהוה DOMINO, & vobiscum est in negotio Judicii, nempe Deus, 2. Paralipom. 19. 6. Ex quibus apparet, quando Scriptura de negotio Judicii usurpat Nomen אלהים ELOHIM, per hoc Nomen intelligi Deum ipsum, non Judices.

Quod si verò quis omninò statuere velit, Judices vocari ELOHIM, dicendum est, ut multi faciunt, hanc tamen nequaquam esse propriam & primam vocis istius signifi-

cationem, sed metaphoricam, quia scilicet Judices Dei loco sunt ad iudicium ejus iudicandum in terra, quemadmodum Legatus nomen Principalis sui accipit: Et quia iudicium & regimen ipsorum fit, aut certe fieri debet, secundum Legem Divinam, hinc vocantur ELOHIM, q. d. Influentes gubernationem Divinam à manu Dei Benedicti. Huc respexisse videtur Aben Esra Exod. 21. 6. vocem אֱלֹהִים ELOHIM explicans per מְקַיְמֵי מִצְוֹת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ. Stabilientes praecepta Dei in terra. Sic igitur hoc quoque modo evertitur sententia Majemonidis, quod Nomen hoc significet primò & propriè iudicem; metaphoricè verò ad Deum transferatur. Sic iterum Abarbenel, quibus hoc tantum addimus, cum ipso consentire alicubi Septuaginta Græcos. Nam illi Exod. 21. 6. pro אֱלֹהִים אֵל Ad ELOHIM (Deum) habent, ὁ θεὸς τὸ ἀσάλευτον & θεὸς Ad Tribunal Dei. Exod. 22. 8. ἐνώπιον & θεὸς Coram Deo, sic 2. 9. ibidem. Meritò enim dubitari posset, an iudices Numero singulari θεὸς Dei indigitare voluerint.

Aben Esra videtur statuere, primò & propriè hoc Nomen dici de Angelis: אֱלֹהִים ובכבוד היות כל מעשי ה' ביד המלאכים עושי דצונו נקרא הוא אֱלֹהִים Deum itaque sic vocari, quòd omnia Ipsius opera fiant per ministerium Angelorum.

Hanc sententiam hoc fundamento unico refutat Abarbenel; quòd, si ita esset, necessariò sequeretur, hoc Nomen ELOHIM in primo Legis Divinae versu, Genes. 1. dici de Angelis. Hoc autem manifestè falsum est, eò quòd Creatio prima à Causa prima procul dubio immediate profluxerit, non ab Angelis, qui ipsi quoque sunt ex numero Creaturarum ejus.

Concludit itaque tandem Abarbenel, primò & propriè hanc vocem de Deo dici, tamquam primo, absoluto, & omnipotente Authore, Productore, & Effectore omnium rerum; secundariò verò & metaphoricè Angelos, & quandoque etiam Corpora caelestia vocari אֱלֹהִים ELOHIM, quatenus & per hæc mediata multa bona hominibus influunt & communicantur, & quidem בְּכַח אֱלֹהוּתוֹ י' per Omnipotentiam אֱלֹהִים ELOHIM Dei Benedicti, tanquam illius Dei DEORUM, & DOMINI DOMINORUM, Deut. 10. 17. Eadem videtur ferè fuisse sententia authoris Cofri in loco paulò allegato, quando dixit significare primò Dominum universalem, qui nemo alius est, quàm Deus, &c. De iudicibus An & quo sensu dicatur, antè jam visum.

41. Cæterum ad Usus hujus Nominis referamus & Lectori communicemus quoque חֲמֵשׁ סְגוּלוֹת Quinq; proprietates, quas de hoc Nomine אֱלֹהִים ELOHIM Abarbenel ex Scriptura observavit:

1. Quòd non inveniatur usquam in Scriptura, quòd vel Deus ad Prophetam aliquem sit locutus, aut Propheta ad Deum, nisi commemorato vel Nomine Tetragrammato יהוה; vel Nomine hoc אֱלֹהִים, vel utroque simul:

simul: Cætera Nomina nunquam hoc usu adhiberi; nullibi legi, וְדָבַר שׁוֹדֵי
Et dixit Schaddaj: vel; Et dixit, EL: aut ELOHE T Z E B A O T H, &c.

Causam hujus rei reddit hanc, quia duo hæc Nomina docent, tum de
Essentia & Quidditate Dei, tum de Influentia ipsius: Hinc putat factum,
quod nulla Prophetia attribuat nisi his duobus Nominibus.

2. Quod Ordinis ratione hæc duo Nomina convertantur, & promi-
scuè usurpentur; adeoq; nunc hoc, nunc illud præponatur, quando conjun-
guntur: Sicut quandoque dicitur יהוה אלהים Adonaj Elohim: sic aliàs dici,
יהוה אלהים Elohim Adonaj. In cæteris Nominibus & cognominibus Dei hoc
non fieri.

Causam dicit esse, quia significant duas Notiones unitas in Deo bene-
dicto.

3. Sicut Nomini Tetragrammato nullum aliud Nomen præponitur;
sic Nomini אלהים ELOHIM nullum aliud præponitur; Non enim dicitur
אלהים אלהים צבאות Exercituum Deus, aut אלהים אל Fortis Deus, aut חנון אלהים
Gratiosus Deus. In illo, חנון ורחום דנון ורחום Gratiosus & misericors Dominus, Psalm. III.
פ. 4. dicit esse Ellipsin מלת המציאות verbi Substantivi EST, & perinde esse,
ac si diceretur, חנון ורחום הוא Gratiosus & misericors est Dominus.

Causa; quia sicut Essentia & Influentia Dei omnibus rebus sunt prio-
res, nec quicquam prius illis: sic duo hæc Nomina reliquis Nominibus
Divinis sancti tate & dignitate sunt priora.

4. Quod, cum Nomen aliquod Appellativum adjectivum construitur
cum Nomine Tetragrammato, illud non fiat, nisi mediante & interce-
dente Nomine אלהים vel אל; ut, אל רחום וחנון DOMINUS Deus miseri-
cors & gratiosus, Exod. 34. פ. 6. אלהי צבאות DOMINUS Deus exercituum:
אלהי ישראל DOMINUS Deus Israël, & alia. In illis locis, ubi legitur,
אלהי צבאות esse ellipsin Nominis אלהי, pro אלהי צבאות (ut supra visum.)

Causa; quia cætera Nomina Divina omnia non attribuuntur Deo, nisi
secundum Ipsius opera. Horum quia radix & Scaturigo est Influentia Di-
vina, idcirco non construuntur illa cum Nomine Tetragrammato, nisi
mediante אל vel אלהים, quæ Influentiam denotant.

5. Quod Nomen Tetragrammaton quandoque assumat puncta No-
minis אלהים ELOHIM, & per illud legatur: sed non vice versâ Nomen
אלהים suscipiat puncta Nominis Tetragrammati, & per illud legatur.

Causa; quia Influentia ipsius sequitur ex Essentia, idcirco afficitur
quandoque Nomen יהוה punctis Nominis אלהים, & per illud legitur.
Non autem fit vice versâ, quia non statim cognitâ ipsius Influentiâ, co-
gnoscimus quoque Ipsius Quidditatem & Essentiam. Adde quod nomen

ELOHIM metaphoricè dicitur etiam de aliis; secùs verò Nomen Tetragrammaton, quod nulli alii communicatur.

Hæc Abarbenel, quæ nec examinare, nec ulterius explicare aut illustrare placet, sed Lectoris iudicio permittit, in cuius gratiam ea produximus. Sciendum autem, quæ hætenus ex isto auctore protulimus, illa non exactè de verbo ad verbum esse translata, nec eo ordine apud ipsum extare, sed ut brevitati ac perspicuitati, utilitati quin etiam Lectoris consulere-mus, ad nostræ tractationis methodum singula applicavimus, & sensum fideliter atque ita expressimus, ut quivis illa intelligere & capere possit.

42. Licet autem, uti vidimus, dictus iste Author non in eam inclinet sententiam, quòd *אלהים* & *אלה* propriè sint pluralis numeri, quamvis etiam eam non planè rejiciat; nos tamen communem & analogiæ convenientem sententiam sequemur, ac proinde hanc porrò, quæ hodiè frequens & trita in Scholis est, proponemus quæstionem: *Quo sensu in numero plurali de Deo uno dicatur, & An terminationis pluralis vi, vel ex ejusdem, cum verbo aut adjectivo singulari, constructione, Sacrosancta personarum Trinitas in Deo necessariò evinci possit?*

Graves sunt pro utraque, tam affirmativâ quàm negativa, sententia autores. Primus omnium Petrus Lombardus lib. 1. sentent. distinct. 2. ex Nominis pluralis cum verbo singulari constructione Genes. 1. 1. pro Personarum in Divina Essentia pluralitate argumentum extraxit, quem deinde imitati sunt alii. Nos cum Calvino, Mercero, Pareo, Drusio, Bellarmino & aliis, in negativam concedimus sententiam; sequentibus præcipuè moti rationibus.

1. Quia Numerus pluralis per se non Trinitatem sed pluralitatem significat, unde non magis Quaternitas, quàm Trinitas inde inferri posset.
2. Quia de Deo usurpatum, non semper Trinitatem vel tres personas omnes denotat; sed aliquando unicam tantùm, ut Patris, Psal. 45. 8. *Idcirco unxit te אלהים אלהים Elohim Elohecha, Deus, Deus, inquam, tuus, supra consortes tuos. Filii, ibid. vers. 7. Soli tuum, Elohim, o Deus in seculum & sempiternum. Hof. 1. 7. Servabo eos badonaj Elohehem in Domino Deo ipsorum: aliquando duas personas: ut Gen. 1. 2. Et Spiritus Elohim Dei incubabat superficie aquarum. Certè, si Elohim significaret Trinitatem, non posset orthodoxè dici, Pater est Elohim, Filius est Elohim, Spiritus Sanctus est Elohim.*
3. Quia idem hoc nomen in numero plurali dicitur etiam de aliis singularibus, in quibus nulla est vel Trinitas, vel pluralitas. Sic dicitur de Unico Vitulo, Exod. 32. 31. Confer Nehem. 9. 18. de uno Mose, Exod. 4. 7. 16. & 7. 1. de uno Angelo, Judic. 13. 7. 22. Imò, Idolis quoque hac no-

tione

nōne tribuitur; Dagoni unico, Judic. 16. vers. 17. Astoreth, Deo Sidoniorum, Chemofch, Deo Moabitarum, Milchom, Deo Ammonitarum; & quidem à Deo ipso, I. Reg. 11. 33. Quam in his vel Trinitatem denotat vel pluralitatem? Et, si tam sanctum mysterium hæc vox denotat, an credibile est, Deum id honoris idolis stercoreis tributurum, ut *μωσεϊσάδης* hoc Nomen cum illis communicaret? An probabile est, tam commune hoc nomen in Sacris literis futurum fuisse, ut inter omnia Nomina Divina nullum magis sit commune?

4. Si hoc Nomine propriè personarum Divinarum Trinitas significaretur, ut per Tetragrammaton Unitas essentia, conveniens quoque esset, ut Deo soli tribueretur, & quidem semper in plurali numero; quoties omnes tres personas comprehendit. Atqui plurimis in locis in numero singulari dicitur de tribus personis.

5. Quia alia etiam Nomina pluralia uni Deo in Sacris literis tribuuntur, ex quibus tamen nemo hactenus Trinitatem probare cogitavit aut conatus est: ut, אֲדֹנָי *Domini*, Mal. 1. 6. אֲדֹנָי אֲנִי *Domini ego*. Cur magis denotabitur, Trinitas, si dicatur אֲנִי אֱלֹהִים *Elohim ego*; quam si dicatur, *Adonim ego*? Psalm. 136. פ. 3. Celebrate לְאֲדֹנָי *Adone Dominos Dominorum*. Deuter 10. פ. 17. conjunguntur אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים & אֲדֹנָי הָאֲדֹנָי; quæro cur Trinitas potius hîc probetur ex *Elohe haelohim*, quàm ex *Adone haadonim*? Sic אֲדֹנָי itidem formam habet numeri pluralis, & quidem in hac formâ de solo Deo dicitur, nec tamen ex illo pro astruendâ Trinitate tantoperè certatur.

6. Si hæc vocabula haberent significationem pluralem, liceret dicere, esse plures Deos veros. Nam sequeremur in hoc Scripturam. Etenim si Hebraicè Personas divinas licet appellare אֱלֹהִים *Elohim* Deos, cur non etiam Latinè?

7. Quia constructio hæc Nominis pluralis Elohim, cum verbo singulari etiam adhibetur, quando de diis falsis sermo est. Exod. 20. 2. Non erit tibi אֱלֹהִים אֲחֵרִים *Elohim acherim*, *Dii alii coram facie meâ*. Sic cætera Nomina Dominii frequentissimè solent construi. Exod. 21. 4. Si אֲדֹנָי *Domini* ejus dederit ipsi uxorem; Et פ. 9. גַּם בְּעֵלָיו יוֹמֵת *Etiam Domini ejus occidetur*, &c.

8. Quia hoc nomen, de Deo unico & vero usurpatum, non semper cum verbo singulari construitur, sed etiam cum plurali: Genes. 20. 13. Errare fecerunt me Elohim *Dii in domo patris mei*. 2. Samuel. 7. פ. 23. Iverunt Elohim *Dii ad liberandum eum*; pro quo 1. Paralip. 17. 21. dicitur, *Ivi Elohim Dii*, &c.

9. Quia Interpretes nunquam hoc nomen plurale pluraliter, sed semper singulariter, reddidère.

43. *Quenam igitur, inquit aliquis; est causa, quod Scriptura ita loquatur?* Respondetur, Proprietas linguæ Hebrææ. Huic familiare & consuetum est, Nomina Domini, modò in numero singulari, modò plurali, sensu singulari eodem, & de unica persona, usurpare, atque hinc, sensus potius, quàm constructionis Grammaticæ, ratione habitâ, illa in numero plurali verbo singulari jungere, aut adjectivum singulare illis adungere; idque vel ad indicandam *רבוי הכבוד והמעלה* *summam majestatem & dignitatem*, ut quidam volunt; vel *רבוי הכחות* *pluralitatem potentiarum & dominiorum*, ut alii loquuntur; vel *רבוי הפעולות והשפעות* *multitudinem & varietatem operationum & influentiarum* ab ipsius tamquam inexhausti fontis plenitudine profluentium; non quidem Dei ipsius, sed nostri respectu; qui id, quod Dei respectu & in Ipso Unicum est & simplicissimum, pro multitudine & varietate effectuum extra ipsum, sub Pluralitate concipimus, quâ ratione hæc loquutio inter eas, quas *ἀρεσκον ἀδελφούς* dicunt, referenda videtur.

Has tres ferè reddunt Hebræi loquutionum harum causas, ad quarum considerationem hoc duntaxat hac vice Lectori suggerimus, quod primam attinet, eorum qui dicunt, *Honoris causâ* in illis pluralem numerum adhiberi, illam sequentibus rationibus ab Abarbenale impugnari & refelli:

1. *Quòd Nomen hoc אלהים Elohim in plurali Numero attribuitur iis, quibus Deus honorem ademptum vult & subtractum; Idolis nempe; ut, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני* *Non erit tibi Dii alii coram facie mea*, Exod. 20. Item, *זבח לאלהים זרם* *Sacrificans Diis* (i. e. Deo alieno, Idolo) *occidetur*, Exod. 22. §. 19. Non probabile utique est, Scripturam S. velle Idola his phrasibus honorare.

Excipitur; *Hoc fieri עובדיהם כפי מחשבת עובדיהם* *ex opinione & mente Idololatrarum.*

Sed respondet; Non videri verosimile & conveniens, ut Scriptura Sacra, dum homines ab honore Idolis exhibendo dehortatur, ipsamet illa honoret ex opinione fatuorum & insanorum hominum. Hoc videntur testari & evincere illa loca, in quibus sic vocantur, ubi maximè vituperantur: ut *Sacrificaverunt Daemoniis, non Deo, אלהים* *Diis quos non noverant*, Deuter. 32. 17.

2. *Quòd in illis linguis, in quibus usitatum est Honoratiores in numero plurali alloqui, id tantùm fiat, כשידברו לנדול לנוכח* *quando presentem compellant & alloquuntur*; quasi ipse æquivaleret plurimis aliis: in persona verò tertia nequaquam ita de Magnatibus loqui moris esse.

3. *Quòd si hæc esset ratio, meritò omnia Nomina Divina cætera ita usurpari deberent. Atqui cætera Nomina Divina, veluti אלהים, שדי, ut & Epitheta Dei, non sic usurpantur.*

D. Hie-

D. Hieronymus de hac re scribit Ep. 136. Scire autem debemus, quod Elohim communis numeri sit, quod & Unus Deus sic vocetur, & Plures. Ad quam similitudinem Cœlum quoque appellatur & Cœli שָׁמַיִם Schamájim, unde & sæpe interpretes variant. Cujus exemplum nos in nostrâ linguâ habere possumus Athenas, Thebas, Salonas. Et Quæst. in Genesin: Verbum Ebraicum Elohim communis est numeri: & Deus quippe, & Dii similiter appellantur. Ita juxta quosdam בְּהֵמָה Bestie, plurale (à singulari בְּהֵמָה Bestia) jungitur Verbo singulari, & singulariter, juxta plerosque interpretes, sumitur pro Elephante, seu alio maximo animante, ob magnitudinem suam, quâ instar plurium est, Job. 40. 10.

44. Ut verò tandem melius mentem nostram explicemus, non in eam finem hæc à nobis dicuntur & statuuntur, quasi vel de re ipsa dissentiremus, & Judæis, aut Photinianis, aliisve Trinitatis hostibus hac in parte faveremus; vel Pietatem eorum, qui contrariam sententiam defendunt, condemnaremus; vel etiam hoc argumentum apud domesticos quoque fidei planè elidendum duceremus: (Nam cur non eadem ratione, quâ Hebræorum incredulorum nonnulli, uti vidimus, emphasin hanc pluralis numeri referunt ad pluralitatem seu potentiarum, seu influentiarum, seu operationum, ad extra scilicet eadem nos Christiani eam ad pluralitatem personarum, & opera personalia seu ad intra, referre possumus? Imò quis scit, quid prisca Hebræi per pluralitatem illam potentiarum & facultatum intellexerint?) sed idèò tantum, quod non satis firmum fortasse videatur hinc argumentum, ad SS. Trinitatem probandam, peti posse, & cum solidiora non desint, satius esse, ut iis utamur & adhærescamus, cum subtilissimis hæreticis disputaturi. Cum quis enim ad probandam fidem Christianam inducit rationes non cogentes, cadit in irrisionem infidelium. Nam credunt, quod hujusmodi rationibus inmutamur, & propter eas credamus, rectè monet Thomas in Summa p. 1. q. 32. artic. 1. Satis de Nomine Elohim, pro instituti nostri ratione: breviter etiam aliquid de cæteris.

45. Sequitur Nomen אֱלֹהִים EL, quod formæ suæ respectu originem suam deducere videtur ex Verbis quiescentibus secundâ radicali Vau vel Jod. Hinc à plerisque derivatur ab אָוֶרַח Fortitudo, Robur, unde Psal. 73. v. 4. וְאָוֶרַח אֱלֹהִים Et sanum est robur eorum: vel ab אֱלֵּי אֱלֹהִים Fortitudo, Virtus, Potestas, &c. Sic אֱלֹהִים E L propriè est Deus fortis, à summa fortitudine & potentia sic dictus, quâ non solum supra omnes creaturas eminet, sed & omnium Virtutum & Potentiarum in illis Fons est & principium. Hinc dicit Moses: Quis sicut tu אֱלֹהִים inter fortissimos Domine? Exod. 15. 11. q. d. Nullus: quia scilicet omnes cæteri, qui potentiam & virtutem aliquam habent, ab hoc אֱלֹהִים E L habent. Sic David: Quis similis est Domino in filiis אֱלֹהִים Elim? Psal. 89. v. 7.

Hinc etiam vocatur אל עליון EL (Deus fortis) *supremus, summus*, Gen. 14. 5. 20. & alibi: Item אל אלים EL Elim, *Fortissimus omnium fortium*, Dan. 11. 36. Hæc causa quod à plerisque Interpretibus hoc Nomen, quando de Deo dicitur, reddatur non simpliciter *Deus*, sed *Deus fortis*, sicut de Christo inter reliqua Nomina, quæ à Jesaja ei tribuuntur, cap. 9. 5. dicitur, quod sit, אל גבור EL gibbor. Hinc scribit D. Hieronymus: EL, LXX. *θεός*, Aquila; Etymologiam ejus exprimens, ἰσχυρὸν interpretatur. Alii deducunt ab אל ut ab illo sit decurtatum, ut ה' à יהוה. Contrà Abarbenel ab hoc אל (ut supra vidimus) derivat Nomen אלה & אלהים, & dicit significare ויכול כהשפעתו Potentem absolutum per Influentiam suam, secundum id quod scriptum est; Et cui assimilabitis אל (Deum?) Jesa. 40. 5. 18. Item; Tu es אל עב (Deus) faciens mirabilia; Psalm. 77. 5. 15. h. e. Influens (transiivè) per potentiam tam fortem, ut possis miraculosè mutare naturas rerum.

46. Usus hujus Nominis occurritum in Forma *Simplicis*, tum *Composita*: *Simpliciter* & extra *Compositionem* usurpatum, quandoque est *Appellativum* & *Commune*, quandoque *Proprium*. *Appellativum* & *Commune*, quando dicitur vel de *Homnibus*, robore ac fortitudine pollentibus, ut Ezech. 31. 5. 11. אל גויים El gojim, *Fortissimus gentium*, de rege Babylonæ: & 32. 21. אל גבורים Ele gibborim, *Fortes potentum, Duces potentissimi*, &c. vel *Angelis*; ut Exod. 15. 11. Jesa. 31. 2: juxta quosdam interpretes, & alibi. *Proprium* nomen dici potest aliquo modo, quando Deo tribuitur, ut in locis quamplurimis: אל אלים etiam & *improprie*, quando de *Idolis* dicitur, ut Jesa. 44. 10. 15. Malach. 2. 11. quia *Idola* proprie non sunt אל *Deus fortis*, juxta illud Deut. 5. 32. 21. Zelare fecerunt me eo quod non est אל EL; sed sunt אלילים Elilim, h. e. אל אלים non *Dii*, *Dii nihili*; 1. Chron. 16. 26. Psalm. 96. 5. cum quo convenit illud Apostoli, 1. Corinth. 8. 4. Vox enim hæc אלילים contrarium habet sensum, & significat הדר *Privationem, Defectum, & Impotentiam*, juxta illud; רופאי אליל כלכם *Medici (elil) nihili, inutiles, estis omnes vos*, Job. 13. 5. 4. Et הוי רופי אליל *O pastor elil nihili*, Zachar. 11. 5. 17. Hoc namq; vocabulum volunt derivari ab אל vel לא, ac significare שנין בו כח כלל *In quo nihil planè est potentia, Imbecillum, Impotentem*.

Cæterum de Deo usurpatur aliquando ut Nomen אלהים, vel potius, tanquam idem, cum eo confunditur. Hinc Jacob dicitur appellatus ישראל, quia contendit cum אלהים Elohim Deo, Genes. 32. Sic *Angeli*, qui vocantur בני האלים Filii Elohim, Job. 1. 6. & 2. 1. iidem dicuntur בני אלים Filii Elim, Psalm. 29. 1. & 89. 7. Et *Deus* promiscuè dicitur אל אלהים Psalm. 50. 5. 1. &c. & אלהי האלים Elohe haelohim. Ita quod Moses dicit; Quis sicut tu inter Elim Domine? Exod. 15. 11. pro eo dicit David; Non est sicut tu inter אלהים Elohim, Psalm. 86. 8.

In Compositione frequens est hujus Nominis Divini usus, & quidem cum Nominibus tum *Hominum*, tum *Angelorum*. Hominum Nominibus quandoque præponitur; אלעזר Eleasar, אליקים Eljakim, אלישבע Elischaba, Elisabeth, אלנתן Elnathan, &c. quandoque postponitur: ut in ישראל Istraël, בתואל Bethuel, עמנואל Immanuel: ישמעאל Ismael, פנואל Phanuel, & quamplurimis aliis. In *Angelorum* Nominibus frequentissima est hæc compositio. Unde pleraque Angelorum Nomina, tum in Scriptura, tum apud alios Authores, desunt in אל EL: ut מיכאל Michaël, גבריאל Gabriel, רפאל Raphaël, אוריאל Uriel, & infinita alia apud Cabalistas. Hinc scribitur in Schemoth rabba sect. 29. ad locum illum Psalm. 68. 18. *Currus Dei sunt duæ myriades* בם יהיה ד' DOMINUS in eis; שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל גבריאל.

h. e. Nomen Dei est commixtum vel compositum cum unoquoque illorum, ut Michaël, Gabriel. Sic in Tanchuma. sect. משפטים fol. 34. col. 3. משתתף הקב"ה משתתף עם כל מלאך ומלאך שנ' כי שמי בקרבו נomen Dei conjunctum vel communicatum est unicuique Angelo, sicut dicitur, Quia Nomen meum in medio ejus, Exod. 23. 21.

47. Hæc de Nomine EL: hoc meritò excipiet Nomen שדי SCHADDAJ, quia cum eò sæpissimè conjungitur. Genes. 17. 1. Ego sum אל שדי ELSCHADDAJ. Sic cap. 35. h. & alibi.

48. Nominis hujus variæ afferuntur Etymologiæ ab Interpretibus:

Quidam volunt significare שודד vastatorem, aut מנצח Victorem, à Verbo שודד vastavit, devastavit; quòd scil. Deus eà potentiâ, quâ omnia creavit, eadem omnia vastare, & in nihilum redigere possit: vel, ut Hebræorum quidam scribunt, quòd Deus pro suo lubitu & beneplacito vastet, & aboleat virtutes superiores; syderum sc. & similes. De hac Etymologia scribit Abarbenel Exod. 6. quòd licet Deus hoc faciat, tamen inde non possit aut debeat dici שודד aut משודד; quòd hoc Vocabulum significet גנול Raptorem, מועול Injuste & inique agentem, & דומץ Oppressorem, ut Jobi 15. 21. & 12. 6. Obad. 1. 5. *Quomodo itaq;* inquit, בתואר הנכבד השם הנכבד אשר מנוכה אשך כזה cognominaret Scriptura Deum gloriosissimum Epitheto tali inhonesto & probroso? Quin &, scribit porro, *Victoris* nomen propriè non competit Deo: Deus enim cum nulla creatura bellum gerit, neque ulla creatura cum Ipso; sed Potens, Dominator, Gubernator, Rector, sunt nomina hoc respectu Deo convenientia.

Alii deducunt à Nomine די Sufficiens. In ratione verò assignanda variant. Hebræi in Talmud Chagiga fol. 12. col. 1. sic scribunt, מאי דכתיב אני, שדי אני הוא שאמרת לי לעולם די? Quid est quod scriptum est, Ego sum Deus Schaddaj? hoc est, Ego sum, qui dixi mundo די, Satis est: quæ verba in hunc sensum exponit Abarbenel; *Mensura cali, mensura calorum & stellarum, Numerus intelli-*

gentiarum abstractarum, & Angelorum, horumq; omnium determinatio, non est ab ipsis, sed à me & à mea voluntate, Ego sum qui omnibus ac singulis suam dedi mensuram, magnitudinem ac numerum ! In hunc sensum dixit etiam Rabbi Eliezer magnus, שהיו השמים נמתחים והולכים עד שאמר להם די quòd cali fuerint tamdiu extenti (in creatione) donec Deus ipsis dixit; די Daj Satis est. Sic מ' שאמר די idem est ac מי שאמר די Qui dixit (Creaturis suis,) Satis est. Sic hoc Nomen refertur ad Mundi & creaturarum omnium, à Deo creationem, conservationem & gubernationem.

Alii dicunt די Schaddai dici, quasi די Scheddaj, Qui sufficiens est, לעצמו fibi ipsi scilicet qui nec Essentiam suam, nec quidvis aliud, ab alio accipit, atque ita nullius est indigus; juxta illud;

Ipsa suis contenta opibus, nihil indiga nostri,

Ubi de Natura sermo est; quæ Pœtæ nihil aliud est quàm Deus. Hac de causa Plato etiam Deum vocavit ἀνεσθη. Aut, quia sufficiens est ad omnia, quæ vult, præstanda; vel ut Raschi scribit, שיש די באלהותו לכל בריה quòd satis sit in Deitate ipse pro omnibus creaturis: Vel, שהוא מספיק חסרון כל הנמצאים, כולם quòd ipse sufficiens sit ad supplendum defectum omnium creaturarum.

Sunt etiam, qui deducant à די Mamma, quasi Mammosum dicas; quòd omnia alat ac nutriat. Sic reperitur apud Prophanos scriptores, Diana mammosa, Isis mammosa, Ceres mammosa.

Denique potest deduci à די אש, quòd idem cum די אש Fudit, Effudit, quòd Deus copiose vires; virtutes; potentias ac influentias super creaturas effundat. Sic די אש erit formæ די אש, די אש, די אש.

Omnes hæc significationes in hoc conveniunt, quòd Deus די Schaddaj vocetur à summâ suâ potentia, vel potius Omnipotentia. Hinc etiam plerique interpretes reddiderunt, Deum præpotentem, omnipotentem, Germ. Allmächtig / Græci, παντοκράτωρ ἰσχυρός.

49. Quoad Usus, non tribuitur hoc Nomen unquam vel Angelis, vel Hominibus, vel Idolis, ut præcedentia quædam, sed semper soli Deo vero; quòd ille solus sit Schaddai Omnipotens, ἀνεσθη & ἀνεσθης. Neq; obstant loca Ezech. capite 1. 24. Job; 22. ψ. 25. & 6. 4. ubi quidam volunt esse nomen prophanum & appellativum, vel epitheton cujusvis potentis. Nam & his in locis Nomen Divinum manere censemus. Solent enim ita Nomina Divina epitheti loco adhiberi, ad summum & excellentissimum; aut maximum & vehementissimum quid significandum: vide Thesaur. Gram. lib. 2. cap. 3. neque tamen desinunt manere Nomina Dei: Vox Schaddaj (Omnipotentis) Ezech. 1. ψ. 24. dicitur eodem cap: Vox El Schaddaj (Dei omnipotentis) ubi Vox ἀνεσθησθησ Deo tribuitur, & potest esse Ellipsis adverbii similitudinis & præpositionis, pro, Sicut vox omnipotentis, i. e. ab omni-

omnipotente, ut dicitur: Sicut *vastatio ab omnipotente*, Jefa. 13. §. 7. Joël. 1. 15. Quod Job. cap. 6. 4. dicit; *Sagittæ שׁוֹרְיָי mecum sunt*; id effert David; *Sagittæ tuæ infixæ sunt in me*, יְהוָה Domine.

50. In Compositione tamen duo Virorum Nomina hastenus observavi, cum quibus componitur; צוּרֵי שְׁדָדַי *Tzuri schaddaj* & עַמֵּי שְׁדָדַי *Ammi schaddaj* Num. 1. 6. & 12. pro quibus alibi est צוּרֵי אֵל *Tzuriel*, & עַמֵּי אֵל *Anmiel*.

51. Celebre inter Nomina Divina quoque est Nomen אֲדֹנָי *ADONAJ* Dominus, quo primus omnium Abrahamus Deum compellasse & nominasse, in Scriptura legitur, Genes. 15. 2. dicens: יְהוָה אֲדֹנָי אֲדֹנָי Domine Deus quid dares mihi? Habet id formam Nominis pluralis cum Affixo primæ personæ, q. d. *Domini mei*. An autem ita sit, potest ambigi? Nam posset etiam esse Numerus pluralis, *Domini*, simpliciter, ad formam גּוֹבֵי Eocustæ, Nah. 3. 17. שְׂרֵי Principes, Jud. 5. 15. חַלּוּנֵי Fenestræ, Jerem. 22. 14. & similibus, in quibus, vel non est affixum, sed terminatio irregularis numeri pluralis: & Kametz pro Pathach, ut differat ab אֲדֹנָי *Domini mei*. Quicquid sit, nunquam de Deo dicitur אֲדֹנָי *Dominus meus* vel אֲדֹנָי *Adonai Domini mei* cum Pathach, sed semper אֲדֹנָי cum Kametz, & quidem centies trigentes quater, ut Masorethæ notarunt. Tribuitur autem Deo in numero singulari אֲדֹנָי *Dominus*; & in plurali tam absoluto אֲדֹנָי *Malach*. 1. 6. quam constructo אֲדֹנָי *Deuter*. 10. 17. Semper tamen sensu singulari, ut & אֱלֹהִים, quod inde Theologi quidam dicunt esse communis numeri. Dicitur autem Deus jure אֲדֹנָי *Dominus*, vel אֲדֹנָי *Dominus multiplex*, quia universæ mundi machinæ, quæ velut domus aut familia ejus est, imperat, illaq; vicissim servit ei: Unde vocatur אֲדֹנָי כָּל הָאָרֶץ *Dominus totius terræ*, Ps. 95. §. 7. & c. אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ Luc. 10. 21. אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ Act. 10.

52. Attamen non solum Deo tribuitur, sed aliquando etiam aliis: & quidem singulare אֲדֹנָי, passim de *Hominibus*; plurale de Unico: ut אֲדֹנָי קָשָׁה *Domini durus*, pro *Dominus durus*, Jefa. 29. 4. אֲדֹנָי הָאָרֶץ *Domini terræ*, de solo Josepho, Genes. 42. §. 30. שְׂמֵר אֲדֹנָי הַהָר *Schemer Domini* (i.e. *Dominus*) montis, 1. Regum 16. §. 24. אֲדֹנָי autem nunquam de hominibus dicitur. De *Angelis* videtur dici Genes. 18. §. 3. 27. 30. 31. 32. & Judic. 6. §. 15. 22. quando illi, ut legati, Deum & Dominum suum referunt; quamvis etiam illa ad Deum referri possint, quatenus videlicet Deus ipse per Angelos cum Sanctis est locus.

53. Sanè Masorethæ, Hebræorum Critici prisca, hæc loca omnia iis accensent, in quibus אֲדֹנָי est Nomen Divinum, & à prophanis distinctum. Vocant illi hoc Nomen *Adonaj* Nomen וְדָא *Confessum*, *Certum*, *Indubitatum*, אֲדֹנָי, (ut quidam putant, Masoretharum styli imperiti) quod nemo non

sanæ mentis confiteatur, Deum rerum omnium Dominum & moderatorem, sed, ut Elias docet in libro Masoreth Tab. 2. Orat. 9. quod ejus puncta sint certa & confessa, quæ ad literas, quibus constat, efferendas, adhibita sint; atque ita voluerunt hoc nomen אדני, quod legitur sicut scribitur, distinguere à Nomine Tetragrammato יהוה quod etiam legitur Adonáj, sed non ita scribitur. Nam puncta illius non sunt יהוה confessa, ipsi nomini quadrantia & propria, sed transsumpta & mutuata ex Nomine אדני.

54. Usus sui ratione, sæpè solum hoc Nomen usurpatum de Deo legitur, cujusmodi loca 134. observarunt Masorethæ, quæ videri possunt in fine Concordantiarum; frequentissimè jungitur Nomini Tetragrammato, & quidem tum ante, tum post illud: Utrumq; enim legimus יהוה אדני, & אדני יהוה. Ubique autem pro eo solet legi, uti constat. Hæc causa videtur, quod ab Hebræorum Theologis, Cabalisticis maxime, magnis encomiis & elogiis ornari & commendari solet. Rabbi Joseph ben Gecatilia scribit in libro שערי אורה *Porta lucis*, in quo expressè agit de Nominibus Divinis: השם הראשון שהוא קרוב לכל הנבראים ובו נכנסים לפני המלך יהוה ית' ואין השם נקרא אדני נרדך בעולם לראות פני המלך ית' אלא על ידי שם זה הוא השם הנקרא אדני *Nomen primum, quod proximum (i. e. facillimum) est rebus creatis, & per quod ingrediuntur in conspectum Regis DEI BENEDICTI, sineq; quo nulla alia datur via videndi faciem Regis, est Nomen illud, quod vocatur ADONAI.* Item; שם אדני הוא אוצר *Nomen ADONAJ est thesaurus in quo reposita sunt omnia ornamenta & munera Regis; &c.* Item, Non est ulla ratio להדבק עם שם יהוה *conjugi cum Nomine JEHOVÆ, nisi per manus ADONAJ: זלפי שזה השם הוא בית אוצר השם המיוחד והוא הדיכל שבו שוכן יהוה* Et quia istud Nomen est מקום Nominis Tetragrammati, & Palatium in quo JEHOVAH habitat, idcirco Nomen יהוה in Scriptura semper legitur per אדני ADONAJ, quasi innueretur, שכל מבקש יהוה *quod quisq; querit JEHOVAM, eum inventurus sit per Nomen ADONAI.* Item; כל הממסלה והשלטנות היא ביד אדני *Omne dominium Dei est per manus ADONAJ: זלפי שאין לכל נברא בעולם דרך להכנס לשם ית' אלא על ידו* וכל שאלה ותחנונים ובקשה אינם נכנסים אלא על ידי אדני הוצרכו לקבוע בראש כל ה. e. *Et quia nulli creature via patet ingrediendi ad Nomen Dei, nulla etiam orationes, preces, & deprecationes ingredi possunt ad Deum, nisi per Nomen hoc ADONAJ, idcirco ordinarunt veteres illud in principio omnium preces, ut; ADONAJ Domine labia mea aperias, Psalm. 51. 17. Per manus enim hujus Nominis effundit DEUS omnis generis Influentias per Nomen ADONAJ, ובו in eo sunt reconditi omnes thesauri Regis, & omnes ejus divitiae, &c.* Hæc & similia apud Authorem nominatum leguntur, quæ hic adducere visum fuit, quod istis, quæ de Nomine ADONAJ Domini hæc dicun-

dicuntur, eleganter nobis repræsentetur Dominus noster Jesus Christus, & eo sensu Nomen Domini aptissimè ei congruat. Nemo enim venit ad Deum Patrem, nisi per ipsum, Joh. 14. v. 6. Qui ipsum novit, novit Patrem, Ibid. Ille in Patre est, & Pater in ipso, v. 10. 11. Ipse & Pater unum sunt, Johan. 10. 30. Nemo Deum novit unquam: unigenitus ille Filius, qui est in sinu patris, revelavit eum nobis, Johan. 1. v. 18. Ille est in quo sunt omnes thesauri sapientia & cognitionis absconditi, Coloss. 2. in quo plenitudo Deitatis habitat (quod Hebræi dicerent שם יהוה במלואו) Ibid. v. 9. plenus gratiâ ac veritate, Joh. 1. v. 14. ex cujus plenitudine omnes gratias à Deo accipimus, v. 16. Si quid Patrem in ipsius nomine petiverimus, dabit nobis, Joh. 14. 13. 14. Hinc, si quis ingenio indulgere vellet, educi possent rationes, quare pii in ardentioribus suis precationibus & obtestationibus ad Deum, Nomen hoc cum Tetragrammato conjunxerint, atq; ad eum ei præmiserint, ut Genes. 15. 2. 8. Deut. 3. 24. & 9. 26. Psal. 73. 28. & sic frequentissimè: quare item Daniel in sua precatione cap. 9. hoc nomen præcipuè usurparit, ac præsertim v. 17. Lucere fac faciem tuam super sanctuarium desolatum, propter אדני ADONAJ. Sed hæc liberioris sunt otii, neq; præsentis nostri instituti. Vide de hoc Nomine etiam elegantia quædam in Cosiri par. 4. ab initio §. 2. & ibi Notas nostras.

55. Restat ut aliquid de Nominibus צבאות & צבא addamus, quæ D. Hieronymus, in suprâ citato loco, quoque inter decem mystica Nomina in V. T. Deo assignata retulit.

56. Et vox quidem צבאות TZEBAOFH Numeri pluralis est, ac significat Exercitus, à singulari צבא. D. Hieronymus & Origenes existimarunt Nomen hoc solum & absolutè ex sanctis Dei esse Nominibus. In eadem sententia fuerunt etiam jam olim quidam Hebræorum, uti patet ex Talmud Tractatu Sopherim cap. 4. ubi legitur: *Hæc sunt Nomina Divina, quæ scribis non licet delere vel eradere* (quæq; proinde sunt sancta;) אלהים vel אל אהיה אשר אהיה, צבאות, שדי, יהוה, אדני דבי עמי אמר צבאות חול ארש בן אלעזר של בית אגורה היו כותבין בירושלים והיו מוחקין צבאות שהיו נוהגין בו חול שנ' שר צבאות בראש העם h. e. Rabbi Jose dixit, TZEBAOFH est Nomen Commune vel Prophanum: R. Simeon ben Eleasar dixit: Hierosolymis scribebant Nomen TZEBAOFH, & itorum eradebant: quia habuerunt illud pro Communi & Prophano, sicut legimus; Principes Tzebaoth, id est, exercituum in capite populi, Deut. 20. 9. De differentia hac Nominum Divinorum, quæ delere vel non delere licet, videatur R. Moses ben Majemon in סודי תורה הלכות cap. 6.

57. Sed scire licet, Nomen hoc nusquam solum & absolutè positum Deo attribui, sed semper præcedente alio aliquo Nomine Divino, יהוה Adonaj vel אלהים Elohim, vel utroq; simul, יהוה אל' צבאות Dominus Deus Exercituum.

cituum. Hinc etiam Hebræi quidam, qui de Nominibus Divinis scripserunt, duo hic faciunt distincta Nomina, *Adonaj Tzebaoth*, & *Elohim Tzebaoth*, Nomina scil. Divina cum eo conjungentes.

58. Permoti autem videntur illi ad hoc statuendum, illis locis, in quibus legitur יהוה צבאות ubi absolute ponitur, non in constructione; quia, ut supra dictum, Nomen Dei proprium & essentialis non construitur; & יהוה אלהים צבאות ubi itidem videtur absolutum esse, ob Nomen præcedens, quod etiam in forma absoluta ponitur, ut Psal. 59. 6. & 69. 7. & 80. 5. 8. 20. Jesa. 3. 15.

Sed sciendum, in illis locis vel esse Enallagen nominis absoluti pro constructo, frequentem in lingua Hebræa, ut videre est in Thesauro Grammatico lib. 2. cap. 4. vel, ut alii volunt, Ellipticam & concisam locutionem, pro יהוה אלהים צבאות juxta illud Amos 4. 13. יהוה אלהים צבאות שמו DOMINUS Deus exercituum est Nomen ejus, Amos 4. 13. & 5. 27. & אלהים צבאות ut plenè hoc legitur Amos 3. 13.

59. Rectè autem vocatur Deus, non *Deus exercitus*, in singulari numero, sed *Deus exercituum*, quia varios habet exercitus, qui ipsi parent, ministrant & militant. Neque enim uno duntaxat exercitu, sed pluribus, iisdemq; fortissimis, atq; ad rem gerendam promptissimis, ad nutum suum uti potest. Habet צבאות מעלה Exercitus superiores: Habet צבאות מטה Exercitus inferiores. Exercitus superiores sunt primò Angelorum & Spirituum acies, unde David ait Psalm. 103. Benedicite Domino omnes exercitus ejus. Lucae 2. 13. Et repente affuit cum Angelo multitudo exercitus cælestis laudantium Deum, &c. Sunt deinde Exercitus cælorum, astrorum, siderumq; virtutes, juxta illud Gen. 2. Et consummati sunt cælum & terra, & omnis exercitus eorum. Deut. 4. 19. Ne quando eleves oculos tuos in cælum, & videas solem, & lunam, & stellas, omnem exercitum cæli &c. Actor. 7. 42. Ut servirent exercitui cæli, &c. Exercitus inferiores habet quoque innumeros: Exercitus Dei sunt Gladius, Famis, Pestis, qui tres exercitus plerunq; in expeditionem ad ulciscenda publica scelera ducuntur: Est Nix, Grando, Ignis, Venti, &c. Sunt Locustæ, aliaq; noxia animalia, Exercitus & Copiæ Dei magnæ. Quin & Filii Dei sunt exercitus ipsius, militantes in hac terra pro ipsius gloria adversus Satanam, mundum, & propriam carnem. Hinc *Israélite* olim appellabantur *Exercitus Dei*, Exod. 12. 41. Exod. 7. 4. Sic alios innumerabiles habet exercitus, Visibiles & Invisibiles, quibus bono piorum, & malo impiorum utitur. R. Bechaj adducit ex quodam Medrasch, in Comm. in Leg. fol. 65. 4. בשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים בשאני עושה ברשעים מלחמה אני נקרא צבאות

Quandò

Quando Deus judicat creaturas, vocatur Elohim: quando impiis bellum infert, vocatur Deus Zebaoth.

60. Et quoniam hoc folius Dei omnipotentis opus est, hinc etiam nulli creaturarum hoc epitheton in Sacris literis tribuitur. Unde D. Hieronymus monuisse videtur, non esse in aliam linguam transferendum, cum etiam Apostoli illud non mutarint.

61. Ultimum nomen est אל עליון *Eljon*, non *Heljon*, ut quidam scribunt; quod epitheton potius Dei est, quam Nomen Dei. Est autem Nomen Adjectivum, *Excelsus, Altus, Altissimus*, ὕψιστος , ut Græci reddiderunt. Hinc frequenter aliis Dei nominibus adjungitur: ut אל עליון *El Elion, Deus excelsus*, יהוה עליון *Adonaj Elion, Dominus excelsus altissimus*, אלהים עליון *Deus excelsus*. Et quotiescunque seorsim vel absolute ponitur, tale aliquod Nomen Divinum subaudiendum.

62. Tribuitur autem hoc Nomen συνεχδοχικῶς Deo Opt. Max. propter Majestatis celsitudinem, quod is solus essentiâ & gloriâ celsissimus sit & altus supra omnia, neque ullus ipso superior, juxta id quod Psaltes ait Psal. 97. 9. $\text{כי אתה יהוה עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים}$ *Quia tu Domine excelsus es super omnem terram: valde exaltatus super omnem Deum, vel omnes Deos.* Ad quem locum, ut obiter hoc adspargamus, videtur respexisse Paulus, quando 2. Thess. 2. 8. de Antichristo, divinos honores sacrilegè sibi vendicante, ait: $\text{ὁτι κραυγάζει ἐπὶ πάντι λαοῖς ὁμοῦ θεῶν}$. Eadem notione vocatur Deus אל , ex plerorumque interpretum sententia, Hof. 7. 16.

Hæc in præsentia de Nominibus Dei sufficiant, Nunc cum Jobo conclude:

יהי שם יהוה מבורך

Sit Nomen Domini benedictum.

DISSERTATIO SEXTA

IN

HISTORIAM

INSTITUTIONIS SS. COENAE

DOMINICAE,

In quâ præcipuè

DE PRIMAE COENAE

Ritibus & formâ.

T H E S I S I.

NON immeritò in magno semper, apud omnes cordatos, Antiquitatis studium fuit æstimo, quo, in Divinis pariter & humanis, euncta ad primam & veram suam originem revocantur & reducuntur. Ea siquidem rerum humanarum est inconstantia & vicissitudo, ut nihil, quantumvis optimum, in eodem diu permaneat & perseveret statu. Pronissimus naturâ omnes, ad novitates & mutationes; adeò ut difficile sit mentes nostras, etiam in illis, quæ tanquam recta & vera semel, cum iudicio & ratione, approbarunt, intra eosdem terminos, & eadem in sententia, diu continere.

II. Experientia verum hoc esse docet, proh dolor! temporum præteritorum, docet hodierna; idque non solum in Republica, sed cum maximè in Ecclesia; adeò ut, nisi Deus subinde viros quosdam eximios excitasset, qui doctrinam cœlestem, à novis & superstitionis expositionibus, interpolationibus, additionibus, detractionibus, aliisque corruptelis, indefinenter vindicassent, & in pristinum statum revocassent, jam diu de ea actum & conclamatum esset.

III. Ab

III. Ab hoc nobilissimo & laudatissimo studio celebris est inter Hebræos Esdras cum suo collegio, qui, Ecclesiam Judaicam, & totam Cultus Divini rationem, post captivitatem Babylonicam, à variis corruptelis, erroribus & vitiis, in Babylonia attractis, repurgavit, omniaque pristinae integritati & puritati restituit. Unde pervulgata hæc, apud priscos Hebræos, est ipsorum laus & commendatio, שהחזירו עטרה ליושנה, quod *Coronam* (Legis scil.) *in pristinum & antiquum statum restituerint.*

IV. Diligenter autem circa Antiquitatem hoc in primis est observandum, eam demum solam & veram esse Antiquitatem, quæ prima: cætera omnia, etiam vetustissima, si ad hominum memoriam exigantur, esse nova, si non sint prima. Hinc Hebræi *Antiquum & Primum* uno & eodem designant vocabulo קדמון *Kadmon*. Et קדמות *Kadmuth*, pariter est, *Antiquitas & Principium*: quinimò ipsa etiam *Aeternitas*, quæ nihil est prius, nihil antiquius, hoc designatur nomine. Sic de *Æternitate Dei* acturi Hebræorum Theologi, eam vocant קדמות *Kadmuth*, & Deum קדמון *Kadmon*, ut hoc sensu קדמות *Antiquitas* & נצחיות *Aeternitas*, קדמון *Antiquus* & נצחי *Aeternus* hinc sint ipsis Synonima. Videatur Josephus Albo in libro *Ikkarim*, seu *Articulorum fidei* par. 2. cap. 18. Ita in quaestione de *Æternitate Mundi*, contra Aristotelem & alios Philosophos disputantes, *Æternitatem* vocant קדמות, *Creationem* ejus חדוש *Novitatem, Innovationem*: & cum Mundum volunt dicere Creatum esse, solent dicere, illum esse חדש *Chadafsch* Novum. Videatur hic R. Moses in *More Nevochim* parte secundâ. Si ipse Mundus Hebræis *Novus*, ejusque creatio *Nova*, quid de plurimis erroribus & superstitionibus, aliquot millenis annis, post mundum creatum natis, dicendum, quæ pro קדמונים *Antiquis* sæpè nobis obtrudi volunt?

V. Ad hanc Antiquitatem revocat Christus Judæos in materia de Conjugio & Divortio, in qua per Mosen Deus aliquid indulgit, dicens; *In principio non erat ita*. Benè etiam in hunc sensum, dixit Cyprian. lib. 2. Epist. 3. *Non debemus attendere,*

quid aliquis ante nos faciendum putaverit, sed quid, qui ante omnes est, Christus, prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem, &c.

VI. Hæc regula si in Ecclesia semper observata esset, atque etiamnum exactè, sepositis præjudiciis, observaretur, brevis sanè & plana, multarum gravissimarum controversiarum, quibus Ecclesia Dei miserè scinditur & dilaceratur, foret decisio.

VII. Verùm non est instituti mei ex-professo nunc de hac re agere. Eò duntaxat hæc dicuntur, quòd, si uspiam alibi, in materia de Sacra Domini Cœna, perquam utilis hæc res sit ac necessaria. Nam, ut olim Israëlita Pascha, propriis suis commentis & traditionibus, fœdè mœx & turpiter contaminarunt, ut vel ex hodiernis ipsorum ritibus plus quàm satis est videre: ita, si nos Christiani primam & genuinam Sacræ Cœnæ Institutionem & formam semel deseramus, fieri non potest, ut non periculosè aberremus, & ad plura paulatim humana commenta delabamur, juxta illud veterum Hebræorum proverbium, linguâ Babylonicâ conceptum; *עב צתא כיון רעל על* *Errari quando semel ingressus patet, indesinenter progreditur & incrementa sumit*, in Bava bafra fol. 21. 1. Dato inconvenienti uno, sequuntur plura. Experientia fidem facit.

VIII. Proinde nihil me extra oleas, & Professionem meam, facturum arbitratus sum, si in SS. Theologiæ studiosorum gratiam, Formam & Ritus primæ Cœnæ, à Christo ipso usurpatos, rùm ex Historia Evangelica & Apostolorum scriptis, rùm ex Hebræorum penetralibus, paulò accuratiùs excutere & enucleare fategerò. Sic enim procul dubio non solùm meliùs & solidiùs, quænam vera & genuina nostræ quoque Celebrationis forma esse debeat, constabit, sed & illis, quæ à summis Viris de ista re hæctenus scripta sunt, lux haud pœnitendæ fortè accedet.

IX. Nam, cùm Sacramentum hoc in locum Cœnæ Paschalis successerit, ejusque occasione, atque adeò ipso ejus festi tempore,

gore, à Christo sit institutum & sancitum; dubium nullum est. quin rituum, illo tempore inter Judæos in Cœna Paschali, & cæteris convivii, usitatorum cognitio, magnam quoque ad Cœnæ Dominicæ formam accuratiùs cognoscendam, lucem afferre queat.

X. Quia verò כל הדריעה היא בידעתה דמנות *omnis cognitio est per cognitionem causarum*, optimam hujus quoque tractationis methodum futuram existimo, si juxta causarum ordinem à me instituat. Quod dum facere aggredior, Divina mihi assistat gratia, & ad veritatis illustrationem oculos benignè aperiat.

I.

DE CAUSA EFFICIENTE.

XI. CAUSA EFFICIENTIS & *Author seu Institutor*, *Sa-* ori hujus Convivii, est Dominus noster JESUS CHRISTUS, *Mad* Cor. 11. 23. 24. Matth. 26. v. 26. &c.

XII. Dupliciter verò Christus Sacræ Cœnæ est auctor; primò *Exemplo*; dum primus Idem fuit ejus Administer, & Apostolis suis, aliisque Ecclesiæ Ministris deinceps futuris; actionibus suis exemplo præavit, quod imitarentur in dispensatione ejus. Christi enim actio hæc nostra est institutio; planè ut Johan. 13. 15. ait: *Exemplum dedi vobis, ut, prout ego feci, sic faciatis & vos*: Secundò, *Verbo & Mandato*; dum ait, *Hoc facite*, Luc. 22. 19. *Hoc*, scil. quod ego nunc feci, vobiscum accumbendo, Panem accipiendò, benedicendo, frangendo, inter vos distribuendò: Poculum itidem, &c. *Facite*, scil. posthac & vos: idque 1. quatenus legitimi à me constituti Apostoli, Præcones & Ministri Evangelii, actiones illas sacras, quas à me nunc vidistis, iisdem ritibus obeundo, & administrando; Vos, inquam, & quicumq; in hoc officio, legitimi vestri successores erunt: 2. quatenus Discipuli mei, eadem signa & Symbola accipiendò, panem edendo, poculum bibendo, &c. Vos, inquam, & quicumque, per veram fidem, mei in posterum erunt discipuli, Ecclesiæ & corporis mei membra: quia utroq; respectu vestra interest, meam mortem, ad fidem tum vestram, tum aliorum, confirmationem commemorare. Istum horum verborum esse sensum, nemini, nullo præjudicio præoccupato, & circumstantias

totius hujus sacræ actionis æquâ lance ponderanti, potest esse dubium. Sed quædam adhuc de iis dicentur infra, ubi de Fine agemus. Vide Th. 88.

XIII. Occasio Institutionis hujus Sacramenti, fuit Celebratio Paschatis, quod eodem tempore cum discipulis celebraverat. Quia enim hoc ultimum erat Pascha, quod Christus in his terris secundum Legem celebraturus erat, illudque in posterum, tanquam legale & typicum, morte Christi, per Agnum ejusque mactationem, figuratâ, & jam-jam subsecuturâ, abrogandum erat; Christus Novum hoc Sacramentum in locum Paschatis substituere voluit; non, ut Agnus Paschalis erat, mortis & passionis ejus futuræ umbram & figuram; sed ejusdem jam peractæ, & beneficiorum ejus, suavissimum & dulcissimum *μνημόσυνον*. Hinc scribit Orig. in Matth. Tract. 35. *Dissolvens Judaicum Pascha, & tradens secundum Novum Testamentum discipulis suis, &c. ut per hoc Novum Pascha illud succidat antiquum.* Et Hieron. in Matth. cap. 26. *A Typico Paschate, quod impleverat, ad verum Paschæ Sacramentum transgreditur: quod in sui memoriam (ut est in Glossa ordin.) Ecclesiam frequentare volebat.*

XIV. Circa primam hanc præsentis Exercitationis partem, sequens, ad Historiam Institutionis Sacræ Cœnæ exactiùs cognoscendam, incidit quæstio; *An Christus in Cœnâ Paschali, & eâ adhuc durante; An verò, post eam penitus peractam & absolutam, de novo accubuerit, & Sacramentum hoc instituerit?*

Tres hic sunt Virorum Doctorum sententiæ:

Prima est eorum, qui duplicem in Judæorum Paschate faciunt Cœnam: primam, ejus Agni: alteram, Azymorum, tanquam Mensarum secundarum & *επιπέπων* Cœnæ Paschalis. Itaque existimant, Cœnam hanc sacram in Mensis secundis, Azymorum videlicet, institutam, adeoque *Cenulam* illam *δεδωκεν*, quasi in suam Cœnam, Christum commutasse, iisdem penè ritibus & formâ, ut Gilbertus Genebrardus scribit in Chronologia p. 216. Huic sententiæ, si non primam originem (video enim in eundem quoque sensum à nonnullis adduci Ben. Ariam Montanum in Matthæum) magnam sanè confirmationem, dedit autoritas summi & incomparabilis viri Josephi Scaligeri, qui in illustri illo, de Emendatione temporum, opere in eam

eam inclinasse videtur, in prima præfertim editione, in qua expressè dicit, hoc, quod Christus hic fecit, *immensis secundis* & in אַרְבָּעַת הַיּוֹדִים hoc est, (sicut ipse interpretatur) *Cœnâ dimissoria* factum esse. Plura eo in loco differit ex Hebræis, de veteri ritu celebrandi Pascha tempore Messiae, quæ huic sententiæ favere videntur. Et licet in secunda editione quædam immutârît, præcipua tamen remanserunt. Quia itaq; verbis tanti Viri permoti, multi hæcenus in istam sententiam concesserunt, eaque passim ad confirmationem ejus in medium, tamquam indubitata, producunt, operæ pretium erit, ut, qualia ea sint, & quatenus ad historiæ hujus illustrationem faciant, expendamus. Sic enim non solum erroneæ quædam hypotheses, & falsa fundamenta removebuntur: sed &, ad certiore & accuratioris quæstionis hujus decisionem & declarationem planior via sternetur. Verba Scaligeri lib. 6. de Emendat. Temporum, edit. secundæ, hac de re, sunt ista:

[1] Duplici cœnâ fungebantur in ritu Agni Paschalis. Quinetiam omnia solemnissima, ut Pascha, Pentecoste, Scenopegia, florentibus opibus Judæorum, ac templo stante, semper duarum cœnarum commixtione transigebantur. In priorè hostiis immolatis vesciebantur: hoc erat Sacrificium illius diei. In altera quædam canebantur ἐξίλασμα & ἄχαισμα, & vocabatur סַעֲוֹדָה מַפְסָחָה, hoc est, Δείπνον ἀπολυτικόν Cœna dimissoria, quæ erant Secundæ veluti Mensæ apud Gentiles. Et mox: Sic Hebræi, epulis sancti, secundis mensis gratias Deo agebant, & potionem circumferebant. Id quoq; hodiè retinent. [3] Secundæ autem mensæ ab aliorum solemnium mensis multum discrepabant. Nam illæ in aliis solemnibus variis bellariis instruebantur, easq; aut Geco verbo [4] אֶרְבָּעַת הַיּוֹדִים *epulas* aut patrio [5] קִינֻחַ Kinnûach vocabant. In Paschali autem epulo ipsi convivere interdicebantur omni genere bellariorum, ut est in Canone Ritualis; אֶרְבָּעַת הַיּוֹדִים אַחַר הַפֶּסַח אֵין מַפְסָחִין אֵין מִיָּד מִדֵּן מִדֵּן מִדֵּן מִדֵּן מִדֵּן *Μετὰ τὸ πάσχα οὐκ ἀπλύουσι τὸ δείπνον ἐπιχώμα.* [6] In locum enim bellariorum afferebatur in tryblio acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus, & amarus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod azyma & amara illa olera intingebantur. Vocabatur חֲרוּסֵת. Id hodiè conficitur ad spissitudinem illius embammatis, quod vulgò Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli Mustardam à sinapi vocant. Erat enim satura olerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudicis, Titulo פְּסָחִים אֶרְבָּעַת הַיּוֹדִים, ut in his verbis: אַנְתֵּן לְפָנָיו מִצֵּה חֲרוּסֵת Anteponuerunt illi tortam azymam, & embamma. Primum igitur offam azymam in illud intingebat paterfamiliâs, quam devorabat. [7] Deinde sub gausape, aut mappa, aliam tortam azymam reservatam, in tot frustra frangebatur, quot in contubernio sive φεστωριῶν convivatores erant. Frustum erat magnitudine olive, quod singillatim & ordine omnibus porrigebatur. [8] Cùm igitur paterfamiliâs offam in tryblio intinctam devora-

devoraturus esset, hac pramittebat; פרוך אתה " אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותו וצונו על אכילת מצה; Εὐλογητός εἶ, ὡ Κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν, βασιλεὺς τῆς κόσμου, ὁ ἀγιάσας ἡμᾶς ταῖς ἐθελῆσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνελευάμενος ἡμῶν ἰσχυρὸς τῆς ἐδωδὸς τῶν ἀζύμων, &c. Hoc carmine functus pater familiās, & primus omnium azymis operatus, cum פתחת, hoc est, τὰ κλάσματ' αζυμι contubernalibus aut domesticis distribueret; hoc carmine, sed aliquot verbis post excidium Hierosolymorum immutato; sacrum prosequatur: הא [9] לחמא דעניא די אכלו אבהתא בארעא דמצרים | כל דכפן ית' ויכל | וכל דצריך ית' ויפסדו | השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא הכא עבדי לשנה הבאה ית' חורין; Elegantia horum verborum Græce melius concipietur: ὁδε ὁ ἀρτο-ταλαμακείας, ὃν ἔφαγον οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῇ γῆ Αἰγύπτου πᾶς ὁ πεινῶν δεῦρο καὶ φαγίτω πῦς ὁ χρεῖαν ἔχων δεῦρο καὶ παραλύεται. οὐν ἄρ' ἐβόδε, εἰς νύκτα δε ἐν τῇ γῆ Ισραὴλ. οὐν ἄρ' ἐβόδε δέλοι, εἰς νύκτα δε ἐν τῇ γῆ Ισραὴλ ἐλαθερο. Verba enim, que ad priscam formulam pertinent, stante templo, hac sunt; ὁδε ὁ ἀρτο- &c. usque ad παραλύεται. Reliqua assuta sunt pro ultimis temporibus, secundum excidium templi. In quibus vides etiam τὰ ἀζυμα cum amaris vocari Pascha, &c. Hactenus Scaliger. Quæ de Poculo & Lotione pedum habet ibidem, in sequentibus examinabuntur. Ex his ipsius verbis videtur colligi, illum existimasse, Christum in altera Cœna Paschali, quam vocat. סעודה סעודה hoc est, δειπνον λαμ- δελικόν (ipso interprete) sive in Mensis secundis Cœnæ Paschalis, Sacram Cœnam instituisse. Sed frustra, uti ex progressu patebit. Videamus autem & ponderemus paulò accuratiùs ipsius verba & rationes.

Quod 1. ait; Duplici cœnâ fungebantur in ritu agni Paschalis; de hoc, eo sensu, ut ipse accipit, nec Digesta Judæorum Talmudica, nec libri ipsorum Rituales quicquam habent. Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalis. Vesperâ Paschatis, antequam agnum comederent, primò ordinariam cœnam, in qua Sacrificium festi (Chagigah חגיגה) comedebatur, peragebant. Ratio 1. quia noctu, sed tamen ante mediam noctem, agnum Paschalem comedebant, quia scriptum est, Comedent autem carnem nocte ipsâ, Exod. 12. v. 8. Item, ויהי בחצו הלילה Et fuit in medio noctis percussit Dominus omne primogenitum in terra Mitrajim, v. 29. & Nox custodiarum est Domino; ut educeret eos e terra Mitrajim: ipsa ergo nox erit Domino observantia omnibus filiis Israël, v. 24. 2. quia non nisi saturis agnum sibi comedendum esse credunt, sicuti tradunt: ויהי אגנוס נאכל על השועב Agnus comedi debet post saturitatem. Vide Talm. Pesach. cap. 5. & 6. Item Commentar. in librum Precum fol. 93. col. 2. Cum hoc die Pascha seu principalis, quare comedimus etiam Chagigah ante Pascha? &c. Facimus istud secundum jura & ritus Paschatis, quod non nisi à jam saturis comedendum est, ut ejus sapor sinitâ Cœnâ in ore remaneat. Sed hoc Scaliger non sensit, & nihil facit ad

ad ipsius scopum & mentem: quia omnia in una cœna & mensa simul apponebantur; sic tamen, ut ordo in vescendo observaretur. Frustra itaq; est, quod tùm Scaliger, tùm alii, de Duplici Cœna scribunt; Agni videlicet, & Azymorum.

2. Quod addit; *Omnia solennia maxima &c. duarum Cœnarum commissione transacta fuisse, quarum priores fuerint hostia immolata & comesta, alterâ ἑξῆς ἡμέραις & ἑξῆς ἡμέραις decantata, qua סעודה מפסקת Δείπνον διπλοῦς Cœna dimissoria dicta fuerit*, id sine teste dicit. Libri Hebræorum certè nihil habent de ejusmodi duabus cœnis in his festis. De סעודה מפסקת *sûda mafsêkes* invenio in Ritualibus Hebræorum: sed, nec in illis Festis solennioribus à Scaligero memoratis, neque eo sensu. *Primo fit סעודה מפסקת* mentio in Ritibus Jejunii, quod celebrare solent die 9. Julii, & inde communiter quoque ab ipsis vocatur תשעה באב *Tischa beâf*, hoc est, Nonus dies Junii; in memoriam Templi primi & secundi, igne immisso hoc die consumpti. *Deinde quoq; mentio ejus extat in Festo diei Expiationum*, quo itidem solenne admodum instituunt jejunium. In Festo autem Paschatis, Pentecostes, & Scenopegias, nihil quicquam de eo reperitur, neque reperiri potest, quod vel ex significatione ejus patet. Nam סעודה מפסקת non est Cœna Dimissoria, secundis mensis respondens: sed propriè, *Epulum vel Convivium cessare faciens, Finem imponens*, cibis scil. & refectioi ordinariæ. Ita autem vocatur ultimum Convivium, seu ultimæ epulæ, quas homo sumit ante Jejunia, post quas epulas nullus ipsi amplius, nisi exacto Jejunii die, cibus est concessus. Videantur libri Rituales Judæorum, Arba Turim, Schylchan Aruch, Kolbo, Levusch & alii, in תשעה באב הלכות Num. 552. & 553. & in הלכות יום כיפור Num. 600. & 608. & alii. Est autem loquutio elliptica, pro סעודה מפסקת *Convivium cessare faciens cibos*, ut ibidem legitur. Disputant etiam ibidem, *Quinam cibi in ultima illa refectioe, סעודה מפסקת, liciti sint & permitti?* Delicatiores enim & lautiores prohibent, ut sunt carnes, sive coctæ, sive elixæ, & cætera ollâ cocta: Olera autem, & fructus crudos, cum pane permittunt, &c. Jubent etiam in terrâ, non ad mensam, multò minus in fellis accumbendo, hoc convivium sumere, כרי שידא נראה *ut speciem habeat convivii humilis & calamitosi, &c.* Ex quibus apparet, סעודה מפסקת nec esse Δείπνον διπλοῦς, nec in festo Paschatis locum habere; ac proinde frustra hæc omnia hîc proferrî.

3. Quod de differentiis mensarum secundarum in Paschate, ab aliorum solennium mensis, subjungit; itidem fundamento caret. Nam, uti rectè ipsemet Scaliger ex canone Paschali observavit, nulla bellaria in Cœna Paschali locum habebant, & post esum agni Paschalis nihil ampliùs edere licebat.

Itaque nihil necesse est differentiam hic aliquam constituere. Aperta ista res fiet ex iis quæ nunc sequentur.

4. De voce אפיקומן *Aphicomēn* eruditè observavit, esse Græcam ἐπιχομῶνα & *Bellaria* vel *Tragemata*, in Mensis secundis apponi solita, significare. Et ita sumi videretur in allegato veteri Canonè, qui desumptus est ex Talmud Tractatu de Paschate cap. ultimo. Strictiùs sumitur apud recentiores Judæos in Ritibus Paschatis vox hæc אפיקומן *Aphicomēn*; videlicet pro Placenta illa mediâ, sub mantili aut mappâ in finem Cœnæ Paschalis, his temporibus retentâ à Patrefamiliâs (de qua consulatur Synagoga Judaica cap. 13.) non loco bellariorum, quod probè notandum; sed loco ipsius Agni Paschalis, & in ejus memoriam; eò quòd eum extra terram Sanctam nec mactare, nec edere ipsis liceat. Itaque hodiè Placenta illa Caput & principalem quasi partem Cœnæ Paschalis constituit; non ejus Appendicem. In finem autem Cœnæ אחר גמר הפעודה *post absolutum & peractum epulum* reservatur, quòd olim quoq; secundum ipsos, Agnus in fine Cœnæ Paschalis על השבץ *postquam alius cibus jam ut cuna saturati essent, comestus fuerit*. Canon enim Paschalis frequens est; הפסח אין גאכל אלא על השבץ *Pascha sive Agnus Paschalis non comeditur, nisi post saturitatem*, hoc est, לבסוף *in ipso sine cœna*, uti Maharif in Rituali suo exponit. Vide id in Talmud ipso, *Pesachim fol. 70. col. 2.* Hinc, uti olim post agnum Paschalem nihil ampliùs gustare licebat, quòd suavitas carnis agni tantò diutiùs palato inhæreret, & per eum quoque memoria præceptorum, & beneficiorum Dei: sic hodiè post placentam istam, *Aphicomēn* dictam, nihil ampliùs comedere licet, juxta expressum Canonem; אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר *Post Aphicomēn non est ampliùs quicquam comedendum*; ad quem in *Levush hachor R. Mordechai Pulcher* scribit; יבין שאפיקומן הוא זכר לפסח הנאכל על השבץ גוהנים שלא לאכול שום דבר אפי' פירות אחר אכילת אפיקומן כדי שישאר טעם האפיקומן בפיו כמו שנהגו אבותינו באכילת הפסח hoc est; *Quandoquidem Aphicomēn (placenta ista) est memoriale Agni Paschalis, qui comedi solitus fuit post saturitatem, inde consueverunt nihil quicquam ampliùs, ne quidem fructus, post esum & Aphicomēn comedere, ut gustus & Aphicomēn remaneat in ore; quemadmodum Patres nostri circa esum agni Paschalis idem quous, olim observare solebant.* Et R. Moses ben Majemon scribit in הלכות חמץ ומצה *Ritibus fermentati & Infermentati*; כוית ומצה אפי' כוית ומצה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה טועם אחריו כלל. וכונן הוא אוכל כוית ומצה או המצה בפיו שאכילתו היא המצה *Et ultimò comedeat de carne Paschatis particulam olivæ instar, postquam nihil quicquam ampliùs comedebat. Hoc verò tempore comedit particulam olivæ instar de torta azyma, & post eam nihil quicquam ampliùs gustat, ut cessatio, finis cœnæ ejus sit, & sapor carnis agni Pascha-*

lis vel torta azyma maneat in ore ejus: quia horum comestio est preceptum Divinum ipsum, &c.

5. קִנּוּאֵךְ *Kinnuach* propriè est *Absterfio*, à radice קָנַח *Abstergere*. Solum autem, & nudè sic positum, non significat *Bellaria*: sed cum adjectione, קִנּוּאֵךְ סֵעוּדָה *Kinnuach sùdah* *Absterfio convivii*, quòd iis primæ mensæ cibus quasi *Abstergatur*. Sed hoc levius est. Vide *Lexicon* in קָנַח. Gravius & majoris momenti est, quòd

6. ait; *In locum bellariorum afferebatur in tryblis acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum, quia tristis succus erat, &c.* Gravissimè hìc hallucinatus est vir fumus. Primò, non distinctè satis illa, quorum vult mentionem facere, proponit. *Embamma* enim illud, חַרוֹסֵת *Charoseth* dictum, non oleribus amaris spissabatur, sed ita res habet: Statim ab initio *Epuli Paschalis* apponebatur quòdpiam sive *Embamma* sive *Pulmentum* è pomis, pyris, nucibus, ficibus, amygdalis, malis citreis, & aliis similibus rebus confectum, cui *Vinum* (vel *Acetum*) immiscent & incoquant, cum multis aromatibus, quibus illud spissabant (non oleribus amaris) ut *Lateris* speciem præfe ferat: *Cinnamomum* quoq; *Zingiber* ac similia crassè contusa superinjiciunt, ut *Paleam* & *Lutum* referat; ut sibi hoc pacto in memoriam revocent, majores suos in *Ægypto* *Paleam* & *Luto* laborasse, *Lateresq;* confecisse. Hoc est quod חַרוֹסֵת *Charoseth* appellabatur. Vide *Majemonidem* in הלכות ומצה חַרוֹסֵת cap. 7. §. II. Deinde *Acetarium* è lactucis, hederâ, raphanis, petroselino, charephyllo, nasturtio, apponunt: Huic addunt *Patellam cum aceto*, ut in eam herbas illas intingant, & sibi in memoriam revocent, majores suos *Agnum Paschalem* cum herbis amaris comedisse. Hæc est ratio illius *Embammatis* & *Acetarii*, de quo loquitur *Scaliger*. Alter verò error ejus est in hoc, quòd arbitratus est, hæc in mensas secundas illata fuisse, cum in primis mensis fuerint apposita, uti iterum ex *Ritualibus Judæorum* patet, & compendiosè in *Synagogâ Judaicâ* cap. 18. Sine dubio tamen illa usq; ad finem *Cœnæ* in mensa fuerunt relicta. Tertio, quòd scribit, in illud *embamma Azyma* & amara illa olera intincta fuisse, id fiebat post exhaustum poculum secundum, posteaquam manus lavissent. Tum enim, inter alia, convolvebant במרחץ ומטבל בחרוסת *in pulmentum illud Charoseth*, *Majemon* in הלכות חַרוֹסֵת ומצה ומטבל בחרוסת Cap. 8. §. 6. vel seorsim intingebant *azymum*, & seorsim amara, *Idem*, *ibid.* Id hodiè quoq; adhuc in quibusdam locis fit: communiter tamen ferè olera tantum intingunt. Ita scribitur in *Talmud*, *Hillèlem*, stante adhuc domo sanctuarii, solitam fuisse particulam de agno Paschali, particulam item seu offulam *azymam*, & amara tum herbarum aliquid, convolvere vel in unum compingere, & sic conjunctim

intingere & comedere. Vide in Levuscl Num. 477. §. i. Talmud Pefachim, fol. 117. 1. Sed hoc nihil hætenus ad Cœnæ Dominicæ illustrationem, cum ante eam institutam id factitatum fuerit. Baronius in Annalibus suis etiam quædam adducit his planè similia, & quidem in quibusdam de verbo ad verbum convenientia, ut vel alter ab altero, vel uterq; ex eodem fonte ea hausisse videatur. Baronius autem, ut majorem verbis suis fidem conciliet, præten dit, se ex Antiquo Rituali quodam ista descripsisse. Itaq; caractere etiam peculiari distinxit, ac si de verbo ad verbum illa ex Rituali illo antiquo transcripsisset. Sed illius Ritualis nec nomen, nec inscriptionem, nec authorem, nec impressionis locum nominat, quod utriq; in re tam rara facere debuisset, ut & aliis inspiciendi facultas data fuisset. Plurimos enim Hebræi libros Rituales habent. Inter præcipuos sunt, *Arba turim*, *Schilchan aruch*, *Jad chasakah* Majemonidis (*Karro* vulgò dictus) *Col-bo*, *Sepher minz voth gadol*, *Levúschim R. Mardocheaj Japhz*, *Maharil*, *Mmhágin*, &c. His omnibus, ea, quæ Baronius illic habet, ita sunt contraria, ut palàm scribere non verear, illa, si vestudio, si ve ex ignorantia, pessimè & corruptissimè, planè contra libri illius ritualis (quisquis ille demum sit) mentem, esse versa, & variis modis inversa, perversa, confusa, & depravata, ut vix vestigium veri alicujus Hebræorum ritus deprehendi possit. Ex nullo Rituali Hebraico illa, iis verbis, eo ordine, eo sensu, descripta & translata esse, tam mihi certum est, quàm quod certissimum, undecunque ea corraferit Baronius. Quare, limâ accuratiore indiget allegatio illa ex *Digestis Talmudicis Titulo*, עירובי פסחים. Non est Titulus Talmudicus qui sic vocatur: Titulus enim est *Tractatus*, Codex, Heb. מסכת *Maséchet*; sed est *Caput Tituli*. Titulus seu *Maséches*, ex quo hæc verba citantur, vocatur פסחים *Pesichim*, & agit de Paschate; *Caput* autem, ex quo citantur, vocatur à primis verbis, non עירובי פסחים, ut in Scaligero scribitur, quod esset, *Commixtionem Paschatum*, sed; ערב פסחים *Vesperæ, Parasceve Paschatum*: & est caput decimum & ultimum illius Tituli sive *Tractatus*. Similis error est Genebrardi in *Chronologia* p. 216. ubi ait; quemlibet diem Veneris ab Hebræis nominari *Parasceven*, si ve ut loquantur ערב ערב *Erubh*. Malè: no *Eruf*, sed ערב *Eref*. Quid sit ערב *Eruf* in materia de sabbatho, & aliis festis, vide in *Lexico Talmudico* p. 1657.

7. quod ait; *Sub gausape & mappâ illos aliam tortam azymam reservasse* (ad finem scil. convivii, loco bellariorum) & in tot frustra fregisse, quot in contubernio si ve פארתא convivatores erant; id mihi dubium est. Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos mediam placentam hodiè in finem Cœnæ reservare, ut inferviat loco ipsius Agni, quo his temporibus destituuntur. Itaque probabile non est, eandem olim observatam fuisse rationem, quando Agnum Pascha-

eam requisita fuerit? Sed Mensas istas secundas planè ignorat Historia Judaica.

Secunda sententia est eorum, qui triplicem hinc faciunt Cœnam. Et hi iterum discrepant: *quidam* ita distinguunt, ut faciant *Primam* Agni, *Secundam* Azymorum, *Tertiam* Novæ Cœnæ Sacræ. Sic Andreas Seelmatterus in Symphonia Evangelistarum, & quidam alii. *Alii* pro *secunda* Cœna Azymorum ponunt *Cœnam communem usualem* aliorum ciborum post Agnum; eò quòd ex solo agno saturari non poterant omnes personæ familiæ, si illa præsertim ampla esset & numerosa. Sic Maldonatus, Cornelius à Lapide & alii. In hanc quoq; sententiam scribit Hugo Grotius in Annotationibus suis in Evang. libros nuper editis, ut ante Cœnam justam in Paschate *Θυσια* antecessit cœna ritualis agni aut hædi cum azymis, & herbis amaris: sic in Paschate commemorativo (quod ille vocat) cœnam quandam *βρια χέρον*, cœna (sc. justæ & ordinariæ) permissam fuisse, sed sine sacrificio. Sed neutri horum quoque sententiæ astipulari possum. Azymorum cœna peculiaris in superioribus jam à me est sublata. Iisdem quoque argumentis tollitur Cœna communis & usualis post esum Agni. Illa enim, ut suprà quoque visum, potius esum agni præcessit, quàm secuta est. Planè hac ratione invertuntur ritus Hebræorum.

Tertia itaq; sententia superest eorum, qui duas hinc tantùm, sed hoc pacto, faciunt Cœnas; Unam, Agni Paschalis: Alteram, Cœnæ Sacræ novæ à Christo institutæ, post penitus peractam Cœnam paschalem, ita tamen, ut continuò ei, & uno quasi actu, mensis non sublatis, subjuncta fuerit. In hac sententia video fuisse veteres plerosq; omnes, quam etiam superioris ævi Theologi pleriq; sunt secuti, & inter eos magnus & judiciosissimus Calvinus, qui ad *ψ. 26. cap. 26. Matthæi* rectissimè scribit; *Ego hæc verba non ita accipio, quasi Cœna Paschali hæc nova & longè excellentior, permixta fuerit, sed potius finem tum priori convivio fuisse impositum.* Et hanc ego quoq; verissimam esse arbitror, & sequentibus rationibus confirmo & demonstro:

1. Christus procul dubio, cum Pascha hoc discipulos jusserit præparare, & certum locum, ubi id comedere velit, illis designaverit; illud quoq; celebravit.

2. Verisimile est, plerisque eruditorum ita sentientibus, Christum non solum secundum Legem, ut illam impleteret, sed & secundum consuetudinem Judæorum illius temporis, hoc ultimum quoque Pascha, non minùs ac reliqua, celebrasse, & illorum moribus, si non in omnibus, saltem in plerisque, se accommodasse.

3. Ex receptâ autem tum consuetudine Judæorum, uti vidimus, ex
erat

erat Cœnæ Paschalis ratio, ut Agnus in illius fine, *השנב לך* *hospitibus aliquo modo saturis*, comederetur, ita ut nihil quicquam post agnum cibi capere licitum ac permissum fuerit, idq; ut sapor agni in ipsorum ore remaneret. Itaque aliter fieri non potuit, quam ut Cœnâ Paschali absolutâ demum id institueret.

4. Non potuit Christus, Cœnâ Paschali adhuc durante, Novum Sacramentum instituere. Nam Novum Sacramentum non habet locum, nisi abrogato Vetere. Vetus ritè non abrogari potuisset, si adhuc durasset, & in ipso actu fuisset. Durasset autem utique, si mensæ secundæ adhuc restitissent.

5. Ex dignitate Sacramenti hujus omninò etiam esse videtur, ut peculiaris illius Institutioni actus assignetur, neque cum Veteri Paschate commisceatur; uti rectè Calvinus & Pareus sentiunt.

6. Natura insuper istius Sacramenti hoc requisivit. Cùm enim in locum Agni succedere debuerit, non erat, nisi post illud absolutum & finitum, instituendum.

7. Concordant Evangelistæ Lucas, & Johannes. Lucas quidem cap. 22. v. 20. ubi ait, Christum poculum sumpsisse *Μετὰ τὸ δεῖπνον* *postquam cœnasset*. Sic Paulus I. Cor. II. 24. Quis enim horum verborum sensus sit, post ea, quæ à nobis dicta sunt, non potest amplius esse obscurum. Et nos ea non solum ad poculum, sed ad totam actionem, referenda esse existimamus. Non enim diversis temporibus & actibus Panem & Vinum sumpsit ac distribuit.

8. Eodem spectare videntur verba Johannis cap. 13. vers. 2. *Καὶ δεῖπνον ᾔσκησεν* *Et cœnâ* (scil. Agni Paschalis) *factâ*. Et vers. 4. *ἔγειρεται ἐκ τῆς δεῖπνης* *Surgit à cœna* (scil. Agni Paschalis) Ex quibus simul & hoc liquere videtur, quo tempore Lotio pedum discipulorum à Christo facta fuerit; quòd videlicet intercesserit inter Cœnam Paschalem, & Cœnam Dominicam: ita ut, eâ peractâ, continuò ad Institutionem hujus Cœnæ Sacræ & Novæ se composuerit, quod iterum ibidem Johannes clarissimis verbis innuit, dum ait v. 12. *Ὁὐ ἐν ἑνὶ τῆς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλασεν τὰ ἱμάτια αὐτῆ, ἐναπεσὼν πάλιν* *Postquam erga lavisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursus discumbens*, scil. ad Cœnam suam instituendam: quamvis historiam ejus deinde præterierit, magis in Concionibus Christi, quàm historia ejus contendâ, ubiq; occupatus Johannes. Ad hunc novum accubitus referendi quoq; sunt ejusdem capituli v. 23. & 28. collat. cum Johann. 21. v. 20. De Pedum lotione ipsa plura mox dicentur. Novi, hæc à multis aliter exponi. Ita verò planissima, & cum Historia Veteri consõna, mihi esse videntur, Vulgares expositiones

fitiones cæteræ, neque secum ipsæ satis concordant, nec ullum in Judaïca Historia solidum habent fundamentum:

9. Denique hoc idem sensisse viderur D. Hieronymus, eruditissimus & antiquitatis peritissimus literarum sacrarum interpres. Ille enim Matth. 26. ita scribit: *Postquam typicum Pascha fuerat impletum, & agni carnes cum Apostolis comederat, assumit panem qui confortat cor hominis, & ad verum Pasche transgreditur Sacramentum.* Sic Venerabilis Beda: *Finitis Pascha Veteris solennis, quæ in Commemoratione antiqui, de Aegypto liberationis, populi Dei agitabantur: transit ad novum, quod in sua redemptionis memoriam, Ecclesiam frequentare volebat, ut videlicet pro carne ac sanguine agni, sui corporis ac sanguinis Sacramentum substitueret.* Lyranus in Matth. *Postquam comederant carnes agni Paschalis, antequam surgerent de Cœna.* Et in Luc. cap. 22. *Hic consequenter instituitur Eucharistiæ Sacramentum, post Legale convivium, &c.* Sed satis de istis.

II.

DE MATERIA.

XV. MATERIAM Sacri & Divini hujus Epuli, à Christo ipso celebrati, quod attinet, fuit ea tum *Externa*, tum *Interna*; sive *Signum* & *Signatum*.

XVI. Materia externa sive *Signa* duo sunt; PANIS & VINUM, quibus duobus, licet materialiter distinctis, unum tamen hoc Cœnæ Sacramentum formaliter & perfectivè constituit Dominus Jesus Christus. Matth. 26. v. 26. *Edentibus eis accepit Jesus Panem, &c. v. 27. Et accipiens poculum, &c.* Post utrumque hoc signum adhibitum, dixit; *Hoc facite in mei recordationem*, teste Paulo, 1. ad Corinth. 11. v. 24. & 25. ita tamen, ut ea non per intinctionem confuderit aut miscuerit, sed separatim unumquodque & tractarit, & distribuerit, uti expressè verba Institutionis testantur.

XVII. PANIS autem, quem sumpsit, & quo usus est Christus, sine dubio fuit Azymus. Eum enim panem adhibuisse videtur, qui tum præstò & ad manus erat. Tum temporis autem ex Lege, Judæis nullum alium, quàm Azymum, habere licebat, Exod. 13. 7. quam Legem Christus procul dubio violare & transgredi tum noluit. Et, si superstitiosa illa fermenti inquisitio & expurgatio tum temporis jam usitata

fuit

fuit, quam Talmudici præscribunt, quamq; Judæi hodiè usurpant (ut videre est in Syn. Jud. cap. 16.) ad quam quoq; respicere videtur Paulus I. ad Cor. 5. 7. vix credibile est, alium panem potuisse habere Christum ad manus & in promptu. Novi, aliter sentire Epiphanium, Hæresi 50. Chryostomum Homiliâ 82. in Johannem, & Ecclesias Græcas, quæ volunt, Christum legitimum diem anticipasse, & proinde ad suum Pascha *evgyma*, non *azyma*, adhibuisse. Unde & ipsi in Eucharistia pane fermentato utuntur, & aliis utendum esse urgent. Nolo hîc ullâ ratione intricatam illam controversiam ingredi de die, quo Christus, & Judæi, Agnum Paschalem comederint? sed eam suo loco hac vice quidem relinquo, neque huic sententiæ de infermentatis panibus à Christo in Festo Paschatis, ac proinde in S. Cœna quoq; usurpatis, obesse puto. Nam cum ideo procul dubio Christus Pascha celebrarit, ut Legi satisfaceret; Lex autem azymos æquè ac Agnum præceperit in eo festo, dubium non est, Christum utriq; præcepto satisfecisse, sive eodem die cum Judæis Pascha comederit, sive diem anticiparit. Et dum Christus discipulis mandavit, ut sibi Pascha pararent, generale procul dubio mandatum dedit de omnibus iis, quæ ad festum illud ritè secundum legem obeundum pertinébant; ne quis miretur, unde Christus azymos habere potuerit, si Judæos anticipavit.

XVIII. Itaq; tali tortâ azymâ usus videtur Christus, quales tum in usu inter Judæos fuerunt, qualesq; Paterfamiliâs ille, in cujus domo Pascha celebravit, illi apposuit. Eæ autem non fuerunt parvæ ejusmodi placentulæ rotundæ, tenues, spumosæ, quales hodiè in multis Christianorum Ecclesiis visuntur in S. Cœnâ: sed placentæ grandiores, quæ in frustra inter convivas totius mensæ distribui possent, & tenues quidem atq; latæ, sed tamen etiam mediocrem crassitudinem habentes, instar Panum nostrorum dulciorum rotundorum, ut ad nutritionem corporis aptæ & idoneæ essent. Ideo autem non nimis crassas illas faciunt, ut communes panis tortas, sed paulò tenuiores, quia panes tenues non ita facile fermentantur, ut panes crassi. Vide Levusch hachur Numer. 460. §. 4. Hebræi eas in genere appellant מצות *Mazzos*. Tres verò illas quas nocte primâ hujus festi comedunt, in specie vocant מצות *Mizvos* q. Placentas præcepti, h. e. singulariter à Deo mandatas, & universis ac singulis imperatas, quod observandum Rituales ipsorum libros legenti, ob vocum affinitatem. De illarum materia, præparatione, & forma, videatur Synagoga Judaica cap. 17. Non enim lubet ea huc transcribere. Probabile etiam est, Christum panem ejusmodi infermentatum integrum, non dimidiatum, adhibuisse: quod idè observo, quia nonnulli hanc Christi fractionem volunt intelligen-

dam de dimidia illa torta, quam hodiè sub finem Agni Paschalis comedunt. Nam 1. cùm dimidiata illa torta, in finem cœnæ reservetur ad memoriam Agni, quem hodie extra terram sanctam illis mactare vel edere fas non est, stante templo, in terra sancta, nullus, vel saltem non is, illius videtur fuisse usus, quod tamen in medio relinquimus: 2. quia benedictio semper recitari solet על פת שלם *super panem integrum*, si quidem adsit, & haberi possit; idq; משהו מעלת הברכה שתהיה על השלמה שהוא דרך בנוד *propter dignitatem Benedictionis, quæ, super eo quod perfectum est, fieri debet honoris causa*, Levusch hattechéleth Num. 167. S. 1. 3. quia uno pane integro melius repræsentatur Unitas corporis mystici Christi, tùm inter sese, tùm cum capite Christo, de qua Apostolus 1. ad Cor. 10. 17. *Quoniam ut unus est panis, sic unum corpus multi sumus: nam omnes unius panis sumus participes.* 4. quia nihil sacræ huic Cœnæ commune cum Cœna Paschali, cui finem & coronidem jam Christus imposuerat, neq; ullo pacto duæ istæ actiones sunt confundendæ.

XIX. Quæritur hoc loco;

Cùm Christus in primâ Cœnâ pane azymo & infermentato sit usus; annon & hodiè tales sint adhibendi & usurpandi, ut conformem cum primâ Cœnam habeamus?

R. 1. Hoc minimè esse necessarium. Nam 1. quòd Christus hoc loco azymum panem usurpavit, id factum est per accidens, ex necessitate, non absolutâ, quòd talis panis ad hujus Sacramenti celebrationem, vel tum fuerit, vel in posterum debuerit esse necessarius; sed tali, quam præsentis tum temporis circumstantia ei imponebat. Talis necessitas hodiè nos non premit vel urget. Et Azymus panis erat מצוה Præceptum Legale Festi Paschatis. Christus autem non instituit epulum Paschale legale; sed illud abrogavit, & Novam Cœnam instituit, quæ quibusvis temporibus celebrari poterat & debebat. Unde nulla amplius est necessitas, Azymum panem usurpandi. Insuper ab hac necessitate videtur nos liberare Paulus 1. ad Cor. 5. §. 7.

2. Nec tamen omninò eam Cœnam damnandam esse, ubi usurpantur. Cavenda autem hic 1. omnis superstitio, & necessitatis opinio: 2. vitandæ spumosa istæ placentæ tenues; tùm quadratæ, tùm in primis orbiculatæ, numuli figuram referentes, & insuper à quibusdam crucifixi imagine signatæ; in memoriam, uti volunt, Christi, triginta argenteis nummis à Juda proditi, & crucifixi. Tales enim Christus non usurpavit, sed quales Judæis in usu erant, Deinde, communitio illa, per unum panem de quo

brum; quia illud generosius esse solet, quam album. Unde, *אם ידוע שהלבן הוא קודם משוּבָּח מהאדום הוא קודם* *Si constet, album esse melius, quam rubrum, illud praefertur.* Vino autem utuntur quandoq; puro & mero, quandoq; diluto, ita ut id sit liberum & indifferens: Unde in *Sepher mizvoth gadol* fol. 118. 1. *Mensura poculi est quartarius*, *בין ח' בין מוּג*, seu diluti, uti traditur in Tosephos. Aliquando etiam adhibent vinum Aromaticum, *קנדישין* *Conditum* illis dictum. An Christus usus sit rubro an verò albo? perinde nobis est. Constat ipsum adhibuisse Vinum: illud procul dubio, citra superstitionem, quod ab illo Paterfamilias, in cuius aedibus Pascha celebravit, fuit propositum.

XXI. Christus vocat *כוס* *Poculum*; Paulus *Poculum benedictionis*, *הכּוּס* & *Poculum Domini*; metonymicâ locutione & per ellipsin, pro *Poculum vini*; ad imitationem Hebræorum, qui in historia & ritibus Paschatis describendis, ubi de vino illius festi vel coenae agunt, tantum *כוס* *Poculi*, vel *כנסות* *Poculorum* mentionem faciunt: ut; *צריך כל אדם לשתות ד' כוסות* *Ommes in caena Paschali oportet quatuor pocula bibere*: Item, *שותה כוס שני* *Bibit poculum secundum*. Sic, *צריך לברך על כל כוס וכוס* *Benedicendum est super quolibet poculo*. Vide mox iterum aliquid de hoc poculo.

XXII. De Materia poculorum in Coena Paschali, nihil scribunt, fed de mensura & capacitate, quam dicunt fuisse *רביעית* quartarium. In *Sepher mizvoth gadol*: *שיעור כל כוס מהו רביעית* *Mensura cujusq; poculi est quartarius*. Nihil etiam praescribitur de Forma. Beda de locis sanctis cap. 2. refert, Christi poculum suo tempore Hierosolymis visum, argenteum; sextarii Gallici capax, & *אֶפְסוֹס* *h. e. ex utraq; parte ansatum fuisse*, cujusmodi poculorum usus apud Græcos antiquissimus. Fides esto penes illum, Chrysostom. Hom. 60. ad pop. Non erat calix aureus, prætiosa tamen erant illa omnia & tremendâ, quoniam erant spiritu plena. Videatur & Gabriel Biel lect. 52. in Canonem Missæ. Sufficiant hæc de Materia Externa.

XXIII. *Materia interna*, sive *Signatum* in hoc Sacramento duplex est, duplici Materiae externae respondens; *Corpus* videlicet, & *Sanguis* Christi; illud, quâ crucifixum & fractum; hic, quâ effusus. Utriusque hujus meminit quoque Christus.

XXIV. *Pani*, tamquam signo Externo, respondet *Corpus Christi, pro nobis datum & fractum*. Docet hoc Christus, dum panem discipulis exhibendo & præbendo, ait; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*: quod Paulus 1. ad Cor. 10. v. 16. explicat; *Panis quem frangimus; nonne communio corporis Christi est?*

Plura

Mira ad hanc locutionem explicandam, post tot insignes Theologos, addere nunc libet, ne vel actum agere, vel funestam illam contentionis Sacramentalis ferram ego quoque hic reciprocare velle videar. Externos hac vice ritus potissimum persequi & illustrare, mihi est propositum.

XXV. Apud Veteres Hebræos *Agnus assus*, in Cœna Paschali in mensa appositus, vocabatur olim גופו של פסח *Corpus Paschatis*, vel integrè של גופו הפסח *Corpus Agni Paschalis*. Hinc legitur in Talmud, Tractatu de Paschate, cap. ultimo, in Mischnâ: במקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח. In Sanctuario, (id est, durante & stante adhuc Sanctuario) apponebant coram eo *Corpus paschatis*, sive *Agni Paschalis*. Sic in R. Mose Majemonidè in *Hilchos Chametz umatzah* cap. 8. §. 1. מביאין שלחן ערוך ועליו מרור וירק אחר ומצה דגופו של פסח הפסח. *Afferebant olim coram eo mensam apparatus, & super ea herbas amaras, aliâq. olera, panem azymium, & corpus Agni Paschalis*. Et iterum §. 7. מברך ואוכל. *Benedicit, & comedit de corpore Paschatis*. Sic in libro *Mechilta*, qui ex antiquioribus est, fol. 4. col. 1. הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה. *Addit ei (scilicet Agno Paschali) Scriptura duo adhuc precepta alia (Azymorum sc. & Amarorum) præter id quod de corpore ipsius dedit (ut videlicet igni asferretur).* R. Bechaj fol. 75. ad Exo. cap. 12. וידוע כי הפרשה נבאין בגוף הפסח היתה. *Constat, quod ea, quæ de Corpore Paschatis in hoc capite habentur, præceptum fuerint perpetuum. De corpore Paschatis, h. e. de ipso Agno Paschali. An ergo fortè Christus ad hanc locutionem hic alludit, quasi voluisset dicere; Ecce modò mactastis & comedistis גופו של פסח *corpus Agni Paschalis*, tanquam memoriale liberationis Aegyptiaca, & typum corporis mei pro vobis in mortem tradendi: sed nunc Agnum Paschalem & corpus illius abrogatum volo, & pane isto mediante, exhibeo vobis גופי *Corpus meum, quod jam-jam pro vobis in mortem tradi & frangi debet, ut in posterum memoriale habeatis & symbolum tum mei, qui verus ille sum Agnus, per typicum figuratus; tum sacrificii mei, non peragendi, sed reipsâ jam peracti & exhibiti; tum deniq. liberationis, non ex Aegypto corporali & terrestri, sed spirituali, per remissionem peccatorum. Nam, uti alia in V. Test. umbra erant rerum futurarum: כן ה' סוּמָא *corpus autem Christi, Coloss. 2. §. 14. ita quoq. Agnus Paschalis, Joh. 1. 29 I. Petr. 1. §. 19. Apocal. 13. 8. &c. Hæc conjectura probabilior fortassis videri possit, quam illorum, qui hæc verba conferunt cum illis, quæ habentur in legenda Judaicâ Paschali, הא לחמא דעניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים* *Hic, vel, Talis est panis afflictionis, quem comederunt Patres nostri in terra Aegypti: quicumq. esuriet, veniat & comedat, &c.* Sed in medio hoc relinquimus & nihil asseveramus.**

XXVI. *Vino*, tamquam altero Sacramenti hujus signo, respondet *Sanguis Christi*; non simpliciter, sed quatenus *effusus* pro nobis in remissionem peccatorum; *Et accepto poculo, &c. dixit; Hoc est sanguis meus Novi illius Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum*, Matth. 26. Marc. 14. v. 24. Lucæ 22. 20. Paulus ait; *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est?* 1. Cor. 10. 16.

XXVII. Dum ergo utraq; materia interna ita limitatur, ut dicatur, *Corpus Christi* nobis dari, quatenus *pro nobis datum*, h. e. crucifixum & mortuum; *Sanguinem*, quatenus pro nobis *effusus* in remissionem peccatorum, hinc colligitur; In Cœna, neque Corpus & sanguinem Christi proponi absque mortis illius virtute, & beneficiorum communione: neq; Virtutem Mortis, Communionemq; beneficiorum, absq; corpore & sanguine; sed utrumq; simul, propriam causam, cum proprio effecto, & proprium effectum cum propria causa. Ut proinde hæc quoq; ad Materiam hujus Sacramenti internam pertinere, intelligamus.

III.

D E F O R M A.

XXVIII. Quemadmodum materiam hujus Sacramenti dixi fuisse duplicem: ita duplicem quoque constituo ejus Formam; *Externam* scil. & *Internam*.

XXIX. Ad *Formam externam* refero ea, quæ Christus in ipsa Cœnæ administratione partim ipse peregit & observavit, partim discipulis observanda & agenda mandavit. Ea consistunt partim in Factis, partim in Dictis. Suntque vel Antecedentia Cœnam, vel Comitantia, vel Consequentia.

XXX. Ad *Antecedentia* referunt communiter *Lotionem pedum discipulorum*, cujus Johannes meminit cap. 13. à v. 4. ad 18. De hac istam placet hinc proponere quæstionem; *Utrum Loto pedum ritus fuerit ordinarius, à Judæis in Festo Paschatis, & aliis conviviiis, ante accubitum observatus?*

Ita quidem sentiunt Viri docti plerique omnes; Scaliger suprà citato loco, Beza, Baronius, alii; & quidem ita confidenter & indubitanter, ut doctissimus Casaubonus Exercitationa XVI, contra Baronium, Num. 22. scribat;

scribat; Hoc non solum verum, sed vel pueris notum esse, morem fuisse Judæorum, pedes ante accubitum lavandi.

Sed, pace tantorum virorum, ego contra ajo, in omnibus Judæorum libris nec volam nec vestigium hujus moris reperiri, neq; etiam vel doctissimis Rabbinis, ne dum pueris, fando quicquam de hoc more inauditum unquam esse. Perlustrentur omnes illorum libri Rituales, evolvatur totum Talmud, ne unicum quidem testimonium inde produceretur. Itaque eadem fide hęc Rituale Hebraicum Baronius pro hoc ritu in testimonium advocat, quã supra pro Mensis secundis Paschalis convivii.

Et, si rectè attendamus, Lotio hæc non peracta fuit ante Cœnam paschalem, sed ante Cœnam novam, ad finem perducta veteri.

Scaliger lib. 6. de Emend. Tempor. Primò duplex pro hoc more ex Hebræorum Ritualibus producit testimonium: *Primum* ex verbis istis Aggadæ, sive Legendæ Paschalis: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות: *Quam diversa nox hæc à cæteris noctibus; quòd in aliis noctibus semel tantum lavamus: in hac autem bis, &c.* Sed pessimè ista sunt à Scaligero lecta, intellecta & conversa. Vox מטבליים non passivè est punctanda, מטבליים, sed active, מטבליים, מטבליים, unde in quibusdam libris est ex Hiphil, מטבליים, Matbílím. Deinde, non agitur hęc de Lotione, sive pedum, sive manuum, sive totius corporis: Nihil etiam ibi de simplici lotione cæterarum noctium, vel duplici noctis Paschalis. Verba illa itaq; sic sunt reddenda: *Quam diversa nox hæc à cæteris noctibus? Nam in aliis omnibus noctibus, ne semel quidem intingimus: in hac autem nocte bis.* Agunt non de Lotione corporis: sed de intinctione herbarum amararum, olerum, vel etiam panis azymi, in embamma Charóseth, & in Acetum. Hoc ita est apertum & manifestum, ut nihil sit apertius. Lucernam in meridie inter Hebræos accendere videretur, qui hoc probare vellet. Non semel, sed innumeris propè vicibus occurrit in Ritualibus hæc Intingendí consuetudo. Idem error est in altero Canone Hebraico quem adfert: צריך לטבול שני במרוך *Opus est secundã lotione tingi in intybis.* Sensus enim est; *Oportet secundã intinctione intingere (non Intingi) intyba, (non, In intybis.)* Bis intingere solent herbas amaras: Prima intinctio fit ante cœnam post exhaustum poculum primum, in Acetum, & vocatur טבול ראשון Tibbul rishon. Altera, post poculum secundum, in embamma Charóseth, & vocatur טבול שני Tibbul sheni. Vide Synag. Jud. cap. 18. Frustra itaq; sunt omnia, quæ de Lotione pedum huic fundamento superstruuntur à Scaligero, & aliis.

Adfert deinde Scaliger locum illum Lucæ 7. 44. ubi Dominus ipse Phariseo, à quo cœnã exceptus fuerat, objicit, *discubitu sibi aquam ad pedes datam non fuisse.* Sedi

Sed locus ille nihil ad rem facit; Non enim dico, Pedum lotionem planè non in usu fuisse inter Judæos: sed hoc dico, non fuisse ordinarium morem in conviviis, vel in Festo Paschatis; vel saltem nullo idoneo testimonio, ex Hebræorum scriptis, hoc probari posse. Nam hoc certum & indubitatum est, hospitibus peregrè adventantibus aquam ad pedes abluendos fuisse præbitam & exhibitam, tum ad detergendum pulverem, itinere contractum, tum, quòd id ad lassitudinem viæ & æstus tollendam, pertineret. Patet id exemplo Abrahami, Genes. 18. 4. Lothi, Genes. 19. 2. Viri illius de monte Ephraim, Judic. 19. 21. Hoc est itaq; quod hoc loco Christus Phariseo illi objicit, quòd sibi, ex itinere Hierosolymam recens adventanti hospiti, hoc humanitatis & hospitalitatis officium non exhibuerit. Ex toto enim illo capite constat, Christum eo tempore iter fecisse, & de uno loco in alium transmigrasse. Ad hunc morem respicit Paulus 1. ad Tim. 5. §. 10. *ἐὶ ἀγίων πόδας ἐνδύει* Si sanctorum pedes lavit; synecdochicè unam officii speciem pro omnibus ponens.

Denique adducit Scaliger exemplum Pharisei illius, qui, cum Jesum ad cenam invitasset, mirabatur, eum, *antequam totum corpus abluisset, discubuisse*; *ὡς ἐπεὶ ἐκατίσθην αὐτῷ τῷ ἀέθρῳ*. Lucae 11. 38.

Ad hoc 1. responderi potest, verbum βαπτίσας hoc loco idem esse quòd λούσας & χερίσας, uti Beza explicat in Annotationibus majoribus, ut pro Manuum lotionem duntaxat ulurperur.

2. Si quis urgeat, totius corporis lotionem intelligi; dico id non ad rem facere: quia hoc loco quaestio est de Lotione pedum. Integrum corpus lavari solebat ob contractam immunditiam aliquam, Lege prohibitam, vel saltem Statutis Rabbiorum & Phariseorum. Et verisimile videtur, idèd Phariseum hunc miratum esse, Christum accumbentem ad mensam, ante prandium non lotum fuisse, quòd Christus recens ex magna turba hominum promiscuorum venerit (§. 29.) unde, ex Phariseorum opinione, immunditiam contraxerat, ac proinde lotionem opus habuisse ipsi videbatur. Hinc cum hominibus plebejis non solum non comedeant, Matt. 9. 11. non ambulabant; unde dicunt; אין דרך החכמים לצאת עם ירודים ונבזים Non solent sapientes egredi cum hominibus plebejis, vilibus & contemptis: Et Chaldaicè, אין נפקי באוכלוסא רבנן, Non egrediuntur cum populo Rabbini nostri: sed ne tangi quidem ab illis volebant; unde in libro ירושׁ׳ן legitur (citante Drusio de Trib. sectis Judæorum lib. 2. p. 98.) Pharisei non permittebant se tangi à populis terræ. Hinc dicit Phariseus ille Lucae 7. 39. *Hic, si esset Propheta, nosset, quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum. Nam est peccatrix,* q. d. Utiq; non permetteret, ut ab ipsa tangeretur. Vide & Jesa. 65. 5. Ita, teste

recte Epiphanio contra Hæref. lib. 1. Mos Samaritarum est, cum Judæo occurrerent, aut Christiano, aut Muhametano, ut dicant; *Ne tangas me.* Eos enim omnes, qui diversam religionem profitentur, pro pollutis habent. Apposita sunt hanc ad rem verba Epiphanii: Έχουσι ἢ καὶ ἀλλὰ τινὰ ἀνοίας ἔθνη παλαιά. ἔργον ἑλευζέμβροι ἐπὶ ἀνὸν δὸν ξένου ἔλθουσι, μεμιασμένοι δὲ ὄντες. ὕδαλι σὺν ἱματίοις βαπτίζέμβροι ἔπαι ἀψόδιαι ἔτιος τῶν ἀδοσέμβρων. μισροὶ γὰρ ἠγόνται τὸ τινὸς ἀψαδῆ, ἦτοι δὲ γέναι ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἀπὸ ἄλλου δέγμῆ. i. e. Habent autem & alias quasdam dementia consuetudines antiquas; quod videlicet urinam se proluunt, ubi ab exteris venerint, pollutum nimirum. Et quod in aquam se unam cum vestibus immergunt, ubi contingunt alium ex aliagente. Inquinationem enim putant, aliquem attingere, aut alium quendam hominem alterius dogmatis tangere. Multa enim est horum dementia. Et aliquam multo post de Dositheis agens, ἀσάτως, inquit, ἰδὲν ἀδελφὴν τε καὶ σάββατον. κατόπι δὲ γέναι τινὸς ἀπὸ τὸ βδελύττειν πάντα ἄνθρωπον, ὁμοίως ἔχουσι, id est, Eodem modo etiam Circumcisionem & Sabbathum habent, & quod non attingunt aliquem, eò quod omnem hominem abominentur. Adhæc solebant Pharisei à foro venientes, non manus tantum, sed etiam totum reliquum corpus lavare idè; quod in foro peccatores & immundi versarentur; Idque faciebant antequam cibum sumerent, ut est Marc. 7. 4. Καὶ δὸν ἀγορῆς, ἐὰν μὴ βαπτίσανται, ἔκ ἐσθίουσι. Quia itaque Phariseus ille vidit Christum, ex magnâ turbâ, quâ cinctus erat, venientem, existimavit, sanctitati ejus conveniens fore, si lavaretur, antequam cibum caperet.

Neque hic ergo locus, ad probandum istum morem in festo Paschali, facit. Hoc certum est, nihil de pedum lotionem, eo sensu, apud Hebræos ullibi, quod putem, reperiri.

Quoniam igitur tandem, inquit aliquis, Factum hoc Christi referendum? Planè, respondeo, fuit factum extraordinarium, non inter ceremonias ordinarias vel Paschatis, vel Cœnæ referendum, quo discipulis suis insigni & admirando Humilitatis exemplo præire voluit, uti seipsum satis Christus ibidem explicat, ὄ. 12. 13. 14. 15. 16. 17. unde Theophyl. rectè scribit: *Lex humilitatis hoc loco precipitur.* Simile exemplum est Abigaëlis, ad servos Davidis dicentis; *Ecce Ancilla tua, in ancillam ad lavandum pedes servorum Domini mei,* 1. Sam. 25. 41. Sic itaque non solum hospitalitatis, sed etiam extremæ humilitatis erat, pedes alteri lavare; Hospitalitatis, aquam præbere; Submissionis, lavare. Hinc scribit R. Levi ben Gerson ad istum locum; אמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד להעלה לאמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד h. e. Dicit hoc per modum humilitatis, ad docendum, quod sibi satis foret, si fieret uxor anius è servis Davidis, eiq; pedes instar uxoris lavaret.

XXXI. *Comitantia* Coenam sunt ea, quæ Christus in ipsa Coenæ administratione peregit. Hæc duo sunt præcipuè, *Accubitus*, & *Signorum tractatio ipsa*.

XXXII. Primò memorant Evangelistæ, *Christum accubuisse*; *Ἀνεβη*, inquit Matthæus: sic Marcus, *Ἀνακειμένων δὲ αὐτῶν*. Lucas, *ἀνέπεσε*. Johannes; *Ἀναπεσὼν πάλιν*. Quibus verbis respondet apud Hebræos *ה'סב*, quod in hac materia semper hoc sensu usurpatur pro *Accumbere*, *Discumbere cibi capiendi causâ*; Unde, *מסבה ה'סבה* *Accubitus*; *מסובין* *Accumbentes*; fortè quòd *Accubitus* in Circulum fieri soleret, uti R. Hai exponit, notante Rabbenu Jona in Alphesi, Berachoth. *סבב* enim est *Circuire*, *Ambire*, &c. R. Moses ben Majemon in Berach. cap. 6. §. 6. in *Misch-najoth*, explicat *ה'סבו* per *ה'סבו* si *inclinaverint*; *על מסה קטנה* *שהיה אבילתם על מסה קטנה* *עד quòd soliti fuerint comedere super lecto parvo in phariseis*. Hinc etiam *מ'סב* legitur pro *Lecto*, *Pulvino*, in quo ad mensam accumbitur, Talm. Schab. fol. 63. col. 1. lin. 1. idem sc. quòd *מ'טה*.

XXXIII. *Deratione Accumbendi veteram*, quæ apud Græcos & Latinos Scriptores reperiuntur, plures viri docti jam abundè scripserunt. Iis relictis, placet ex Hebræis quædam addere, quæ de ipsorum more *Accumbendi* mihi observata. In Talmud Codice de *Benedictionibus* cap. 7. fol. 46. col. 2. אמר ליה דיש גלותא לרב ששת אף על גב דרבנן קשישי אתון פרסאי בצרכי סעודה בקאי מיניכו בזמן שהן שתי מסות גדול מסב בראש ושני לו למעלה הימנו בזמן שהן שלש מסות גדול מסב באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו *Dixit Aechmalotarcha quidam ad Raf Scheschet: Etiam si veterani Rabbini vos sitis, Persæ tamen, in iis quæ ad mensam & convictum pertinent, vobis longè sunt peritiores. Quando duo sunt lecti, maximus accumbit in capite, (h. e. primo lecto, vel, primo) & secundus supra ipsum. Quando tres lecti sunt; maximus accumbit in medio, secundus supra ipsum, tertius infra ipsum. [Glossa R. Salomonis ad hæc verba est: Quando duo sunt lecti) Confueverunt cibum capere accumbendo, super latus sinistrum inclinati, & pedibus in terra postis, unusquisque super peculiari lecto. Et secundus supra ipsum.] In lecto secundo versus cervicalia vel caput maximi. Quando tres, &c. tertius infra ipsum] scil. ad pedes ejus.]. Sequitur in Talmud: אמר ליה וכי בעי אשתעווי בהדי מתריץ תרוצי דית'ב ומשתעי בהדי? *Dixit*, (i. e. opposuit; scil. Raf Scheschet) *ipso (Aechmalotarchæ) Itaq, si velit (maximus scil. vel primus) colloqui (scil. cum secundo) oportet ut se erigat & assurgat (de accubitu suo), erectusq, sedeat, ut cum ipso colloquatur?* [Nam quamdiu inclinatus jaceret, non potest cum ipso colloqui: quia secundus jacebat à capite ejus, & facies ejus (sc. majoris) aliorsum, non versus ipsum est conversa. Itaque, vult*

vult dicere Raf Schefscheth, videtur mihi melius esse, ut secundus sedeat infra ipsum, ut verba ejus, etiam cum inclinatus est, audire possit.] אמר ליה Respondit ei Aechmalotarcha; שאני פרסאי דמחוי ליה במחוי; *Aliam consuetudinem habent Persæ; Nutibus & signis ei annuntiant, & mentem suam exprimunt.* Et paucis interjectis iterum dicit Raf Schefschet: אנא מתניתא ידענא דתניא כיצד סדר היסבה בזמן שהן שתי מסות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו • בזמן שהן שלש היסבה בזמן שהן שתי מסות גדול מסב בראש ושני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו Ego Mischnam vel *Allegoriam novi, in qua traditur; Qualisnam est ratio Accumbendi (sc. inter Judæos?) Quando duo sunt lecti, maximus accumbit in primo, & secundus infra ipsum (R. Salom. ne, si primus aliqui velit loqui cum secundo, affurgere & erigere se cogatur.) Quando tres sunt lecti, maximus recumbit in primo, secundus supra ipsum, tertius infra ipsum, (R. Salom. sic, si velit, potest loqui cum tertio: & si velit loqui cum secundo, satius est ut erigat, quàm ut deprimat, secundum, coram eo qui minor ipso est, ut ille sit infra, & is qui minor est, supra.)* Hæc ibi. Hanc postremam traditionem hinc iisdem verbis transtulit Majemonides in librum Jad, in הלכות ברכות, cap. 7. §. 1. in quo de ritibus convivorum agit, tamquam consuetudinem inter Sapientes Israël olim usurpatam. Ex hoc discumbendi ritu manifestum fit, quomodo Johan. 13. 23. dilectus ille discipulus in sinum Christi dicatur recubuisse.

XXXIV. Accubitus porro fiebat *in latus sinistrum, sive in cubito sinistro.* Hinc scribit R. Salom. ad vocem ימי Amos 2. 8. כל מיטבת סעודה בהטיה • היא שהוא נסמך על שמאלו *Omnis accubitus ad epulas fit cum inclinatione; quia accumbens innititur sinistra sua.* Et in Ritibus festi Paschatis scribunt; כשהוא *Quando accumbit, non inclinabit in tergum suum, neq. in faciem, neq. in dextram, sed in sinistram.* Nam, *Accubitus in dextram, non est accubitus.*

XXXV. Situs autem iste neque erat planè jacentis, neque planè sedentis; sed partim sedentis, partim jacentis. Hinc conjunguntur quandoque apud Hebræos duo ista verba היסב *Accumbere,* & ישב *Sedere.* Majemonides in Hilchos Berachos cap. 7. §. 1. *Quando ingrediuntur ad prandium, maximus inter omnes lavat manus suas primo: וישבין מסובין; postea ingrediuntur & assident accumbentes.* Et *Sedere pro Accumbere etiam quandoque poni videtur.* Ezech. 23. 41. *Et sedisti super lectum honorabilem: & mensa instructa est ante ipsum (sc. lectum)* R. D. notat; *Moris enim erat apud ipsos להסב במסות, accumbere in lectis, ut ex verbis Rabbimorum nostrorum discimus.*

XXXVI. Accubitus iste primis sæculis fiebat ab hominibus super terra, vel gramine, aut fæno se reclinantibus: postea super lanatis pellibus: demum lecti sunt inventi, mensæ, scamna, cathedræ, & reliqua instru-

menta domus, ad usum hujus vitæ necessaria. In his, & ad hæc, cibum capiebant tum accumbentes, tum sedentes: diutissime tamen retentus, & communissime apud plerasque gentes, & Judæos quoque, observatus fuit mos accumbendi inter epulas, tamquam ad quietem & mollitiem omnium aptissimus. Lectos sive Thoros Hebræi vocant מִטּוֹת *Mittoth*, ab *Inclinando*, *Reclinando*. Sic Græcè κλινῶν, δὲ ἐκλινέων. Unde Τρικλινίον, *Triclinium*; *Cœnaculum seu Conclave trium capax lectorum*. Latini similiter dixerunt *Cubitum*, *Accubitum*, *Accubita*, *Accubitalia*: unde & in Levitico magno, מִשַׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה מִסָּבָב בְּאַקְוִיטוֹן שֶׁלּוֹ. *Simile est hoc regi accumbenti in accubitu suo*. Hi lecti sternabantur in cœnaculo vel œco, conclavi quodam, ordine, idque secundum quantitatem & numerum convivarum. Hinc Marci 14. vers. 15. & Lucæ 22. vers. 12. mentio fit *Cœnaculi magni* ἐσθουδῶν στράτι (lectis scil.) In Bibliis Hebraicè videtur vocari posse חדר המטות *Oecus lectorum*, ex 2. Reg. 11. ψ. 11. תא, עליה. Talmudici Græcâ voce etiam sæpius vocant Τρικλινίον, בית המטות *Locum lectorum*, Talm. Beza fol. 22. col. 2. quod plures sæpè lectos contineret. Hinc in Talmud de Sabbatho: חמש חבורות ששבתו אחד בטרקלין אחד *Quinq. φεσάται, quæ Sabbathum celebrant in Triclinio uno*, Erubin cap. 6. in Mischna. Quot verò in singulis lectis discubuerint, variant auctores. Hebræi singulis convivis singulos assignant lectos, ut suprà ex Talmud visum. Ita Christus discumbens cum discipulis duodecim, singuli peculiarem lectum habuissent. Baronius conjicit Christum & Apostolos tribus lectis accubuisse: in uno cubuisse ipsum cum Johanne & Petro: reliquos in duobus jacuisse quinos. Id improbat Cafaubonus, & putat, illis quatuor potius assignandos, quod quisque lectus trium convivarum capax fuerit. Neuter tamen probationem aliquam suæ sententiæ affert. Hebræorum ea quam attuli est sententia.

XXXVII. Præterea singulos convivæ peculiarem olim habuisse mensam, Hebræi asserunt. Nam accubitus iste fiebat ad mensam. In Talmud Tractatu de Benedictionibus cap. 6. fol. 42. 1. in Tosephos, sive Additionibus: הוּ לְהֵן שְׁלֹחֲנוֹת קַטְנִים וְכֵן אֶחָד לְפָנַי עֲצָמוֹ אֹכֵל עַל שְׁלֹחֲנוֹ *Habebant parvas mensulas, & unusquisque seorsim comedebat super mensam suam peculiari*. Et ibidem in infimâ paginâ: שֶׁהָיוּ רַגְלֵיהֶם אֶחָד לְהִסָּב עַל מִטְתּוֹ וְעַל שְׁלֹחֲנוֹ אֲבָל עָכְשֵׁיוּ בָּלוּ אֹכְלִים עַל שְׁלֹחֲנוֹ אֶחָד *Quia ipsi (prisci) solebant singuli accumbere in lecto suo, & ad mensam suam: nunc vero omnes comedunt, ad mensam unam*. Rabbenu Jona in Alphefi majori, in Berach. f. 33. col. 1. כל אחד ואחד היה צריך שיסבו וכי *In diebus illorum (priscorum) quando mensa & mappa erat coram unoquoque, necessarium erat, ut discumberent, ut conjungerentur, &c.* Sic in Colbo fol. 54. col. 1. *Moris tum fuit, ut discumberent in lectis, & coram unoquoque*.

quoque peculiaris mensa esset: ac propterea unicuique etiam apponenda erat *Mazza* & *oleum amara*; ad mensam ejus: apud nos verò id jam non est necesse. Eundem olim Germanorum fuisse morem, Tacitus est author, scribens de illis: *Lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes: & sua cuique mensa.*

XXXVIII. Quòd verò probabile sit, illos etiam quandoque sedentes cibum capere solitos, videtur tum ex Scripturæ quibusdam locis, tum ex Talmud liquere. *Scripturae* loca sunt inter alia; Gen. 27. v. 19. & 37. 25. Judic. 19. v. 6. & 1. Sam. 20. 18. 25. 34. Item 1. Reg. 13. v. 20. quamvis ex eo, quod supra allatum est, dici possit, *שב* *Sedere* ibi sumi pro *הסב* *Accumbere*, quemadmodum Paraphrastæ Chaldæi, Onkelos & Jonathan, in illis locis per Chaldæum *אסדר* transtulerunt: ut vice versâ apud recentiores etiam *ה'סב* *Accumbere*, pro *שב* *Sedere*, ponitur; quod hodiè omnis discubitus ad mensam sedendo fiat. In *Talmud Berach.* cap. 6. in *Mischna* distinguuntur, ubi de ratione Benedicendi in mensa sermo est: *הו' יושבין כל אחד מברך לכולן* *הו' לעצמו הסבו אחד מברך לכולן* h. e. *Si sedeant, unusquisque benedicit pro seipso: si verò accumbant, unus benedicit pro omnibus.* Ad quæ verba videat Hebræorum notas, qui volet, & qui potest.

XXXIX. Hæc accubitus fuit apud Hebræos priscos ratio communis in conviviis omnibus. In Festo Paschatis peculiaris ejus erat significatio, quòd putarent, Accubitu sive Reclinatione significari Libertatem: unde eâ nocte omnes reclinati sedere tenentur. Vide *Synag. Jud.* cap. 18. Hanc significationem alii quoque huc trahunt. Sed quia vetus Cœna Paschalis jam erat celebrata, imò q. abrogata, & Nova hîc instituitur, nullum huic Paschali consuetudini peculiari locum hîc concedere possum.

XL. Unicum adhuc circa ritum præsentem noto; Cum Accubitus iste factus sit cibi capiendi causâ, procul dubio ad Mensam factus fuit, vel quod Mensæ loco erat; non ad Altare aliquod; ut proinde nobis quoque ad exemplum Christi Cœnam celebrantibus, non Altare, sed Mensa sit necessaria. Forma autem Accubitus ejusmodi non est necessaria: quia, quod antiquis erat Accubitus, id nobis est Sessio ad mensam, quod Hebræi dicunt in *Tosephos Berachos* fol. 42. 1. *שיבה שלנו הו' קביעות לנו בהסבה* *דידהו* *Sessio: nobis est hodiè consueta, ut Accubitus olim illis.* Satis de Accubitu.

XL I. Sequitur nunc ipsa Symbolorum seu Signorum Tractatio, à Christo observata. Ubi videndum distinctè, quænam observarit, primò circa Panem; deinde, circa Poculum.

XL II. Et ante omnia hoc ipsum probè notandum, quòd duo ista symbola Christus distinxit, & distinctas actiones &

Ceremonias, ad illas adhibuerit, contra eos, qui, panem in Vinum intingendo, illa confundunt, planè contra exemplum Christi, uti amplius in particulari singulorum excussione videbimus.

XLIII. Quæ circa Panem adhibuit, sunt vel *Facta*, vel *Dicta*.

XLIV. *Facta* five *Actiones* recensentur ab Evangelistis quatuor; 1. *Accepit panem*: 2. *Benedixit*, 3. *Fregit*. 4. *Dedit*.

XLV. *Primò* dicitur Christus *Panem Accepisse*; λαβὼν ὁ ἰησοῦς τὸν ἄρτον; sc. *in manus*. Ita solebant olim Judæi, Benedictionem super pane recitaturi, eum in manus sumere. In Leviticis hattechéleth Num. 167. *¶* 3. לא יברך עד שיתפוס הלהם בידו שיראו הכל שעליו הוא מברך. *Non dicit benedictionem, donec assumpserit panem in manum suam, ut omnes videant, quòd super eo benedicat.* Sic in *Schylchan Aruch*: אין לברך קדם שיתפוס הלהם. *Non est benedicendum, antequam apprehenderit panem.* Panem, scil. *integrum*, ut suprà visum *Thesi* 18.

XLVI. *Secundò* Καὶ ἔλογισεν, *Et benedixit*, (manu scil. tenens panem). Sic Matthæus & Marcus. Hebraicè est id ויברך. Inter Judæorum consuetudines laudandum hoc in genere, quòd nihil comedant sine præcedente Benedictione: unde ajunt; אסור לו לאדם שיהנה אסור לו לאדם שיהנה כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו נוול. *Prohibitum est homini ullà re frui in hoc mundo sine benedictione, Berach. f. 35. 1. Et col. 2. כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נוול. Quicumq; fruatur re aliquà ex hoc mundo sine benedictione, perinde est ac si spoliaret Deum, &c.* Formula Benedictionis super pane, tum usitata, & clarà ac distinctà voce recitata, si Judæorum traditionibus fidendum, erat: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ. *Benedictus tu Domine Deus noster Rex mundi, qui producis panem è terra.* Eam dum recitat Paterfamiliàs, נותן שתי ידיו על הפת. *ambas suas manus pani impostas habet.* In Myrothecio Cameronis Matth. 26. scribitur; Εὐλογίαν hanc à Judæis vocari קדושה *Sanctificationem.* Non hæc Εὐλογία Panis sic vocatur, sed ea quæ super Poculo recitatur. An verò Christus iisdem verbis usus fuerit, nolim affirmare. Quinimò dubitandum non esse puto, Christum hic nequaquam vulgari & Judæis fuerat (aut saltem non solà) sed suà singulari, & quidem antehac ab ipso non usurpatà Εὐλογία, atque ad rem præsentem accommodatà, usum fuisse, per quam symbola Sacramentalia sanctificavit, atque ab usu communi ad usum novum & mysticum separavit, constante ex Precibus & Gratiarum actione.

XLVII. Pro

XLVII. Pro voce *δολογίας*, Lucas & Paulus habent *δχαριστίας*: sed eodem sensu. Nam 1. nisi synonymos acciperentur, quomodo illa inter se commutassent, & promiscuè unum pro altero adhibuissent Evangelistæ? quomodo Lucas à Matthæo & Marco hic discrepare posset? quomodo Poculum Cœnæ Domini Paulus vocaret *ποτήριον τῆς δολογίας*, super quo Christus, non Benedixisse, sed Gratiasegisse dicitur? 2. Si *δολογίας* non idem denotat quod *δχαριστίας*, Poculum nullam habebit Benedictionem, sed solum Gratiarum actionem: & Panis non habebit Gratiarum actionem, sed solum Benedictionem. 3. Marcus cap. 8. ψ. 6. & 7. sumit *δολογίας* & *δχαριστίας* pro eodem. Et quod Marcus cap. 8. ψ. 6. dicit *δχαριστίας* & *δολογίας*, id Matthæus cap. 14. in eadem historia unicâ voce *δολογίας* exprimit. 4. patet idem ex loco Epist. 1. ad Cor. 14. ψ. 16. Ἐπεὶ ἐὰν δολογησῃς τῷ πιδέματι, ὁ ἀναπαληρῶν τὸν τόπον ἔιδιώτης, πῶς ἐγεῖ τὸ Ἀμήν ἐπὶ τῇ σῇ δχαριστία. Quandoquidem si benedixeris spiritu, is qui implēt locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen ad tuam Gratiarum actionem? nam quid dicas, nescit. Ubi quoque notandum, quod Vulgatus interpres vertat; *Super tuam Benedictionem*. Ergo *δχαριστία* ipsi idem fuit quod *δολογία*. 5. Verbum *ברך* in V. T. quoque diversimodè ab interpretibus redditur. De Homine ad Deum, seu, de Creaturis erga Creatorem, usurpatum, significat; *Oravit, Adoravit, Laudavit, Celebravit, Gratiasegit*. Jos. 22. 33. וברכו אלהים בני ישראל h. e. *Et benedixerunt Deo filii Israël*; Chaldaeus transfert; ואודו. *Et confessi sum, gratias egerunt*: Vulgatus, *Et laudaverunt*. Vatablus: *Et gratias egerunt*. Plura in hanc rem, & Scripturæ loca, & Patrum testimonia, & Pontificiorum quoque Doctorem suffragia proferri possent, si, hoc unum agere, nobis hîc esset propositum, & res non manifesta esset. Ratio autem, quare inter se promiscuè & *συνοχως* usurpentur, est; quod Hebræum *ברך* utrumque significet, & quod unius sacræ actionis duæ sint partes, Precatio sc. & Gratiarum actio. Ita, cum duobus his verbis promiscuè utuntur Evangelistæ, ideò procul dubio factum, quod Christus in hac *ברכה* & Gratiasegerit Deo pro instantis Redemptionis beneficium, & per Gratiarum actionem, adjunctis cum eâ Precibus, symbola benedixerit, h. e. sanctificavit, & ad mysticum usum separavit.

XLVIII. Usus hujus *δολογίας* & *δχαριστίας* erat, ut, sicuti Christus aliàs per Benedictionem & Gratiarum actionem sanctificavit panes, aliosque cibos, ad usum naturalem; Matth. 14. 19. Lucæ 9. ψ. 16. & Paulus omnem cibum & potum sanctificari jubet precibus & gratiarum actione, 1. ad Timoth. cap. 4. ψ. 3, 4. 5. sic hac benedictione & gratiarum actione Panem (uti postea quoque Vinum) à naturali, ad sacrum usum, præpararet, destinaret, & sanctificaret, ut essent Sacramentum Corporis & Sanguinis sui; non
 natura,

naturâ, sed Divinâ institutione. Atque hæc est illa *Conversio*, *Transmutatio*, *Transformatio*, de qua apud veteres scriptores Ecclesiasticos legimus; nempe non Substantiæ, aut Quantitatis, aut Qualitatum, sed Relationis, seu usus & officii; ut, qui antea tantum terrestris & communis erat panis, Verbis Dominicis & Invocatione Divini nominis, vi, non verborum, sed Institutionis & ordinationis Divinæ, fiat & efficiatur Sacramentum veri corporis Christi. Hinc etiam factum, ut tota actio *Εὐλογίας* & *Εὐχαριστίας* nomine insignita fuerit.

XLIX. Ita ad exemplum Christi, in primitiva Ecclesia Apostolica, peragebatur Divinum hoc mysterium, solâ prælectione verborum institutionis Cœnæ, & precatione Orationis Dominicæ. Hinc scribit Rabanus Maurus in Institut. Cleric. lib. 1. cap. 32. *Cum benedictione & gratiarum actione primum Dominus Corporis & sanguinis sui Sacramenta dedicavit, & Apostolis tradidit, quod exinde Apostoli imitati fecere, & successores suos facere docuerunt.* Et Durandus Rationali Divinorum officiorum lib. 4. cap. 1. *Hac institutione formati, ceperunt Apostoli sacrosanctum frequentare mysterium, propter causam, quam Christus expresserat, & formam servantes in verbis, & materiam tenentes in rebus, sicut Apostolus Corinthis protestatur, dicens; Ego accepi à Domino, quod & tradidi vobis; quoniam Dominus Jesus in qua nocte, &c.* Item: *Apostoli hanc Missam Christi adauxerunt, dicentes in ea non solum verba præmissa, verum etiam Dominicam Orationem super adentes.* Ad hanc simplicitatem Apostolicam in nostris quoque Ecclesiis, post prælectam præparationem, ad dignam tanti mysterii participationem, & decantato Psalmo; Verba Institutionis Christi à Ministro recitari, & Oratio Dominica publicè orari, solent, loco hujus *Εὐλογίας* & *Εὐχαριστίας*, ut his signa illa externa ad sacrum usum consecrentur & sanctificentur; Exinde auditores ad participationem invitari. Et hic, in primitiva Apostolorum Ecclesia, adhuc usitatum fuisse, ut post Benedictionem, à Pastore vel Episcopo recitatam, Populus *Amen* succinuerit & acclamarit pro veteri Judæorum consuetudine, videtur colligi posse ex loco 1. ad Cor. 14. v. 16. *Si benedixeris spiritu, is qui implet locum idiota, quomodo dicitur est Amen ad tuam Eucharistiam?* quem de solenni Cœnæ Dominicæ ritu intelligendum putat doctiss. Beza in Annotationibus majoribus, & illustri testimonio ex Justino confirmat. Vide, si placet, illic.

L. *Tertiò dicitur Christus, Panem, posteaquam benedixisset, Fregisse.* *Εκλασε Fregit.* Hebraicè id ex stylo communi Talmudico & Rabbinorum in libris Ritualibus dicitur פָּרַק, uti videbimus ex testimoniis, quæ de hoc ritu producturi sumus, ut non necesse sit aliud verbum quærere, quod hoc sensu & usu Græco *κλάω* respondeat, Hinc David de Po-

de Pomis כַּצֵּץ in Vocibus externis (i. e. non Biblicis) exponit *Frangere*. Et Judæi in Ritualibus & libris precum Germanicè *Brechen*. Syrum כַּצֵּץ, quo Metaphrastes ille usus est, planè non est de stylo & usu Judæorum: sed in libris, etiam Syro-Hierosolymitanâ dialecto conscriptis, ubique כַּצֵּץ usurpatur.

L I. Ritus hic fuit Judæis communis & familiaris, cujus frequentissima passim mentio, quia Panes illorum ita comparati erant, ut *πλαστοί* apti ad frangendum fuerint. In Talmud Berach. de Benedictionibus fol. 39. 2. כַּצֵּץ מִבְּרַךְ וְאַחַר כֵּן בּוֹצֵץ *Benedicit (Paterfamiliâs,) & postea frangit.* Majemon. in Hilchos Berâchos c. 7. כַּצֵּץ מִבְּרַךְ וְאַחַר כֵּן בּוֹצֵץ *Paterfamiliâs recitat benedictionem illam; Qui producis, &c. eaq; absolutâ, frangit.* Sic apud alios. De hac Fractione quoque dicunt, הַבּוֹצֵץ יִשׁוּל רְשׁוּת אָפִי *Frangens petet veniam, licet sit maximus, & dicet; Cum venia Doctorum, & Dominorum meorum, &c. honoris ipsorum causâ.* Hinc, פְּרוּסַת הַבְּצִיעָה *Particula fractionis, defracta.* Item: אֵינוֹ בּוֹצֵץ *Non frangit vel defringit particulam parvam, ne videatur invidus, neq; particulam majorem ovo, ne videatur famelicus.* Item: בִּשְׁבַת יֵשׁ לוֹ לְבִצּוֹץ *In Sabbatho debet defringere particulam magnam.* Item: אֵינוֹ בּוֹצֵץ אֵלָא *Non franget, nisi eo in loco, ubi coctus est optimè, &c. מצוה* מצוה *Præceptum est Frangere panem integrum.* Item: *Accumbentibus non licet edere vel gustare quicquam, עד שיטעום הבוצץ donec comederit Frangens.* Item: הַבּוֹצֵץ הוּא הַבֵּית *Frangens panem; siquidem adsit, &c.* Item: אֵינוֹ בּוֹצֵץ *Frangens non franget donec accumbentes omnes dixerint Amen.* Dicitur autem hoc apud recentiores scriptores tam de eâ fractione, quæ fit scissione cum cultro, quàm fractione cum manu. Hodie enim, cum panes grandiores & crassiores habentur, quàm ut manu in frustra frangi possint, solent primò incisuram cultro facere, ita tamen ne discendant; ut, cum integer panis tollitur, frustum illud non decidat, sed in pane integro adhuc remaneat; postea demum defringunt manu. His, & aliis, pleni sunt Judæorum libri Rituales, de hac Fractione Panis, uti in seqq. adhuc quædam producentur.

L II. Cum itaque Christus sacram hanc Cœnam, quoad ritum, ad formam aliarum Cœnarum seu epulorum instituerit, hunc quoque ritum observavit.

L III. Quemadmodum autem Panem, Gratias agendo & Benedicens, in alium usum convertit: ita hunc quoque, aliàs vulgarem Ritum, peculiarem & sacrum Usum ac significationem habere voluit, *Corporis* videlicet *sui Fractionem*. Facta illa fuit, cum in Cruce corpus ejus, instar Agni

maçtati, suspensum, extensum, variis modis convulsum, in latere apertum, manibus pedibusque confossum, & tandem etiam ab anima separatum fuit; non quod propriè, quoad ossa, fractum fuerit, sicut in Agni Paschalis maçtatione os quoque nullum confringi debuit. Non obscure docet hoc Christus ipse, dum ait; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Datur;* scil. ut agnus vel ovis ad maçtationem, *Jef. 53. Datur;* in manus hominum ut occidatur, *Matth. 17. v. 22. Datur;* ut crucifigatur, *Matth. 26. v. 2. & 27. 26. Lucæ 24. v. 7. &c.* Apertè verò Paulus; dum pro *σπένδοντος*, ipse substituit *κλάσθητος* *Frangitur*, quod non satis integrè fide Vulgatus interpres transfert, *Tradetur*, contra omnium Græcorum codicum, & ipsius quoque Ambrosii, auctoritatem & consensum. Hinc scribit Venerabilis Beda: *Frangit ipse panem, quem discipulis porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem, non absq. sua sponte aut procuratione futuram.* Et Prosper: *Dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur: quid aliud, quàm Domini corporis in cruce immolatio, ejusq. sanguinis de latere effusio, designatur?*

LIV. Dum hoc loco Fractionis corporis Christi in cruce, h. e. ejus Crucifixionis & Mortis in cruce, memini, facere non possum, quin in transitu ostendam, quàm eleganter hoc Genus mortis seu supplicii, in Forma maçtationis Agni paschalis, præfiguratum & representatum fuerit. Describitur ea in Talmud Tractatu de Paschate cap. 5. in Mischna, his verbis: *ביצד תולין ומפשיטין: אונקליות של ברזל היו קבועים בכתלים ובעמודין שבהן תולין ומפשיטין כל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט מקלנת דקים חלקים היו שם ומניח על כתפו ועל כתף חברו ותולה ומפשיט.* h. e. *Quomodo suspendunt & excoriant Agnum maçtandum? Uncini seu clavi ferrei infixi erant in parietibus & columnis (in loco scilicet laniorum in atrio), in quibus (clavis scilicet) suspendebant & excoriabant agnum. Si quis in illis non habebat locum (ob multitudinem scilicet maçtantium) bacilli tenues & levigati erant illic, de quibus accipiebat, & suo ac socii sui humero unum imponebat, sicq. suspendebat & excoriabat.* Sicut ergo Agnus fuit suspensus, expansus, clavis affixus: ita Christus, &c.

L V. Poirò, ut Apostoli Christum; hoc Fractionis Panis ritu Cœnam celebrantem, & mysterium in eo innuentem, viderunt & audiverunt: ita in eundem quoque modum ipsi religiosè Fractionem observârunt. Clara sunt in hanc rem verba Pauli 1. ad Corinth. 10. 16. *Panis, quem frangimus, nonne est communicatio corporis Christi?* Et hæc ipsa sine dubio fuit causa, cur tota *Εὐχαριστία* *Fractio panis* ab ipsis nuncupata fuerit, *Açtor. 2. 42. & 20. 7.* ubi Syrus in utroque loco expressè habet *פשיט דאונקליות* *Fractio Eucharistia.* Ad quod notandum, quòd Syri, Christiani antiquissimi, non solum Fractionem panis in Eucharistia observârunt, sed & mysterium in ea latens religiosè

giōse suspexerint, sicuti patet ex adjuncta prece, צלותא דקציא דפגרא h. e. *Oratio Fractionis corporis*, dictā, quam legere est in Rituali Syrorum Severi Alexandrini quondam Patriarchæ, edito ab Aria Montano Antwerp. Anno 1572. pag. 125. Cùm enim Sacerdos panem frangit, subjungit: הכנא שריראית הוא חש אלהא מלתא בבכר ואתדבך ואתקצי בוקיפא ואתפרשת נפשה מן פגרה וכו' *Sic verè ipse passus est Deus Verbum in carne, & immolatus, & fractus est in cruce, & separata est anima ejus à corpore, quamvis omninò divinitas ejus separata non fuerit, &c.* Ita eundem ritum diu adhuc post Apostolorum tempora observatum fuisse in Ecclesia, satis constat, & ab aliis abundè jam est demonstratum.

LVI. Existimant quidam, *Fractionem* nihil aliud esse quàm *Distributionem*: & *Frangere*, idem quod *Distribuere*. Sed illi neque facta Christi, & verba Evangelistarum, qui apertè *Distributionem* à *Fractione* distinguunt, quando porrò ajunt, *Et dedit discipulis suis* (Hoc *Dare* enim est *Distribuere*, uti mox-mox videbimus;) neque etiam vocis hujus vim, & Hebræorum ritus, satis accuratè vel expendere, vel intelligere videntur.

LVII. Qui enim, vel Hebræo alicui persuadere, vel ex Hebræorum scriptis probare vellet, Verbum בצע (quod sine omni dubio Græco ἀλάζω in hoc usu respondet) idem esse quod *Distribuere panem*, næ ille vel risui seipsum & ludibrio exponet, vel saltem oleum & operam perdet. David de Pomis, ut suprà vidimus, בצע in sermone Rabbiorum explicat per חתך (Scindere,) Latine *Frangere*, Italicè, *Tagliar in pezzi*. Sic in libro Precum Hebraico-Germanico ונד ברכתו בציצת המצות לשנים Und bricht sie in zwey theil. Sic alibi alii. Quàm apertè *Benedictio*, *Fractio* & *Distributio* panis in Ritualibus Judæorum distinguuntur? Quàm distinctè requisita & conditiones *Fractionis* exponunt? veluti *Personam*, cui hoc competit, *Patrifamiliās* scil. vel alii digniori præsentem in mensa, *Qualitatem* panis frangendi, *Locum* *fractionis* in pane, *Tempus*, *Formam*, & *Ceremoniam* verborum circa eam observandam, ut suprà habuimus *Thesi* 50. *Distinctum* habent *titulum*; הלכות הנביעה *Ritus fractionis*, הלכות בציעת הפת *Ritus fractionis panis*. Videat qui volet librum *Arba turim*, par. 1. sub Num. 167. 268. &c. & librum *Schylchan Aruch*, ibid. *Levusch*, & similes. Post hæc peculiari *Canone* traditur: אחד ואחד נתן פרוסה לפני כל אחד ואחד *Frangens dat particulam coram unoquoq;*, ut jam-jam visuri sumus.

LVIII. Quocirca cavendum, ne *Fractionem* cum ipsa *Distributione* confundamus, vel indifferentem ex ea *Ceremoniam* constituamus. Christi exemplum & actio nostra sit institutio: Apostolorum observatio, nostra confirmatio. Et, si ritus administrandi *Sacram Cœnam* optimus ille est,

qui ad simplicitatem primæ institutionis quàm proximè accedit, & exemplo Christi se tueri potest; tutissimè sanè & optimè fecerimus, si & hanc ceremoniam observaverimus, & in ea Christi passionem & mortem perfidem salutariter intuiti fuerimus. Christus via est, veritas, & vita. Eum ergo si & hîc secuti fuerimus, veritatem nos secuturos, & vitam æternam tandem adepturos, nulli dubitemus. Et hanc ipsam ob causam numularios etiam illos orbiculos improbamus, ut qui, nec Institutioni Christi sunt conformes, neq; ritum hunc fractionis admittunt; ita tamen, ut non statim Ecclesias eas omnes damnemus, in quibus illæ adhuc ob alias quasdam considerationes & circumstantias, sed tanquam veteris superstitionis & idololatriæ reliquiæ, tolerantur, siquidem doctrinam veram teneant & tradant, & de emendatione hujus quoque rei seriò cogitent.

LIX. Nempe Deus non solet in Ecclesia sua omnia uno eodemq; tempore, simul & semel peragere, & perficere; sed successivè procedit, & posteris etiam quædam nonnunquam agenda relinquit. In Talmud Tractatu Cholin fol. 6. 2. notant Doctores de piis Regibus Judæ, Afa & Josaphato, quòd, cum Regnum suum reformarent, & ab Idololatria purgarent, omnibus Idolis è medio sublatis, uti legere est 1. Reg. 15. & 22. capp. Serpentem tamen æneum, cui filii Israël usq; ad dies Hiskijæ suffierant, 2. Reg. 18. 4. reliquerint; & dicunt, hoc factum esse בן לרנניה מקום לרוקיהו להתגור בו *ut locus relinqueretur Chiskijæ, in quo se extolleret, pietatisq; ac virtutis suæ speciem edere posset. Is enim demùm eum, cum cæteris excessorum, statuarum, & lucorum reliquis, confregit, 2. Reg. 18. Simile quid si adhuc in nostris Ecclesiis reperiamus, pii & Christiani Magistratus est, Chiskijæ pietatem, zelum & fervorem imitari, & cogitare, palmam hanc sibi à Deo relictam & reservatam esse.*

LX. *Quartum* Christi factum circa Panem, cujus Evangelistæ mentionem faciunt, est, quòd Panem Acceptum, Benedictione consecratum, & Fractum, discipulis *Dedisse* dicitur, *אָתְּ דֵּי דְּאֵי תֵּיטְ מַצֵּי מַלְּאִיִּים* Et dedit discipulis; unicuique scil. particulam de pane illo fracto. Iterùm secundum priscam Hebræorum consuetudinem, quorum de hac re Canon expressus: הַבּוֹצֵעַ נוֹתֵן פְּרוֹסָה לְפָנָי כֹּל אֶחָד וְאֶחָד וְהָאֶחָד נוֹסֵל בְּיַד וְאֵין הַבּוֹצֵעַ נוֹתֵן בְּיַד הָאוֹכֵל אֵלֶּא אִם כֵּן הִיא אֲבֵל; *Frangens dat particulam coram unoquoq; & alter (cui scil. eam dat) tollit vel accipit eam manu suâ. neq; licet ei illam in manum comedentis dare, nisi fuerit lugens, Majemon, loco sæpiùs jam laudato. Nempe, Accumbentium unicuique frustum panis fregit, & loco ejus apposuit, quod ipsemet deinde manu suâ accepit, &*

come-

comedit. Sic in *Levusch hattechéleth*, Num. 167. §. 14. ubi additur; *מִם לֹא יִרוּק הַפְּרוּסָה מִשּׁוּם כּוּוֹי אוֹכְלִים*; וגם אינו לכבוד המקבל הפרוסה שיתן לו דרך זריקה: *Attamen non projiciendo dabit particulam illam, quod id faceret ad contumeliam ciborum, neq, conveniens esset honori accipientis, si projiciendo ei daretur.* Et ita quidem fiebat אחד אחד כולם אוכלים אם si omnes edebant de pane uno.

LXI. Hinc apparet, id quod Evangelistæ dicunt, *Dedit*, nihil esse aliud, quàm *Distribuit*: Nam, *dare unicuiq, frustum de pane uno*, quid aliud est, quàm, *panem illum unum per partes distribuere*? Hoc verò fiebat post fractionem. *Distinctæ* ergò sunt actiones. Et distinctas quoque habent significationes. *Fractio* panis significat perpeffiones Christi, in cruce præsertim, sicut vidimus: *Datio* seu distributio significat ejusdem communionem, seu potius liberalitatem Christi, sponte communionem sui omniumque bonorum, in cruce partorum, nobis offerentis, ad eamque nos invitantis.

LXII. Quod si verò non soliti fuerunt פרוסה *Prúsa* particulam illam defractam in manus dare; quantò minus probabile est, Christum in os unienique discipulorum panem comedendum ingestisse? Cajetanus (citante Cassandro in Liturgicis fol. 81. 2.) scribit: *Non est verisimile, quòd singulorum ori imponendo singulas partes porrexerit, vel manu suâ ad manus eorum, sed exhibuit & obtulit particulas sacri panis in patina, à singulis particulam propriis manibus accipiendam.* Addit Cassander: *Crediderim ego, quòd sicut unum calicem communem omnibus tradidit: ita in una patina panem in duodecim buccellas fractum, manibus propriis accipiendum tradiderit, & quòd Ecclesia usum hunc patinarum Apostolicâ traditione accepit. Ita quòd sicut calicem unus Discipulus dedit alii: ita patinam cum pane sancto propinquiores Jesu remotioribus successivè porrexerint.* Ut proinde illi, qui hodiè eum morem, in os ingerendi communicantibus panem consecratum, observant, neque antiquum morem, neque exemplum Christi, imitentur.

LXIII. Atque hæc sunt Facta Christi circa Panem. Videamus quoque ejusdem *Dicta* seu *Verba*. Ea sunt triplicia, tum *Præceptiva*, tum *Οριστικά* seu *Determinativa*, tum *ἐπισημαστικά*. Factis suis docuit Christus, quodnam sit Dispensantium seu Ministrorum in Administratione hujus Sacramenti proprium officium: Verbis, quodnam sit utrorumque, & Communicantium, & Dispensantium.

LXIV. *Præceptiva* verba sunt, quibus discipulis præcipit, ut Panem exhibitum 1. *Accipiant*. 2. *Edant*: *καὶ ἕσπε, λάβετε, φάγετε*. In his non multum dubii vel difficultatis esse potest. Quod ait,

λάβετε *Accipite*; iterum docet, quod antè dictum, Christum nequaquam orì discipulorum panem ingessisse: sed vel loco ipsorum, manibus ipsorum accipiendum, apposuisse, vel de manu in manum tradidisse. Prius tamen, si morem discumbendi attendamus, probabilius esse videtur. φάγετε *Edite*. Non hìc certum aliquem edendi modum præscribit Christus, sed communi & vulgari verbo utens, consuetum procul dubio etiam Edendi morem & modum intellexit, ut in illis Aggadæ Paschalis verbis: כל דכפן ית' ויאכל *Quicumq, esurit, veniat, & comedat de pane isto afflictionis*. Ut proin novam superstitionem redolere videatur, quòd nonnulli cavent, ne hostiam, quam vocant, dentibus vel tangant vel comminuant; quòd item eam non mandunt, sed calore & humore oris liquefactam deglutiunt. Nihil tale vel verba Christi sonant, vel vetus Historia docet.

LXV. ὁριστικὰ seu Definitiva verba sunt, quæ Internam, tum Materiam, seu rem significatam, tum Formam declarant, hæc videlicet; τὸ ἐστὶ τὸ σῶμά μου *Hoc est corpus meum*. Sic Matthæus & Marcus. Lucas addit; τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον *Quod pro vobis datur*. Paulus; τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλάμενον *Quod pro vobis frangitur*.

LXVI. Quemadmodum verbis Præceptivis discipulis suis indicavit Christus, quidnam ipsis manu suâ exhibeat, quidque ipsos facere velit Manu & Ore corporis, Signa videlicet externa Accipere & Edere: ita his verbis ἁγιασμός & Definitivis ipsis significat, quidnam simul cum pane ipsis gratiâ suâ internè exhibeat, quidque in hac actione Manu & Ore animæ agere debeant; Fide nimirum, quæ animæ idem est quod Manus & Os corpori, Accipere & Edere, sibi que applicare, & in succum quasi & sanguinem suum convertere Corpus suum in mortem pro nobis traditum, tamquam Rem Signatam; imò quòd reipsa illud accepturi sint, quotquot illorum verâ fide symbola externa sint accepturi. Sicut enim ore corporis editur signum visibile externum Panis: ita Fide, tamquam ore animæ, editur signatum invisibile Corpus Christi, Joh. 6. 35. Unde & Augustinus; *Crede & Manducasti*. De ratione loquendi & phrasi, unde ea sumpta videatur, dictum aliquid suprâ th. 25. Quâ ratione eadem verba Formam hujus Sacramenti internam declarent, dicetur mox.

LXVII. Ἐξηγητικὰ verba sunt ista; τὸ ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν *Hoc facite ad mei recordationem*, quibus & celebrationem perpetuâ hujus Sacramenti discipulis suis Christus injungit, ut
suprà

suprà visum th. 12. & modum, quo corporis oblati participes fieri possint, exprimit: & denique Finem ejusdem declarat, de quo in quarto hujus nostræ Exercitationis membro agemus.

Atq; hæc sunt Facta & Verba Christi circa Panem.

LXVIII. Videamus nunc ea quæ circa *Poculum* Christus observavit. Ea idem consistunt in *Factis & Verbis*.

LXIX. Facta Christi circa *Poculum*, seu *Vinum* in poculo, tria recensent Evangelistæ: Primò, καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον *Et accepit poculum*. Secundò, καὶ εὐχαριστήσας *Et gratias egit*. Tertiò, ἐδώκεν αὐτοῖς *Dedit eis*. Quartum, *Fusio scil. Vini*, Panis Fractioni hîc respondens, omittitur. Ratio, quòd nullâ certâ ceremoniâ aut solenni ritu ea fiebat, sicuti de Fractione Panis vidimus. Nihil Hebræi expressè præcipiunt, quisnam poculum Benedictionis infundere debeat in ordinariis convivii: sed id à famulo vel ministro (qui שמם *Schammafch* vocatur) infusum, & Patrifamiliâs, vel alii præstantiori, Benedictionem super eo recituro, porrectum vulgò fuisse, non obscurè ex cæteris ritibus illorum colligi videtur. Arbitrarium tamen hoc erat. In Festo autem Paschatis mandat, ut, si ullâ ratione fieri possint, *Baal habbajis* Paterfamiliâs non ipsemet infundat, sed per alium ministrum infundi curet: quia omnia in illo festo magnificè fieri debebant, ad libertatem ex servitute Ægyptiaca restitutam, denotandam: *Levusch* in Ritibus Paschatis Num. 473. §. 1. Olim in terra Israël scribebant vinum ex ipso dolio effusum fuisse in *Poculum* consecrationis, ut tantò recentius esset: hodiè verò cum eâ abundantia vini non sint instructi, כרבה היין לשם ברכה *sufficere*, si *effundatur ex cantharo in quo vinum asservatur nomine benedictionis*, (id est, in eum expressè finem) *Levusch* in Ritibus Convivii Num. 183. §. 2. Schylchan Aruch ibid. *Poculum* debet esse שלם *integrum*, non פגום *ruptum*, Num. 182. Infundi debet, ut sit על כל גדתיו *plenum super omnes ripas suas*, id est, omnino repletum & refertum, ibid. §. 3.

LXX. *Poculum* hoc simpliciter vocatur ποτήριον ab Evangelistis; quam vocem posteriores & recentiores Hebræi suam quoq; nonnunquam fecerunt, ut videre est in Lexico Talmudico. Sic Latini, *Poterium*. Unde apud Plautum: *Saniolo poterio vivimus*. Paulus, τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, quod est Hebraicè כוס הברכה *Poculum benedictionis*, super quo consecratio vini fieri solet in genere, tum ante, tum post mensam. Quamvis illud, quo consecra-

tio vini in principio mensæ fit, specialiter quandoque vocent כוס קדוש *poculum sanctificationis*, à sanctificatione diei. Poculum quo convivium claudunt; *Poculum benedictionis*: & plenius, כוס ברכת של מוון *poculum benedictionis mensæ, gratiarum actionis*. Scaliger & alii scribunt, esse כוס הלל *poculum hymni*: quartum videlicet illud & ultimum poculum, quo Cœna Paschalis claudebatur. Ego verò non puto, cum aliquoties jam dixerim, Actionem hanc Cœnæ Dominicæ omninò à Cœna Paschali distinguendam & separandam mihi videri. Et כוס הלל conjunctim ita positum, hæcenus nullibi in Talmud reperire potui.

LXXI. Evangelista Lucas Poculi bis mentionem facit cap. 22. v. 17. & v. 20. Id quomodo intelligendum, & cum reliquis Evangelistis sit conciliandum, merito queritur? Beza in Annotationibus triplicem affert responſionem. 1. Augustini, & aliorum, qui de uno & eodem poculo id intelligunt, cujus autem bis fiat mentio, quòd Lucas textus hujus tenorem non continuo ordine profecutus fuerit, sed interrupperit. 2. Eorum, qui prioris poculi propinatione volunt terminatam fuisse priorem Cœnæ paschalis partem: posterioris verò poculi libationem referunt ad secundas mensas Cœnæ Paschalis, in qua mystica Cœna instituta fuerit. Hanc sententiam nos suprà rejecimus in quæſtione sub theſi 14. propositâ. 3. Syrii interpretis, qui Lucæ cap. 22. v. 17. & 18. planè omittit. 4. Suam ipsius conjecturam proponit, arbitrans transpositos esse versiculos 16. 17. 18. 19. & 20. ita ut versui 16. annectantur, qui nunc sunt 19. & 20. his subjiciantur 17. & 18. *Paulus Fagius* Deut. 8. Prius poculum v. 17. exponit de illo, quo Judæi in principio mensæ cibos consecrare solebant; à quo & ille suæ cœnæ initium Christum vult fecisse, ita tamen, ut nondum illud ad mysticum usum applicarit. Alterum v. 20. exponit de posteriori, quo Judæi convivium claudere solebant. Et hoc vult illud esse, quo Christus à Cœna sua mysterium sanguinis sui discipulis suis commendârit. In hac sententia licet non multum absurdi inveniam; nescio tamen, an duplex ejusmodi poculum, ad morem Judæorum, huic Cœnæ Christianæ sit adhibendum. Annotatiùs & simplicius dici potest, ea quæ de priore poculo habentur apud Lucam v. 17. & 18. referenda esse ad primum poculum quo Pascha consecravit? postea autem, sicut & cæteri Evangelistæ fecerunt, historiam Cœnæ Paschalis Lucam abruptisse, & v. 19. progressum esse ad descriptionem Cœnæ sacræ? In quam sententiam abit D. Piscator.

LXXII. *Primo* itaque dicitur: καὶ λαβὼν *Et accipiens*, scilicet in manus, sicuti antea de pane. Quamvis nolim, Christum ad Judæorum

dæorum superstitiosas ceremonias alligare; tamen placet hîc quoq; paucis indigetare in eorum gratiam, qui ista ignorant, quæ Judæi hîc observare soleant. Acceptio hæc poculi signanter & solenniter solebat fieri. Paterfamiliâs poculum benedictionis consecrare volens מקבלו בשתי ידיו *ambabus manibus suis accipit illud*; cùm incipit consecrare, נוטלו בימינו *tollit illud dexterâ*: ex quo illud in manum accepit, nihil ante benedictionem factam garrive debet, &c. Vide de iis nonnulla in Synagoga Judaica cap. 12.

LXXIII. *Secundo*; Καὶ ἔλαλε ἰησοῦς *Et gratias egit*: Quâ ratione ἐλάλει & ἐλάλει pro eodem fumantur, supra visum th. 46. Non negligendum autem, quod non simul unâ & eadem benedictione Panem & Vinum consecrarit: sed peculiari benedictione Panem, & peculiari Vinum, & sic hac quoque ratione ista inter se distinxerit. Sed & hoc recepti inter Judæos moris fuit. Nam, licet Benedictio panis consecret & ad esum liberos ac licitos faciat omnes alios cibos & liquores, sine aliâ ulteriore consecratione; מ"מ יין אינו פוטר *Attamen non valet de vino*: sed destinata est eî ברכה בפני עצמו מפני חשיבותו *Benedictio peculiaris propter insignem ejus præstantiam*: & צדק לברך עליו בפני עצמו *neceffe est eam seorsum super illo recitare*, Levusch in Ritibus Convivii, Num. 174. §. 1.

LXXIV. Formula ordinaria Benedictionis seu Consecrationis Vini in convivio est: ברוך אתה יהוה אלהנו מלך העולם בורא פרי הגפן *Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, creans fructum vitis*. Formula benedictionis, quæ super poculo post sumptum cibum recitatur, est alia, נברך שאכלנו *Benedicamus ei qui nos de suo cibavit, ejusq; bonitate vivimus*, &c. Quibus verbis Christus usus sit, cùm Evangelistæ nihil definierint, nostrum quoq; non est determinare. Paulus Fagius in Targ. Deut. 8. post adductas istas ברכות sive Benedictiones, scribit: *Verisimile est, Christum quibusdam, quæ in his precibus continentur, maxime quod principium & finem attinget, usum fuisse, non autem aliis, quæ à posterioribus Judæis addita fuere.*

LXXV. Usus hujus Benedictionis sive Gratiarum actionis idem erat, qui Panis, de qua sup. th. 48.

LXXVI. *Tertio*: ἔδωκεν αὐτοῖς *Dedit eis, scil. Discipulis*. Ita quoque moris erat apud Judæos in festivis & solennibus epulis, ut de Poculo Benedictionis, postquam Paterfamiliâs illud libasset, omnes in mensa præsentibus gustarent & libarent. In Colbo Num. 25. fol. 21. col. 4. אחר *Post consecrationem vini bibit unusquisq; accumbentium ex poculo benedictionis haustum*. In Levusch, in Ritibus de Sabbatho, Num. 271. §. 14. ומצוה מן הטובחר הוא שיטעום המקדש תחלה

שהוא המברך וא'חב יטעמו כל שמסובים כל אחד מלא לונמי
Præceptum est, optimum ac præstantissimum esse, ut Sanctificans sive Benedicens primò gustet, (de Poculo sc. ab initio mensæ consecrato) ac postea omnes accumbentes gustent, unusquisq. haustum.
 Sic in lib. Rituali Germanico-Hebræo, & aliis. Videatur & Synag. Judaic. Cap. 15. Quæri potest hîc; *An Christus ipsemet quoq. de pane ederet, & poculum libaverit & degustaverit?* R. Quamvis ad eò difertè nihil de eo tradant Evangelistæ; per consequentiam tamen id colligi potest ex Matth. 26. v. 29. *Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, &c.* Et nihil absurdi est, si dicamus, sicuti Baptismum in propria persona consecravit: ita hoc quoque alterum N. T. Sacramentum suo usu sanctificare voluisse. D. Hieronymus in Epist. ad Hedibiam, Quæst. secundâ: *Nec Moyses dedit nobis panem verum, sed Dominus Jesus: ipse conviva & convivium: ipse comedens & qui comeditur.* August. lib. 2. de Doct. Christ. cap. 3. *Et sacramento corporis & sanguinis sui prægustato, significavit quod voluit.* Chrysoptom. Homil. 83. in Matth. *Ipse quoq. bibit ex eo, ne auditis verbis illius dicerent; Quid ergo sanguinem bibimus, & carnem comedimus? ac ideo perturbarentur, &c.* Ne igitur id quoq. accideret, primus ipse hoc fecit, ut tranquillo animo ad communicationem mysteriorum induceret. Basilii in Anaphora de Calice: *Benedixit, sanctificavit, ac gustavit, & dedit discipulis suis.* Antoninus 1. p. c. 6. l. 5. §. 2. *Factâ consecratione & ipse Sacramentum sumpsit; non quòd egeret, vel novum effectum gratiæ ex eo susciperet, sed ut exemplum illud accipiendi nobis præberet.* Atque hæc sunt Facta Christi circa Poculum.

LXXVII. Verba ejus circa idem poculum nunc sequuntur. Ea quoque sunt, ut suprâ circa Panem, Præceptiva, *ὄψικα & ἐξ ἡνικα;* quamvis non omnia à singulis Evangelistis ita exactè referantur. Lucas & Paulus hoc indicant, dum ajunt; *ὡσ αὐ τως καὶ τὸ ποτήριον* *Itidem & poculum,* scil. accepit, benedixit, & dixit, Accipite, Bibite, &c.

LXXVIII. Præceptiva verba quod attinet; primum, *Accipite,* peti potest partim ex Luca, quando ait v. 17. *λάβετε τὸ καὶ ἄμαρ σάτε ἐαυτοῖς:* probabile enim est, Eum his quoque verbis in poculo hujus Cœnæ usum esse; partim subintelligitur sub altero, quod Mattheus habet, *πίετε ἐξ αὐτῶ πάντες,* *Bibite ex eo omnes.* Hoc enim Bibere, Acceptionem poculi præsupponit. Marcus, hoc etiam mandato præterito, obedientiam discipulorum tantùm refert, dicens, *ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔπιον ἐξ αὐτῶ πάντες* *Dedit eis, & biberunt ex eo omnes.*

LXXIX. Ad-

LXXIX. Admiranda hinc est duorum Evangelistarum diligentia & harmonia: Unus refert de poculo; Christum disertè & expressè mandasse, Ut *Omnes ex eo bibant*; Alter; Discipulos *Omnes ex eo bibisse*. Quis igitur conformitatem cum Cœna Christi agnosceret illic, ubi Dispensans, vel solus edit & bibit, omnibus cæteris præsentibus auditoribus & discipulis neglectis, vel panem quidem, sed solum, illis participat & exhibet. Ita ad exemplum Christi Cœna ritè celebranda est, ut & Communicantes adsint, quibus dicatur, *Accipite, Edite; Accipite, Bibite*; & de iis dici possit, *Et acceperunt, & Biberunt omnes*. Non absque singulari Dei providentia factum agnoscamus, quòd circumstantiam hanc de Poculo & Bibitione tam diligenter expresserunt Evangelistæ, cum de Pane simpliciter dictum fuerit, *Edite*; non *Edite de eo omnes*: neque etiam expressis verbis relatum; *Et ederunt de eo omnes*, sicut dicitur; *Et biberunt ex eo omnes*. Apostoli, Christo præsentem, non tam Apostolorum & Doctorum, quàm Discipulorum (Matth. 26.26. *Dedit discipulis*) personam sustinuerunt, ne quis prætendat, ipsis tamquam Sacerdotibus aut Episcopis poculum hoc exhibitum fuisse. Idem enim quoque de Pane sequeretur. Paulus generaliter loquitur, cum ad Corinthios dicit; *Quotiescumq; ederitis, &c. & poculum hoc biberitis, &c.* Sed nolo hinc ulterius progredi. Convenientiam autem hæc ceremonia habet cum eo, quòd in solennioribus conviviiis, inter Judæos, accumbentes in una mensa omnes, de Poculo benedictionis bibere solebant, uti vidimus thes. 77. Idem quoq; usitatum apud eos est, ut ex quatuor poculis in Cœna Paschali, omnes præsentem & accumbentes bibant, sive sint viri, sive mulieres, sive adulti, sive parvuli, præsertim ex poculo quarto & ultimo. Vide Orach chajim Num. 472. & Don Abarbenelem in *Sévach Pésach* fol. 60. 1.

LXXX. *Ὁ καινὸν διαθήκη* verba sunt, ut supra de Pane, quæ Internam tum Materiam, tum Formam declarant. Ea apud Matthæum sunt: *Τὸ γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν* *Hic est enim sanguis meus, Novi Testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum*. Sic apud Marcum, nisi quod ille ultima illa verba, *In remissionem peccatorum*, non habet. Lucas: *Τὸ πρὸς πίνεμον, ἡ καινὴ Διαθήκη ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ περὶ ὑμῶν ἐκχυνόμενον* *Hoc poculum est Novum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis effunditur*. Paulus paulò brevius: *Hoc poculum est Novum Testamentum in sanguine meo*.

LXXXI. De his verbis nolo hinc esse prolixus, qui ritus & historiam præcipuè nunc confector. Peculiarem ea res Exercitationem requireret.

Et sunt in manibus studiosorum, plurimorum doctissimorum virorum pia & eruditionis plenæ in hanc rem commentationes, quò recurrant. Verbo expediam. Quod suprà th. 66. dixi de verbis, *Hoc est corpus meum*; idem quoque hîc dico de verbis istis super poculo recitatis, Christum scilicet discipulis suis voluisse illis indicare, quidnam ipsis cum Vino internè per gratiam suam velit exhibere, quidquæ ipsi, Vinum hoc sacrum bibendo, manu & ore animæ, verâ nimirum fide, accipere & apprehendere debeant, & accepturi sint; *Sanguinem videlicet suum* (sanguinem) *illum Novi Testamenti*, (sanguinem) *illum pro multis effusum* (sive, paulo post effundendum) *in remissionem peccatorum*. Pronomen *τῆρο* apud Matthæum an rectius referatur ad *Poculum*, an verò ad *Sanguinem*? vide quæ eruditè animadvertit D. Ludovicus de Dieu in Animadversionibus suis ad eum locum. Ita; Quomodo apud Lucam, ultima illa verba, τὸ ποτήριον ὃ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν θάλαμον, construantur sine solœcismo cum præcedenti *ἀμυαλ*, casu differenti? vide apud eundem in Lucam. Quin verò Christus in his verbis alluserit ad locum Exod. 24. §. 8. vix videretur posse dubitari. Annon etiam simul fortè respexit ad Effusionem sanguinis agni Paschalis, cujus rationem ex Talmud breviter hîc referre placet. Traditur ea in Codice de Paschate cap. 5. in hunc sensum: *Dum Agnus macchabatur, sacerdotes utrinque per series stabant, crateres tenentes, partim argenteos, partim aureos, in manibus suis; una videlicet series habebat crateres argenteos, altera aureos. Crateres autem illi infra erant acuminati in conum desinentes, ne in terrâ reponi possent, & sanguis hac ratione concretesceret. Dum Israëlita (paterfamilias) macchabat, sacerdos proximus crateri suo sanguinem excipiebat, & ubi plenus erat, tradebat proximo, hic proximo sibi, & sic consequenter. Qui vas sanguine plenum accipiebat, statim alteri vacuum reddebat: sacerdos tandem, altari proximus, ויקי חסוד כנגד הסוד יריקה אחת על גבי המזבח effundebat eum effusione unâ versus altare. Et mox dicit R. Jehudah, כוס היה ממלא מים התערבות וזרקו ויריקה אחת על גבי המזבח Poculum replebat ex sanguine mixto, (qui in terram scil. decidebat) & hunc effudit super altare effusione unâ. Sed huic R. Jehudæ non assentiuntur Rabbini.*

LXXXII. Ἐξέζηλαῖ verba hîc sunt eadem quæ circa Panem: τὸ ποτήριον ὃ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν θάλαμον, εἰς τὸ ἐπιπέσει ἀνάμνησιν, 1. ad Cor. 11. sed quæ ad considerationem Finis reservamus.

LXXXIII. Atque hæc sunt dicta de Factis & Verbis Comitantibus Cœnam Domini N. J. C. Superest ut agatur quoque de ejus Consequentibus.

LXXXIV. Unum præcipuè refertur hîc ab Evangelistis, quod finitâ Cœnâ cum discipulis Christus egit, quod adhuc ad

Actio-

ACTIONES & Formam externam ipsius Cœnæ referendum est; *Hymni* videlicet *Decantatio*: Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν *Et cum hymnum dixissent, exiverunt in montem olearum.* Cæteros enim sermones Christi, postea etiam habitos, quos Johannes nobis descripsit cap. 14. 15. 16. 17. hic non attingam. Paulus Episcopus Burgenfis in Psalmum 113. designari putat hymnum, quem Judæi hac ipsa nocte canunt post comestum agnum, qui que continetur à Psal. 113. ad 118. inclusive, & vocatur ab ipsis הלל *Hymnus.* Id quomodo fiat, de eo dictum aliquid in Lexico Talmudico in voce הלל. Dividunt enim eum in duas partes: Prima continet Psal. 113. & 14. & recitatur ante cibum. Altera continet Psalmos reliquos, & recitatur post comestum agnum, exhausto poculo Cœnæ Paschalis quarto & ultimo, ut sic istud de altera parte capiendum esset. Addunt etiam aliam precessionem, quam ברכת שיר *Benedictionem carminicam* vocant. Hanc Burgenfis Episcopi sententiam amplexi sunt hactenus plerique viri docti omnes. Nos etiam, cur prorsus in præsens ab ea recedamus, causæ nihil videmus. Quantumvis enim Christus sacram suam Cœnam post esum agni demum instituerit; fieri tamen potest; ut solitam Hymni illius decantationem distulerit ad absolutam quoque Cœnam suam. Nam cum in plurali dicatur ὑμνήσαντες, videtur inde colligi, ipsos unâ hymnum aliquem omnibus notum cecinisse. Unde quod in Græco participialiter dicitur, Καὶ ὑμνήσαντες; id Syrus per Præteritum expressit, וישברו *Et dixerunt hymnum*: melius utique, quam vulgaris Latinus, *Et hymno dicto*, quod ambiguum est. Quomodo autem Christo accinere potuissent discipuli, si ille novum & insuetum cecinisset, cui illi assueti non fuissent? An verò Christus non quædam peculiaria subdiderit, ad institutum suum, & instantis redemptionis, per passionem & mortem suam, declarationem facientia, prout quidam existimant, illum in hymni modum dixisse ea quæ Johannis cap. 17. leguntur, id in medio relinquo. Sufficiat scire, Christum totam hanc Actionem Hymno sacro clausisse, ut moneamur, quid & nobis peracto hoc epulo sit faciendum. Reliquum noctis transigebat sanctissimis illis sermonibus, quos Johannes refert cap. 14. 15. 16. 17. sicuti sanctiores olim ex Israëlitis totam noctem insomnem, in Enarratione beneficii Liberationis ex Ægypto, transfegerunt, ut in Lectione Paschali habetur: היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה *Enarrabant exitum ex Ægypto totâ illâ nocte.* Hæc itaq; sufficiant de Forma externa primæ Cœnæ Dominicæ.

LXXXV. Forma interna hujus Sacramenti posita est in $\chi^{\text{עד}}$

sive Relatione & Unione illa, quæ intercedit inter materiam ejus externam & internam, quâ hæc per illam non solum significatur, verum etiam insuper obsignatur & præbetur. Hanc Christus indicat iterum, dum ait de Pane, *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*; de Poculo seu Vino in poculo; *Hic est sanguis meus, &c.* Dum enim istis verbis materiam internam hujus Sacramenti notat, indicat simul, Analogiam & convenientiam inter hæc duo esse, quâ res interna per externam significetur & declaretur: deinde rem illam internam, in verbo generaliter promissam, externo isto symbolo & Sacramento, quod singulis datur, sigillo quasi & arrhâ datâ, illis obsignari: tertio, revera etiam exhiberi & dari unâ cum signo; non tamen in illo, sed in actione Sacramentali, Ministro exhibente signum, Christo verò Domino rem signatam dante.

LXXXVI. Itaque in Cœna hac res externa & interna, terrena & cœlestis, simul fuit à Christo Discipulis exhibita, sed non *similiter*: *Simul*, propter unionem illam Sacramentalem, quâ signatum signo conjungitur, & conjunctim in vero legitimoque usu percipitur: *Non similiter* autem, quia signatum spiritualiter, fide; signum autem corporaliter, ore percipitur. Unde simul liquet, quâ ratione Corpus & Sanguis in S. Cœna sint præsentia; quoque sensu Christus dicere potuerit, & dixerit, de Pane & Vino, quoddam sint Corpus & Sanguis ipsius. De his autem, cum pleni sint Theologorum libri, nolo plura hic addere; cum jam nunc Exercitatio ista opinione meâ prolixior facta sit, & quædam adhuc restent, propius præsentem scopum attingentia.

IV.

FINIS.

LXXXVII. Finis Cœnæ hujus Dominicæ primarius, cujus Dominus ipse meminit, est Commemoratio mortis Christi: *Τὸ ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* *Hoc facite in mei commemorationem*, Lucæ 22. 19. 1. Cor. 11. ψ. 24. Et de poculo in specie. *Τὸ ποιεῖτε ὡς ἡμεῖς αὐτὴν ποιοῦμεν, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* *Hoc facite, quotiescumque biberitis, in mei recordationem.*

LXXXVIII. Primorum verborum, *Τὸ ποιεῖτε*, quis sit sensus, supra expositum thes. 12. Pronomen *Τὸ* non ad corpus aut calicem, sed ad id, quod fecerat Dominus circa Panem & Poculum, referendum est, & quod disci-

pulos communicantes facere jusserat. Unde ποιῆτε *Facite*, non significat Facere corpus Christi, aut Sacrificare, sed Facere hoc, quod tunc in primâ Cœnâ factum fuit, tam quoad Dispensationem, quàm quoad Receptionem. Et, si Corpus suum ipsum facere Dominus hîc juberet, cur mandaret hoc facere in sui recordationem? Contradictionem videretur hoc implicare. Summa; Quod Deus in V. T. de Sacramento Agni Paschalis dicit Exod. 12. ψ. 24. *Observabis itaq; rem istam pro statuto tibi, & filiis tuis usq; in saculum*: Et cap. 13. ψ. 10. *Observabisq; statutum hoc in tempore suo quotannis*; idem quoque hîc discipulis suis mandat de Sacramento Cœnæ, quando ait; *Hoc facite.*

LXXXIX. Verba itaque huc facientia sunt, Ἐἰς τὸ ἐμὴν ἀνάμνησιν *In mei recordationem*; quibus verbis alluisse videtur ad celebrationem Agni Paschalis, in qua plures habebant ejusmodi ἀνάμνησιν & recordationes Judæi. Dies ipse Paschatis celebrabatur לזכרון *in memoriam* miraculosæ liberationis ex Ægypto, Exod. 12. ψ. 14. Et ψ. 26. 27. *Quum autem dixerint vobis filii vestri; Quid est cultus iste vobis? Tum dicetis; Sacrificium Pesach est ipsi Jehova, qui transfiliit domos filiorum Israël in Ægypto, &c. h. e. in memoriam, quòd Jehova transfiliit domos filiorum Israel in Ægypto. Et cap. 13. ψ. 3. Memento diei hujus, &c. Ut nempe Deus vult nos beneficiorum suorum meminisse: ita constituit etiam quandoque eorum signa & monumenta, Psal. III. ψ. 4. Ita singula quoque cætera suam habebant זכרון *memoriam*; etiam quæ posteriores Hebræi primo Paschati adjecerunt. Pulmentum illud Charoseth (de quo superius) dicunt esse זכרון vel זכרון *recordationem*, majores suos in Ægypto paleâ & luto laborasse. Azymi memoriale erant, quòd extulerint massam suam ex Ægypto, nondum fermentatam, &c. Exod. 12. ψ. 34. 39. Quòd in quibusdam locis hodiè in mensa apponunt Armum assum, dicunt fieri זכרון *in recordationem* Agni Paschalis. *Herbe amara* olim erant זכרון memoriale amaræ servitutis Ægyptiacæ, Exod. 1. ψ. 14. hodiè dicunt esse זכרון, majores suos Pascha cum herbis amaris comedisse. *Vino rubro* utuntur in paschate זכרון *in recordationem*, quòd Pharao olim laverit in sanguine filiorum Israëlitarum, &c. Sic reliqua & solennia fieri solebant in certi alicujus beneficii divini ἀνάμνησιν.*

XC. Qualis verò hæc ἀνάμνησιν esse debeat, declarat Paulus: *Quotiescunq; ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiabitis*; talis videlicet, quæ cum poenitente, fidei, & gratâ annuntiatione mortis Domini, & beneficiorum eâ partorum, sit conjuncta.

XCI. *Ἐμφατικῶς* & signanter dictum videtur, quod ait; *καὶ ἀγγελλῆς Ἀννυμνιᾶτε*. Id Hebraicè est *וְהִגַּדְתָּ*. In Festo Paschatis mandatum divinum erat, ut Israëlitæ beneficium liberationis Ægyptiacæ filiis suis quotannis *annunciarent* & exponerent, ut est Exod. 13. *ו. 8.* *וְהִגַּדְתָּ* Et annuntiabis filio tuo eo die, dicendo; *Propter hoc quod Jehova fecit mihi, quum exirem de Mizrajim*, feriamur sc. huncce diem, &c. Unde Judæi *Lectionem suam Paschalem*, quam nocte Paschatis solenniter, & singulari ritu ac ordine, in cœna legunt, vocant *הגדה* *Haggádah* q. d. *Καὶ ἀγγελλῆς, Annuntiationem*. Ubi error in Scaligero notandus, qui loco suprâ adducto scripsit, *Noctem eam, quæ vespertam XIV. Nisan sequitur vocari הגדה* h. e. *Ἀγγελῆς*. Quod dubio procul haulit ex Paulo Fagio, qui in Tisbi Eliæ, verba ista; *בְּלֵיל פֶּסַח קָרְיִין הַגְּדָה* h. e. *In nocte Paschatis legunt Haggádah*; pravè sic convertit: *Noctem Pasach vocant Haggádah*. Non Nox; sed *Lectio illius noctis*, sic vocatur. *Haggádah* illa passim extat in omnibus ipsorum libris Precum & Ritualibus: & continet præcipuè Commemorationem & Annuntiationem, tum duræ illius servitutis, quâ in Ægypto pressi fuerunt, tum miraculosæ Dei liberationis, tum laudes Dei, &c. Prolixæ satis est: qui vult, adeat libros citatos ipsos. Quemadmodum itaq; olim Israëlitæ in Paschate *commemorarunt & annunciarunt* corporale beneficium Liberationis ex miseria & servitute, quâ in Ægypto pressi erant, Deumque propterea laudibus celebrabant, & extollebant: ita, & multò magis, æquum est, ut nos beneficium liberationis nostræ; non ex miseria corporali, sed spirituali; non per Mosen, qui servus erat in domo Dei, sed per Christum, Æternum filium Dei, & quidem per amaram ejus passionem & mortem, in Sacra Cœna, quæ Paschati substituta & subrogata est, gratis animis commemoremus, annuntiemus, Deum ejus nomine laudemus, gratias ei agamus, &c. Ut laudabilis sit illarum Ecclesiarum consuetudo, in quibus, Communionis sacræ tempore, Historia passionis Christi prælegitur, & Psalmi in eum sensum decantantur. Adsit modò quoque attentio & devotio animi fidelis. Cæteros fines, minùs principales, & huic subordinatos, brevitatis causâ omitto. *Paucis quadam adhuc subjungam de Subjecto & Adjunctis.*

V.

SUBJECTUM.

XCII. *Subjectum* cō primæ Cœnæ fuerunt *Discipuli Christi*, & quidem respectu utriusque symboli, Panis & Vini, quæ ambo Christus ipsis accipienda & fruenda porrexit. Quæ verò condi-

conditio præcipuè requiratur in iis, qui hujus Sacramenti volunt esse participes, docuit Christus, requirens *Commemorationem mortis suæ* à participantibus; & Paulus, *Probationem sui ipsius* ab eisdem exigens. Hoc synaxin sacram debet præcedere, illud eandem comitari & sequi.

XCIII. Utergò Cœnæ celebratio cum Institutione Christi sit conformis, requiritur ut ea non à Dispensante solo peragatur: sed ut discipuli & communicantes adsint, qui simul quoque participant, quibus panis frangatur, detur, & poculum porrigatur: qui item accipiant, edant, bibant, & mortem Domini annuntient. Sicut olim Israëlitis quoque prohibitum erat, ne Pascha ab unico & solitario comedatur, sed certus atque justus ad ejus esum requirebatur numerus. Probant id Judæi ex eo quod dicitur, *אכלו אותו* *Comedent illud* (in numero scil. plurali) Exod. 12. 7. Ita nos quoque hanc communionem ex eo probamus, quod Christus dixit; *Accipite, Edite.* Non uni discipulo, vel sibi soli, Christus id instituit, sed pluribus. Alias rationes, qui Institutioni Christi duntaxat nunc inhæreo, omitto.

VI

A D J U N C T A.

XCIV. Huc referemus 1. *Tempus.* 2. *Locum.* 3. *Linguam.* 4. *Vestes.*

XCV. *Tempus quod attinet, non loquor hic de Anno, Mense, vel etiam Die; sed de ea Diei duntaxat parte, quâ illam cum Discipulis celebravit.* Evangelistæ dicunt; *Ὁψίας δε γενομένων:* Paulus; *ὡς τῆ νύκτος ἧ παρεδίδοτο:* Lucas, *Postquam cœnasset.* Quod Evangelistæ dicunt de *Vespera*, id propriè intelligendum de Cœna Paschali, quæ incipiebat sub vesperam, nocte imminente; ita tamen ut seriùs ipse Agnus fuerit appositus & comestus, Nocte videlicet jam serâ; quia dicitur, *ואכלו את הבשר בלילה הזה* *Et comedent carnem nocte ipsâ*, Exod. 12. 8. ita tamen, ne ad mediam usque noctem differre licuerit, quia iterum scriptum est; *כחצות הלילה אני יוצא* *Quasi mediâ nocte ego egrediar, &c.* Exod. 11. 4. & *ויהי בחצו הלילה* *Fuit ergo in medio noctis percussit Dominus omne primogenitum, &c.* Exod. 12. 29. Vocatur hæc nox ab Hebræis *ליל פסח* *Nox Paschatis*, & *ליל שמורים* *Nox custodiarum, vel observantia*, ex Exod. 12. 42. & est *ליל טו* *Nox 15. Mensis Nisan sive Martii.* Cùm itaque Christus, antequam Cœnam institueret, Pascha comederit, noctem satis profundam esse jam oportuit, ut rectè

Paulus dicat; *Eâ nocte*. Inde tamen non sequitur, nobis quoque nocte Cœnam esse celebrandam; quia id ex accidenti factum est, quod Pascha citius, *Lege* obstante, non potuerit comedere, & diutius, proditione ejus imminente, Sacræ Cœnæ institutionem non differre. Pari ratione sequeretur, nobis quoque cœnam, non nisi tempore Paschatis, celebrandam, vel cœnam prius infumendam aliam, &c. antequam ad hanc accedamus. Hæc & similia inter adiaphora ponenda esse censeo.

XCVI. *Locus*, in quo Christus cœnam celebravit, sine dubio, fuit idem cum eo, in quo Pascha comedit. Evangelistæ vocant illud *Ἀνώγειον μέγα ἐστρωμένον Cœnaculum magnum stratum*, cujus ratio reddita est supra thesi 36. Quis autem fuerit ille *ἀνώγειον*, in cujus ædibus hoc factum fuit, scire nihil attinet; cum Evangelistæ eum nominare noluerint. Scio, Nicephorum tradere, fuisse ædes Johannis Evangelistæ. Sed hæc & similia, somnia potius & aniles fabulæ, quàm veræ & solidæ traditiones, esse videntur.

XCVII. De *Lingua*, quâ Christus Actionem hanc sacram peregerit, Evangelistæ nihil. Gilbertus Genebrardus, Professor olim Regius Parisiensis, in Chronolog. pag. 216. scribit; *Lingua Hebræa, non vulgari Syriacâ, consecrasset, suamq; cœnam celebrasse videtur; quia Syriacam nondum sibi quisquam mysteriis consecraverat. Item, quoniam tota actio Paschalis solemnitatis lingua purè sanctâ peragebatur, ut & reliqua Judæorum sacra.* Hac in re quidem non multum est fitum, modò hoc teneamus, quod nos firmiter credimus, Christum lingua discipulis suis notâ & intellectâ id peregisse. Quorsum autem Genebrardo ita visum fuerit, quivis facile animadvertit, & ipsemet se in seqq. prodit, scribens, *Ecclesiam quatuor duntaxat has linguas, Hebræam, Syriam, Græcam & Latinam, ad sua mysteria & sacra transtulisse.* Et quibusdam interjectis, *Hæc, inquit, contra Calvinolatrias, qui linguis aliis barbaris & profanis barbariem in sacra solennia inducere, Sanctorum per totum orbem communionem, quatuor his linguis comprehensam, dissolvere, & titulum Crucis corrumpere conantur.* Sed Calvinolatrias (quos ille sic vocat) latratius iste parum movet. Illic enim Barbaries inducitur, ubi lingua in Sacra inducitur, quæ à populo non intelligitur, juxta illud Apostoli Pauli I. ad Corinth. 14. II. *Si ergo nesciero vim vocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.* Quò & illud facit Ovidii in Ponto:

Barbarus hinc ego sum, quia non intelligor ulli.

Ubi verò sacra, lingua populo notâ, peraguntur, illic nulla est barbaries, sed ædificatio Ecclesiæ. *Satis enim est, ut quis in Ecclesia quinq; verba loqua-*

tur ex intelligentia, ut & alii instituantur, quam decem millia verborum linguâ (scilicet peregrinâ & ignotâ) I. ad Cor. 14. v. 19. Et posteaquam discrimen nationum gentiumque in Novo Testamento est sublatum, ut nullus amplius homo præ alio communis & immundus sit censendus, Actor. 10. 28. nulla quoque lingua præ alia communis & prophana censenda esse videtur; si modò à cultu Divino ipso omnis absit profanatio & barbaries. His itaque missis, rationes ejus allatas videamus. Prima est incerta. Sanè Majemon. in *Hilchos Berachos* cap. I. §. 6. scribit: וכל הברכות כולן נאמרין בכל לשון והוא כעין שתקנו הכתובים *Omnes benedictiones dici possunt in quavis linguâ, si modo idem dicatur cum eo quod ordinarunt Sapientes.* Altera, non univèrsaliter vera, quia Lectionis illius Paschalis, cujus supra mentionem fecimus, initium, quod sine dubio est antiquissimum, בלשון ארמי, hoc est, Syriacâ linguâ constat, הא לחמא עניא ד' אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפן יתי' ויכול כל דצריך ויפסחו: *Hic est Panis miseria, quem comederunt Patres nostri in deserto: quisquis esurit, veniat & comedat: quisquis opus habet, veniat & Paschatizet.* Hujus autem rei varias Hebræi reddunt causas, quas videre est apud Don Isaac Abarbenelem in *Sévach Pésach* fol. 10. 1.

XCIIIX. De *Veste*, quâ Christus Cœnam hanc sacram, uti & Paschalem (nam iisdem procul dubio in utraque est usus) celebrarit, quærendi iterum occasionem præbet Genebrardus, loco modò citato. Prolixè enim ibi describit nobis habitum Christi, ad instar religiosi cujusdam Pharisei, accuratissimè coronati, stolati & fimbriati: *In coenaculo autem magno, inquit ἐστρωμένον Stomatibus ornato, Lucae 22. veste profanâ, ut heretici putant, neq; veterem cœnam celebravit, neq; novam instituit: sed ritu Judæorum, apud quos Paterfamilias (Baal habbajith) vel qui solemnitati præest, perficiens ea, quæ in templo ritè inchoata sunt; Primò se zonâ præcingit ad id paratâ, & dedicatâ, calceos certos induit, baculum, tamquam pedum pastorale, manu tenet, Exod. 12. Deinde frontem coronamento quodam circumvolvitur, Exod. 13. quod Moses Totaphot appellat, Evangelistæ Phylacterium (capitis) Noster interpres Appensum quid supra oculos, Recentiores Frontale, ut apud Paganos Flamines, quasi Filamines: Judæi hodiè Tephillath schel Rosch, quasi Oratorium capitis; quod eo Judæi in precibus & orationibus quotidie utantur miro artificio. Tertio, Manipulum in brachio sinistro: Erit, inquit ibid. Moses quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos, eò quod eduxit vos de terra Ægypti. In Evangelio Phylacterium (brachii.) Judæi hodiè Tephillat schel Jad (Oratorium manus.) Quarto, tunicam sive vestem quadrangulam, manicarum expertem, quæ reliquis omnibus indu-*

mentis superimposita è quatuor angulis sive extremitatibus emittit fila retorta sive fimbrias, Num. 15. ubi hoc vestis genus in precibus & solemnitatibus imperatum, Moses Tzizit appellat, Judei hodie Tallith, q. Involucrum sive Indusium, non admodum differens ab Ephod lineo, quo aliquando David usus est. Et Arba Canphoth, q. Quatuor anguli sive extremitates, &c. Nam cum his sacris ornamentis celebrabatur non tantum Cœna Paschalis, sed & Aphicomim, sive מִן־פֶּתַח Cœnula Hebræorum, quam idem Paterfamilias vel convivii princeps tenebatur perficere cum precationibus, benedictionibus & ceremoniis, expressis à Fagio Deut. 8. & Cassandro in Liturgicis. Eos enim ritus Christum in sua cœna, præsertim ut à D. Luca describitur, observasse docent, vel potius illam cœnulam in suam commutasse iisdem penè ritibus & formâ. Hæc Genebrardus: quæ viro, cæterà doctissimo, & in Hebræorum scriptis non leviter tincto, excidere potuisse, miror. Plura quidem in iis observanda & animadvertenda essent: sed quia ad finem propero, paucis tantum attingam præcipua:

1. Ornatus ille totus, quem describit, est Judæorum precantium in Synagoga, Templo, vel Schola, quem qui accuratiùs descriptum legere & cognoscere cupit, consulat Synagog. Judaic. cap. 9.

2. Quòd eundem ornatum *Sacrum* vocat, & ad hunc modum à Mose imperatum putat, annon superstitionem crassam redoleat; videat ipse. Nam, ut in Lege tale quid præceptum videatur, Exod. 13. 16. Deut. 6. 6. 8. quin tamen superstitionis accessionibus id fuerit posterioribus temporibus auctum & suffertum, non est dubitandum. Doctissimus Hieronymus Matth. 23. v. 5. locum illum sic exponit: *Dominus cum dedisset mandata Legis per Moysen, ad extremum intulit: Ligabis ea in manu tua, & erunt immota ante oculos tuos, Deuter. 6. Et est sensus: Præcepta mea sint in manu tua, ut opere compleantur: sint ante oculos tuos, ut die ac nocte mediteris in eis.* Hoc Pharisei malè interpretantes, scribebant in membranis Decalogum Moysi, id est, decem verba Legis, complicantes ea, & ligantes in fronte, & quasi coronam capiti facientes, ut semper ante oculos moverentur, quod usq; hodie Indi & Persæ & Babylonii faciunt: & qui hoc habuerû, quasi religiosus in populis judicatur. Fuserat quoque aliud Moyses, ut in quatuor angulis palliorum hyacinthinas fimbrias facerent, Numer. 15. ad Israëlitis populum dignoscendum, ut quomodo in corporibus Circumcisio signum Judaicæ gentis daret, ita & vestis haberet aliquam differentiam. Superstitiosi magistri captantes auram popularem, atq; ex mulierculis sectantes lucra, faciebant grandes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini, & ministeria servitutis ejus. Quia ergo dixerat Dominus: Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus; quod generaliter

veraliter accusarat, nunc per partes dividit. Pictaciola illa, Decalogi Phylacteria vocabant, quod quicumq; habuisset ea, quasi ob custodiam & munimentum sui haberet; non intelligentibus Phariseis, quod hæc in corde portanda sint, non in corpore: alioquin & arca & armaria habent libros, sed noticiam Dei non habent, &c.

3. Quod statuit, Judæos hoc ornatu & apparatu, mastatum in templo Agnum, domi comedisse, probare debuisset ex Judæorum scriptis. Sed non potuit. Nam de peculiari vestimento, in hac Cœna, vel toto hoc festo, adhibendo, altum apud Hebræos silentium. Ne gry quidem ea de re extat in omnibus ipsorum monumentis. Quin imò vestimenta hæc sacra tum non gestare licuisset. Nam Agnus Paschalis noctu fuit comestus: Hæc autem vestimenta noctu gestare non licet. In Orach chajim Numer. 18. §. 1. de Tzizith: לילה לאו זמן ציצית הוא Nox non est tempus gestandi Tzizith. Ita Abarbenel in פסח פסח fol. 14. 1. quærit: Cur sectio illa Mosæica in qua de Tzizith agitur (Exod. 13. 16.) nocte Paschatis legatur, cum tamen Tzizis noctu non gestentur? Rationes addunt: 1. quia eo tempore gestanda sunt, quo videri possunt, ex Num. 15. 39. 2. quia facile fieri posset, ut in iis quis indormiret, & in fomno ea aliquâ ratione pollueret & prophanaret, &c. Sic ibid. de Tephillin, sive Oratoriis, Num. 30. §. 2. אסור להניח תפלין בלילה שמא ישכחם וישן בהם Prohibitum est applicare Oratoria (capitis scil. & manuum) noctu: fieri enim posset, ut illorum oblivesceretur, & in illis indormiret, &c. Præterea celebrabatur convivium Paschale non in Synagoga, sed in privatis ædibus, ubi vestium sacrarum itidem nullus usus. Denique scribunt etiam: אין מניחין בשבתות וימים טובים Non induunt ea in Sabbathis & diebus festis.

4. Quod verò Christum ipsum, Sacram Cœnam cum Discipulis suis celebrantem, tamquam hodiernum patrem familiâs Judaicum, aut fucatum Pharisæum quendam, nobis eo habitu describere vult & repræsentare, quem ipse Christus antea reprehenderat, aliâ graviore, quàm propriâ, autoritate id probandum ipsi erat; inprimis cum hæreseos eos damnet, qui id negant. Ego fanè id absurdum omninò esse existimo. Afferit quidem etiam Josephus Scaliger in Trihæresio contra Serarium, cap. 8. Christum phylacteria gessisse, non minus ac Pharisei; sed longè strictiùs tamen id fecit, quam Genebrardus. Quamvis ego de eo quoque vehementer dubitem.

XCIX. Baronius alium finxit Christi administrantis habitum; ac si videlicet ad Cœnam Paschalem mense accubiturus, cœnatoria vestimenta more Romano induisset: Cœnam verò cum discipulis administraturus, cœnatorias quoque vestes exuisset, & ad Novum convivium novam quoque & pretiosorem vestem aliam

induisset, atque ita pro diversitate actionum vestes quoque subinde mutasset. Hujus verò sententiam quia Doctissimus Casaubonus refellit, in Exercitationibus suis, Exer. 16. Numer. 24. ego hic actum agere nolo. Hoc tantum dico in genere: Ex voce *ἱουάννα*, quã Evangelista Johannes utitur cap. 13. *ψ.* 4. & 12. nihil pro peculiari aut pretiosiore veste sacra concludi potest, quã Christus usus sit in Sacramenti hujus institutione. Nihil Christus, nihil Apostoli hac de re ullibi præcipiunt, vel vetant. Non etiam legimus Apostolos, cum vel docebant, vel baptizabant, vel Cœnam sacram administrabant, vestem mutasse. Itaque sive exemplum Christi, sive praxin Apostolorum respiciamus, nulla apparet necessitas mutandi vestes in administratione hujus Sacramenti. Nulla proinde etiam hæresis subesse potest, si Ministri Ecclesiæ veste consuetã, sed eã honestã, gravi, & mundã induti, officio suo publicè fungantur. Distinctio & varietas illa vestium sacerdotalium in Veteri Testamento suum habebat usum typicum, & ex præcepto Divino erat: quorum neutrum jam amplius habent. Uti sacerdotes ipsi, ita etiam vestium sacerdotalium ornatus in Novo Testamento est sublatus. Tempore D. Hieronymi consuetudo fuit in Ecclesia, ut Sacramenta administraturi, veste lineã induerentur, uti colligitur ex eo quod contra Pelagian. lib. 1. scribit: *Quæ sunt ergo inimicitia contra Deum, si Episcopus, Presbyter, Diaconus, & reliquus ordo Ecclesiasticus, in administratione sacrificiorum candidã veste processerint?* Verum quia hoc ad superstitionem proclive est, & sanctimoniam alicujus opinionem facilè ea in re quærunt homines, satius est, ut id omittatur, & liberum relinquatur: cum nullum ea de re in Novo Testamento mandatum, neque etiam exemplum Christi vel Apostolorum habeamus.

C. Et hæc sunt, quæ Exercitationis loco, ad Historiam Institutionis S. Cœnæ proferre, Divina hac vice concessit gratia. Iis si vel aliquantam lucem huic materiæ intuli, est quod Deo gratias agam. Quòd ex Hebræorum scriptis quoque Mysterium hocce Christianum illustrare subinde conor, nec sine ratione, nec sine magnorum virorum, qui idem tentarunt, exemplo à me factum. Si nihil aliud, hoc saltem egisse videor, quòd quorundam doctorum virorum, circa hujus mysterii historiam, errores nonnullos, à multis securè admodum receptos & retentos, detexerim. Si & ego alicubi hallu-

hallucinatus sim, quod facillè fieri potest, monitorem candidum & modestum non solum æquo animo feram, sed gratiam eidem referam, & herbam ultrò porrigam.

*Deo autem Opt. Max. ejusq̃, Filio, Domino nostro Jesu Christo,
sit laus, honor & gloria in sempiterna secula*

A M E N.

JOSEPHUS SCALIGER LIB. VI.
de Emendatione Temporum.

S*I Christus, ut quidam hostes bonarum literarum perhendunt, non obstrinxit seritibus Judæorum, quare igitur omnia hîc sunt, quæ in Rituali Judaico extant? Quare omnia simillima sunt? Et tamen illis Criticis videtur impium, Christum illis Legibus obnoxium facere. Sexcentis argumentis confutari possent, si tanti essent, ut illorum sententia aliquid apud nos ponderis haberet. Sed cum sciamus, hoc ab illis dici magis odio bonarum rerum, quas ignorant, quàm veritatis amore, illos missos faciamus: æquos autem Lectores ad gesta Paschatis Christiani, cum ritibus præcorum Judæorum contendenda, invitamus: ut cum viderint, ea omnia, quæ in Evangelio traduntur, in ritibus Judæorum sine ulla discrepantia eodem modo præcepta esse, tunc verè judicare possint, utra verior sententia, eorum qui omne Antiquitatis studium oderunt, an nostra, qui hæc ad illustrandum Evangelicam historiam sedulo collegimus.*

Idem Ibidem.

Si quis neget Canones in Digestis Talmudicis antiquos esse, idem est ac si quis capita Papiniani, Pauli, Ulpiani, & aliorum Jurisconsultorum, in Digestis Justiniani producta, neget esse eorum Jurisconsultorum, quorum nomine citantur. Quod nemo sanus dixerit.

DISSER-

DISSERTATIO SEPTIMA.

VINDICIÆ

EXERCITATIONIS

IN HISTORIAM INSTITU-

TIONIS SS. CŒNÆ DOMINI-

NICÆ.

Adversus Animadversiones Ludovici Cappelli.

T H E S I S I.

IN Talmud Tractatu de Sabbatho fol. 32. col. 1. legimus; אדם יוצא לשוק יהי דומה לעינו כמי שנמסר לסרדיוט *Homo prodiens in forum, vel in publicum, erit in oculis suis, quasi tradendus aut jam traditus licitori;* quia nempe, ut R. Salomon, ordinarius Glossator Talmudicus, exponit, מצויים שם מריבות ובעלי דינים כותיים וישראלים *in turba illic inveniuntur varia litium occasiones, multiq; homines contentiosi & pruriginosi, & quidem tam ex Gentilibus, quam ex Israëlitis;* unde facillimè aliquod ipsi periculum enasci, vel litis materia oriri potest.

II. Idem ferè accidit exulcerato hoc sæculo quamplurimis, qui scribendo prodeunt in publicum, ut hoc ipso publicæ se aleæ exponant, nihilque habeant aliud quod exspectent, quàm non necessarias disputationes, lites, controversias; idque non solum à כותיים *professis hostibus & adversariis,* sed & ab ישראלים *Israëlitis, h. e. amicis, fratribus, & orthodoxam religionem profitentibus.* Imò seipsos faciunt & constituunt לכל כמטרה *quasi scopum & signum sciolis & δοξασιόφους, in quos illi jactant סכלותם חצי סכלותם sagittas imperitiæ & ignorantia suæ,* ut Majemonides loquitur in Præfatione libri More nevóchim.

III. Veritatem hujus rei non est mihi jam opus alienis aut longinquis exemplis comprobare. Proprio id exemplo experior. Triennium est, & quod excurrit, quòd in lucem hïc edidi Exercitationem Philologico-Theologicam in Historiam Institutionis SS. Cœnæ Dominicæ. Scopus

in ea mihi fuit, historicè duntaxat & literaliter sublime illud mysterium considerare, & quâ pote, ex collatione cum Veterum Hebræorum in Paschate ritibus, lucem aliquam ei fœnerari & inferre. Impulit me ad hoc institutum, quod maximi & doctissimi nonnulli viri, qui hoc vadum antea jam tentarant, mihi, cum illos adirem, non per omnia satisfacerent, sed scrupulos semper aliquos relinquerent. Quotiescunque enim illorum observationes cum ritibus Judæorum in Talmude & alibi descriptis (unde tamen sua se hausisse gloriabantur) conferebam, rarò contigit, ut id, quod illi dicerent, ego reperirem, sed discrepantiam semper insignem deprehenderem. Occasione igitur quadam (quam hîc commemorare nihil est necesse) ad mysterii hujus considerationem me invitante, bono cum Deo, quod sæpè in animo habebam, sum aggressus, & quæ circa hanc rem ab aliis observata videram, cum Hebræorum Ritualibus diligenter contuli, ad illa revocavi & examinavi, atque unâ cum iis, quæ mihi quoque occurrerunt, in methodicam Tractationem, ad Studioforum S. S. Theologiæ usum, conjeci.

IV. Quia verò vix alius plura & luculentiora hac de re scripsisse credebatur, quàm Illustris & Incomparabilis Vir JOSEPHUS SCALIGER, in suo de Emendatione Temporum opere, lib. 6. eaq; passim ab aliis magnis quoque viris, in eximiis operibus, allegata & laudata videbam, nihil vel tanto viro injurium, vel bono publico ingratum, vel à mea professione alienum, me facturum sum arbitratus, si in ipsius observationes inquirerem, & num ea quæ diceret, ita se in libris Hebræorum haberent, diligentius investigarem, quodque reperirem, fideliter, sed modestè, & citra contumeliosam, meritissimi de re literaria Viri, insectationem aperirem.

V. Existimabam equidem tunc, Exercitationis ejus exemplaria intra Urbis, Academiæ Ecclesiarumq; nostrarum fines atque terminos manere, & nostræ Juventuti duntaxat inservire debere, cujus rei gratiâ Academiæ velitationi eam hîc exposui; quia tamen non defuerunt, qui plura exemplaria imprimenda, & latiùs eam divulgandam suaderent, haud gravatim id fieri passus sum. Et, præter spem, faventissima passim Virorum Doctorum judicia, diversarum etiam à nobis partium, quod literæ ipsorum testantur, sum expertus, nec quisquam visus, qui mihi ob reprehensum Scaligerum succenseret.

VI. Placuit verò non ita pridem Viro Cl. D. Ludovico Cappello, Professore Salmurienfi, suæ de veris & antiquis Hebræorum Literis, Diatribæ, quam meæ, de eodem argumento, Dissertationi opposuit, hujus quoque Exercitationis meæ de Cœna Domini, Censuram subjungere, Scaligeri

patrocinium in se suscipere, ejus vindicem agere, & mihi hunc Controversiæ statum hoc nomine movere; *An magnâ & justâ satis de causâ in hoc Argumento Scaligerum carpsim atq; reprehenderim?*

VII. Non equidem mihi sum ita Suffenus, ut nesciam me quoque erroribus esse obnoxium, & facillimè fieri posse, ut in hujusmodi rebus, quæ ex densis ac profundis Hebræorum scriptorum tenebris sunt petendæ, etiam oculatissimus prudentissimusq; cæspitet: Non erubescam unquam errores, ubi de illis monitus fuero, illosque videro, ingenuè confiteri, quod factò ipso comprobabo: Non etiã correctionum, si justis de causis fiant, sum impatiens, memor illius vulgati Hebræorum dicti, *אהוב את התוכחה* *Dilige correctionem*: Non denique delector polemico & eristico hoc scribendi genere, quod non facit *עוֹבֵד יְמוּדָוּת*, & nullos habet fines atque cancellos, ubi semel quis illud ingressus fuerit, juxta illud verissimum veterum Hebræorum diciturum: *תגרא דמא לצנרא דבוקא דמא כיון דרוח רוח* *Contentio similis est canali eruptionis aquarum, qua ubi semel eruperit, continue progreditur & incrementa sumit*, Talm. Sanh. fol. 7. 1. Quia tamen, perlectis & examinatis his D. Cappelli vindiciis, non potui animadvertere, vel me frustra & injustè Scaligerum reprehendisse, vel D. Cappellum justè ejus defensionem suscepisse: quia etiam apud multos, rerum Hebræicarum præsertim minus peritos, levitatis vel arrogantiae suspicionem incurrere possem, ac si, ex isto cum Scaligero congressu atq; conflictu, famam aut fumum potiùs inanis & vanæ gloriolæ ambitiosè aucupari, & illud vulgare Hebræorum ad præxin applicare voluisssem, *אם בקשת ליחנק היתה באלין גדול* *si cupis strangulari, suspende te in arbore magna*, Pefach. fol. 112. 1. Itaque necessariò, & veritatis defendendæ, & famæ meæ asserendæ gratiã, aliquid reponendum & respondendum mihi duxi. Nam nec veritatis, nec famæ, causa temerè à nobis deferenda. Illa quippe Dei, hæc nostra, quã nil tenerius, nil charius, nil carius. Quod Diatribam ejus, de veris & antiquis Hebræorum Literis, attinet, non è re judicavi, hac vice peculiari scripto ejus Examen instituire: sed quia sub manu habeo Tractatum De Punctorum & Accentuum Hebræicorum Origine & Antiquitate, brevi quoque, si Deus mihi vitam & valetudinem concedat, edendum, commodius & utilius judicavi, ob Argumenti affinitatem & coherentiam, Tractatui isti vel suo loco illud inferere, vel in fine adungere.

VIII. Duplicem ergo hîc mihi quæstionem movet D. Cappellus, *I. An magnâ & gravi satis; II. An justâ etiam de causâ magnum Scaligerum in hoc argumento carpsim atque reprehenderim?* Sic enim

enim Vindicias suas concludit; *Hæc sunt, quæ visum est breviter ad istam Domini Buxtorfii Dissertationem annotare, tum &c. tum ad Vindicandum à reprehensore Scaligerum, qui sine Magna aut Justa satis causa videtur in multis à Domino Buxtorfio, nostro quidem iudicio, carpi atque reprehendi.*

IX. *Primum* accusationis caput est; *An magnam satis habuerim causam, Scaligerum carpendi atque reprehendendi?* Hoc quidem D. Capellus in suis Vindiciis cum altero commiscet; quia verò isti Conclusioni suæ id inferuit, non negligendum, sed assumendum & distincte, separatimque illud ab initio statim tractandum & diluendum existimavi.

X. *Magnitudinem* & gravitatem causæ, ad hanc reprehensionem me impellentis, ostendo I. *A Personæ circumstantia.* II. *A Causa ipsa.*

XI. Primò *Personam* Illustris Viri Jos. Scaligeri quod attinet, novè, quantum summis ac præclare de re literaria promeritis viris debeamus: in specie etiam, quanti sint Scaligeri eruditio, scriptaque, facienda & æstimanda, quanta ejus in literis autoritas, quàm sancta ejus memoria apud omnes esse debeat, non ignorare videor, ut quem, non ad exemplum & imitationem, sed admirationem potiùs nostro sæculo concessum, semper existimârim. At homo fuit, qui & labi, & errare, & cum bono Homero dormire quandoque potuit; & facillimè potuit. Ingenium enim ejus occupabatur variis ac pænè infinitis: Scripta ejus non sunt unius artis, facultatis aut linguæ gyro inclusa, sed per omnes artes, facultates & linguas diffusa: interpellationes, salutationes, avocationes habebat creberrimas & quamplurimas, quibus sine dubio studia ac meditationes ipsius sæpiùs interruebantur & distrahebantur, ut ipse passim in Epistolis conqueritur: quædam agebat ex professo & primariò, quædam accidenter & incidenter. Quàm itaque pronum & proclive ei nonnunquam fuit aberrare?

XII. At, inquis fortassis, errores fuerunt leviores, qui dissimulari, & propter alia præclarissimè dicta & scripta condonandi erant, tegendi potiùs, quàm publicè legendi, & producendi. Ad hoc respondeo: Quò major fuit, tantò majores etiam sunt, etiam levissimi ejus errores: quò major eruditionis & scriptorum ipsius æstimatio ac admiratio, tantò etiam sunt periculosiores, utpote qui pro oraculis à plerisque acceptantur, & extra omnem dubitationis aleam habentur. *In minimis maximos labi, non est minimum,* ait Santes Pagninus in Epistola ad Clementem VII. primæ Bibliorum ejus editioni præfixâ. Quemadmodum solis defectus ac deliqua magnam mortalium perniciem trahunt: ita & magnorum virorum & rei literariæ luminum errores, in orbe literato magnam perturbationem gignunt. Agnosunt hoc etiam Hebræi nostri, apud quos tritum est in hunc

sensum: חטא קטון לגדול בקרא גדול Error magni viri parvus, vocatur magnus. In quam sententiam etiam scribit Aben Esra Genes. 32. v. 8. כל עוון קטון וגדול כנגד העושה על כן העוון הקל לגדול יקרא גדול Omne peccatum magnum est & parvum pro ratione ejus qui id committit. Hinc peccatum leve viri magni, vocatur magnum. R. Jehudah Muscatus in Cosri fol. 43. col. 1. dicit, hoc simile esse לרושם הכתם הניכר מאד על בגד יקר וחשוב יותר מבזולתו Maculis, quae longè magis sunt conspicuae in vestimento splendido & pretioso, quàm verò in alio vulgari & quotidiano. Tales viri cum errant, sunt חוטאים ומחטיאים hoc est, errant non solum ipsi, sed errare faciunt etiam alios, quod Hebraei censent gravissimum. Quemadmodum malum, quod in uno aliquo membro circumscribitur, tolerabile est, sed quod proximum continuè violat, excinditur, aut exurit: ita multò tolerabiliores sunt errores, qui tantum proprio auctori officiant, quàm qui alium quoque inficiunt. Verum hoc esse vel praesens exemplum satis docet. Quis enim hucusque repertus, qui de observationibus illis Scaligeri dubitaverit? imò qui eas non avidè arripuerit, qui non tanquam oracula exceperit & admiratus sit? quis non ei scribenti, Lotionem pedum in Paschate olim inter Judæos ritum fuisse usitatum, credidit? Et tamen מלפני השליש היה זה לו כשגגה היוצא מלפני השליש fuit hoc ipsi veluti error, qui egreditur à facie dominatoris, ut modestè Hebraei de magnorum virorum erroribus loquuntur, ex Ecclesiastis 10. v. 6. Non parum itaque, sed multum interest, ut qui publicè sic errant, publicè quoque corrigantur, sed modestè & sine obreptione, ut stylus vertatur in errorem, erranti parcat. Quod me fecisse & observasse puto. Et qui hoc faciunt, non dicendi sunt sine causa, & quidem magna atque gravi, id facere.

XIII. Neque verò etiam dedecori, sed honori potius eorum cedit, quorum errata sic notantur & numerantur. Hoc enim ferè non nisi magnis Viris fieri consuevit, idque, ut Hebraei ajunt, לשלמותם propter perfectionem ipsorum. De imperfectionibus hominis plebeji, deformis, monstrosi, nemo loquitur: sed vitia viri alicujus principis, hominis formosi, etiam minima notantur & observantur. De pictura vel alio, vulgaris & plebeji artificis, opere nemo facile judicat: sed si quid sub aspectum venit à celebri & insigni aliquo magistro effectum & fabrefactum, omnium statim judicium subit & incurrit; idque ex admiratione potius & aestimatione, quàm contemptu. Hinc optimè scribit author libri Cosri par. 1. §. 93. הגדול מי שחטאיו ספורים Maximus ille sit necesse est, cujus errata enarrantur & numerantur. Huc trahunt quidam Hebraeorum Darfchanim seu Homilistæ, illud Psal. 32. v. 1. אשרי נשוי פשע כי אמנם Beatus cujus peccatum exag geratur & extollitur; זה יקררו לשלמותו Hoc enim certissimè ei accidit propter perfectionem ejus, scribit R. Jehudah Muscatus. Et hæc de Persona.

XIV. se-

XIV. *Secundo, Causa* ipsa quoque magna & gravis fuit, quæ me ad has reprehensiones impulit. Dupliciter eam demonstro, *In Genere, & in Specie, sed breviter.*

XV. *In Genere.* Agitur hic de Circumstantiis Mysterii maximi & gravissimi, in quo nihil à nobis dici debet aut potest parvum vel exiguum. Et quamvis non sit quæstio de nucleo illius, de quæ iis, quæ ad animarum nostrarum salutem spectant, sed de Circumstantiis duntaxat, quæ circa salutis jacturam ignorari possunt; attamen non gravi carebimus culpâ, si illas quoque penitiùs nosse, atque accuratiùs intelligere queamus, & sponte vel mentes nostras inde avertere, vel oculos claudere, vel alios cæcutientes & aberrantes confirmare velimus. Minima fateor sunt hæc, si cum maximis hujus sacramenti mysteriis conferantur: sed ideò non contemnenda. His etenim minimis maxima sæpè rectiùs excutiuntur. Aliis quamplurimis doctissimisque Viris in longè minoris momenti rebus, & multò minores ob causas, vapulavit Scaliger, nec tamen cuiquam illorum hæc tenus, quod ego sciam, dicam impegit Vindex, qui fit, quòd in me primùm hoc factum ulcisci, & vires suas periclitari voluerit? An Scaliger, salvo honore suo, & bona cum Vindicis veniâ, in prophanis reprehendi potest, & in Sacris si erraverit, irreprehensibilis erit?

XVI. *In specie* verò me Necessitas, durum & grave telum, ad has reprehensiones adegit. Quærebam Thef. 14. *An Christus in Cœna Paschali, & eâ adhuc durante; An verò post eam peractam & absolutam, de novo accubuerit, & Sacramentum Cœnæ instituerit?* Tres se mihi hîc obtulerunt sententiæ, & inter eas prima Scaligeri & Genebrardi, quæ eò tendere videbatur, ac si in Mensis Cœnæ Paschalis secundis, seu Cœnâ ἀποδοχῆς, institutum à Christo fuisset, &c. ut ibi fusiùs videre est. Ego aliud invenire mihi videbar in Hebræorum scriptis, ac proinde paullò accuratiùs in Mensas has secundas inquirebam. Sic Thef. 21. in Antecedentibus Cœnæ Dominicæ, quæstionem movi de Lotione Pedum, *An illa de ordinariis Judæorum in Cœna Paschali ritibus fuerit?* Scaliger, & ex eo quamplurimi, ita senserunt. Ego rursus aliud vidi, aut saltem nusquam hoc videre potui. Sic de aliis. Qui quæso aliter facere potui, quàm ut in his, ubi à Scaligero recedebam, sententiam & rationes ejus examinarem, eumque, ubi mihi errare videbatur, modestè castigarem? Potuissèm forè examen illud Criticum omittere, & Scaligero parcere? At non potui illud facere, sine magno meæ sententiæ præjudicio. Et num Censor mihi leges scribendi, meaque defendendi, præscribet? num in ordinem coget? Annon ipsemet hanc sibi libertatem sumpsit jam dudum, de Virorum doctorum, & ipsius, quem nunc

vindicatum venit, Scaligeri, scriptis ac sententiis, liberè, & nonnunquam etiam licentiùs, ut alibi, Deo volente, videbimus, judicandi, quâ auctoritate me vult ab hoc jure excludere? Quoties ille in suis libris, Criticâ præfertim, quam appellat, Sacrà, licet nondum editâ, sine magna, sine justa, sine ulla causâ, iniquissimè carpit, reprehendit, corrigit, castigat Textum Hebræum hætenus receptum? An ille in Codice Sacro, in Oraculis, in Libris Divinis hoc audebit, & aliis idem in scriptis Hominum, bona cum ipsius venia, & sine vindictâ, non licebit? Fas ipsi erit, non Librarios, non Masorethas, sed ipsos scriptores sacros *ἱεροποιήσαντες*, Sanctum Mattheum, & Divum Stephanum, ob commissa *σφάλματα ἐπινοήσαντων* reprehendere & castigare in suo Spicilegio, & nefas erit, similia quædam in Scaligero notare? Nimiam sibi hîc potestatem arrogat; non dictaturam, non dominium, non principatum, sed Regnum affectat; verùm *אֵת תְּנַחֲמֵי בְרַאשֵׁית סֵפֶר* sine sceptro & coronâ.

XVII. Hæc de prima quæstionis parte, *εἰσὸς* loco, ad mei excusationem, præmissa sumto, ut Lectori æquo constaret, me magna graviq̄ue fatis de causâ, reprehensionem Scaligeri, sed cum decenti moderamine, suscepisse. Nunc ad alterum accusationis caput, & arcem modè est deveniendum, videndumq̄ue; *Num justa etiam satis de causâ illum carpsierim atq̄ reprehenderim?*

XVIII. Hîc Vindex Scaligeri duodecim numerat reprehensiones, sine justa magnq̄ue causâ à me institutas ac factas. Eas ita vindicat, ut *primò* *Παρασκευῆς* loco, quædam præmittat: *deinde* ad *Ἐργασίας* sive *Ἐκδόσεων* ipsam accedat.

XIX. *Παρασκευῆς* illam quod attinet, eam sic instituit, ut *primò* & ante omnia ex Majemonide, cap. 8. Tractatûs *מִצְוֵי וְעֻמְדוֹת* ad clariorem Cœnæ Dominicæ cum Cœna Paschali collationem, totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus exponat: *deinde* illa ipsa cum Rituali Judæorum Italicorum & Hispanientum conferat: *tertio*, quæ in istis præcipuè observanda & notanda, quæq̄ue Dominus noster Jesus Christus ex his mutuatus sit, & ad sacram suam Cœnam accommodarit, indicet.

XX. *Primò* itaque dicit, se totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus, ex Majemonide, antiquo & celeberrimo inter Judæos scriptore, expositurum, *ut manifestius liqueat, An benè & rectè, an verò secus, ista quæ recenset, à me in Scaligero reprehendantur?* & ut Cœnæ Dominicæ collatio cum Cœna Paschali clarior evadat. Benè reshabet, utrumque per me licet. Cupio & opto, ut cordato cuivis Lectori, illud manifestissimè liqueat, & hoc clarissimum evadat. Libenter audio, quòd Majemonidem non inter recen-

tes,

tes, sed antiquos Hebræorum scriptores referat. Accipio hoc, & ipsum suorum dictorum memorem esse jubeo. Nullibi defugiam testimonium & auctoritatem illius; quin imò si Censor meus velit, Arbitrum eum & sequestrum litis hujus constituemus utrinque. Committam ei causam meam, & ubicunque me ipsius testimonio convincere poterit, causâ cadam, vel, ut in fine illius Exercitationis promisi, herbam porrigam.

XXI. Paucissima tantùm quædam hîc monenda habeo, idque eodem fine, ut Lector tantò expeditiùs collationem istam inter Majemonidis descriptionem, & meas Reprehensiones, instituire, & inoffenso pede possit progredi.

XXII. *Primo*, optassem, ut unicum adhuc Canonem, huic rei illustrandæ utilem, ex eodem antiquo scriptore, Majemonide, addidisset, quem proin ego producam, & suppeditabo. Extat ille in הלכות קרבן פסח *Ritibus Sacrificii Paschalis* cap. 8. §. 3. in quo de Esu carnis Agni Paschalis agit, his verbis: נמצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכלת שובע; לפיכך אם הקריב: שלמי חגיגה בארבעה עשר אוכל מזון תחלה ואחר כן אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו h. e. *Præceptum est, longè præstantissimum esse, si caro Agni paschalis comedatur stomacho jam saturo. Idcirco si quis sacrificia Chagiga obtulerit 14. die, priùs de illis comedet, postea demum vescetur carne Agni Paschalis, ut ex ea plene exaturatur, &c.* Istum Canonem cur prætermiserit, an quòd eum non observarit, an quòd studio dissimularit, ipse omnium optimè sciverit.

XXIII. *Secundò*, Interest quoque Lectoris hoc scire, Majemonidem Ritus cænæ Paschalis describere, secundum Veterum consuetudinem, prout, ipsius sententiâ ac judicio, Hierosolymis, stante adhuc Templo, celebratum Pascha fuit, nisi quòd nonnunquam, ubi hodierni ritus discrepant, differentiam nolet, hac formulâ בומן הזה *Hoc tempore*. Ritus autem hodiernos omnes non describit. Hinc scribit Abarbenel in זבח פסח fol. 60. col. 1. *Posteaquam exposui rationem Haggada & Hymni (הלל), breviter quoque describam סדר Ordinem & rationem eorum, qua nocte istâ sunt facienda; non quidem secundum rationem ipsius Agni Paschalis & Chagiga, quam Patres nostri observarunt eo tempore, quo Dominus sanctuarii adhuc stabat; nam hodiè neque Agnum, neque sacrificium Chagiga amplius habemus; ut proinde non necesse sit nos illis ritibus occupari. שהרמ'בם הביאם בפרק ה מהלכות חמץ ומצה בספר חומנים quos jam adduxit Majemonides in cap. 8. הלכות חמץ ומצה, libri de Temporibus; sed, &c.* Valdè vellem, ut hoc in sua versione & paraphrasi diligentius notasset & monuisset Censor. Sed omninò puto, illum huc non attendisse, ut ex collatione liquet, quam pag. 180. 181. &c. instituit inter Majemonidem & Rituale Hispanicum, & ex aliis nonnullis, de quibus in seqq. agetur.

XXIV. Tertio, quædam etiam in Versione D. Cappelli animadvertenda occurrunt, licet minutula, & λεπτολογίας nomine ab illo traducenda, quæ in redarguendis magnis viris nimis liberè, ipsius iudicio, utor. Sed quia sic ipse etiam magnis illis viris addetur, & se quoq; principibus permixtum agnoscat Achivis; non puto illum iniquiùs id laturum.

1. Primi Paragraphi initio statim, inquit Majemonides, סדור עשיית מצות אלו. Cenfor in ipso statim limine, malo omine, ex absentia punctorum impingens, exponit; *Ordo conficiendi Azyma ista*. Legit nempe סדור עשיית מצות אלו; ineptè, & præter mentem Authoris, ejusque scopum! Num in eo capite tantum de מצות Azymis agit? Annon etiam de Agno Paschali ipso, de aliis? Explicat verò in Parenthesi, h. e. *Celebrandi Cœnam Paschalem*. Explicatio bona: sed ostendat mihi, ubi Majemonides, vel ullus alius author Hebræus, *Celebrationem Cœnæ Paschalis* vocet עשיית מצות Confectionem Azymorum. Quid itaque? legendum, סדור עשיית מצות אלו *Ordo vel Ritus observationis Præceptorum istorum*, (quæ nempe hactenus à me sunt explicata) talis est. Provoco ad omnes linguæ Hebræicæ solidè doctos & peritos. Provoco ad præcedentia; cap. 7. incipit מצות עשה של תורה *Præceptum affirmativum Legis est, &c.* Sic cap. 6. 2. &c. In præcedentibus nempe capitibus sensum præceptorum ad hanc rem pertinentium explicavit: in hoc capite complexus est usum illorum, quoad executionem & praxin ipsam. Iisdem planè verbis legitur in כל בו fol. 52. col. 4. וסדר מצות אלו בליל ט"ו כד. הוא. At prætendet Cenfor, solenne illud suum carmen; *Ita absentibus punctis legi potest*. Quidni? sed non quæro, quid legi possit, sed quomodo legi debeat? Potest sic legi: sed, ut dictum, ineptè, neque sic legendum. Aliud sunt *Azyma*, aliud *Præcepta*.

In eodem §. Majemonides: ואומר עלין קדוש היום ומנו: D. Cappellus; *Et recitat super illud formulam sanctificationis die & tempore illo usitatam*. Non quidem planè impertinenter: sed tamen non satis exprimit sensum verborum Hebræicorum, qui est: *Et recitat super illud formulam sanctificationis seu Consecrationis Diei vel Temporis*; nec, quæ aut qualis esset hæc formula, assecutus est Cenfor, ut infra videbimus §. 71.

In Secundo §. Majemonides: ולוקח ירק ומטבל אותו: D. Cappellus: *Sumitq; olera (sive πικρίας) & ea intingit in embamma*. Existimavit nempe ירק & מרוו *Olera*, & πικρίας hic unum & idem esse: sed erravit. Apposuerunt enim, ut etiamnum hodiè, distinctè, duplicis generis herbas, Primò quasdam non amaras, quas vocant simpliciter ירק *Olera*: Deinde מרוו πικρίας, *Herbas amaras*. Hinc inquit Majemon. in §. 1. *Apponunt in mensa מרוו וירק אחר πικρίας, & olera alia; πικρίας quinque numerant species;*

חורת

חזרת עולשין תמכה חרתינא והמרוד: *Olera ירקות dicta, erant, petroselinum, charephyllum, apium, vel quaecunque allubuerint.* Super *πικρίδας* recitatur hæc benedictio: *Benedictus sit Deus, &c. qui præcepit nobis esum amarorum.* Super ירקות cæteris oleribus: *Benedictus, &c. Creans fructum terre.* Olera intinguntur in Acetum; Amaræ herbæ, in Embamma חרוסת. In præsentibus verbis Majemonides loquitur de cæteris oleribus; non de herbis amaris. Nam intinctio hæc prima non fiebat cum מרורים herbis amaris; nisi fortè alia olera non suppetent; sicut inquit Obadiah Bartenora in Mischnajoth Pefachim cap. 10. §. 3. אלא אם אין לו שאר ירקות בחזרת. *Intinctio ista prima fiebat cum cæteris oleribus; sed si non habuerit alia olera, intingebat cum lactuca, loco cæterorum olerum.* Vide ibidem etiam Majemonidem. Et consentiunt cætera Ritualia omnia. Malè proin Cenfor hic in parenthesi addidit (sive *πικρίδας*): ac si olera & *πικρίδας* essent synonima. Ex hoc discrimine non observato, aliquoties in seqq. à Cenfore erratum, ut *Olera & πικρίδας* confuderit.

In eodem §. alterum quoque occurrit, magis quidem λεπεν, tamen monendum. Majemonides scribit: כל אחד אין אוכל פחות מכוית. Cappel-
lus exponit; *Edit quantum est olivæ moles.* Propriè sonat; *Non edit minus, quam est olivæ moles.* Illud videtur præcisè adstringere ad olivæ quantitatem, hoc majorem quantitatem non excludit; sed duntaxat minorem.

3. In Tertio §. mox ab initio inquit Majemonides: ומתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי כלה ארמי אובד אבי. *Cenfor meus reddit; Tum incipit recitare lectionem Haggadæ, usq. dum compleat eam totam usq. ad illud ארמי אובד אבי.* Hic omninò nec expressit, nec assecutus est mentem Majemonidis, quem pro suo Advocato conduxit, & si ad calculos revocare hanc versio-
nem liberet, tot credo σφάλας quot ἀμύματα in brevissima sententia numerarentur. Sed nolo nimis accuratè rationes cum ipso inire. Summatim complectar, & hanc dico esse mentem ac sententiam istorum verborum; *Tum incipit (iterum) in turpidine* (h. e. posteaquam præcedentia legit, perguit in ea Haggadæ parte, & illa recitat, quæ לגנות ad ignominiam & contemp-
tibilem Israëlitarum statum pertinent, servitutem scil. ipsorum in Aegypto, &c. Hæc pars ab his verbis incipit *עבדים היינו לפרעה במצרים וכו' Servi fuimus Pharaonis in Aegypto, &c.* Quemadmodum enim in nocte illà, quæ ex Aegypto exiverunt, duplicem experti sunt statum, Servorum & Libero-
rum: sic Lectio ista Paschalis duplicia comprehendit, &c. Hæc sibi vo-
lunt prima verba ומתחיל בגנות, quorum vim non expressit Cenfor. De-
sumpta sunt ex Talmud Pefach. cap. ult.) & legit donec compleverit explica-
tionem illius sectionis, ארמי אובד אבי; Deut. 26. v. 5. 6. 7. 8. totam. (Posteaquam

iterum ab ea parte legere incepit, continuè pergit, donec compleverit, non Haggadam totam, sed illam partem totam, quæ continet expositionem loci illius; non, usque ad ארמי אובד אבי, sed, ad finem expositionis illius. Nam in hac parte Haggadæ continetur ורש seu Expositio dictorum illorum quatuor versuum cap. 26. ex Deuteronomio, uti Censor vidisset, si non piguisset Haggadam inspicere.) Hic tota erravit viâ, & palpavit sicut cæcus ad parietem.

4. In §. quarto iterum ex ἀελλύμι & oscitantia cæspitavit Scaligeri Vindex, ubi ex eadem Haggada, in Majemonide scriptum; Tum (quando scil. in Haggadah, sive lectione istâ Paschali venit ad hæc verba, ו מצה, ut legitur in שולחן ערוך Num. 473. §. 7.) attollit manu מצה totam Azymam, ac dicit, Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c. Hic ad voculam Hoc, &c. in margine annotat; Rituale Hispanicum & Italicum istud non habent, sed ejus loco habent formulã דעני ארהא Hic est panis afflictionis, &c. Pace tuâ, Censor. Omnes libri Rituales hîc sunt æquales, atque hoc & illud habent, sed diversis in locis. Nego Rituale vel Hispanicum, vel Italicum, ejus loco, quod Majemonides hîc affert, habere formulam illam הא לחמא דעניא. Ista formula in omnibus Ritualibus æqualiter extat ab initio Haggadæ: & illa verba, quæ Majemonides refert, itidem in omnibus Ritualibus extant, sed ubi? post illam partem, seu, post explicationem sectionis illius ex Deuteronomio, de qua modò actum: ibi ubique leguntur hæc verba, ו שאנו אוכלין וכו', *Hoc azymum, quod nos comedimus, &c.* Cur in lectione illa iterum retrogredetur Lector? Dicit nempe Majemonides, illum progredi & pergere ubi substiterat, &c. דוק ותמצא *inspice & invenies.* Noctu hæc scripsit Censor meus, & somnus illi obrepit, ut cum Haggada conferre oblitus fuerit Majemonidis verba; Nec frustra: Etenim *oper in magno fas est obrepere somnum.*

Sed & aliud in isto §. λεπτολογία notandum restat; In proximis, à modò citatis, verbis, legitur in Haggada, שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמץ, Censor exponit; quod non sivit (Deus scil.) fermentari massam Patrum nostrorum. Verbum הספיק reddit *Permisiit*, & subintelligit, *Deus.* Acute & eruditè! Sed ubi quæso הספיק significat *Permisiit*? Quis unquam hoc verbum ita usurpavit? Ego sanè illud nunquam observavi. הספיק hîc idem est quod aliàs כלה, & sensus est; Comedimus Azymum propterea, quod non absolvisset massa Patrum nostrorum fermentata, &c. vel, quod non satis, sufficienter & perfectè, fermentata fuisset massa, cum exirent, &c. Quid opus hîc novum significatum verbo affingere? quid opus peculiari ratione ad Deum referre impeditionem fermentationis hujus, quæ in textu ipso ad circumstantiam temporis, festinationem sc. Dei quidem jussu susceptam, refertur, Exod.

Exod. 12. 39. Hinc Judæi Germanicè reddunt, Darumb das der Täig vns serer Vorderen nit weil hatte / daß er kondt auffgehen. Quicquid hic præterat, manifestè prodidit, se hujus tritissimæ vocis & Phræseos vim genuinam non assecutum fuisse.

5. In §. quinto scribit Majemonides: וּבְזֶמַן הַזֶּה מוֹסִיף כֵּן " אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי" אבותינו; Cenfor reddit; *Hoc autem tempore his addit ista: Dominus Deus noster, &c.* Ubi notandum, illum particulam כֵּן perperam existimasse pertinere adhuc ad verba Majemonidis. & sic construenda esse; וּבְזֶמַן הַזֶּה מוֹסִיף כֵּן *Et hoc tempore addit sic, ista: cum sit de verbis Haggadæ, & conjungenda cum seqq. אֱלֹהֵינוּ כֵּן " אֱלֹהֵינוּ Sic Dominus Deus noster adducat nos, &c.*

6. In §. 10. Majemonides: וּמְבַרְךְ בְּרַכַּת הַמִּזוּן. Cenfor: *Recitat Benedictionem tibi capiendi, pro; Benedictionem tibi capti, Gratiarum actionem; inverso votorum ordine. Vide Th. 32. Quum istiusmodi interpretem video & lego, videre mihi videor סוּמָא בְּאַרְבֵּה cecum in fenestra, quæ in platea geri videat, enarrantem.*

XXV. Deinde, versioni huic Majemonidis subjecit Collationem illorum cum Rituali Judæorum Italicorum & Hispaniensium. Hæc Collatio nihil ad causam meam facit, unde eam prætereo. Ego quidem illud Rituale, cujus meminit, non habeo: sed habeo Librum Precum, juxta consuetudinem Judæorum Hispaniensium. Riturum etiam eorundem in festo Paschatis, descriptum legi in Abarbenle in libro זְבַח פֶּסַח fol. 60. 61. 62. unde nonnulla hic proferre possem, & Cenforem in quibusdam judare, si ad non necessaria delabi esset animus. Sed transeant.

XXVI. Tertio, monet Cenfor, quæ in Judaicâ istâ Paschali cœnâ observanda sint, eaque colligit & disponit: exinde ea notat, quæ Dominus noster Jesus Christus desumerit, & quasi mutuatus sit à Judæis, ex cœna istâ Paschali, atque ad sacram suam Cœnam accommodarit, quæ examinare, itidem nihil ad meam causam attinet. Quædam in progressu ipso, datâ occasione, sub incudem accuratiùs revocabuntur.

Unum duntaxat non est mihi prætereundem. In Thesi meâ xxv. doceo ex Hebræis, *Agnum assum in Cœnâ Paschali in mensa appositum, olim vocatum fuisse etiam גֹּרֵפוּ שֶׁל פֶּסַח Corpus Paschatis, vel agni Paschalis; & quæro; An fortè Christus ad hanc locutionem alluserit (in verbis scilicet Institutionis istis; Hoc est Corpus meum, &c.) & subjecio; Hæc conjectura probabilior fortassis videri possit, quam illorum, quæ hæc verba conferunt cum illis quæ habentur in Legendâ Judaicâ Paschali, הָאֵל לְחֶמֶת עֵינַי Hic est Panis afflictionis, &c. Sed in medio hoc relinquitur, & nihil asseveramus.*

Cenfor meus contra existimat; *Christum verba illa substituisse in horum lo-*

cum; *הא לחמא עיניא* Hic est Panis Afflictionis, &c. Item; Hoc est Pascha, &c. & addit: *Buxtorfius putat, Christum in his alludere ad id, quod Judæi Agnum mensa impositum vocant* *גופו של פסח* Corpus ipsum Agni. *Verum in formula consecrationis ipsius non dicunt; Hoc est corpus Agni, &c. sed; Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c. Hæc est ipsius animadversio.*

At ubi ego dixi, *me putare, Christum in his ad id, quod proposui, alludere?* Qui quærit, *An fortè hoc ita est?* num is dicit, *se ita putare?* Ego non puto. Aut, an qui indefinitè, & dubitanter dicit; *Hæc conjectura probabilior fortasse* (nota, adverbium dubitandi, non affirmandi vel asseverandi) *videri possit, quàm alia:* & qui disertè addit; *se id in medio relinquere, & nihil asseverare,* dicit, *se ita putare?* Neq; hoc puto: nisi *Putare* sumatur pro *Dubitare, Hesitare.*

Sed esto; Putem hoc, & nunc dico, æquè probabilem mihi videri, atque alteram, hanc conjecturam: quia verba magis conveniunt, quid inde? An in re dubia non licet mihi dubitare, & cum dubitatione in aliquam sententiam inclinare? Putet ipse aliter. Ego in medio reliqui.

At, inquit Censor, *In formula consecrationis ipsius non dicunt, Hoc est corpus Agni, &c. sed, Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c.*

Sed 1. quis ipsi dixit, Christum in hac loquutione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse? Hoc enim fundamentum subternit, Christum in hac loquutione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse, ac proinde hanc suam conjecturam esse magis verisimilem, quàm eam, quam ego proposui. Procul dubio ex revelatione aliqua hoc habet, qui ut hic Censorem, sic alibi Revelatorem agit.

2. Quæro, An existimet, Verba illa Christi, *Hoc est corpus meum;* quibus hæc respondent ipsius opinione, etiam esse formulam consecrationis?

3. Scire velim, ubi illa formula Consecrationis extet, ubi Judæi in Consecratione aliqua dicant; *Pascha istud nos edimus;* vel; *Hoc Azymum quod nos comedimus?*

Ego hanc consecrationem in nullo Rituali Judaico, neq; etiam in libris Precum, vel alio ullo auctore, invenio.

Extant quidem hæc verba in Aggada vel Lectione Paschali, verùm non ut formula consecrationis, sed per modum narrationis, lectionis, vel certè formulæ devotionis, & exercitii sacri. Videamus verba ipsa, & formulam illam totam, ex Majemonide, ut Lectores de ea judicare possint:

רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור: פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים על שום מה: על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתם זבח פסח וגו' *Rabban Gamaliel dixit, Quicumq; non dicit, i. e. considerat & commemorat tres istas res in Paschate, Agnum Paschalem, Azyma, & Amara, non satisfacit officio suo.* (Quomodo?) Pascha istud, quod Patres nostri comederunt stante adhuc Sanctuario, propter quid fuit? Propterea quòd פסח transiliit Deus super domos Patrum nostrorum in Ægypto, sicut dicitur; Et dicetis, Sacrificium Paschatis est Domino, qui transiliit domos filiorum Israël in Mizrajim, quando percussit Ægyptios, & domos nostras eruit. Et incurvavit se populus, & adoravit, Exod. 12. v. 27. מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הק'בה וגאלם מיד שנאמר *Azimum istud, quod nos comedimus, propter quid est, quid sibi vult?* Propterea quòd non absoluta fuerit fermentatio massæ Patrum nostrorum, antequam ipsi apparuisset Rex Regum, Deus Opt. Max. eosq; redemisset, sicut scriptum est; Et coxerunt consperionem quam extulerant ex Mitzrajim, facientes placentas infermentatas; quia non erat fermentata, quùm ejecti fuissent ex Mitzrajim, nec potuissent immorari: & etiam non viaticum apparaverant sibi, Exod. 12. 39. מרור זה שאנו אוכלין על שום מה על שום שמררו המצרים אמרם את חיינו במצרים שנאמר ומררו את חיינו וגו' *Amarum istud propter quod edimus?* Propterea quòd Ægyptii amarum reddiderunt vitam Patrum nostrorum in Ægypto, sicut dictum est; Et amaritudinibus affecerunt vitam illorum opere duro, in luto, & lateribus, & omni opere in agro, cum omni opere suo, in quo operà illorum abutebantur durè, Exod. 1. v. 14.

Judicet hinc cordatus Lector, an hæc verba hic proferantur sub formulâ Consecrationis? An omnium & singulorum est, res sacras consecrare? Præscribunt & præeunt omnibus, quâ ratione hæc tria, in isto festo, cum Agnitione beneficiorum Divinorum, & debitâ gratiarum actione, debeant commemorare, celebrare, non quomodo ad sacrum usum illa consecrare debeant.

At, inquit Cenfor meus, pag. 185. *Benedictioni accenseri potest Consecratio, seu destinatio rerum ad celebrandum Pascha necessariorum, Tortarum puta, Azymorum, Accariorum, Agni & carniuum victime, que habentur (in Majemonide) §. 4. & 5. quibus & hæc formula accenseri debet, היא לחמא Hic est panis afflictionis, &c.*

¶ 1. Omninò Benedictionibus accenseri possunt Consecrationes rerum ad Pascha necessariorum: quia illæ Benedictiones, ipsæ sunt Consecrationes. Benedictione enim Dei, & Gratiarum actione, consecrabant res ad sacrum usum, ut Christus etiam *δολογία & δὲ χάρις*. Sed illa, quæ in

Majemonide §. 4. & 5. habentur, esse verba consecrationis, nego. Negant mecum Hebræi. *Haggadah* illa non continet Consecrationem rerum istarum: singula, quæ consecratione opus habent, & consecrari ab illis solent, alias habent formulas. In *Colbo* fol. 52. col. 3. *ההגדה אין זה רק ספור דברים*. *Haggada non continet nisi narrationem quandam vulgarem vel popularem.* Abarbenel in *פסח* זכור פסח ad illa Aggadæ verba, scribit fol. 45. col. 2. *Rabbi Gamaliel explicat in hac Mishnâ nobis res, quæ absolutâ necessitate recitandæ & commemorandæ sunt in hac nocte, ita ut, si vel una illarum omittatur, non dici possit defunctus officio suo.* Etiam si enim quis comederit Agnum Paschalem, Azyma, & Amara, non satisfecit, nisi etiam בפה ענינם בפיה ספר enarraverit sensum, h. e. finem & scopum illorum ore suo. *Haggadæ Lectio præcedit cenam: Benedictiones & consecrationes sequuntur, & comitantur usum & esum singularem specierum.*

2. Quæ solennes & consuetæ sint rerum Paschalium consecrationes, constat. *Benedictio recitatur super Vino; Benedictus qui creas fructum vitis: Benedictio sanctificatur vel consecratur Festum, quam formulam vide infra in his Vindiciis. Super Lotione manuum: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit notis Lotionem manuum. Super Tortâ, quæ inter tres suprema jacet; Benedictus, &c. qui producit panem è terra: Super Tortâ dimidiâ: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis esum Azymorum: Super Oleribus: Benedictus, &c. creans fructum è terra. Super Amaris herbis; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos Præceptis suis, & præcepit nobis esum Amarorum. Super Chagigah: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere טן הזבח de Sacrificio. Super Agno Paschali: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere Pascha. Hæ sunt Benedictiones & Consecrationes omnes, ut putò, veteres & recentes, apud Judæos usitatæ in Coena Paschali.*

At possunt, inquit, hæc accenseri Consecrationibus.

R. Possunt sanè: sed præter mentem & scopum Judæorum, uti visum. Imò non possunt: quia sic gemina foret consecratio Azymorum & Amarorum: & verba ipsa nullam consecrationem præ se ferunt.

Et si possunt tantum accenseri, quæ tam confidenter dicit, esse consecrationis formulam?

3. Quod porro dicit Censor; *His consecrationibus debet accenseri & hæc formula, הוּא לַחֵם* Hic est panis, &c.

Satis pro imperio dicit: *Debet, inquit, accenseri.* At quo jure? An quia Judæi ita volunt, de quorum ritibus agitur? Minimè. An quia res & sensus illorum verborum id postulat? Non magis. Videamus, & proferamus Lectori sententiam integram, ut tutò & solidè de ea judicare possit:

Est

Est illa Exordium Haggadæ, & ita habet: הא' לחמא עניא די אכלו אמתתא: הא' לחמא עניא די אכלו אמתתא h. e. *Ejusmodi panis pauper* (qualis scil. hic est) fuit, quem comederunt Patres nostri in Aegypto: *Quicumque esurit, veniat & comedat, quicumq. opus habet, veniat, & Paschatizet.* הא' לחמא est, *Ejusmodi, Talis panis.* Hinc in quamplurimis editionibus est, כהא' *Sicut hic panis.* Sic Judei Germani reddunt: *Als dz/isi dz armlich brot/dz vnsere Vorderen gessen/haben* &c. Multa de sensu horum verborū ex Hebræorū Cōmentariis afferre possem. Sed ex his æquus & cordat^o Lector haud difficulter ipse colliget, nullam ex istis verbis Consecrationem confieri posse vel debere. Nihil enim hic quod Consecrationem aliquam spiret: Nulla *ἁγια*, nulla *ἁγία* nulla *ἁγι*. Lector Judaicus, ubi semel Legendam istam sacram inchoavit, continuo tramite pergit, &c.

XXVII. Et hæc de *παρυσιστῶν* Cenforis, progymnasmatibus loco, hac vice sufficiant. Non dubito, quin multis hæc legentibus non semel illud Hebræorum de Cenfore meo in mentem venerit, קשט עצמך ואחר כך קשט קשט *Orna prius teipsum, postea ornato alios*, quod legitur in Talm. Metzia fol. 107. 2.

XXVIII. *Ἐγκύκλιον* five *Ἐκδιδάσκων* ipsam quod attinet, duodecim in ea numerat Cenfor Articulos reprehensionum mearum injustos, justas vindicias promeritos. Ordine illos pervideamus & recenseamus.

XXIX. Primus Articulus, seu prima Reprehensio hæc est: SCALIGER dicit; *Duplici cœnâ fungebantur in ritu Agni Paschalis.* Deinde: *In alterâ (cœnâ) quedam canebantur* *ἑιδασκὰ* & *ἁγία* & vocabatur סעודה מפסקת. Hæc enim duo conjungit Cenfor.

Ego ad primum dico; *de hac duplici Cœna, eo sensu ut Scaliger accipit, nec Digesta Talmudica, nec libros ipsorum Rituales quicquam habere.*

Addo; *Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalis; quatenus nempe & Sacrificium diei, & Agnum Paschalem, in ea cœna confumebant.*

Subjungo *rationes duas*, non ex meo cerebro effictas, sed ex Judæorum libris petitas, cur post Carnes Sacrificiorum demùm Agnum Paschalem comederint: 1. *quia nonnisi nocte serâ solebant Agnum comedere: 2. quod credant, Agnum nonnisi à jam saturis esse comedendum.*

Ad alterum dixi: *Scaligerum id sine teste dicere: Libros Hebræorum nihil habere de ejusmodi duabus cœnis (quarum scil. altera dicta fuerit סעודה מפסקת).*

XXX. CENSOR meus quid ad hæc? quomodo Scaligerum defendit? quomodo me refutat?

I. Dicit; *Unam quidem fuisse Cœnam, at cujus tres veluti fuerint partes; pro tri-*
plici

plici nimirum lotione manuum; Prima pravia & quasi preparatoria, quâ poculum primum benedicitur, & exhauritur, prima manuum fit lotio, *πικίδες* benedicuntur, & degustantur, puerorum interrogationi satisfiit, Haggâda recitatur, & res mensæ imposita consecrantur & destinantur ad sacrum epulum, ac deniq; secundum poculum evacuantur, &c. Secunda, Cœna ipsa iusta ac vera; incipiens à secunda manuum lotione, in quâ torta *azyma* & *πικίδες* benedicuntur, & degustantur denud, &c. Tertia, *Ἀπολύειν*, quæ nempe incipit à tertia manuum lotione, quam sequitur poculum tertium, quartum, & si libet, quintum. Et hanc esse dicit eam alteram Cœnam, de qua Scaliger loquitur, quamq; appellet *ἀέτιον ἀπολύειν*, *שני קומין* *ἐπισημίων*, סעודה מפסקת. Secundas mensas, in quâ *ἐλάσινα* & *διχαθασίνα* quedam canebantur. Neg; enim Scaligerum procul dubio aliter duas voluisse Cœnas esse, quàm duas Cœnæ unius partes insignes atq; distinctas.

II. Dicit; Buxtorfius ipse duas facit & agnoscit in eâ nocte veluti Cœnas; Unam Ordinariam, in qua carnem & תמיד *Fugis sacrificii* & carnem *הגבי* victimæ, seu sacrificii illius festi; alteram verò, in qua Agnum Paschalem ipsum comedebant. Hinc infert;

Si Buxtorfio licet duas sic facere ex una cœnas, h. e. cœna partes, quidni pariter Scaligero (& meliori quidem jure) liceat unam facere ex Agno & חגיגה (nam hæc simul & conjunctim edebantur, ut ex Majemonide liquet) alteram ex secundis mensis seu *ἐπισημίων*, quas modo diximus fuisse tertiam veluti Cœnæ Paschalis partem, à tertia manuum lotione inchoatam.

III. Quod סעודה מפסקת dicitur (ut vult Buxtorfius) Cœna quæ jejunium precedit, non impedit quò minus *שני קומין* *ἐπισημίων* Cœnæ Paschalis dicatur etiam, atq; dici possit סעודה מפסקת *ἀέτιον ἀπολύειν* cum ejusmodi *ἐπισημίων* revera clauderetur, & absolveretur cœna illa, &c. Et mox: Nam *ἐπισημίων* est *ἀέτιον ἀπολύειν*, & dici potest סעודה מפסקת.

Hæc sunt, quæ pro Scaligeri defensione in medium adfert. Habet præterea in primo hoc Vindiciarum articulo alia duo, de תמיד & אכילת שובע &c. quæ me speciatim tangunt. Primò itaque videbo, quam appositè & solidè defendat Scaligerum: postmodum etiam de meis respondebo.

XXXI. Dico ergo ad hæc:

1. Illum non directè respondere ad meas reprehensiones. Non est quaestio hîc, In quot veluti partes à Cappello, à Scaligero, à me, à quovis alio, Cœna Paschalis possit dividi? Sed; An ex libris Hebræorum disci, vel doceri possit, Judæos duplici cœnâ, id est, Hebraicè, סעודה בשתים *functos esse*? Ego dico, nec Talmud, nec Ritualia Judæorum, aliquid hac de re habere. Probandum ergo illi erat, istos libros aliquid de duabus Cœnis dicere; vel saltem distinctio, quam proponit, ex libris Hebræorum probanda ipsi erat. Cùm de Hebræorum

Hebræorum probanda ipsi erat. Cùm de Hebræorum ritibus agimus, non fragmenta nostri cerebri, non nostras imaginationes, sed illorum doctrinam, illorum verba proponere debemus, aut saltem ita, ut, sicubi opus, quæ proferimus, illorum testimonio probare possimus, maximè cùm profitemur; nos nostra ex Hebræorum ritibus & ritualibus collegisse.

2. In descriptione Partis primæ hujus Cœnæ, quam à poculo primo incipit, & in secundo poculo terminat, notandum 1. omiffam esse à Censore קדוש יום *Sanctificationem vel consecrationem diei.* 2. malè dictum esse, quòd hic *πικrides* sive herbe amarae benedicuntur & degustentur: Uticnim suprâ visum; ad poculum primum intinguntur & benedicuntur, non סדרים *Amara*, sed ירקות *cetera olera*: Et, si maximè ex defectu aliorum olerum, amara intingantur & comedantur, super illa tamen hoc casu ea benedictio dici solet ac recitari, quæ dicata est לירקות *Oleribus*, non quæ *πικrides*: quia sc. illorum locum subeunt. Vidè Majemonidem in Talmud Pesach, cap. 10. in Commentario super Mischnajoth. 3. nescio unde illam consecrationem desumat, quando dicit, *In istâ cœnâ parte primâ etiam res mensæ impositas consecrari & destinari ad sacrum epulum.* Ego talem consecrationem, vel etiam ejus mentionem, nullam in Majemonidis quinque primis paragraphis seu Aphorismis reperio. Nam usque ad evacuationem poculi secundi nullæ aliæ benedictiones recitantur; nisi Benedictio ordinaria super vinum: Formula consecrationis diei: Benedictio לירקות *olerum*: & Benedictio lotionis manuum. 4. quòd in descriptione secundæ, (quam constituit ipse) Paschalis Cœnæ, partis dicit, *πικrides* degustari *denuò*; frustra dicit. Hic jam *primò* degustant. Altera enim intinctio fit cum herbis amaris; prior, cum cæteris oleribus.

3. Si Cœna Paschalis in tres partes dividenda, & Scaliger ad tertiam hic respexit, cur non dixit; *Triplicî Cœnâ fungebantur in Ritu Agni Paschalis.* Et si ex suo sensu, vel suâ propriâ partitione illius Cœnæ, ita loquutus est, præter Hebræorum mentem; Cur non, ut Censor, addidit, *Duplici veluti Cœnâ fungebantur*; cur non paulò clariùs se explicavit?

4. Quis Censori dixit, hanc fuisse Scaligeri mentem? Ego longè aliud ex ejus verbis colligo: Et *primò* quidem ex eo, quòd Scaliger dicit, Alteram hanc Cœnam vocatam fuisse סעודה מפסקת, *Vocabatur*, inquit, סעודה מפסקת. Quando sic vocabatur? *Florentibus opibus Judæorum, ac templo stante.* A quibus verò sic vocabatur? Procul dubio à Judæis. Ergo longè aliud spectavit, & in animo habuit Scaliger, quàm ipsius Vindex: *Secundo*, ex collatione Alterius Cœnæ Paschalis Scaligeri; & tertiæ partis Cappelli, iterùm aliud deprehendo: Cùm de differentia *hujus alterius cœnæ Paschalis*,

tanquam *Mensarum Paschalis Secundarum*, & aliorum solennium, agit Scaliger; dicit; Illam non solum ex *potione, qua circumferebatur*, constituisse, sed sua etiam habuisse esculenta; Ait enim; *in locum enim bellariorum* (quæ nempe in mensis secundis aliorum solennium conviviorum apponebantur) *afferebatur* (nempe in alterâ istâ Cœnâ agni Paschalis, seu, in Mensis ejus secundis) *in Tryblio acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus, & amarus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur.* Ex his verbis ego aliter non possum colligere, quàm Scaligerum censuisse, in Mensas secundas Cœnæ Paschalis, præter potionem circumlatam, allata fuisse, loco bellariorum aliâs usitatorum, Olera amara, Acetum, Embamma, Azyma, & his quoque in mensis istis secundis fruitos esse convivas. Ad quid enim intingebant, nisi comederint? Hæc, ut mihi quidem videtur, fuit Scaligeri sententia, nec, quomodocunque ejus verba considerem, explicem, resolvam, possum aliud ex illis elicere. Et ita quoque alii magni Viri intellexerunt. Sic disertè Dominus Beza in Annotationibus majoribus ad Matt. 26. v. 20. ex Scaligero: *In has verò secundas mensas, pro bellariis inferebatur, &c.* Quæ verò est ratio tertiæ illius Judæorum Cœnæ Paschalis partis, quæ à tertiâ lotionem incipit, & quam sequitur poculum tertium, quartum, & si libet, quintum, de qua vult intelligenda & capienda esse Scaligeri verba, ipsius Vindex? Illa constabat ex nuda & mera portione tertiæ, & quarti, vel etiam quinti poculi, si lubuerit. Nihil hîc amplius esculenti pro mensis secundis inferebatur, nihil quicquam à convivis amplius, post tertiam lotionem, & tertium poculum, gustabatur, nil de agno, nil de herbis amaris, nil de azymis. Non mihi dicenti hoc credi velim, sed ei, quem ipse delegit, arbitro, Majemonidi. Paragraphus Majemonidis decimus ita habet: *Postea manus lavat* (tertiâ scilicet, à qua lotionem Censur dicit incipere Tertiam & ultimam Cœnæ partem, Scaligero intellectam per alteram Cœnam, seu Mensas secundas) & *recitat Benedictionem cibi capiendi* (ut D. Cappellus reddit; pro, *Cibi capti*;) *super poculum tertium, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud* לְהַלְלֵהוּ *Hymnum, recitatq; super illud benedictionem Cantici, estq; hymnus iste*; *Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. recitatq; benedictionem, Qui creat fructum vitis; neq; postmodum quidquam gustat totâ illâ nocte, exceptâ aquâ, &c.* Hæc est descriptio tertiæ illius, quam Vindex facit, Cœnæ partis, quam apparet esse longè aliam, quàm eam, quam descripsit Scaliger, nec quicquam ut aliâs, bellariorum, esculentorum, vel loco illorum, habuisse. Ne quis autem rituum Judæorum ignarus existimet, ac si vel ante poculi tertiæ libationem, vel post eam, inter tertium scilicet, & quartum poculum, aliquid eo-

rum comedissent, quorum meminit Scaliger, audiat præcedentem Canonem nonum ejusdem Majemonidis, qui continet descriptionem finis seu clausulæ secundæ partis, quam nempe constituit Censor, seu Primæ Cœnæ Scaligeri, ex ipsius mente, quemque canonem etiam notare debuisset pag. 191. lin. 3. ubi dicit, descriptionem secundæ partis Cœnæ Paschalis contineri in Majemonide §. 6. 7. & 8. addere debuisset & 9. Postmodum, inquit Majemonides, *producitur convivium, editq; & bibit unusquisq; quicquid ipsi libet edere & bibere (ex iis nempe qua mensa imposta sunt.)* Postremò edit de Agno Paschali *כריז* quantum est oliva moles, neq; postea gustat ullum alium cibum: (Hoc autem tempore edit de torta azyma, quantum est oliva moles, neq; postmodum gustat quidquam) ut hic sit finis convivii illius, (hoc est, edendi in illa nocte) & ut gustus (sive sapor) carnis Agni, vel Azyma tortæ sit in ore ejus: esus enim ejus est de Præcepto. §. 10. Postea manus lavat, &c. ut antea. Judicet jam quisvis, num ea Scaligeri fuerit mens, & edè possint ipsius verba trahi, quò trahuntur ab ejus Vindicæ? Meus certè spiritus id videre nequit; sed *רוח אחרת עמו* Spiritus alius est cum Vindicæ. At animus meus mihi dicat, quemvis, nullo præjudicio occupatum, dicturum *וה ראי' וה ראי' א'ן* Non videtur hoc esse, sicut illud, quod in similibus Talmudici usurpant. Sed de hoc iterum dicetur infra Th. 36.

5. Quod dicit, meipsum quoque facere & agnoscere in ea nocte duas veluti Cœnas; ac proinde, si mihi hoc licet, quidni pariter id Scaligero, & meliori quidem jure, liceat, &c. Respondeo, nimis liberaliter Censore mea verba exponere. Ubi unquam feci & agnovi duas Cœnas? ubi unquam difertè dixi, duas fuisse in Paschate Cœnas, quod me dicere facit in secundo Articulo pag. 194. & 195. scribens; quomodo ipse Buxtorfius dicit, duas fuisse in Paschate cœnas. Ubi quæso? Dixi, *Alio verò sensu dici aliquo modo possent, illos duplici cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalis.* An hoc est duas facere & agnoscere Cœnas? An hoc est dicere, duas fuisse in Paschate cœnas? An qui dicit, dici aliquid aliquo modo posse, dicit, illud esse? Imò an dicit, illud rectè dici, dicendum vel asserendum esse? Ego nullos unquam novos ritus invexi, & necdum illud facere est animus. Præterea huic rei nihil superstruxi, sicut illi sententiæ Scaligeri, & aliorum, de Mensis secundis in Cœna Paschali, superstructum fuit; Christum in illâ alterâ Cœnâ Sacramentum Cœnæ instituisse, aut illam in suam Cœnam commutasse.

An meliore jure jam liceat, seu Scaligero, seu D. Cappello, ex Agno & *כריז* seu Victimâ festi, unam facere cœnam, & alteram ex Mensis secundis illorum, quæ, uti modò vidimus, duplicis tantum, vel si libuerit, triplicis poculi libatione, & hymni decantatione, nullo planè cibo, constabat

quàm mihi (quod tamen nunquam feci) ex אגנו & חסד Agno & Victimâ festi, Lectoris æqui arbitrio committo.

6. Quod dixit Scaliger; Alteram Cœnam, seu Mensas secundas Paschatis, ut & Pentecostes, & Scenopegias, à Judæis olim appellatas fuisse סעודה מפסקת; ad hoc

Ego dixi; Scaligerum hoc sine teste dicere, Libros Judæorum nihil hac de re habere: Me aliquid de tali convivio vel cœnâ quidem invenire in Ritualibus Hebræorum, sed alio sensu, aliis in locis, & non nisi in duobus: In Paschatis, Pentecostes, & Scenopegias festis, nihil quicquam ea de re extare.

Quomodo hîc defendit Scaligerum ejus Vindex? Nempe inquit, quòd סעודה מפסקת dicitur (uti vult Buxtorfius) Cœna, quæ jejunium præcedit, non impedit, quo minus יד קדש עיקרון Cœna Paschalis dicatur etiam, atq; dici possit סעודה מפסקת דעפון אפולוניון, cum ejusmodi עיקרון revera clauderetur & absolveretur cœna illa. Et mox: Nam עיקרון dici potest סעודה מפסקת.

Respondeo; Cenfor hîc iterum extra chorum saltat, nec prout oportebat, meos ictus retundit & repellit.

Non est quæstio, Quomodo hæc Cœna pars vocari possit? sed quæstio est, An Scaliger rectè dixerit, eam sic vocatam fuisse? Scaliger enim non ait; Vocari potest סעודה מפסקת sed; Vocabatur: nempe à Judæis, florentibus ipsorum opibus, ac templo stante, ut verba ejus proximè præcedentia habent.

Ergo ad liberandum Scaligerum, probandum fuisset Vindici; Hanc Cœna Paschalis partem vocatam sic fuisse à Judæis: Testes hîc erant producendi Hebræi. Ille verò horum nihil facit; sed duntaxat ait; quòd alia Cœna sic (ut ego volo) appellata fuerint, id non impedire, quò minus & hac sic vocetur: Imò impedit, quia illæ, quas ego nomino, sola sic à Judæis vocantur, & nullæ aliæ. Neque ego sic eas appello: sed Judæi in suis ritualibus. Quærat & inveniet. Addit, Et vocari possit; Non quæritur, quid dici possit, sed quid sit. Et nostrum non est novas appellationes Judæorum rebus & ritibus imponere. Quin imò non potest etiam; Verbum סעודה enim non respondet Græco ἀπολείν, sed verbum הפטת. Illud Græco πάλιν respondet. Sed hoc perinde est; Dici possit, non possit, apparet, me justè Scaligero hîc notam apposuisse.

Et sic vidimus, quàm fortiter à nostro Cenfore Magnus Scaliger sit defensus in hoc Articulo.

XXXII. Nunc, ut plenè illi satisfaciam, non reticenda mihi sunt ea, quæ, ad me solùm spectantia, ab ipso producuntur. Horum sunt duo.

XXXIII. Primò quærit; Quomodo dicam, In priore Cœnâ Judæos edisse carnem.

cœnæ תמיד Jugis sacrificii, cum תמיד fuerit holocaustum, quod totum igni in altari absumberetur, aut, si quid ex eo ederetur, id non à privatis, sed à solis Sacerdotibus in templo edi debuerit: de publico enim & pro toto offerrebat.

Ad hoc dico; me illic annotare, ea haberi in Talmud de Pasch. cap. 5. & 6. neque nunc vacat, ut tunc, illa omnia ruminare; & videre, an illic etiam aliquid de תמיד extet?

Deinde, non diffitebor, me suspicari, cum in dictis Talmudis capitibus de Mastatione quoque תמיד agatur, ex incuriâ fortè hanc vocem ibi irrepsisse; & mihi excidisse: quia video, Ritualia mentionem facere tantum Chagigæ.

Verum hoc תמיד ולא מודיד לא nec addit, nec demit præsentî causæ, neque ullum detrimentum infert ei quod ibi dico. Nam sic Chagigæ seu sacrificii festi comestio sola, tanquam ordinaria, esum Agni Paschalis præcedebat.

XXXIV. Secundum est hoc: Quod autem Buxtorfius vult, Judæos non comedisse Agnum, nisi post cœnam communem & ordinariam, quia Agnus non comedebatur (uti Judæi volunt) nisi על השבעו לטור, sive post satietatem: vel hoc est ab hodierno Judæorum ritu, qui diversus est à veteri (nam ex Majemonide constat, post primam חגיגה & Agni delibationem, productam fuisse statim cœnam ex reliqua proculdubio tum Agni, tum חגיגה Carne, nisi quòd aliquid ex Agno servabatur in Cœna finem, quando denuò & postremò aliquid de Agno degustabatur) vel illud Judæorum dictum, Agnus non comeditur, nisi à saturis, intelligendum est de postrema, in fine Cœnæ Paschalis Agni degustationis solennis. Hæc ille.

Ad hæc respondeo: Non ego, sed Judæi hoc volunt, quod ego dico; In Commentario libri Precum in 4. Cracoviæ edito, f. 93. col. 2. ad ista Haggadæ verba; כששאל החכם מה החוקים כלל בני כיון שעיקר היום בפסח למה אנו אוכלין חגיגה קודם הפסח הלא הפסח עיקרו או משיבין לו אנו עושין זה כהלכות ונאכל חגיגה חגיגה קודם הפסח הלא הפסח שאין נאכל אלא על השבע כדי שיסאר טעמו בפנינו. Quid sibi volunt ista statuta? vult dicere; Quandoquidem principale hujus diei consistit in Agno Paschali, qua de causâ comedimus Chagigah ante Pesach vel Agnum Paschalem? Tunc respondent ei: Nos facimus istud secundum ritus Paschalis agni, quod non comeditur nisi à saturis, vel, post satietatem, ut nempe sapor ejus in ore nostro remaneat.

Idem docent omnes libri Judæorum rituales. Idem docet Majemonides, scriptor, Censoris judicio; antiquus; in Canone à nobis producto supra Thef. 22.

Quin imò Talmud ipsum, Majemonide longè antiquius, idem tradit. Sic enim disertis verbis scribitur in Talmud de Paschate fol. 70. col. 1. תמיד יתניא חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה כדי שיסאר טעמו על השבעו h. e. Chagigah

si veniat seu concurrat cum Pefach (Agno Paschali) tum illud prius comeditur, ut Pascha comedatur post satietatem.

Nescio quid magis apertè in hanc rem dici possit. Itaque cum hoc in Talmud ipso doceatur, & quidem tanquam doctrina Mischnica, quod vox תניא indicat, quæ præmittitur, non videtur esse ex novitio & hodierno, sed à veteri Judæorum ritu. Causam hujus rei etiam hanc legi: שלא תמצא בכלתו שום הנאה נשמית כי אם קיום המצות *Ne ex esu ejus ulla percipiatur voluptas corporalis: sed ad solam præcepti observationem sint intenti*, in Comment. lib. Precum, fol. 94. col. 1.

Unde quod Majemonides dicit §. 7. videtur de Patrefamiliâs duntaxat usurpandum, & levi degustatione consecrationem comitante, non de communi & universali ejus esu, quæ sequitur §. 9. in Majemonide. Hæc de Primo.

XXXV. SECUNDUM quod, ex opinione & sententia D. Cappelli, sine magna & justa causa reprehendo in Scaligero, est: *quod Scaliger dicit duas pariter fuisse in reliquis festis cœnas.*

At verò hic committit 1. Fallaciam Compositionis & Divisionis; Non enim hoc totum est, quod sub numero 2. reprehendo; sed insuper addendum erat; *quarum altera à Judæis סעודה מפסקת dicta fuerit.* Et hoc est, ad quod præcipuè in secundo hoc Articulo respexi. Hinc tota mea Annotatio huc refertur, de quo verò jam in præcedenti Articulo primo dictum. De duplici Cœnâ Paschali jam egi sub numero 1.

Sed quomodo defendit has duas Scaligeri Cœnas? *Verùm*, inquit, *cum Buxtorfius ipse non neget, fuisse in reliquorum Fæstorum cœnis illud quod vocant אבוקים* sive Secundas mensas, aut Bellaria; *cur Scaligerum reprehendit, quod dicat, fuisse in illis festis duas cœnas? non enim aliud vult Scaliger (uti modo jam dictum) quam duas fuisse distinctas unius cœnæ partes, &c.*

Misera defensio Scaligeri, & duplicis Cœnæ Paschalis, reliquorumque fæstorum. Si altera illa cœna simpliciter idem fuit Scaligero quod *Mensa secunda*, vel *Bellaria*, cur maximis & solennioribus festis tantum duplicem Cœnam assignat? annon omnia prandia, omnes cœnæ, vel dierum solennium, vel hominum in re lautiore constitutorum, fuerunt sic duplices? An in illis duntaxat solennibus festis, Scaligero memoratis, Bellaria inferebantur? An סעודה מפסקת (quomodo Scaliger alteram hanc Cœnam vocat) etiam idem est quod *Mensa secunda* Vel *Bellaria*? Hoc utique sequeretur, & necessariò dicendum erit, si Scaligeri verba juxta mentem Vindicis ipsius accipienda. Quis verò hoc unquam audivit? Cedò locos, autoritates aliquas Hebræorum, *Certè קרוי עכביש Telas aranea* texuit hic Vindex, quæ magno

magno illi Heroi nec pro vestimento, nec pro tegumento, multò minùs pro scuto, inservire possunt.

XXXVI. TERTIO & hoc Vindiciis suis dignum censuit, quòd Scaligerum hoc nomine reprehendam; quòd discrimen statuat inter secundas Paschalis, & reliquorum festorum mensas.

Quomodo verò hìc vindicat Scaligerum? At, inquit, negare non potest Buxtorfius, in Cœnâ Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unâ cum Acetariis, eaq; intincta fuisse in Embamma, adjuncto tertio & quarto poculo, qua ebibebantur. Hoc autem illud est, quòd Scaliger vocat secundas Paschalis cœnæ mensas, quasq; idèò dicit diversas fuisse à secundis aliorum Festorum mensis, quòd in illis apponerentur Bellaria (quòd ipse Buxtorfius non negat) in istis verò loco Bellariorum essent *πυρίδες* cum tortâ azymâ.

Quid audio? me negare non posse, in Cœnâ Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unâ cum Acetariis, eaq; intincta fuisse in Embamma? Imò nego, & pernego, & meam hanc negationem confirmo manifestissimè ex Majemon. & omnibus recentioribus Ritualibus. In admirationem, imò stuporem dat me tam confidens asseveratio, & ingenuè profiteor, vel mihi, vel Cenfori meo, hìc fumum aut pulverem esse in oculis, alterutrumque necessariò cæcutire. Ego testor, me omni diligentia nihil simile invenire & eruere posse ex Hebræorum scriptis. Aliquid jam hac de re actum est paulò antè ad articulum primum: sed necesse est hìc repetere, & quædam addere, in gratiam eorum, quibus hæc non ita trita:

Tertia hæc lotio manuum, ea est, cujus mentionem facit Majemonides §. 10. Quando ea fit? Videamus Antecedentia & Consequentia, seu Comitantia. Antecedentia eam, habentur in præcedenti §. 9. Fiebat illa nempe, posteaquam convivium est productum, & unusquisq; edit & bibit, quicquid ipsi libuerit: posteaquam edit de Agno Paschali כֹּזֵית: posteaquam nullum amplius ei licet gustare cibum, quò gustus agni sit finis convivii illius (respectu nempe ciborum) & ejus sapor, ad recordationem præcepti, in ore ejus remaneat. Si olim. Hodie post esum ultima tortæ azymæ, postquam itidem nihil amplius gustare licet. Hęc proximè antecedunt lotionem. Quænam verò sunt quæ eam comitantur, & proximè consequuntur? An degustatio Tortæ azymæ, vel acetariorum? Nihil minus. Quid ergo? Respondeat Arbiter noster Majemonides: Postea, inquit, manus lavat (tertiâ scil. vice) & recitat Benedictionem בְּרַכָּה לְכֹזֵית cibi Capiendi (ut D. Cenfor exponit) super poculum tertium, ebibitq; illud, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud אֵת הַדְּרֹל Hymnum, recitatq; super illud Benedictionem Cantici, &c. neque postmodum quidquam gustat totâ illâ nocte, exceptâ aquâ. Licet tamen adhuc infundere poculum quintum (si quis velit) &c. Ex his apparet, Tertiam hanc lotio-

lotionem manuum (à qua Censor noster vult inchoari mensas secundas Cœnæ Paschalis) nihil sequutum fuisse, nisi *Libationem poculorum duorum, vel etiam, si quis delectatus fuerit, quinti, cum recitatione Benedictionis sive Gratiarum actionis à mensa, Consecrationis, & Hymni solennis. Ciborum, Carnium, Azymorum, Acetariorum* esui, finis erat impositus ante tertiam lotionem, & ante tertium poculum. Non possum satis mirari hanc fiduciam, quâ ista adhuc in has mensas secundas ingerit & intrudit, & repeto, vel turpiter ipsum falli, vel me crassissimo errore teneri, & glaucoma densissimum oculis meis objectum esse, ut quod video, in quod oculos intendo, nec videam, nec videre queam.

Cum Majemonide consentiunt reliqui omnes, & quidem, si quid video, manifestè.

Arba Turim, Schylchan Aruch, Ritualia celeberrima, parte primâ sic nobis referunt, Num. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. Numero dicam, & summam perstringam: 1. Poculum primum, & quæ illud comitantur, lotio manuum prima, &c. 2. Poculum secundum, lotio secunda, comestio azymorum, acetariorum, carniû & paschatis, vel אפי' קומן (his scil. temporibus, quo Paschali agno destituntur) & expressa prohibitio, ne quicquam postea comedatur, Numero 478. 3. Poculum tertium (cui Majemonides tertiam lotionem addit) cum sua consecratione solenni, & ברכת המזון Benedictione mense, h. e. *Gratiarum actione mense*, poculum quartum, cum absolutione Hymni, &c.

Et sic omnes alii, ut & libri Precum. Unde apparet, Esum omnium appositorum, & ipsum etiam agni *Paschalis olim*, & hodiè אכילת האפי' קומן esum τὸ ἐπιμαίεσθαι *Placenta* præcedere hanc tertiam lotionem, à qua D. Cappellus secundas Mensas inchoat. Non post tertiam lotionem, non post tertium poculum, non in Mensis secundis ista, quæ Cappellus dicit, edebantur, sed בעיקר in principali cœnæ parte. Probandum, & testimoniis Hebræorum declarandum, post tertiam hanc lotionem, post libatum tertium poculum, aliquid vel τὸν ἀζυμῶνα *vel azymorum comestum fuisse, vel loco Bellariorum appositum.* Non sufficit hæc dicere, testibus idoneis sunt confirmanda; לא ראיתי לא האמנתי *Si hos non video, non credo.*

XXXVII. Seduxisse videtur aliquo modo D. Censorem meum hæc phrasis, ברכת המזון Benedictio cibi, quâ Majemon. utitur in §. 10. quando ait: ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי. Hic enim eam Benedictionem intellexit quam recitare convenit ante mensam: nam sic reddit; *Postea manus lavat, & recitat Benedictionem ברכת המזון cibi capiendi super poculum tertium, & bibit illud.* Sed præter mentem Hebræorum; ברכת המזון

Bene-

Benedictio cibi, non est Benedictio cibi capiendi ante mensam; sed est, Benedictio cibi capti, Precatio post mensam, Gratiarum actio. Hinc Pater meus in Synagoga Germanicâ pag. 436. novæ editionis, reddidit; *Bâttten darnach ab Tisch.* Locutio desumpta ex Deut. 8. v. 10. *אלהיך* " *ושבעת וברכת את* " *Cum comedisti, & saturatus es, benedices Domino Deo tuo, propter terram optimam, quam dedit tibi.* Unde Rabbinî inferunt; *שנברך הש' אחר שנאכל ונשבע* *ut benedicamus Deo Opt. Max. posteaquam comedimus & saturati fuerimus.* Gratiarum actio est prolixa, quatuor partibus constans, quarum prima vocatur *הזן ברכת*, & dicitur esse composita à Mose: *secunda, ברכת הארץ*, quam dicunt ordinasse Jehosiam: *tertia, ברכת ירושלים*, quam volunt ordinatam à Davide & Mose; *quarta, ברכת הטוב והמטיב*, quam dicunt à sapientibus posterioribus esse additam. Videatur *ערוך שלחן* in parte *אורח חיים* in *ברכת המזון* *הלכות ברכת המזון* *Ritibus benedictionis mensæ; seu Gratiarum actionis;* num. 187. 188. 189. ubi de formulis ejus agitur, & apparebit veritas: fusiùs verò in *לבוש התכלת* sub iisdem numeris. Formula ejus extat in *Maïemon. in סדר תפלה*. Præcipua etiam ex ista Benedictio refert Paulus Fagius, in *Targum Deut. 8.* Initium ejus est: *נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו: ברוך הוא ברוך שמו וברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הון את העולם כלו ובטובו וכו' h. e. Benedicamus ei, de cujus bonis comedimus, & cujus bonitate nutriti sumus. Benedictus sit ipse, Benedictum sit nomen ejus. Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, qui alis mundum totum, &c.* Vel hinc ergo iterum liquet, post Lotionem tertiam, quam continud sequitur Poculum tertium, nihil amplius comedi solere; quia cum libatione illius poculi conjungitur Recitatio Gratiarum actionis à mensa. Itaque hic revera, quod Hebræi ajunt, *הפך קערה על פיה* *inverit scutellam* (imò mensam) *super os ejus D. Cenfor meus.*

XXXVIII. QUARTUM & QUINTUM sequitur, quo Scaligerianæ ἀναμαρτυρίας Vindex in me animadvertit. Duo enim hîc conjungit.

Quarto, inquit, reprehendit Scaligerum, quod vocat Secundas Paschalis cœne mensas ἀφικουσι *Επιζωμων*, & קניוח; cum ei adversetur Rabbinorum dictum ab ipso Scaligero productum, אין מפטירין אחר הפסח אפיקונו *μετὰ τὸ πάχα ἢ ἀπολύου, τὸ δ' ἐπιζωων Επιζώμα.*

Pace Antagonistæ mei, non reprehendo hoc nomine Scaligerum. Nam nullibi Scaliger dicit, Secundas Paschalis cœnæ mensas dictas fuisse ἀφικουσι. Dicit, Bellaria sic vocata fuisse, quod verum. Non reprehensionis, sed illustrationis causâ notam meam ad hanc vocem adjeci.

XXXIX. Quomodo verò vindicationem suam instituit? Verùm, ait, ad *Επιζωμων* quod attinet, agnoscit ipse Buxtorfius, tertiam azymam, quæ in sinem Cœnæ Paschalis reservabatur, quæ, cum *טרוורים* *πικρία*, intincta in *חרוסת* comedebatur, dici etiamnum ab hodiernis *Judeis* אפיקונו.

Ambiguè hic loquitur Cenfor, neque hoc dico, aut agnosco, quod ille me facit dicere & agnoscere. Agnosco, Tortam azymam dimidiam, quam hodierni Judæi, loco agni Paschalis comedunt, vocari ab illis אפי'קומן; non quam olim reservabam: nam de illa tortâ azymâ, à veteribus reservatâ, ego nihil hactenus legi, ac proinde dubito: multò minus hoc legi, veteres ejusmodi tortam Azymam in fine Coenæ habuisse, quam appellaverint אפי'קומן.

Deinde notari velim, ultimam illam Agni Paschalis degustationem, postquam nihil amplius cibi gustabant, olim cum amaris & azymis, in חרוסת intinctis, factam fuisse: Sed istam Tortam azymam, quam hodiè Judæi in fine Coenæ comedunt, quamque אפי'קומן appellant, non cum amaris herbis, sed solam, comedi solere: Sic enim scribitur in לבוש הזהר, in הלכות אבל אין צריך לברנו במרוך ולא לסבלו בחרוסת כמו שהיה פסח num. 477: §. I. עושה הלל בזמן שהיה ב'ה קיים שהיה כורך כל שלשתן פסח מצה ומרור ומובלן בחרוסת ואוכלם יחד אנו אין עושין כן כ' כבר יצאנו ידי כולם ולא נשאר לנו לעשות זכר אלא כנגד אכילת הפסח הנאכל על השובע לבדו h. e. Sed non opus est, ut eam (particulam de torta ultima) convolvamus cum herbis amaris, aut in חרוסת intingamus, sicut Hillel olim faciebat, stante adhuc domo sanctuarii, qui omnia ista tria, Pesach, Amara, & Azyma convolvebat, & in חרוסת intincta, simul comedebat. Nos non ita facimus, quia jam antea his omnibus satisfecimus, nec ullum aliud memoriale nobis restat faciendum, nisi respectu Agni Paschalis solius, post saturitatem comedi soliti.

Quid porrò inde infert Cenfor? Cùm igitur Scaliger secundas Paschalis cenæ mensas nihil aliud esse velit, quam tortam illam azymam cum πικρί in Embamma intinctam, adjuncto poculo; quo jure eum Buxtorfius reprehendit, quòd mensas illas secundas vocet אפי'קומן Επίκωμοιον?

Ad hoc jam in superioribus est responsum, & ostensum, post Esu Agni, post poculum tertium, post lotionem tertiam, nullum cibum, neque etiam herbas, degustatas fuisse, secundum Hebræorum Ritualia. Si Scaliger hoc sensit, quod ipsius Vindex, in eodem errore fuit, vel ego erro. Hoc ergo, ut suprâ quoque dictum, prius oportet demonstrare.

Præterea, ubi, & quibus verbis reprehendo Scaligerum, quòd mensas illas secundas vocet אפי'קומן? Scaliger hoc non facit: neque Buxtorfius eum hoc nomine reprehendit: Aerem itaque cædit Cenfor meus.

Pergit: Nec repugnat Magistrorum dictum, Οὐκ ἀπολύεται τὸ δεῖπνον Ἐπίκωμοιον: nam in eo dicto אפי'קומן significat Bellaria, non verò tortam illam cum πικρί que erat loco Bellariorum in aliis Festis usurpatorum.

Quamvis nihil hic ad rem, tamen respondebo ἐπεπερισσῶ. Omninò repugnat: nec impedit, quòd אפי'קומן ibi Bellaria significat: quia alia omnia cibaria

cibaria excludunt, dum ajunt, *post פסח nihil amplius comedendum.* Apponam hic brevem explanationem hujus Canonis, quæ legitur in Commentario libri Precum in 4. quæ sic habet: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלומר אין עושין סלוק ולא סוּם לאכילה ממיני מנדים כמנהג כל סעודות אלא בגמר האכילתו כשנפטירין מסעודתו אוכלין כוונת מנשר הפסח ולכך אנו אוכלין עתה כוונת ממצא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן *Sensus hujus Canonis* באחרונה וכו' לפסח, *quasi diceretur; Non clauderant vel finirebant hanc cœnam speciebus tragematum, sicut fit in omnibus aliis cœnis: sed in fine cœne, quando discedebant à sua cœnâ, comedebant de carne Paschatis, quantum est olive moles.* Unde nos hodiè similis magnitudinis particulam comedimus de torta azyma, in fine, ad memoriam agni Paschalis. Ubi hic apud veteres mentio azymorum, aut amarorum, post agni esum? Sic potius Agnus ipse præstaret vicem Menfarum fecundarum. Magis disertè Obadiah de Bartenora, qui negat, quicquam post Pascha, etiam Bellariorum loco, in hac cœna appositum vel usurpatum esse. Apertis verbis testatur hoc in Mischnájoth Pesachim cap. 10. ad §. 8. ad vocem אפיקומן, in Commentario suo: לאחר שאכלו את הפסח אין נפטירין מן הסעודה באכילת מינימת'קה. *Posteaquam comederunt Pascha, non discedunt à prandio cum esu tragematum, aut fructuum, quos solebant edere pro bellariis, vel etiam quopiam alio, loco illorum, ne sapor agni perviret ex ore ipsorum.* En hic manifestè testatur, nihil אפילו במקומן etiam loco bellariorum fuisse adhibitum.

Denique ut aliquem colorem suæ sententiæ inducat, subdit; *Neq, aliâ fortè de causâ videtur dicta ista Torta Επιζωμων, quàm quia in cœna Paschali illa eundem obtinebat locum, quem in reliquis Cœnis obtinebat Επιζωμων seu Bellaria.*

Cur ista Torta dicatur אפיקומן aut Επιζωμων (siquidem אפיקומן est Græcum Επιζωμων, ut videtur) haud equidem ita certò scio: hoc verò scio, neminem Hebræorum scribere, illam eundem in Cœnâ Paschali obtinere locum, quem in reliquis Cœnis obtinebant Bellaria. Omnes uno ore scribunt, illam esse *אפי' קומן* Agni Paschalis in fine Cœna à saturis comesti, *adhiberi loco Agni Paschalis, & ipsius vicem præstare, cum jam in hoc exilio, & extra terram sanctam, Agnum ipsius mactare & edere non licet, quod longè est aliud.* Idèò verò scribunt, se Azymam, non verò Carnem assam in hunc usum adhibere, ne, si carnes comederent, videri possint Pesach edere extra terram suam. Tantum de אפיקומן.

XL. QUINTUM in quo injustè Scaligerum reprehendò, est Nomen קינוח de quo sic scribit Censor: Ad קינוח quod attinet, dicit Buxtorfius, Tortam ultimam cum acetariis dici קינוח Abstersionem cibi, quod eâ abstergeretur sapor & gustus carnum, quæ in precedente Cœnâ devorata fuerunt.

Quomodo vindicat? Egregia verò, ait, reprehendendi tantum virum causa; quasi non possit Torta illa dici קניח, quandoquidem, fatente ipso Buxtorfio, vocabatur קניח המון.

Respondeo; Cenfor meus iterum hic mihi affingit, quod ego nec dixi, nec scripsi, nec somniavi. Ubi ego unquam scripsi, Tortam ultimam (quam hodierni Judæi in fine Cœnæ Paschalis adhibent) unà cum acetariis dici קניח המון Absterfionem cibi? Quando vel ubi scripsi, Judæos cum Torta illa ultima comedere solere acetaria, sive herbas amaras? Ubi rationem reddidi, cur Torta illa ultima vocetur קניח המון? Nunquam de hoc cogitavi, qui ritum illorum non ignoravi, neque illud, quod paulò antè sub Thef. 33. ex Levusch hachor adduxi: Hoc unum: Quando vel ubi scripsi, Tortam illam ultimam vocari קניח המון Absterfionem cibi, quòd ea abstergeretur sapor & gustus carniùm, que in precedente Cœna devorata fuerunt? Istañe ego scripsi? לא צורה זאת? Nunquam mihi quicquam horum in mentem venit. Imò ne verbulum quidem horum omnium dixi vel scripsi. Quà igitur fronte scribit Vindex? Dicit Buxtorfius. Verba mea de hac voce hæc sunt: קניח Kinnúach, propriè est Absterfio, à radice קנן Abstergere. Solum autem, & nudè sic positum, non significat Bellaria; sed cum adjectione, קניח המון Kinnúach súdah, Absterfio convivii, quòd iis primæ mensæ cibis abstergeretur. Sed hoc levius est. Quid in his verbis eorum, quæ mihi affingit? Ubi mentio Tortæ? ubi mentio acetariorum? ubi cæterorum, quæ me facit dicere. Sed non satis.

Ut mihi in reprehensione meâ affinxit aliena: ita quoque idem facit bono Scaligero, quem defendit in eo, quod & ipse nunquam cogitavit. Ubi Scaliger scripsit, Tortam illam dici קניח? Nuspiam. Quid ergo dixit Scaliger? Nam ille (sc. mensæ secundæ) in aliis solemnibus, variis bellariis instruebantur, easq; (mensas secundas aliorum solemnium conviviorum) aut Græco verbo קניח המון Ἐπίκυμα, aut patrio קניח Kinnúach vocabant. Nempe Scaliger dicit, Bellaria aliorum conviviorum vocari קניח, non Tortam ultimam, quam Judæi hodiè adhibent.

Itaque cum umbris, & pro umbris, pugnat hic Antagonista meus. Etenim vult Scaligerum defendere in eo quod nunquam dixit, & quod ego non carpsi. Torta illa ultima nuspiam à Judæis vocatur קניח המון Absterfio Convivii; multò minùs, קניח. Si vel me vult justè redarguere, vel Scaligerum defendere, probandum ipsi erit, Bellaria, seu Mensas secundas, aut Tragematas, vocari à Judæis separatim קניח. Nam hoc est quod Scaliger asserit: & hoc est quod ego nego. Dicit; si קניח המון vocantur, ergo etiam dici poterunt קניח solum. Nego 1. consequentiam. 2. Non est quæstio hic quid dici possit, sed quid olim à Judæis dictum fuerit: quia Scaliger scripsit

psit vocabant, (sc. Judæi) non vocari potest. Itaque hic planè extra oleas abreptus est Cenfor meus.

XL I. Et tamen, tanquam re præclarè gestâ, triumphans quasi, & festivè sibi applaudens, progreditur ad Cameronem quoque à mea reprehensione vindicandum.

Eodem, inquit, parig³ jure, hoc est, nullo perstringit Cameronem; quòd dicat, benedictionem Tortæ azymæ vocari à Judæis ΨHP , cum non ipsius Tortæ, sed Poculi benedictio (uti vult Buxtorfius) sic ab ipsis vocetur.

Verba mea Th. 46. hæc sunt: In Myrothecio Cameronis Matth. 26. scribitur; Εὐλογία Itanc à Judæis vocari ΨHP Sanctificationem. Non hæc Εὐλογία Panis sic vocatur, sed ea quæ super Poculo recitatur.

Hæc sunt verba, quibus dicit me Perstringere Cameronem. Efto. Videamus verò, Jurène aliquo, aut nullo, id fecerim? Cameron dicit; Benedictionem Tortæ Azymæ vocari à Judæis ΨHP : Ego dico; Iftam Benedictionem non sic vocari à Judæis: sed alteram, quæ super Poculo primo recitatur, & hoc nomine perstringo Cameronem. Antagonistæ meo ergò, Cameronem defendenti, probandum incumbit, Benedictionem Tortæ azymæ vocari à Judæis ΨHP .

Quomodo hoc probat? Quasi verò, inquit, si Poculi benedictio rectè dicitur ΨHP , Tortæ Azymæ, Acetariorum, & reliquorum ciborum, qui mensæ imponuntur, Benedictio, non possit etiam dici ΨHP ; cum eadem sit illis omnibus appellationis illius ratio. Cur enim Poculi benedictio dicitur ΨHP , nisi quia formulâ Benedictionis, quæ illi præmittitur, poculum veluti sanctificatur; hoc est, ad usum sacrum destinatur? Eadem est autem reliquarum rerum, quæ mensæ imponuntur & benedicuntur, ratio. Atque eò omninò respexit Apostolus, quum dicit, cibos nullos ex se esse immundos, sed omnia fidelibus sanctificari per precationem; $\alpha\gamma\iota\sigma\tau\acute{\iota}\sigma\alpha\iota\ \delta\iota\alpha\ \lambda\acute{o}\gamma\omicron\upsilon\varsigma\ \theta\epsilon\acute{\omicron}\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\upsilon\chi\alpha\iota\sigma\tau\acute{\omicron}\varsigma$ 1. Tim. 4. 5.

Respondeo; hic iterum extra chorum saltat, & longo hoc longo $\epsilon\upsilon\delta\iota\omega$ $\pi\acute{\rho}\varsigma\ \epsilon\pi\omicron\varsigma$ dicit. Probandum ipsi incumbibat, Benedictionem Tortæ azymæ à Judæis vocari ΨHP ; afferenda hic loca erant ex libris Precum, vel Ritualibus, ubi sic à Judæis vocetur. Ille verò probat, sic dici posse, quod ego non nego, sed liberalissimè ei largior. Quidni sic possit dici? Sed hoc non est in Controversia. Nisi Vindex probaverit, à Judæis vocari Benedictionem Tortæ azymæ ΨHP ; manebit, me jure optimo hic notam hanc apposuisse ad observationem Cameronis. De hac verò Benedictione, sive Sanctificatione, vide plura inf. Thef. 71.

XLII. Istud itaque quod mihi, sub finem istius Paragraphi, impingit & inurit stigma; Nimia est ista Domini Buxtorfii in magnis viris redarguendis $\pi\epsilon\pi\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ & $\lambda\epsilon\pi\iota\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$, me non tangit; cum manifestissimè, & ipsâ meri-

dianâ luce clariùs, hætenus ostenderim, me neminem magnorum istorum virorum sine justa ac sufficienti causa redarguisse. Si verò justè ubique id feci, quâ specie *nimum fecisse* dici potero? An nimis *περιεργίας* & *λεπτολογίας* nomine conveniri potero, si pariter dixerò, Censorem meum ab initio statim Exercitationis ad locum Zoharis pag. 216. non rectè dicere; *מדרש* est *Schola*, *Academia*, in qua sensus & expositiones ejusmodi allegorica docentur. Ubi quæso didicit, vel legit, *מדרש* esse *Scholam*, *Academiam*? Non *מדרש*, sed *בית מדרש* id significat. Annon corrigendi, redarguendi, qui hæc in suis scriptis, tanquam magni Doctores in Israël, tyronibus instillant, ac propinant? Hæc non est *λεπτολογία*, sed *ἀκριβολογία*, quam non in vitio, sed in laude ponunt Hebræi, in Eruvin fol. 53. fol. 1. Instituitur illic comparatio inter incolas Judææ & Galilææ; quorum illi accurati & curiosi erant circa linguam suam, hi negligentiores & minus politi. De illis, incolis scil. Judææ, dicitur; בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם *Homines Judææ, qui accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus lex fuit stabilis, h. e. illi solidam eruditionem ac doctrinam habuerunt: De Galilæis verò: בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם Galilai, qui non accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus Lex non fuit stabilis, &c.* Sic vagæ & fluctuantis scientiæ ut plurimum indicium est ista *Καιολογία*, & *ἀκυρολογία*. Itaque nimia potius mihi videtur D. Cappelli in magnorum virorum erroribus sine causa defendendis *περιεργία* & *σπερμολογία*. Ignoscat mihi, si ipsius sententiam, paululum immutatam, ipsi regeram. Qui dicit alteri; כסף היה לסיגים *Argentum tuum conversum est in scorias: vicissim audit; סבאך מהול במים vinum tuum dilutum est aquâ.*

XLIII. SEXTUS Articulus:

Scaliger scripsit: In locum bellariorum afferebatur in tryblio acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus & amarus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod *αζυμα* & amara illa olera intingebantur. Vocabatur *חרוסת*. Id hodiè conficitur ad spissitudinem illius embammatis, quod vulgò Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli Mustardam à Sinapi vocant. Erat enim satura olerum amarorum, que aliis ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudicis, Titulo *עירובי פסחים* &c.

Ad hæc verba notavi ego: Gravissimè hic hallucinatus est vir summus: hallucinationem hanc per quatuor puncta expono;

XLIV. Quid ad hæc Censor meus?

Sextò, inquit, reprehendit Scaligerum; quòd dicat, loco Bellariorum (que reliquis cœnis, secundis mensis inferebantur) illata in Cœna Paschali fuisse in tryblio aceteria ex intybis & lactucis agrestibus.

Hoc non est, quod sub sexto numero reprehensum volui: id enim jam præcesserat. Pergit;

Ubi tres notat gravissimas, scilicet, magni illius Viri hallucinationes.

Non tres, sed quatuor noto. Et quod dico, Hic *gravissimè hallucinatus est*, non de unaquaque dixi, sed de toto paragrafo, qui quatuor hallucinationes comprehendit.

I. Quia חרוסת non fuit acetarium, sed spissum Embamma, ex Variis fructibus, cum Vino & Aromatibus coctum. Sic Censor primam hallucinationem exprimit, à me notatam.

Quomodo defendit? Scaliger, inquit, non ignoravit, imò exsertè agnoscit illud חרוסת, & quidem quale à Buxtorfio describitur: ait enim, fuisse ad spissitudinem illius Embammatis, quod vulgò Mustaceam, Gallè Mustardam vocant, nec illud חרוסת confundit cum acetario, cum dicat, istud in illud intingi, acetariumq; constare ex intybis & lactucis agrestibus. Quid hic est, quæso, quod jure reprehendere possit in Scaligero Buxtorfius? An fortè istud, quod dixit, Embamma dictum חרוסת confectum fuisse ex aceto, & aliis nescio quibus; cum non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judæorum ritualibus.

Sic Censor meus. Ego verò respondeo, illum non satis benè meam mentem vel percepisse, vel expressisse. Itaque magis disertè & perspicuè me explicabo.

Scripti hic, Scaligerum non distinctè satis illa, quorum mentionem facit, proponere. Quænam verò illa? Acetarium, Embamma, & Intinctio. Quid in his desidero? vel quid carpo? Non hoc, quòd Scaliger dixit, Acetarium constituisse ex Intybis & Lactucis: non simpliciter, quòd dixit Embamma confectum fuisse, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur; non quòd dicit, Embamma illud ex affuso aceto confectum fuisse. Quid ergò? Hoc, quòd per Intinctionem, cujus mentinuit, hæc mihi visus est confundere, & existimasse, Olera hæc amara in illud embamma, ad illud spissandum, per intinctionem macerata quasi illic relicta fuisse. Hanc ipse mentem fuisse, prodere videntur hæc Scaligeri verba: *Erat enim satura olerum amarorum, que aliis ejusmodi spissabatur.* His mihi verbis videtur respexisse ad Embamma חרוסת, non ad Mustaceam vel Gallorum Mustardam, ex sinapi confectam: nam hæc, quod sciam, non solet oleribus amaris spissari, sed ad dulcedinem inclinat, unde à Musto & dulcedine musti, ex quo confici solet, nomen habet. Et si huc respexisset, dixisset, *Est*, non *Erat*; Item, *Spissatur*, non *spissabatur*. Ergo existimasse omninò videtur Scaliger, Embamma illud חרוסת per intinctionem herbarum illarum amararum appositi acetarii spissatum fuisse. Adde quòd in verbis mox seqq. offæ quidem azy-
mæ, in.

mæ, in illud embamma intinctæ, & devoratae, nullam Olerum amarorum intinctorum & devoratorum, mentionem faciat.

Hoc est quod præcipuè hîc in Scaligero reprehendi. Si hoc non voluit Scaliger, nescio ego, quomodo ista ipsius verba accipienda, aut quonam referenda sint; *Erat enim satur a lerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur.* Si aliud voluit, saltem non distinctè, quod desidero, se explicavit.

Quòd verò suspicatus est Cenfor, me hoc fortè voluisse reprehendere, quòd dixerit, *Embamma חרוסת Confectum fuisse ex aceto,* cum non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judæorum Ritualibus; frustra est.

Fateor tamen, ansam ita suspicandi ipsi datam fuisse in mea Exercitatione, in qua in descriptione hujus Embammatis legitur; *Cui Vinum (non Acetum) immiscent & incoquant.* Ubi moneo, pro (*non Acetum,*) scribendum fuisse, (*vel Acetum,*) & aberrasse hîc vel meam manus, cum ista scriberem, vel oculum, cum tyothesarum errata corrigerem. Tale erratum esse hinc liquet, quòd statim Lectorem remitto ad Majemonidem cap. 7. §. II. ubi hujus Embammatis confectionem describit, & disertis verbis dicit; *ונתנין לתוכן חומץ Et induunt illis Acetum.* Itaque nolo hîc palliare aut dissimulare errorem. Similis error irrepsit in eandem meam Exercitationem Thef. 16. ubi; de *Fermentatis* panibus, legitur; pro, de *Infermentatis*, & quidam alii leviores. Minor autem, cum & ego locum Majemonidis annotarim, & Cenfor meus tam diligenter illum ad me confatandum legerit & excufferit, quòd dubitanter de Majemonidis sententia hîc loquatur, scribens; *Majemonides nullius meminit aceti, in quod olera immergerentur, priusquam in Embamma intingerentur; unde quis colligere possit, sensisse eum, in confectione & חרוסת fuisse acetum.* Si Majemonidem legisset, non opus fuisset ei hoc per consequentiam ex eo colligere, sed disertè ab eo discere potuisset. Hodiernos verò Judæos quod attinet, illi indiscriminatim vel vinum vel acetum adhibent. *Rituale Germanorum Judæorum* dicit, affundendum Vinum; Author libri *Colbo*; Acetum: Author *Levusch*: *חומץ יין או חומץ Indunt ei parum aceti vel vini.*

2. Secundum, quod in Scaligero adductis verbis reprehendo, est: quòd arbitratus sit, hæc in mensas secundas illata fuisse, cum in primis statim mensis fuerint apposita; usq; ad finem tamen cœne relicta.

Quid ad hæc Cenfor? *Scaliger non dicit, חרוסת fuisse secundis dumtaxat mensis, non prius, mensa illatum, sed in secundis mensis fuisse, loco Bellariorum, usurpatum; nam illud, Afferebatur in tryblio loco Bellariorum, non necessario significat, tum demum tantum fuisse mensa illatum, quum Bellaria solent afferri; cum possit illud*
sic ac-

fid accipi, loco Bellariorum fuisse חרוסת illud usurpatum in Coena ista. Deinde, nonne potuit priore Acetario, & Embammae, in prima & secunda Coena parte absumpto, aliud novum secundis mensis, seu ultima Coena parte adferri?

Respondeo: 1. Scaliger hoc loco non loquitur duntaxat de Embammae חרוסת, sed etiam de Acetario, seu Herbis amaris. 2. Dicit; *In locum bellariorum afferēbatur acetarium*, quod quid aliud, quàm dicere; *In mensas secundas inferēbatur*, ut D. Beza ex eo scribit? 3. Licet primò statim mensæ illatum & impositum fuerit, vult tamen, Loco bellariorum in secundis mensis demùm, vel saltem iterùm & denuò, usurpatum fuisse. Hæc verò omnia frustra & erroneè dici, superius manifestè & sufficienter, ut puto, vifum: ubi ostendi, nihil quicquam vel Bellariorum, vel Bellariorum loco, in Coena Paschali illatum vel usurpatum fuisse. Suprà voluit Censor, *Tertiam azymam cum תרעבסי* in hac Coena infervisse loco Bellariorum in aliis festis usurpatorum; nunc vult etiam dici posse, *Embamma חרוסת loco Bellariorum in ista Coena usurpatum fuisse*. Velim hæc omnia testimoniis Hebræorum confirmari. Ipsi dicenti non creditur. Potuisset utique novum Acetarium & Embamma in secundis mensis adferri, potuissent multa alia: sed dico, hoc non factum esse, neque ullo testimonio id posse probari. Meritò itaque erroris id redarguo.

3. *Tertium*, quod in iisdem verbis Scaligeri à me notatur, est; quòd ego moneo; *Azyma & amara illa olera intincta fuisse post exhaustum poculum secundum, & secundam manuum lotionem*; non post exhaustum poculum tertium, & tertiam lotionem.

Censor breviter ad istud; *Verùm*, inquit, *nihil obstat, quòd minus id quod initio fuit factum, in sine denuò repetatur.*

Omninò: fieri id potest, & potuisset; sed Hebræi de hac re nihil docent. Ego dico, quid factum fuisse Hebræorum ritualia nos doceant: Ille, quid fieri potuerit, ut ferè ubique. Multum hac in parte mihi Censor meus participare videtur de Secta illâ veterum Philosophorum apud Arabes, quos מדברי vocabant, quì inter alia & hoc statuerunt, כ' המדומה הוא אפשר, יסכים עמו המציאות או לא יסכים לו. *Omne id esse Possibile, quodcumq; à nobis in Imaginatione nostra cogitari & concipi potest, sive cum rerum natura conveniat, sive non conveniat*, ut Majemonides docet in More Nevochim par. 1. cap. 73. Pariter & ipse passim, quicquid esse, dici, aut fieri posse vel potuisse illi videtur, statim arripit, asserit, & defendit.

Sed quia Lectorem ad sequentem etiam septimum Articulum remittit, pergamus, & videamus, num quid solidius illic proferat ac proponat. Nam quartum errorem, quem in Scaligero notavi, intactum præterit.

XLV. SEPTIMUM, quod in Scaligero, vel ad ejus verba, noto, hoc est, quoddicit; *Olim in Cœna paschali servatam fuisse in finem Cœnæ, Tortam azymam, & in tot frustra patrefamilias fregisse, quot in Contubernio sive *φραγεία* convivatores erant.*

In his verbis nil simpliciter reprehendo, sed *κατὰ*; Id, inquam, mihi est dubium. Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos mediam placentam hodiè in finem Cœnæ reservare, ut inserviat loco ipsius Agni, quo his temporibus destituuntur. Itaq; probabile non est, eandem olim observatam fuisse rationem, quando Agnum Paschalem ipsum habebant, & eo vescerentur. Sed hic adhuc nihil certi statuo & definio. Hæc mea reprehensio, in qua nihil affirmo.

Censoris mei animadversio ista: *At, inquit, negare non potest Buxtorfius, Tortam hodiè servari in finem Cœnæ *תורין*, uti constat ex Rituali Hispaniensium supra à nobis allato.*

Non nego ista simpliciter: sed rectè sunt intelligenda, & tollenda homonymia; 1. Dimidia torta servatur hodiè in finem Cœnæ; altera sc. ejus pars, quæ statim ab initio fuit divisa, & sub mantili recondita. Et de hæc quæro, & dubito, utrum eadem ratione olim divisa & recondita fuerit? 2. Ista dimidia torta servatur *תורין*, non hoc sensu, ut inserviat loco *τῶν Ἐπιτόμων*, sed ut inserviat loco *τῆς πάσης*, ut visum, & planè idem præstat, quod olim *פסח של ימי* corpus agni Paschalis, non quod Bellaria in aliis conviviis. 3. Servatur in finem Cœnæ, sed quomodo? quis est finis Cœnæ? Id quod proximè præcedit Poculi tertii haustum, & Tertiam lotionem manuum.

Non nego etiam (ut breviter rem comprehendam; cùm hic non dissentiamus,) Ultimam agni degustationem, quæ in fine Cœnæ olim fiebat, conjunctam fuisse cum Torta azyma, & herbis amaris. Nam hoc docent Hebræi, & hoc probè scivi: quamvis cum aliqua discrepantiâ.

In hoc verò consistit mea dubitatio; An ejusmodi torta dimidia olim quoque in finem Cœnæ reservata, & post esum agni, seorsim & separatim, non cum agno, loco bellariorum *τῶν Ἐπιτόμων* comesta fuerit? Huc enim respexit Scaliger. Et ipse Censor meus in suo Spicilegio, ad Joh. 13. v. 26. in hunc sensum scribit: *Factum id fuit à Christo ex antiquo Judæorum ritu, quæ etiamnum hodiè ab eis in Paschalis Cœnæ celebratione observatur, ut post absolutam Agni Paschalis cœnam (NB.) paterfamilias tortam azymam in tot dividat frustra, quot assident convivæ, singulaq; frustra in tryblum embammatos herbarum amararum singulis porrigat convivis.* Sed hac de re in Talmud nihil extat. Majemonides etiam, qui veteres ritus persecutus est, nihil de hac primæ Placentæ divisione, & alterâ ejus usque ad finem reservatione tradit. Unde suspicor, hanc consuetudi-

suætuædinem posterioribus temporibus introductam, extra terram Israël in גלות in exilio ipsorum, ut sic haberent aliquid, quod loco Agni Paschalis ederent, & ejus locum subiret.

XLVI. OCTAVAM & NONAM reprehensionem conjungit Cenfor.

Quod, inquit, octavo & nono reprehendit Buxtorfius; id ipsum est, quod modo in Scaligero castigavit; nempe non eum reprehendit, quod dicat, Judæos usos esse formulis istis Benedictionis; neque enim id negare potest Buxtorfius; sed temporis tantum circumstantiam in Scaligero reprehendit, quod dicit, eos esse usos formulis istis in fine cœnæ, seu mensis secundis, cum id factum sit initio ante degustatum Agnum.

Sic ille meam mentem exprimit, sed non satis clarè. Iterum enim hic componit, quæ disjungenda sunt.

Sub octavo numero dico, Benedictionem istam (quam Scaliger commemorat) ברוך אתה "אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה Benedictus esto Domine, &c. qui sanctificavit nos preceptis suis, & precepit nobis comedere Azyma; hanc, inquam, Benedictionem non factam esse demum in mensis, ut ille vocat, secundis, & circa ultimam tortam azymam, sed ab initio Cœnæ super primâ & secundâ.

Sub nono numero dico; Carmen illud (Scaliger sic vocat) linguâ Chaldaicâ conceptum (principium sc. seu Exordium Haggadæ) cujus meminit, itidem non sub finem cœnæ, & ad ultimam placentam, fuisse recitatum, sed mox ab initio, & ante præcedentem benedictionem, post primam placentam in manus sumptam.

Utrumque hoc vocat Cenfor meus Formulas Benedictionis, ex sua, non ex mea, neque ex Hebræorum sententiâ. Prior formula talis est, sed altera nequaquam, ut suprâ visum sub Thef. 26.

XLVII. Quid verò in contrarium affert? Sed, ait, eadem reponi potest Scaligeri defensio, quam modo attulimus. Nempe cum fuerit duplex Agni degustatio solennis, & distributio unicuique convivarum, primamque ejus degustationem præcesserit duplex illa Benedictionis formula super tortas azymas, quæ unâ cum Agno erant cum acetario comedende; æquum omnino fuit, ut postremam in fine Cœnæ Agni degustationem præcederet similiter duplex illa Benedictionis formula:

Antequam sequentia quoque ejusdem verba ventilentur, ad hæc pauca quædam veniunt nobis animadvertenda. 1. Eundem errorem repetit, quem modo commisit, quod ex Haggadæ five Lectionis Paschalis exordio faciat Benedictionis formulam; 2. Ignoracionem Elenchi committit, dum infert; Aequum omnino fuit, ut postremam in fine Cœnæ Agni degustationem præcederet similiter duplex illa Benedictionis formula. Non quæritur, quid æquum, sed quid à Judæis factum fuerit. Hebræorum ritualia nihil ne de una quidem Benedictionis formulâ, cum ultimæ placentæ degustatione recitatâ,

memorant: Multo minùs altera illa formula *היא לחמא עניא* repetebatur. Ultimæ placentæ degustatio fiebat cum herbis amaris, vel etiam cum Agno, sine benedictione istâ.

XLVIII. At, inquit, quoties ritus aliquis repetebatur, toties benedictio illi accommodata repetebatur: uti planum est in lotione manuum, quæ cum ter in cœna illa usurparetur, toties Benedictio illius repetebatur.

Ego verò hoc nego. Testem produco arbitrum nostrum, Majemoniden. Testatur hic, illos olim solitos fuisse bis comedere particulam azy-mæ cum olere amaro convolutam. Primâ vice dicit, illos adjecisse benedictionem, §. 6. Secundâ vice verò testatur, omissam fuisse Benedictionem, §. 8. his verbis: *וחרור וכורך מצה ומרור ומטבל בהרוסת ואוכלן בלא ברכה* Postea iterum convolvit *Azymam*, & *πικρίας*, & intingit ea in *הרוסת embamma*, comeditq; illa sine benedictione. Ergo non semper repetebant benedictionem.

Similiter quod de Lotione ternâ manuum scribit, ad eam quoq; toties repetitam fuisse illius Benedictionem, id probandum ipsi erat. Majemonides noster id testatur de prima lotione & secunda: sed de tertiâ tacet. Simpliciter dicit, *ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המון* Postea lavat manus, & recitat *Gratiarum actionem*. In לבוש החור sub Numero 486. expressis verbis: *ויטול ידיו אם הוא רגיל במים אחרונים ולא יברך עליהם* Et lavabit manus suas, siquidem assueverit manus à cœna lavare, & non benedicet, Fundamentum hujus rei est Canon, qui traditur in *הלכות נטילת ידים* Ritibus lotionis manuum: *מים ראשונים* *Aque priores* (i. e. lotio manuum ante cibum) *postulat benedictionem: posteriores verò non requirunt benedictionem* (i. e. lotio manuum post prandium).

Quinimò ne ordinariam quidem Benedictionem Vini repetunt ad poculum tertium & quartum. Nam ad tertium poculum recitatur Generalis Gratiarum actio pro cibo: ad quartum, alia, &c.

An itaque tam planum est, ad singulos ritus repetitam fuisse benedictionem illis accommodatam: ad lotionem etiam ternam manuum toties repetitam fuisse illius benedictionem, ut Censor meus scribit?

XLIX. Pergit: Nam quod hodierni Judæi dicunt, post istam postremam Agni degustationem nihil amplius licere gustare eâ nocte, vel sapit id recentem hodiernorum *משיגות* & superstitionem, vel intelligendum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensâ erant expositi; non verò de Azymis & acetario, quibus cum Agnus edi debuit.

Post esum ac degustationem Agni postremam nihil quicquam amplius ciborum eâ nocte gustandum esse, omnes in universum Judæi veteres & recentes, qui unquam, uspiam, quicquam, his de rebus scripserunt, uno ore

ore testantur, ut nesciam an aded recentem Judæorum *περαεργισιν*, & superstitionem id sapere, dici queat. Vide Majemonidem antiquum §. 9. ubi id ex veterum & recentiorum ritu esse, scribit. Quod verò Cenfor addit; *vel intelligendum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensa erant expositi, non verò de Azymis & acetario, quibuscum Agnus edi debuit; eo prodit, se valdè hospitem esse in Hebræorum rebus atque ritibus.* Phrasis, quâ omnes hac de re utuntur, hæc est, *ואינו טועם אחריו כלל* *Et non gustat postea quicquam;* Ubi est Exclusiva universalis, omnes alios, communes & singulares cibos, excludens.

At firmissimam, scilicet, producit rationem, quâ suam sententiam confirmat; *Nam alioqui, inquit, falsum est, nihil omnino post ultimam istam Agni distributionem gustatum fuisse à convivis :: tertium enim & quartum poculum postea fuit ab ipsis haustum.*

Sed revera *בזה אבן בזה על הראה בנויה על* *ratio hæc fundata est super lapide vacuitatis vel inanitatis.* Quod enim dicunt, post ultimam Agni distributionem & comestionem nihil amplius gustandum; id planum & manifestum est de cibis & esculentis tantum dici. Etenim sicut hîc dicunt, Post Agnum nihil amplius edendum: sic dicunt, post tertium & quartum poculum nihil ulterius bibendum. Hæc planissima sunt, levissima; & ut Hebræi ajunt *טובנים אפילו לתעוקות דבית דבן* *intellecta etiam à pueris domus Rabban.*

L. Ex his itaque jam liquet, quàm firma sit Cenforis, quam subjungit; Conclusio, dum ait; *Omnino igitur conveniebat, ut postrema Agni degustatio, quæ sacra & solemnîs erat, fieret cum torta azymæ & acetariorum secunda distributione & esu, precedente istâ duplici Benedictionis formulâ (quarum altera nempe est fictitia, in cerebro Cenforis nata & formata) ut sic cœna illa vera esset Paschalis cœna, &c.* Quales nempe erant *הקדמות* *premissæ*, talis quoque est *התולדה* *conclusio*. Pergamus itaque, & videamus, an validioribus armis instructus veniat ad Ritum Lotionis pedum defendendum, & ab errore vindicandum eos, qui illum introduxerunt.

L.I. DECIMO, pergit Cenfor, in Scaligero, Bezâ, Casaubono, aliisq; doctis Viris, reprehendit Buxtorfius, quòd dicant, Pedum lotionem, morem & ritum fuisse Judæorum in Cœna Paschali, aliisq; ante accubitum, usurparum.

Fateor: & rationes addidi: 1. quòd altum de hac re in omnibus Hebræorum scriptis sit silentium. 2. à temporis Circumstantia, quòd Pedum Lotionem Christus usurpavit non ante Cœnam Judæorum Paschalem, sed post eam, ante cœnam suam novam. Fontem etiam, ex quo Scaliger istum errorem hausit, detexi. An igitur hac in re tam enormiter peccavi, an sceleris tanta est injuria nostri, ut Vindice hîc tanto opus fuerit? Audiamus.

LII. Certè, inquit, neq₃ Majemonides loco suprâ ex eo producto, neq₃ hodierni Judæi in suis Ritualibus, exsertam faciunt Lotionis pedum mentionem.

Imò non solum hodierni Judæi de hoc ritu tacent, sed & Veteres, quotquot extant: neque solum non exsertam, sed nec incertam aut implicitam ejus mentionem faciunt. Quid ergo?

LII. At, pergit, Majemonides triplicem hic notat in Cœna Paschali גְּשִׁילַת יָדַי manuuum lotionem. Hæc lotio pertinebat olim ad munditiem legalem, cujus plurimum studiosi erant Judæi Christi tempore, ne rei alicujus immundaæ tactu inscientes vel invitè polluerentur, cum per diem in foro & plateis versabantur, ubi & immundos homines, Ethnicos puta & Telonas, &c. & res multas immundas & sordidas contingebat illis non raro ut attingerent, unde se pollui existimabant. Hanc immunditiem ut à se depellerent, ac ne, si illori cibum sumpsisserent, cibos, quos sumpturi erant, tactu suo polluerent, solebant è publico domum reversi ante cibum manus saltem lavare, & quidem כַּטְמִיחַ usque ad cubitum, uti à nobis in Spicilegio nostro observatum est.

Verè & præclarè hæc de Lotione manuuum differit Cenfor. Sed quomodo ex Lotione manuuum educitur Lotio pedum, cogitabis Lector? Mox audies. Brevissimæ digressiunculæ moram indulge, ad quam Cenfor ipse hic nos abducit. Solebant, inquit, è publico domum reversi, ante cibum manus saltem lavare, & quidem כַּטְמִיחַ usque ad cubitum, uti à nobis in Spicilegio nostro observatum est. De hac voce כַּטְמִיחַ Marci 7. varias esse Interpretum sententias, constat. Eas omnes nec recensere, nec censere, nunc est animus. Sed quia suæ sententiæ, & Spicilegii sui meminit Cenfor, veniam dabit, si, quemadmodum olim Rutha לקטת אחר הקוצרים Spicas collegit post messorum: Ita ego שאלת אחר הלוקטין sequar Spicilegium, & si quid ei fortè exciderit, sublegam & observem.

Scribit ille ad Marci 7. §. 3. his verbis: Itaq₃ כַּטְמִיחַ וְכַטְמִיחַ non est simpliciter Lavare manus, neque etiam Pugno in cavam manum immisso lavare, sed (uti exponit, & quidem relictissimè Theophylactus) כַּטְמִיחַ כַּטְמִיחַ, uti loquuntur Judæi, quum de Lotione illa agunt. Sic enim Majemonid. in Mischna, Tom. 1. lib. אהבה Tract. de Oratione & Benedictione Sacerdotum, c. 4. §. 2. ubi agit de puritate illius, qui preces publicas in Synagoga concipit: כַּטְמִיחַ יָדַי בְּנִימֵי עַד הַפְּרָק Manus aquâ lavat usque ad cubitum, כַּטְמִיחַ כַּטְמִיחַ &c. Et mox: Ergo כַּטְמִיחַ וְכַטְמִיחַ non dicitur ob digitorum in manuuum elevatione contractionem, atque in pugni veluti speciem conformationem (uti putat Scaliger) sed ob aquæ defluxum per totam illam brachij partem, quæ כַּטְמִיחַ dicitur, à digitorum radice seu propagine ad cubitum usq₃. Nam manus quidem tum lavabant Judæi, sed post manuuum lotionem elevatis sursum manibus, aquam manibus adherentē sinebant defluere ad cubitum usq₃. Porro non contenti erant manuuum lotionem accuratâ, sed etiam ad cubitum usq₃ volebant mundari brachium, quia etsi communiter sola manus, ad carpum usq₃, rei immundaæ tactu

fortuito

fortuito immunditiam contrahere solite sint, fieri tamen potest, & interdum contingit, ut retectâ etiam brachii aliqua parte infra carpum, actu similiter rei minus mundæ pollueretur. Itaq; majoris (uti loquuntur) cautionis gratiâ, & (ut solebant dicere de omnibus suis traditiunculis) ad faciendam Legi sepem, lotionem volebant purgari non solum manus, sed etiam brachii partem illam, quæ est à carpo ad cubitum; verum tamen lotionem illius partis levius defungebantur, solo nempe aquæ defluxu à manibus ad cubitum: quia scilicet pars illa brachii (utpote veste ut plerumq; obrecta) minus est obnoxia contrahende immunditiæ, actu rei sordidæ & immundæ.

LIV. Hæc omnia sic speciosè Spicilegus ibidem, & ad eò confidenter, ut jurares, illum hæc vel à Judæis coram exactissimè vidiisse, vel totidem verbis apud illos legisse, & in suum Spicilegium retulisse. Mirum in modum in cerebri sui figmentis sibi placet, & ubi quid levi de causa concepit, levius parturit, & levissimè in lucem edit. Quod ut appareat, excutiamus hanc spicam paulò accuratiùs, & grana ejus propiùs inspiciamus. Duo præcipuè ostentat, ambo putria & inutilia.

LV. Primum est, quod dicit; עד הפרק, quo Hebræi in Ritibus Lotionis manuum frequentissimè utuntur, esse idem quod, usq; ad cubitum. De expositione vocis Græcæ πρὸς τὸν cubitum nihil jam dico. Hoc tantum miror, ubi legit hanc expositionem? Et an Judæi soleant Manus lavare, ut aqua non solum usque ad carpum, sed & à carpo per brachium usque ad cubitum defluat? Ego id nunquam vidi vel audivi. Sunt hæc revera דברי חלומות verba somniorum, profecta דברי חלומות מן à domino somniorum, qualia multa jam hæcenus nobis enarravit.

Ego hæc longè aliter apud Hebræos exposita & definita reperio. פרק est Divisio, Separatio, Ruptura: Hinc, Articulus, Junctura, membrorum scil. vel ossium, quia illic ubi junguntur, est Separatio & Divisio aliqua partium. Sic scribit R. Salomon in Talm. Pesach. fol. 87. col. 1. in glosâ: פרק esse id, שני עצמות שמתחברים שם ubi duo ossa conjunguntur. Ergo dicunt Hebræi, Lavandus esse manus עד הפרק usque ad Divisionem, vel Juncturam, Articulum. Sic in Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. פרק לידים נטילת ידיים Lotio manuum est usq; ad Articulum. Sic Majemonides in הלכות ברכות cap. 6. §. 4. עד היכן עד הפרק היא נטילת ידיים? Quousq; est Lotio manuum? usq; ad Articulum, &c. Quæritur ergo, Quamnam hic Juncturam manus, vel Articulum intelligant? Variant quidem nonnihil Interpretes, prout nempe varii sunt manuum articuli: sunt Digitorum articuli: sunt articuli, quibus digiti manui junguntur juxta volam: Est articulus sive Junctura manus totius, ubi ea Brachio jungitur. Hinc duæ sunt sententiæ: Quidam Digitos tantum lavandos censuerunt usque ad articulum tertium, ubi manui sunt conjuncti: Alii, Digitos

gitos cum manu usque ad juncturam cum brachio, quæ Pars *Carpus* dicitur. Et hæc communior est & recepta hæctenus sententia, tanquam tutissima. Qui ulterius hanc mensuram Lotionis extenderit, usque ad Cubitum, ego hæctenus vidi neminem.

Prior sententia legitur in Colbo fol. 16. col. 1. ונטילת ידים עד הפרק זהו קשרי האצבעות המחבורים ליד *Lotio manuum est usq; ad Juncturam, h. e. usq; ad nodos digitorum, quibus manui junguntur.*

In Arba turim, parte primâ, Num. 161. §. 4. שיעור נטילת ידים כל היד עד הקנה של זרוע ויא עד מקום חיבור האצבעות וראוי לנהוג כדעת הראשון *h. e. Mensura lotionis manuum est, manus tota, usq; ad calamus brachii: Sunt tamen qui dicant, usq; ad locum conjunctionis digitorum (cum vola) duntaxat: Satius autem est sequi sententiam primam.* Idem iisdem verbis legitur in Levufch hachor, eodem loco, ubi additur, להזמרא *h. e. ad summum*; ut nempe lavans tantò certior sit, se in defectu non peccare. Sic sub numero mox seq. dicitur, עד חיבור היד עם הזרוע *usq; ad juncturam manus cum brachio.*

In Talmud, Mafsecheth Erchin cap. 4. fol. 19. col. 2. קדוש ידים ורגלים כדוש עד הפרק *Sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario est usq; ad Juncturam.* R. Salomonis glossa: מקום חיבור הכף והזרוע אלמא יד לא הוי אלא עד הפרק דהא יד כתיב בקרא *Junctura hæc est locus conjunctionis manus & brachii: quia Manus est usq; ad hanc juncturam: Et hoc est quod Manus vocatur in Scriptura.*

Iterum in Talmud Jadajim cap. 2. legitur: הידיים מטמאות ומטהרות עד *Manus polluuntur & mundantur usq; ad juncturam;* In Aruch explicatur hoc; מקום שתתפרק הזרוע מן היד *Locus in quo separatur brachium à manu.*

Alii dicunt עד סוף היד *usq; ad finem manus;* Finem autem manus esse מקום חיבורה עם הזרוע *Locum conjunctionis illius cum brachio.*

In Reschit chöchmah fol. 69, 1. יטול עד פרק היד *Lavabit usq; ad juncturam.*

In libro שולחן ארבע fol. 3. col. 1. כלה היד כלה *h. e. Perek, est locus, ubi palma vel vola manus desinit, מחוברין שם, ubi manus & calamus brachii conjunguntur.*

Sic in libello Germanico, qui inscribitur *Orach chajim*, Germanicè Hebraicis literis edito, statim ab initio, ubi agitur de Lotione manuum, scribitur: Wann man die hând wascht zu dem essen/ so soll man sie also weit wâschen/bis an das Glied/ da sich die Glieder scheiden/ die Hand von dem Arm.

Summa itaque mensura, quam Lotioni manuum Hebræi assignant, est, *usq; ad carpum.* De mensura *usq; ad cubitum*, non puto quemquam hæctenus somniasse. Ut valdè dubium sit, quod D. Cenfor scribit in eodem loco; *Revera* *מעט* significare apud Marcum illam brachii partem, quæ est à Cubito, ad primam digitorum radicem seu divisionem, Hoc Unum, LVI. Al.

LVI. Alterum est, quòd scribit: *Ideo Judeos manuum Elevatione uti in manuum Lotione, ut aqua manibus adherens, ad cubitum usq; defluat, & sic non solum Manus, sed & Brachium, usq; ad Cubitum, majoris cautionis gratiâ, mundetur, &c.*

Hic iterum benè fecisset Spicilegus, si vel ex Majemonide, vel alio Scriptore Hebræo, suam sententiam confirmasset & illustrasset, propter אמר רב מים ראשונים צריך שגביה ידו למעלה מים אחרונים צריך שישפיל ידו למטה תניא נמי הכי הנוטל אמנה *ἀνομιστος*, qui nihil, nisi quod vident, credunt. Ego Lectori dico, me hîc iterum aliud ab Hebræis discere, qui aliam hujus rei causam reddunt.

Tradunt nempe Hebræi, in primâ Lotione manuum, quæ fit ante prandium, manus, sive digitos esse elevandos. Quæ hujus rei causa sit, explicatur in Talmud Sota cap. 1. fol. 4. col. 2. his verbis: אמר רב מים ראשונים צריך שגביה ידו למעלה מים אחרונים צריך שישפיל ידו למטה תניא נמי הכי הנוטל אמנה *ἀνομιστος* h. e. Dixit Raf: *Ad Aquas priores (ante mensam) necesse est, ut elevet manus suas sursum: ad aquas posteriores (post sumptum cibum) demitet eas deorsum: Alia Traditio tradit: Etiam hic, quicumq; lavat manus suas, debet eas sursum attollere; nam fortassis quedam aque exeunt extra Juncturam, quæ revertentes, manus iterum polluerent.*

Rabbi Salomonis glossa; *Ut elevet manus suas; i. e. ראשי אצבעותיו* Capita, sive extremitates digitorum suorum, *שהו המים משפיעין לצד זרועותיו* ut aque defluant versus brachia ipsius. Quam ob causam? An ut sic brachia quoque mudentur? Nequaquam: sed ne aquæ manibus affusæ per refluxum & remeationem iterum digitos polluant: quia aqua prima ex contactu manus contrahit pollutionem. Eadem hæc vide in Majemonide in הלכות ברכות cap. 6. §. 16. in Arba turim, par. 1. Num. 162. §. 1. Hæc sic Germanicis verbis redduntur & exprimentur in Sepher היראה fol. 9. col. 2. Vnd er soll seine Händ hoch erheben in seinem wäschen/ umb deß willen/ daß sie nit wider umbkehren; die Wasser/die er sternemblich/die er ober seine Händ gegossen hat/ vnd sie wurden verunreinigen seine Händ: vnd er soll sie tröcknen wol wol. Sic in libello paulò antè allegato Hebræo-Germanico scribitur: Auch soll man die Händ ober sich halten: dann so er die Händ vnder sich hielte/ so wurden die obersten Wasser/ die da vnrein sind/ herab rinnen/vnd wurden die finger metämme seyn (verunreinigen): aber das wäschen/ daß er thut nach der Sudäh (nach dem essen) soll er die Händ vnder sich halten.

Hinc ergò apparet, longè aliam causam, & cautionem, cur hæc Elevatione manuum in Lotione adhiberi debeat, dari ab Hebræis, quàm à Spicilego nostro. Ejus cautionis gratiâ, de qua ille loquitur, lavant usque ad

Carpum, non usque ad Cubitum. Hinc scribitur iterum in Levuschi Num. 161. §. 4. quod si quis in se recipiat hunc morem, ut non tantum usque ad Juncturam digitorum cum manu, sed usque ad Juncturam manus cum brachio, id est, usque ad Carpum, lavare soleat manus, כִּי נִכְּוֹן לְהִתְנוּת וְלוֹמַר שְׂאֵנוּ מִקְּבֵל עָלֵינוּ דָּבָר זֶה בְּתוֹרַת חוֹבָה אֵלָּא בְּתוֹרַת רִשׁוּת וְחוֹמְרָא בְּעֵלְמָא כְּדִי שְׂאֵם אִיזָה פֶּעַם לֹא נִחְסְנוּ לוֹ בֵּל בְּךָ מִים לֹא יִצְרֹךְ לְהַחְמִיר בְּמִנְהַגוֹ quod recte faciat, si id cum conditione in se suscipiat & dicat, se non recipere hanc rem in se, tanquam debitum & legem necessariam, sed ut legem liberam & arbitrariam; ne, si forte accidat aliquando, ut non tantum aquæ possit habere, quantum ad accuratam totius manus lotionem requiritur, necesse habeat rigide suam consuetudinem observare.

Adde quod Elevatio ista manuum non præcisè, neque in omni Lotione, sit necessaria, ut videre est infra in Diatriba nostra de Lotione manuum. Thef. 35.

Hebræi etiam immunditiam manibus adjudicârunt duntaxat usque ad Carpum; non ulterius: quia eâ parte, quæ ultra carpum est, brachio nempe, nec res immundæ facile continguntur, nec cibi contrectantur, ut traditur in Talmud. Jadâjim cap. 2. Et in Levuschi Num. 162. §. 1. Quia hoc statutum à Rabbiniis factum est propter eos, qui Trùmam comedunt, לֹא נִזְרָה שׁוֹמְאָה עַל הַיָּדִים idcirco non ulterius decreverant immunditiam super manus, quàm quousq; manibus cibus solet contrectari, quæ est mensura Lotionis, juxta quosdam usq; ad calanum brachii, juxta alios, usq; ad juncturam digitorum cum manu, &c.

Ex his itaque satis, ut opinor, liquet, quid de Spica ista Censoris nostris sit sentiendum. Hæc, ut & quædam in eo libro aliæ, videntur esse de illis שבִּלִים צְנוּמוֹת דְּקוֹת וְשׁוֹדְפוֹת קָדִים spicis gracilibus, tenuibus, & uredine tactis, quas in somnio vidit Pharao. In libris certè Hebræorum עֵנָף וְלֹא שָׂרֵשׁ לָהֶם אֵין נֶעְרָה radice neq; ramum habent. Et tamen non solum magno molimine hanc suam expositionem & traditionem Lectori obtrudit, verum etiam, ei innixus, Scaligerum, qui phrasin illam פִּטְמוֹת הַיָּדֵי אֵלֶּיךָ aliter exponit, reprehendit, castigat. Ergo, inquit, פִּטְמוֹת הַיָּדֵי אֵלֶּיךָ non dicitur ob digitorum in manuum elevationem contractionem, atq; in pugni veluti speciem conformationem, (uti putat Scaliger) sed ob aque defluxum per totam illam brachii partem, quæ פִּטְמוֹת dicitur à digitorum radice seu propagine ad cubitum usq;. En Scaligeri Vindicem, magnis, scilicet, justissimisq; de causis ipsum reprehendentem! Illi nempe hoc licet, quocunque jure, quacunque specie: aliis nequaquam. Sed satis de hac mirâ, novâ, & apud Judæos inauditâ manuum lotionem & elevationem.

L VII. Pergamus & videamus, quomodo jam Ritus Lotionis pedum hinc adstruat. Posteaquam ergo de ritu Lotionis manuum studioque

mun-

munditiei Judæorum egisset, sic porro infert; Cumq; mos in Judæa esset, si non nudis planè pedibus, calceis saltè non prorsus clausis, uti nos hodie, sed apertis (qui *sandalaria* dicuntur, quibus hodie utuntur Monachi nudipedes, Capucini & Recollecti quos vocant) communiter incedere, quo fiebat, ut pedes non pulvere modo aut luto inquinarentur, sed ipsimet etiam rei alicujus immundæ, morticini puta, in plateis jacentis, at tactu polluerentur; qui legalis puritatis studiosiores erant (quales fuerunt Pharisei & alii quamplurimi) proculdubio non manus modo, sed & pedes, ante accubitum, lavisse omninò verisimile est, maxime verò in tam sacro-cenæ istius ritu factum fuisse omninò existimandum est.

LVIII. Jam habemus istam solennem Pedum lotionem ante accubitum. Quia Judæi, non quidem planè nudis pedibus, sed tamen calceis non planè clausis, incedebant, & hinc facile ex rei alicujus immundæ, ut morticini in plateis jacentis, tactu, pollui potuerunt; Ergo illos, qui puritatis studiosiores erant, in tam sacro istius cenæ ritu, proculdubio non manus modo, sed & pedes lavisse, existimandum est.

Itane? quâ consequentiâ? Quis formam tam accuratam calceorum illius temporis Censor ostendit? Credo illum à celebri illo in Talmudicis scriptis ר' יוחנן הסנדלר R. *Jothanan Sandalario*, aliquas traditiones nactum esse. Et si tales gestarunt calceos, an non tibialibus pedes tectos habuerunt, quibus non solum ab externa injuria, sed & immunditiâ ac pollutione, munirentur? An res immundæ & morticina, ita obvia & frequentia in plateis erant Hierosolymis, ut illorum contactus inter ambulandum evitari nequiverit, & horum causâ in singulis prandiis pedes lavandi fuerint? Et si fortassis talia in plateis exposita jacebant, an tam stupidi fuerunt, ut pedibus illa calcarent, aut cæci, ut illa non viderent, & parumper declinare possent? Hoc fortè intellexerit Censor de illa Phariseorum cæcutientium specie, qui פרושים קיואים dicebantur, qui ex nimia humilitate perpetuò oculis conniventibus & clausis quasi incedebant, ut nihil obvii viderent, & hinc sæpè ad parietes occurfarent, seseque læderent. Præterea, ubi legitur, quodd, si quis ex contactu mortui, morticini, aut aliâ ratione, immundus factus fuerit, ad eum mundandum suffecerit aut usurpata fuerit Pedum lotio? Nondum satis benè studuit D. Censor הלכות טומאות וטהרות *Ritus pollutionum & purificationum*. Hinc enim didicisset, non Pedum duntaxat, sed totius Corporis Lotionem hîc requiri ab eo qui pollutus fuerit. Majemonides in הלכות טומאות cap. 1. §. 1. *Quicumq;*, seu ex Lege Divina, seu ex statutis Rabbiorum, immundi facti sunt, non mundantur, nisi baptizentur in aquis in terrâ congregatis. §. 2. *Ubiq;*, in Lege dicitur, Carnem & vestimenta esse lavanda ob immunditiam, intelligitur טבילת כל הגוף *Baptisatio totius corporis in conceptaculo*

aliquo aquarum. Quod dicitur de Fluxu laborante, Levit. 15. II. Si manus suas non abluerit aquâ; כלומר כל גופו itidem de toto corpore intelligitur. Idemq; judicium est reliquorum immundorum, adeo ut si totus baptizetur, מראש אצבע הקטנה ex-ceptâ extremitate minimi sui digiti, non liberetur ab immunditie sua, &c. Et si hæc quoque darentur, an sufficientia forent, ut quis ex eis tam confidenter, tam asseveranter concludere & asserere posset, hac de causa institutum fuisse solemnem & perpetuum ritum, ante & post Cœnam Paschalem pedes lavandi? Si hujus rei causâ necesse fuit Pedes lavare ante cœnam, cur repetenda & iteranda erat in Paschate post Cœnam, ut vult Scaliger? Quæ hîc erat causa? nam proculdubio ad mensam sacram Cœnæ Paschalis, illos non de novo polluebant. Si hunc ritum habuerunt, quod quæso ei fuit nomen? quæ ejus ratio? Procul dubio sicut Lotio manuum dicebatur: נטילת ידים ab Elevandis manibus: sic Lotio pedum נטילת רגלים ab Elevatione pedum. Et sicut in Lotione manuum, unâ cum digitis & manu, brachium quoque, ceu immunditiei obnoxium, sursum elevabatur, ut aqua per brachium ad cubitum usque defluere posset ad illud mundandum: (ex Censoris sententia): ita verisimile & omnino existimandum erit, in Lotionis pedum ritu, pedes unâ cum cruribus, usque ad genua, sursum elevatos fuisse, ut aqua eousque deflueret: quia & crura usque ad genua inter ambulandum fordibus conspergi & conspurcari solent. Bellum, & jucundum spectaculum! spectatum admisi, risum teneatis amici. Si talis ritus sollemnis & ordinarius inter Judæos fuit, credibile est, tam alto silentio; tam constanti oblivione interceptum esse, ut nulla planè ejus memoria, nullumq; vestigium apud ullum Scriptorem reperiatur?

LIX. Causam itaque hujus rei quoque indagavit Censor, & pro sui ingenii fecunditate, nullo negotio assequutus est. Nam porro ait; Quod autem Majemonides, & hodierni rituales Judæorum libri, hujus pedum lotionis non meminerunt, nec ab eis hodiè usurpatur, hoc inde esse videtur, quod vel illa tacitè includitur, & intelligenda venit in נטילת ידים lotione manuum, tanquam potiore parte, magisq; necessaria; vel, quia hodiè, & jam pridem Judæis mos amplius non est, nudis pedibus, vel apertis calceis, solisq; soleis supernè religatis ambulare, ut propterea pedum lotio minus videatur hodiè illis necessaria.

Duplex hîc redditur ratio, cur Hebræi hujus *νοδονίστες* non meminerint;

I. Quod tacitè includatur sub Lotione manuum, tanquam parte potiore & magis necessaria.

At quæ probabilitas, quæ verisimilitudo, Pedum lotionem tacitè sic comprehendendi sub præcepto Lotionis manuum? Quis alius hoc dixit? Duplicem habent

habent Lotionem manuum ad cibos Hebræi; Ante & Post prandium, sicut omnes ferè gentes, nisi quòd Judæi hîc magis sunt superstitiosi, & plures adhibent ceremonias. Sed quis unquam scripsit, Lotionem manuum esse *קפ"ו* potiorè partem, & Lotionem pedum esse *לפ"ו* accessorium? Lepida fanè ratio; exhibilanda potiùs, quàm examinanda, & tamen in his sibi plaudit Censor.

2. Quòd Judæi hodiè nec nudis pedibus, nec apertis calceis ampliùs incedere soleant, ut olim.

Atqui non solùm recentes Judæorum scriptores de hoc ritu silent: sed etiam veteres, apud quos nihil simile planè reperitur.

LX. At, inquit, Christi tempore & antea, alia fuit Judæorum ratio, mos & consuetudo, ut tam pedum lotio ad exquisitam Legis munditiem penitus necessaria fuisset videatur, nec verisimile ullo modo est, eos voluisse in tam Sacri epuli illius ritu, pedibus luto & pulvere sordidatis, vel tactu rei alicujus immunde fortuito pollutis, sacra illi mensæ accumbere. Quare? ne eam, & sacros illi impositos cibos polluerent.

Multa hîc dicuntur, sed nihil probatur.

Probandum ex antiquitate, Judæos Christi tempore nudis pedibus, aut saltem leviter semiapertis calceis tectis incedere solitos fuisse. Si ita ordinariè incedebant, quare in specie prohibitum illis fuit, in *יום הכפרים* die Expiationum, ut edere, bibere, lavare, ungeri: sic etiam Calceos gestare? An idem fortassis quoque mos fuit in Parasceve Paschatis?

Deinde, si hoc probaverit, hoc quoque docendum, quòd Pedes hoc fine lavare debuerint vel voluerint, ne sacram mensam, & impositos ei cibos, pollutis pedibus polluerent.

Ego de hac causâ nunquam memini legere. Et hîc à Scaligero discedit. Nam Scaliger & alii, qui de hoc Ritu scribunt, hanc reddunt causam, ne pulverosis pedibus *strata* inquinarent; non Mensam sacram, vel cibos ei impositos. Pedibus enim non atrectabant cibos ei impositos. Hac ratione pectus quoque, brachia, totumque corpus lavare debuissent, imò & vestimenta. Et an Pedes quoque ita sunt *אגילים* agiles, activi, ut de manibus Hebræi scribunt, ut fortuito & homine non advertente tam facile aliquid immundi contingant? Ego de his, nec apud Hebræos, nec apud Christianos scriptores hæcenus quicquam reperi. Itaque hæc autoritatibus ac testimonis probanda & illustranda erunt.

LXI. Quomodo ergo hæc sua dicta probat? Huc, inquit, facere & pertinere videntur loca à Scaligero adducta ex Luca 7. v. 44. & II. v. 38.

Hæc sunt illa ipsa loca, quæ in Exercitatione mea etiam produxi, explicavi, & ostendi, illa nihil Scaligeri causæ favere. Censor ad meas rationes.

& explicationes nihil, nisi quòd huc facere & pertinere videantur; sine ulla alia contraria ratione, planè sicut olim *למלת יהוה ענינו דלא יהבי* *דפרסאי דלא יהבי* *דניא דפרסאי* *דלא יהבי* *למלת יהוה* *Pratores Persarum, qui nullas dabant verborum suorum rationes, ut est in Talmud Bava basra fol. 173. 2. Videatur ergo sic ipsi: mihi aliter videtur, & loca illa aliud arguunt, ut ostendi.*

LXII. Pergit: *Atq; ex isto Judæorum more non semel in Pascha lavandi, videtur esse, quòd Christus in ultima sua Cœna dicitur de mensa surrexisse, & pedes suorum discipulorum lavisse. Non quòd Paterfamilias ipse solitus esset id facere domesticis & familiaribus suis: sed quia in more positum erat, ut convivæ non manus modo, sed & pedes lavarent, Christus, ut humilitatis exemplum Discipulis suis praberet, ipse id fecit. Eactum igitur fuit extraordinarium, quòd Christus ipse Discipulorum pedes lavit.*

Hic iterum regreditur, & ex repetita Lotione manuum, Lotionem quoque pedum educit; & fundamento in sua phantasiaposito docet, pedes discipulorum lotos fuisse ex ritu ordinario: quòd verò à Christo ipso illis loti fuerunt, hoc duntaxat fuisse extraordinarium. Totum hoc, inquam ego, fuit factum extraordinarium, quòd Christus pedes discipulorum lavit. quare? quia non fuit ordinarium, ut eos vel ipsimet, vel aliorum operâ, lavarent ante & post Cœnam Paschalem. Hoc prius probandum, quod hæcenus non aliter factum, quàm eo fundamento, quo porrò ait; *At verò planè consentaneum videtur, ut ipsa pedum lotio in tam sacro epulo à Judæis usurpata sit; quia nimirum ipsi id sic faciendum fuisse videtur.*

Quà verò ratione his omnibus succurritur Scaligero, qui scripsit; *In Canone autem Paschali à nobis adducto vides Lotionem iterari. Lotionem autem non solum Judæis, sed & Gentibus ipsis usitata. Quia enim in Lectis discumbentes epulabantur, propterea prius depositis soleis lavabant, ne scilicet pulverosis pedibus strata inquinarent. Judæi verò superstitioniosiores non Pedes tantum, sed & Corpus totum intingebant, &c. Et mox: Puriores verò à superstitione pro universali illa *βαπτισμα* contenti erant *ποδωπτερον* *h. e. pediluvio.* Et sub finem; *Nam & Lotionem iterata fuit, ut in aliis Paschatibus; primum quidem ex consuetudine quotidianâ, ut discumberent, & agnum comederent: deinde *δέπνον γενούμεν* ex ritu Paschatis. Petrus itaque non, quòd iterum lavare necesse sit miratur, ut qui sciret, in prima Azymorum hoc solere fieri, & lotionem iterari: sed quòd Discipulus à Magistro, famulus à Domino, homuncio à vero Deo *διακονείται.* Sic itaque bis in Cœna Paschali lotos fuisse vult pedes, Ante, & post eam: Et de hac duplici Lotione intelligendum Canonem Talmudicum, &c. de quibus omnibus in Hebræorum scriptis nihil.**

LXIII. Sed non satis est Censori, sententiam Scaligeri defensitasse, fundamentum præterea etiam ipsius, non in petrâ, non in arenâ, sed in aquâ positum, conatur stabilire. Videamus quàm firmo tibi cine?

Scaliger

Scaliger hunc ritum confirmare nititur verbis Haggadæ, sive Lectionis Paschalis istis: *מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבליים* quæ verba sic interpretatus est; *Quam diversa nox hæc à cæteris noctibus quòd in aliis noctibus semel tantum lavamus, in hac autem bis, &c.* Hinc duplicem elicit Scaliger Lotionem in Paschate, Ante & Post Coenam.

Ego dixi; *pejorè ista à Scaligero esse lecta, intellecta, & conversa*, quod nunc repeto: & addo, multò pejus hæc à Cenfore excusari & defensari.

In Lectione erravit Scaliger, vocem *מטבליים* passivè legendo, & punctando.

In Sensu erravit, dum eandem vocem per *Lavare* exposuit, quæ hîc *Intingere* significat: atque eandem de *Lotione Corporis*, sive manuum, sive pedum, intellexit, quæ de *Intinctione & comestione olerum amarorum, & azymorum*, usurpatur & intelligitur.

Addidi: *ad eundem lapidem impigisse Scaligerum in explicando alio simili Canone Hebraico.*

Censor meus quomodo hîc Scaligerum liberat? *Quod autem Buxtorfius Scaligerum eo nomine exagitat, quòd de illa pedum lotionem intellexit verba ista Haggadæ מטבליים אין אנו מטבליים; sanè verum quidem est, verba illa propriè accipi de Tortâ Azymâ & acetariorum intinctione in Embamma.*

Itaque ex Censoris mente verba ista Haggadæ accipiuntur quidem, ut dixi, de Intinctione Azymorum & Amarorum in Embamma, sed propriè duntaxat. *Quomodo ergo impropiè?*

At, inquit, cum Buxtorfius negare non possit, Verbum *טבל* non modo de illa intinctione, verum etiam de corporis ablutione passim accipi, unde & *טבילה* Baptismum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judaicæ Professionem olim admitebatur; estne adeò gravis in Scaligero censenda hallucinatio, quòd verba ista Haggadæ acceperit etiam de corporis & pedum lotionem, quodq; *מטבליים* in Hithpael: non verò *מטבליים* in Pihel legerit; cum absentibus punctis utroq; modo illud commodo sensu legi possit, aut ea propter tanto viro insultare debuit Buxtorfius?

Acutè & solidè! Defensore hoc sospite, nunquam Res equidem Scala victas aut dicta fatebor.

LXIV. In utroque nempe defendit Scaligerum, in Lectione vocis *מטבליים*, & in ejus, ut & totius sententiæ Expositione.

LXV. Pro Lectione passivâ vocis *מטבליים* argumentum ipsius hoc est;

Absentibus punctis vox ista hîc utroque modo commodo sensu legi potest, passivè & activè.

Ergo injustè & sine causa Buxtorfius Scaligerum reprehendit, quòd passivè illam hîc legerit; neque hujus rei causâ tanto viro insultare debuit.

℞. In hoc argumento nego Antecedens: Vocem מטבילין absentibus punctis equidem utroque modo legi posse, concedo: sed in hac sententia utroque modo *commodo sensu* legi posse, nego. *Passivè* lecta, & cum præcedente pronomine אני Nos, conjuncta, significat; Nos intingimur, vel; Nos intingimus nos; (quia conjugatio Hithpael habet significationem reciprocam): sed *Activè* lecta, significat, Intingimus. Si *passivè* legatur, de *Persona* intinctione necessariò capienda: Si *activè*; nec debet, nec potest hic de *Persona*; sed de *Re aliqua* intelligi. An ergo perinde est, sive dicam; Nos intingimur; sive, Nos intingimus; scil. aliquid aliud? An commodus uterque est sensus? Illum enim orationis alicujus commodum sensum esse puto, qui cum subjecta convenit materia. Atqui lectio passiva, ipsius Censoris judicio, non congruit cum subjecta materia: quare? quia illa lectio non potest accommodari rei illi, de qua propriè illic sermo. Quomodo, Nos intingimur, Nos intingimus nos; commodè potest exponi de intinctione amararum herbarum & azymarum tortarum in embammate?

LXVI. Pro Expositione Scaligeriana hujus sententiæ, tale est ejus Argumentum:

Verbum טבילין *passim* accipitur, non modò de illa Intinctione (τὸν πικρῶδων, & Azymorum, in embamma Cœnæ Paschalis) verum etiam de Corporis ablutione; unde טבילין Baptilmum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judaicæ professionem olim admittebatur.

Ergo non malè Scaliger verba ista Haggada accepit etiam de Corporis & pedum lotione.

℞. Omninò non nego Antecedens, sed illud largior, & plus adhuc, quàm Censor, dico, quòd videlicet verbum hoc טבילין etiam accipiatur de Pedum lotione. Sic enim legi alicubi in Talmud Hierosolymitano, in Tractatu Joma: ניטנפו רגליו מטבילין במים. Si inquinati fuerint pedes ejus, abluat eos aqua.

Sed in hoc argumento negatur Consequens: Verbum hoc duplicem *passim* habet sensum: Ergo in hoc loco duplici sensu commodè accipi potest, & accipiendum est: Nam hoc etiam concludendum, si his verbis Ritus lotionis pedum superstrui debet: quia à Possè ad Esse non valeret consequentia. Verba accipi debent pro ratione subjectæ materiæ, non pro ratione possibilitatis illa exponendi: Atqui si hæc verba cum cæteris Judæorum ritualibus, cum Talmud ipso conferantur, unde sunt desumpta, manifestissimè liquet, illa non de corporis, aut manuum, aut pedum, aut simili aliqua lotione, accipienda, sed solummodò de illa Intinctione, de qua dictum. Centenis testimoniis hoc confirmare possem ex Judæorum libris, nisi res tam plana, tam in clarissi-

clarissimâ luce posita esset. Neq; de intinctione simpliciter accipitur, sed de Comestione per Intinctionem. Hinc scribit Bartenora in Coment. Mischnajoth de Paschate cap. 10. ad §. 2. ולשון טבול אוכל ולפי שכל אכילתו על ידי טבול, וקרי לאכילה טבול h. e. Verbum טבול Intingere, hic idem significat quod אכל Comedere: etenim quia omnis ipsorum comestio (hac nocte) fiebat cum Intinctione (in acetum vel embamma) idcirco Comestionem vocarunt Intinctionem. Quâ ratione igitur significatio Abluendi, Lavandi, hic locum habere poterit? Prodit hic Censor meus vel pertinax suum contradicendi, quævisque, etiam absurdissima, defendendi studium, vel insignem suam in rebus, ritibus, & libris Hebræorum אפיקורסות, & quàm malè instructus ad has Vindicias conscribendas accesserit. In tota hac lotionerevera aquas tudit in mortario, & אסף רוח בחפניו ventum collegit pugillis suis.

LXVII. UNDECIMUM, scribit Censor, quod reprehendit, hoc est, quod quartum poculum, quo cæna claudebatur, Scaliger dicat vocari כוס הלל Poculum laudis, vel Hymni, cum primum poculum dicatur potius כוס קדוש Poculum Sanctificationis: ultimum verò כוס ברכת המזון Poculum benedictionis cibi; nullibi autem fiat in Talmude mentio כוס הלל.

Censor Reprehensionem vocat, quod scripsi, כוס הלל conjunctim ita positum, ut Scaliger facit, hætenus nullibi in Talmud reperire potuisse. An verò hæc est adeo gravis reprehensio? Annon meam vel infelicitatem, vel socordiam & indiligentiam potius inculso, quod hætenus id nullibi reperire potuerim? Esto verò: sit reprehensio. Quomodo eam vindicat Censor?

LXVIII. Sed, inquit, primò jam notavimus קדוש Vocem esse generalem, quæ Sanctificationem significat: quæ sanctificatio non fuit Vini, sive Poculi primi propria, sed rerum omnium, quæ imponebantur, ut absumerentur, quæ res per Benedictionem precedentem consecrabantur.

Respondeo, Vocem קדוש equidem esse vocem generalem, quæ Sanctificationem significat, si absolute sumatur: sed in hac materia esse generalem nego, & dico esse Propriam poculi primi, neque pertinere ad omnes res mensæ, ad absumentum, impostas. Imò nego, Judæos talem aliquam generalem omnium rerum consecrationem habere, quâ ante mensam utantur, & quam generatim super omnes cibos recitent. Habent quidem Generalem gratiarum actionem à mensa: sed non generalem Benedictionem ante mensam: sed in specie benedicunt super singulis, quæ benedictionem requirunt. Itaque probandum Censori, sive Prandiis sive Cœnis solitos fuisse Judæos præmittere Benedictionem generalem, omnibus quæ mensæ imponebantur, simul consecrandis, destinatum, quam appellarint קדוש Sanctificationem.

LXIX. Deinde, ait porro, *Benedictio quidem, quæ poculum primum præcedit, dicitur קדוש, quia per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mensæ inferuntur, sanctificantur: et ipsum poculum primum non propterea necesse est dictum fuisse קדוש בים, aut sic dici debere.*

LXX. Duo hic dicit Cenfor, quorum Prius ipsi; Posterior, mihi probandum incumbit.

LXXI. Prius, quod Cenfori probandum, hoc est: *Benedictionem, quæ poculum primum præcedit, dici קדוש, idè quòd per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mensæ inferuntur, sanctificentur.* Id dum præstet, nos contrarium interea demonstrabimus.

Ut rectè à Lectore quovis res hæc percipiatur, sciendum, Poculo primo duplicem addi vel præmitti consecrationem; primo Benedictio ordinaria Vini; *Benedictus, &c. qui creas fructum Vitis.* secundo, Benedictio seu consecratio Diei sive Festi. Hæc vocatur ordinariè ubique יום קדוש Sanctificatio diei: & fieri solet adhibito poculo Vini, & ad poculum quidem primum. Hinc intelligitur, quid sibi Majemonides velit in §. I. à D. Cenfore verso, sed revera non intellecto, scribens; *Primum unicusq; miscetur poculum, ac super illud recitatur formula Benedictionis; Benedictus tu, &c. qui creas fructum Vitis: ac postea recitat super illud קדוש הים Formulam Sanctificationis Diei & temporis.* Antonius Margarita in suo libro Germanico de Ritibus & Ceremoniis Judæorum, ubi de Sabbatho agit, sic hæc exprimit; *Darnach setzen sie sich geringsweiss vmb den Tisch/ vnd der Hausvatter/ nimpt ein felch mit Wein in die hand/ vnd segnet den Sabbath eyn/ &c.* Si quis ritus & rationem hujus יום קדוש Sanctificationis diei scire desideret, consulat Schylchan Aruch, par. I. in הלכות שבת Num. 269. 270. 271. 272. 273. Colbo, & Majemonidem in הלכות שבת cap. 29.

Ut verò manifestius liqueat, quid in hac קדוש Sanctificatione comprehendatur, jungemus formas illius, ne dubium lectorem relinquamus.

Si Pascha incidat in noctem Sabbathi: ברוך אתה " מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותי ותתן לנו " אלהי בני ישראל בראתה שנתה למנוחה מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת ומועדי קדשך באהבה וברצון בשמחה ובששון הנחלתנו: ברוך אתה " *Benedictus es Domine, Rex mundi, qui elegit nos ex omnibus populis, & exaltavit nos ex omni lingua, & sanctificavit nos præceptis suis; Dediti nobis, Domine Deus noster, in amore Sabbathæ ad quietem, solennitates ad lætitiã, festa & tempora ad gaudium; Diem hunc Sabbathi, & Diem festi Azymorum istum, tempus libertatis nostræ in amore, convocationem sanctitatis, memoriale exitus Aegypti:*

Nam

Nam elegisti nos, & sanctificasti nos pra omnibus populis: Sabbathum & Solemnitates sanctas tuas, in amore & benevolentia, in gaudio & letitia hereditare fecisti nos: Benedictus esto, Domine, sanctificans Sabbathum, Israëlem, & Tempora.

Si Pascha incidat in Exitum Sabbathi, h. e. in primam noctem post Sabbathum, ut Sabbatho desinente, Pascha incipiat, adduntur superioribus seqq. ברוך אתה "אלהנו מלך העולם בורא מאורי האש: ברוך אתה "אלהנו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך: ברוך אתה " המבדיל בין קדש לקדש ברוך אתה "אלהנו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה *Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, creans luminaria ignis: Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, discrimen faciens inter Sanctum & Prophanum, inter Lucem & Tenebras, inter Israëlem & Populos alios, inter Diem septimum & sex Dies operis: Inter Sanctitatem Sabbathi, & Sanctitatem diei boni discrevist, & Diem septimum pra sex diebus operis sanctificasti; discrevist & sanctificasti populum tuum Israëlem in sanctitate tua. Benedictus sis Domine, discrimen faciens inter Sanctum & Sanctum: Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, qui vivificavit, conservavit, & pervenire fecit nos ad Tempus hoc.*

Sic dies Sabbathi, Dies festi, Septimanarum, Tabernaculorum, Novii anni, &c. suam habent קדוש sanctificationis formulam, quibus ille Dies aut Tempus consecratur, & Deus laudatur pro conservacione benigna usque ad Tempus illud, &c.

Ex quibus facile jam est judicare, An קדוש in hac materia sit Generalis & universalis aliqua formula consecrationis, quæ & Vinum, & reliqua quæ mensæ inferuntur, ut absumentur, sanctificantur & benedicuntur, uti Cenfor noster statuit. Hoc Unum.

LXXII. Alterum, quod mihi probandum, est hoc; Ab hac קדוש seu Sanctificatione diei, & temporis, Poculum primum quandoq, ab Hebræis dici כוס קדוש Poculum sanctificationis. Faciam.

In Orach chájim Num. 271. §. 13. צריך לשתות מכוס של קדוש מלא לזגמיו. *Bibendum est ex כוס קדוש Poculo sanctificationis bucca plena.*

In Levusch hachor Num. 271. §. 10. Omnia quæ observanda sunt circa poculum gratiarum actionis, observanda quoq, sunt כוס של קדוש circa Poculum Sanctificationis.

Ibid. Numer. 273. §. 5. חוץ מן הכוס של קדוש. *Excepto poculo Sanctificationis, &c.*

In Colbo fol. 35. col. 3. in שבת, itidem: היו רגילין לשתות מכוס של קדוש כוס קדוש Solebant olim bibere ex כוס קדוש כוס קדוש in domo synagoge.

In Talmud Hierosolymitano Berach. cap. 7. circa finem, Chaldaicâ formâ, רבנן נהנין בההן כסא דקדושא. Plura alia loca prætereo.

Similiter etiam Vinum illius poculi sæpissimè, indicatis locis, vocantur כוס קדוש *Vinum sanctificationis*.

LXXIII. Pergit Censor: *Et benedictio, quæ ultimum poculum precedit, dicitur quidem ברכת המזון τὴν τροφῆς ἀπολογία Cibi benedictio: at Poculum ipsum non propterea dictum fuit aut dici debuit כוס ברכת המזון.*

Hic iterum negat Solem lucere in meridie, ut lumen ei mutuari sit necesse. Negat, Poculum, quo cœna claudebatur, dictum fuisse כוס ברכת המזון *Poculum benedictionis mensæ.* At si mihi quamplures testes hac ipsâ horâ convocandi & producendi essent, nullo negotio illos conquirerem.

In Orach chajim in הלכות סעודה Ritibus convivii, Num. 182. traditur כוס ברכת המזון *Judicium*, id est, *quanam esse debeat ratio Poculi benedictionis mensæ,* & 10. paragraphis absolvitur.

Num. 183. כוס ברכת המזון של ברכות המזון *Quomodo se gerere debeat, vel, Quodnam sit officium ejus qui recitat benedictionem Poculi benedictionis mensæ: & hoc 12. paragraphis subjectis est comprehensum.* Vide eodem loco in לבוש in כל בו in הלכות סעודה, & reliquis passim Ritualibus.

Majemonides in הלכות ברכות cap. 7. §. 15. כוס של ברכת המזון *Non licet garrere super poculo benedictionis mensæ, sed omnes tacent, donec absolverit benedictionem mensæ, & benedictionem vini, biberint q̄.*

Aliàs etiam frequenter dicunt כוס ברכה contractiùs.

LXXIV. Quid porrò? *Cùm autem unâ cum poculo illo quarto recitetur, aut verò absolvatur saltem הלל Hymnus ille magnus, constans ex variis Psalmis, qui in Judæorum ritualibus habetur, quo hymno clauditur totus Paschalis cœna ritus; quidnâ distinctionis causâ, ut discernatur à reliquis poculis, dicatur, & dictus forte fuerit כוס הלל Poculum hymni? Nec obstat, quòd in Talmude non occurrat כוס הלל: potuit tamen dici distinctionis ergò.*

Hæc omnia frustra: ut quibus nec Scaliger defendatur, nec mea reprehensio offendatur, ut jam sæpiùs.

Scaliger non dicit; *Poculum illud potuisse dici כוס הלל distinctionis ergò, aut, forte sic dictum fuisse, ut Censor: sed hæc sunt Scaligeri verba; Poculum illud vocabatur כוס הלל τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλο. Et mex: Poculum autem hymneseos idèd vocabatur, quòd hymno post potionem decantato abibant.* Et rursus: *Nam sanè Canon Paschalis diferte interdicebat, post Poculum laudationis, aliquid cibi aut potus sumere: אסור לאכול כלום אחר כוס הלל Interdicitur aliquid comedere post poculum hymni. Sic Scaliger.*

Ego

Ego ad hæc breviter & simpliciter dixi in mea Exercitatione, me כוס
 ליל conjunctionem ita positum, hæcenus in Talmud non reperire potuisse.

Addo nunc plura & dico; Neque in recentioribus Judæorum ritualibus
 hanc loquutionem reperiri כוס הלל Poculum hymnæos. Dico etiam, Canone
 illum Paschalem, à Scaligero productum suppositivum esse, nec ul-
 libi, vel in Talmud, vel in Judæorum ritualibus, his verbis reperiri.

Itaque si Scaligeri causam vult defendere, & me impugnare D. Cap-
 pellus, monstrandus erit & producendus aliquis locus, ubi vel hæc phra-
 sis כוס הלל, vel iste Canon Paschalis, legatur.

Ego concedo, poculum illud Paschale ultimum posse sic dici, nec un-
 quam id negavi: nego autem, dici sic à Judæis; quod asseruit Scaliger.

Proinde in hac undecima reprehensione iterum partim absurda, partim
 impertinentia, & nihil ad rem facientia, dixit Censor.

LXXV. Et ejusdem planè commatis est DUODECIMA & ultima Vin-
 diciarum ejus pars, quæ sic habet:

ULTIMUM, quod in Scaligero reprehendit Buxtorfius, est, quòd Noctem Cœnæ Pa-
 schalis dicat vocatam fuisse הלילה ארבעת, cum non Nox ipsa sic propriè dicatur, sed
 Lectio quædam è Scripturâ, quæ eâ nocte solebat recitari in mensa.

Sic ille refert meam reprehensionem, ubi notet Lector, Censorem cau-
 tere meis verbis assuisse hanc vocem Propriè, ut nempe fundamentum aliquod
 Vindiciis superstruendis poneret. Ego absolute scripsi: Non Nox, sed Le-
 ctio illius noctis sic vocatur. Detexi etiam מקור אכזב fontem falsitatis, ex quo
 Scaliger errorem istum hausit.

LXXVI. Quid ergo peccavi in hac reprehensione? Esto sanè, inquit,
 הלילה sit propriè & primò Lectio illa, annon etiam Nox illa sic dici potuit, quomodo
 Agnus dicitur פסח Transitus vel Saltus, propter Angeli transitum per mediam Aegy-
 ptum, & quomodo in Ecclesia Pontificia abusu quodam vocis Missa dicitur totus Eucha-
 ristia apud eos ritus; cum Missa propriè olim dicta fuerit Missio, δέσποσος Cate-
 chumenorum, qui dimittebantur, antequam Mysteriorum fieret celebratio. Estne ea in re
 justa tantum Virum exagrandi causa?

Quis unquam dixit, aut cui in mentem venit, הלילה in hac materia signi-
 ficare propriè & primò Lectioem illam? Ubique sibi ipsi somnia fingit Censor
 noster.

Scaliger scripsit: Noctem eam, quæ Vesperam XIV. Nisan sequitur, vocari הלילה
 h. e. ארבעת.

Ego dixi; Non si vocari eam noctem: sed Lectioem sacram illius noctis dunta-
 xat, & nihil aliud nec primariò, nec secundariò.

LXXVII. D. Cenforis Argumentum hoc est; *Propriè & primò Haggadah est Lectio Paschalis.*

Ergo (secundariò nempe, & impropiè) sic dici potuit Nox illa, in qua Lectio ea recitabatur.

Respondeo 1. ad Antecedens; *Haggadah* non propriè & primò est Lectio Paschalis, sed est propriè *Annunciatio*: secundariò autem & *συνενοχικῶς* sic vocatur *Lectio illa Paschalis*, quæ continet annuntiationem & commemorationem earum rerum, quæ ipsis in hoc festo celebrandæ erant: *Noctem* nupiam significat: nec unquam à quoquam sic usurpata vox ista legitur.

2. Non concluditur quod concludendum erat: Concludendum erat; *Ergo nox illa sic vocatur à Judæis*; Cenfor concludit; *Ergo sic vocari potest vel potuit.* Pessimæ causæ signum est, quando statum controversiæ quis sic declinat, & à scopo aberrat. D. Cenfor, si vult, poterit illam Noctem sic vocare; sed faciet illud sine autoritate, sine ratione.

Ubi verò in Scriptura legitur, *Agnum dici* מִדָּג *Transitum, propter Angeli Transitum per mediam Aegyptum?* Nullibi reperio verbum מִדָּג de *Transitu Angeli per mediam Aegyptum*; sed de illo *Transitu, quo transiit & præterit domos filiorum Israel in Aegypto, quando percussit Aegyptios, & illis pepercit.* Confer Exod. 12. v. 13. 23. & 27. De *transitu Angeli per mediam Aegyptum* usurpatur מִצְרַיִם *Egredior*, Exod. 11. v. 4. & מִצְרַיִם cap. 12. v. 12. Quæ de voce *Missæ* habet, sunt *ἀπερὸ δὲ ἰερῶν.*

Justane ergo erat hic Cenfori Scaligerum vindicandi, vel in me animadvertendi causa?

LXXVIII. Concludit Cenfor: *Hæc sunt, quæ visum est breviter ad istam D. Buxtorfi dissertationem annotare, tum ad ritum Cœnæ Paschalis totum rectius percipiendum, tum ad illustrationem Sacræ Domini nostri Jesu Christi cœnæ, quidnam in ea ex ritibus Veterum Judæorum desumptum esse videatur, tum ad vindicandum à reprehensione Scaligerum, qui sine magna aut justa satis causa videtur in multis à D. Buxtorfio, nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi, quâ de re æquus & cordatus iudicet Lector.*

LXXIX. Et hæc sunt, dico ego, quæ visum est breviter, ad istas D. Cappelli Vindicias, sive Animadversiones annotare, ex quibus, ni fallor, cordatus quisvis Lector percipere poterit, D. Cenforem nec ad ritum Cœnæ Paschalis totum rectius percipiendum, nec ad S. D. N. I. C. Cœnæ illustrationem, nec ad veterum Judaicorum rituum explanationem, quicquam contulisse, sed ritus, antea jam rectè propositos & expositos, imperitè sæpè iterum confudisse, quæ illustrata, obscurasse: ad vindicandum à reprehensione mea Scaligerum, nihil solidi ullibi attulisse, ac proinde sine

sine magna, sine justa, imò sine ulla causa ad has Vindicias five Animadversiones, ad meam Exercitationem scribendas, profiliisse:

Non tali auxilio, non defensoribus istis

Heros magnus eget. Nam isti quidem Defensori atque Vindici, hujus
 _____ *ad belli auxilium, pro nomine tanto,*

Exigua Vires:

& באורחא דחיקתא וידין קלילין *Viatici parum ad viam longinquam, quæ non unius capitis ex Majemonide terminis est inclusa, sed confinium & adfinium quoque locorum spatii diffusa.*

Judæi in Ritualibus suis, & in Talmud, inter alia quoque jubent לכתב בית המטות diligenter everrere Triclinium illud, in quo Cœnæ festales celebrantur, atque ab omnibus sordibus mundare. (*Talmud Beza cap. 2.*) Ego ut idem facerem, & Triclinium veteris Cœnæ Paschalis, à multis purgamentis, quibus illud à Viris alioqui magnis infectum hæctenus erat, immune præstarem, pro mea tenuitate fui anisus in meâ Exercitatione. Itaq; cum deprehenderem, D. Cenforem meum illoris planè pedibus in illud iterum irrupisse, & denuò non solum priores sordes reducere, sed novas adhuc quifquillas invehere studuisse, brevi hoc scripto illud mihi repurgandum duxi. Id quo successu & effectu à me sit præstitum, æqui & cordati Lectoris judicium esto.

L E C T O R I S.

Quia Cl. D. Cappellus, suis in meam Exercitationem Animadversionibus, præmisit Versionem decem primorum Paragraphorum Capitis octavi, ex *Ritibus ומצה ומצה Panis fermentati & Infermentati*, R. Mosis Majemonidis, creberrimaque in his quoque Vindiciis hujus Authoris, & Capitulis, occurrit mentio, consultum judicavi, hic etiam dictum Caput Majemonidis in lingua Originali ipsâ, & cum mea Versione Latina, adjungere, ut & de eorum, quæ ex parte suprâ in Versione D. Cappelli castigavimus, ex parte adhuc in illâ emendanda restant, & de reliquorum, quæ hinc passim producantur, veritate, tantò rectius & ex Authoris ipsius ore, quivis judicare possit,

CAPUT

II. Tùm incipit, & recitat hanc Benedictionem; Benedictus &c. qui creas fructum terræ; sumitquæ olus (non *πικρίας*) & intingens in embamma, comedit quantum est oliva, ipse & omnes cum ipso accumbentes, quisque non minus quam est oliva magnitudo. Postea remouent mensam ab illo solo qui legit Haggadâ, infunditurq; Poculum secundum. Hic jam querit filius (quid ista sibi velint) & respondet ei Lector; Quàm diuersa hec nox à reliquis noctibus! nam in reliquis noctibus ne semel quidem intingimus, hac verò nocte bis: in reliquis noctibus edimus panes fermentatos & infermentatos, hac nocte tantum Azymos: reliquis noctibus edimus Carnem assam, tostam & elixam, hac nocte non nisi Assam: reliquis noctibus edimus tam sedentes, quàm discumbentes, hac nocte discumbimus omnes.

בזמן הזה אינו אומר והלילה הזה כולו צלי שאין לנו קרבנו ומתחיל בנגות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד כולה:

III. [Hoc tempore non dicuntur ista verba; Hac nocte non nisi Assam; quia non habemus Oblationem:] Et incipit in turpitudine, (h. e. legendo pergit ad ea, quæ de ignominia & contemptibili statu Israëlitarum agunt in Haggadah) donec compleverit explicationem illius sectionis, Syrus perditus pater meus, totam, (Vide suprà Th. XXIV.)

ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו אוכלין על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנא' ואמרתם זבח פסח הוא ל" ומגביה המרור בידו ואומר מרור זה שאנו אוכלין על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנא' ומררו את חיייהם ומגביה המצה בידו ואומר מצה זו שאנו אוכלים על שם שלא יחסר פיק. בצקם של אבותינו להחמין עד שנגלה עליהם הק' בה ונאלם מיד שנא' ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים: ובזמן הזה אומר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שביית המקדש שקיים על שם שפסח הק' בה על בתי אבותינו וכו'.

IV. Et jam reponunt mensam coram eo, & dicit; (h. e. pergit in Haggada & dicit) Pascha hoc quod edimus, idè est, quod transfilerit Deus domos Patrum nostrorum in Aegypto, sicut scriptum est; Et dicetis; Sacrificium Paschatis est Domino. Deinde extollit manu sua Herbas amaras, & dicit; Amarum istud comedimus, propterea quòd amaritudine affecerunt Aegyptii vitam Patrum nostrorum in Aegypto, sicut dicitur: Et amaritudine affecerunt vitam ipsorum. Tùm in altum tollit Azymam manu sua, & dicit; Mazzam vel Azymam istam comedimus, propterea quòd non satis fermentata fuisset massa patrum nostrorum, antequam Deus ipsis apparuisset, eosq; redemisset, sicut dictum est; Et coxerunt massam, quam eduxerant ex Aegypto. (Hoc verò tempore dicunt; Pascha, quod comederunt Patres nostri, dum Sanctuarium adhuc stabat, idè ederunt, quòd transfilerit Deus domos Patrum nostrorum, &c.)

והאומר לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר להדר לרומם לגדל ולגזח למי שעשה
 לאבותינו ולנו כל הנסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות מגוון לשמחה ומאפלה לאור
 גדול ונאמר לפניו הללויה: הללויה הללו עבדי יי' וכו' עד הלמיש למעינו מים: וחזתם ב'אי
 אמה אשר גאלנו ונאל את אבותינו ממצרים והניענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים:
 בזמן הזה מוסיף כן יי' אלהינו ואלהי אבותינו יניענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים
 לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים זמן הפסחים
 שניע דמס על קיר מזבחך לרצון וגודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו ב'אי
 גואל ישראל: ומכרך בפ"ה ושותה הכוס השני:

V. *Postea dicit* (in eadem Haggadah): Idcirco tenemur confiteri, lau-
 dare, celebrare, decorare, honorare, exaltare, magnificare, glorificare eum,
 qui fecit Patribus nostris, & nobis omnia ista miracula; & nos eduxit è ser-
 vitute in libertatem, ex merore in lætitiã, & ex caligine in lucem ma-
 gnam. Dicamus coram eo, Laudate Jah, Laudate Jah, Laudate servi Domi-
 ni, &c. usque ad hæc verba; Silicem in fontem aquarum. *Et concludit*; Be-
 nedictus Dominus Deus noster, Rex mundi, qui redemit nos & Patres no-
 stros ex Ægypto, & pervenire fecit nos ad noctem istam, ut in ea comeda-
 mus Azyma & Amara. [*Hoc verò tempore addit*; Ita nos adducet Dominus
 Deus noster, & Deus Patrum nostrorum ad solennitates & festa alia no-
 bis obventura in pace, lætos ob reædificationem urbis tuæ, & hilares in
 cultu tuo, comedemusque illic de Sacrificiis & Paschis, quorum sanguis
 pertinget ad parietes altaris tui cum benevolentia; & gratias agemus ti-
 bi cantico novo propter redemptionem nostram, & propter liberationem
 animæ nostræ, Benedictus esto Domine, liberans Israël!] *Tum recitat Be-
 nedictionem Vini, & ebibit poculum secundum.*

וא"כ מברך על גמילות ידים ונפיל ידיו שניה שהרי הסוּח דעתו בשעת קריאת ההגדה ו
 ולוקח שני ריקין חולק א' מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ
 ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנא' לחם עוני מה דרכו
 של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה ו ואח"כ כורך מצה ומרור כאחת ומטבל בחרוסת
 ומברך ב'אי אמה אשר קבו' על אכילת מצות ומרורים ואוכלן: ואם אכל מצה בפני
 עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

VI. *Postmodum recitat Benedictionem Lotionis manuum, & lavat manus suas se-
 cundã vice, quia animus ejus advocatus fuit, interea dum legeretur Haggadah: sumitq;
 duas placentas, & unam illarum dividens, collocat divisam in medio integræ (sub inte-
 gra, ut Raschi explicat in Talmud Beráchoth fol. 39. col. 2. ubi hæc eadem
 verba leguntur) & benedicit; Qui educit Panem è terra. Quare non recitat
 Benedictionem super duabus tartis panis integris, sicut reliquis diebus festis? Propter id
 quod:*

quod dictum est; לחם עוני Panis paupertatis (Deuter. 16. v. 3.) *Quae enim est consuetudo pauperis? Frustum panis, vel, Frustis panis uti (non integris): sic hic adhibetur Panis divisus. Postea convolvit Azymum & Amarum simul eaq; intingit in embamma, & dicit; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos praeceptis suis, & praecepit nobis edere Azyma & Amara; comeditq; illa. Si Azymum seorsim comedat, & πικριδα seorsim, super unoquoq; etiam separatim benedicit.*

וא'חכ מברך בא' אמ'ה אקב'ו על אכילת הובח ואוכל מבשר חגגת ל' תחלה ומברך בא' אמ'ה אקב'ו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח:

VII. *De hinc recitat Benedictionem istam; Benedictus, &c. qui praecepit nobis comedere Sacrificium; simulq; comedit primo de carne Sacrificii diei XIV. deinde recitat hanc benedictionem; Benedictus &c. qui praecepit nobis edere Pascha; simulq; edit de corpore Agni Paschalis. Neq; Benedictio Paschalis liberam & indifferenter facit Recitationem Benedictionis Sacrificii, & vice versa Benedictio sacrificii non indifferenter facit Benedictionem Paschalis.*

ח

בזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא לחם חזיר ומברך על אכילת מצה; ומטבל מצה בחרוסת ואוכל וחזיר ומברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל; ולא ישנה אותו בחרוסת שמא יבטל טעמו וזו מצה מדברי סופרים; וחזיר וכוך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכל; בלא ברכה וזכר למקדש;

VIII. [Hoc tempore, quo nullam oblationem habemus, postquam benedixit, Educens panem de terra, repetit Benedictionem; Qui praecepit nobis edere Azyma, & intingit Azyma in embamma, eaq; comedit.] tum repetens benedictionem Amarorum, simul quoque Amara in Embamma intingit, & illa comedit. Non vero finet illa diu morari in embammate, ne forte gustum suum (saporem amarum) perdant. Sed hoc est praeceptum Scribarum. Hinc rursus convolvit simul particulam Azymam & herbarum Amararum, eaq; intingit in embamma, comeditq; sed sine Benedictione, in memoriam Sanctuarii.

ט

וא'חכ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות; ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפי' כזית ואינו טועם אחריו כלל; ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתו היא המצה;

IX. Deinceps producit convivium, editq; & bibit unusquisq; quicquid ipsi edere & bibere libuerit: Et postremo edit de carne agni Paschalis saltem quantum est olivae moles, nec postea quicquam aliud gustat. [Hoc vero tempore comedunt oliva magnitudinis particulam Azymam, & post hanc nihil cibi amplius gustant]; ut hic finis convi-

iii ipforum, & sapor carnis Agni Paschalis, aut Azymi, sit in ore illorum: quia comestio illorum est de Præcepto.

ואח"כ נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו ואח"כ מזוג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל: ואומר עליו ברכת השיר והיא יהללך " כל מעשך וכו': ומברך ב'פה ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול מהודו ליל' כי טוב עד על נהרות ככל: וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסותיו ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה:

X. *Deniq; manus lavat iterum, & recitat Benedictionem cibi, sive Gratiarum actionem post cibum super Poculo tertio, & ebibit illud. Exinde infunditur Poculum quartum, & absolvit super eo Hymnum: recitat etiam super eo Benedictionem Cantici, quæ est; Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. Item; Benedictus, qui creas fructum vitis; & totâ nocte nihil amplius gustare licet, exceptâ aquâ. Potest tamen infundi adhuc Poculum quintum, eiq; adjungi Recitatio Hymni magni, à; Confitemini Domino, quia bonus est, usq; ; Ad flumina Babelis. Hoc verò Poculum non est ex debito, sicut quatuor precedentia. Licet etiam absolvere hymnum in quocunque voluerit loco, etiam extra locum convivii.*

Hic in Versione Capituli istius substitit D. Censor, quòd reliqui quatuor paragraphi nihil ad rem præsentem faciant. Itaque nec ego ulterius progrediar. Hoc verò adhuc Lectorem moneo, præter ea, quæ supra sub Thef. XXIV. in Versione D. Censoris notavimus, ulterius appariturum, si paragraphus sextus diligenter conferatur & consideretur, alius sensum non rectè ab illo expressum esse ad mentem Majemonidis. Sic §. 9. באחרונה non est Deinde, ut D. Censor reddidit;

sed, Postremò, Ultimò, in fine, quod aliud.

DISSERTATIO VIII.

De

RITU LOTIONIS
MANUUM ANTE ET POST
CIBUM:

*Ad illustrationem duorum Scripturae locorum,
MARCI VII. v. 1. 2. 3. 5. 7. 8. & MAT-
THAEI XV. v. 1. 2. 3.*

THESIS I.

QUIA in superioribus Vindiciis à Lotione pedum, ad *Lotionem manuum* à D. Censore nostro deducti sumus, & aliquid jam illic dictum fuit de Mensura Lotionis hujus, mentioque facta est Loci apud Evangelistam Marcum cap. 7. vers. 3. *Εάν μὴ πύγῃν ὑψόσῃ τὰς χεῖρας*, nihil Lectori vel ingratum & inutile, vel à praesenti Argumento alienum, me facturum sum arbitratus, si Ritu illum ex Hebraeorum מְנִיחִים sive Ritualibus paulò accuratiùs descripsero, num fortè aliqua clarior inde lux affulgere possit loco jam dicto, qui Interpretes quosdam non parùm torfit, & in diversas sententias distraxit.

2. Plurima passim Hebraei de hac Lotione manuum scribunt & praecipunt. Nos autem non omnia & singula hìc commemorabimus, sed *כאן יפסקו*, & לראשי פרקים *secundum praecipua duntaxat capita*, illorum doctrinam contrahemus & proponemus.

3. Incipiemus autem à *Nomine*. Vocant Hebraei *Lotionem manuum* מְנִיחִים, q. d. *Elevationem manuum*, quia Manus certo ritu in hac lotione solent elevare. Nomen enim מְנִיחִים est Verbale à radice מָנַח *Levare, Elevare, Attollere*, ut Jesa. 63. פ. 9. וַיִּנְטֵלֵם *Et levavit eos*. Rabbini simpliciter in hac ma-

teria fumunt pro *Lavare*: ad exprimendam Elevationem manuum, quam adhibent, utuntur verbo הגביה *Exaltare, In alium attollere*. Lotio manuum varia & multiplex est apud Judæos, ut videre est in Synagoga Judaica cap. 4. Nos de ea duntaxat nunc agere instituimus, quæ præcepta est Ante & post cibum, quam vocant נטילת ידים לסעודה. Primò autem de *Lotione ante cibum* agemus, quæ præcipua, & inprimis ad scopum nostrum facit.

4. Hanc ut in certam methodum, in gratiam Lectorum, redigamus, ita tractabimus; ut ad quatuor Causarum species, præcipua quæ Judæi de illâ tradunt, referamus.

5. CAUSAM EFFICIENTEM quod attinet, agnoscunt Hebræi hoc præceptum de Lavandis manibus non esse מדאורייתא *de Legis*, (sc. præceptis) vel à Deo præceptum: sed מדרבנן *ex Præceptis Rabbinarum*, vel מדברי סופרים *ex verbis Scribarum*, seu מצות חכמים *Præceptum Sapientum*; per consequentiam tamen ex Lege elicitedum, & præceptis Divinis æquiparandum.

Hinc legimus in Talmud, Mafséchet Chólin folio 106. col. i. נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה ועוד משום מצוה מאי מצוה אמר אב"י מצוה לשמוע דברי חכמים רבא אמר מצוה לשמוע דברי אלעזר בן ערך דכתיב כל אשר יגע בו הזב וידי לא שטף במים אמר רבי אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה וכו' h. e. *Lotio manuum ad communem & prophanum cibum est propter cohesionem Trumæ* (quid תרומה *Truma* sit, vide in Lexico Talmudico, in Rad. תרם; & mox §. 4.) *Imò etiam propter præceptum Sapientum. Quale præceptum? Avaj dixit, Illud præceptum, quo jubemur obtemperare verbis Sapientum, Rabba dixit; Imò propter id quod Rabbi Elieser ben Erach dixit, qui docuit, ex eo quod scriptum est Lev. 15. v. 11. Omnis autem, quem tetigerit feminifluus, & manus suas non abluerit aquâ, &c. collegisse ac decrevisse Sapientes, Lotionem manuum esse ex Lege, &c.*

Majemonides in Hilchos Beráchos cap. 6. §. 2. נטילת ידים מצות חכמים שנטילתנו מן התורה לשמוע מהן שנאמר על פי התורה אשר יורוך h. e. *Lotio manuum est Præceptum Sapientum, quibus absolute obedire jubemur, sicut scriptum est Deut. 17. v. 11. Juxta Legem, quam docuerint te.*

Et in הלכות מקואות cap. 11. §. 1. נטילת ידים ונטילתן מדברי סופרים *Lotio manuum & merfatio earum est ex verbis scribarum.*

In Levusch hachor, Num. 158. §. 11. א"ענ שאינו אלא מדרבנן שגזרו על זה ה"י קדשנו וצונו בו שכזן שאנו מקיימין דבריהם מטעם הפסוק שאמר לא תסור מכל אשר ירווך וגו' כשאנו מקיימין דברי חכמים אנו מקיימין hoc est, *Etiamsi hoc præceptum non sit nisi à Rabbis nostris, qui id sanxerunt propter abusum Trumæ; nihilominus in Benedictione ejus conveniunt ei hæc verba,*

verba, Benedictus sit Deus, qui sanctificavit nos, & mandavit nobis præcepta sua. Nam, quia observamus præcepta Rabinorum propter id quod scriptum est Deut. 17. 10: Non declinabis à verbo, quod indicaverint tibi, &c. dum observamus præcepta Sapientum, observamus simul præceptum Dei ipsius, &c.

6. Per hæc jam confirmatur & declaratur id, quòd hic Ritus ab Evangelistis, à Christo, & à Scribis & Pharisæis ipsis vocatur παραδοσις τῶν πρεσβυτέρων Traditio seniorum, Marci 7. 8. παραδοσις ἀνθρώπων Traditio hominum, 8.

7. Rigide autem & severe voluerunt hoc Præceptum observari, adeò ut ejus transgressionem & contemptum pro summo peccato duxerint, eique tum ultionem Divinam sit interminati, tum Excommunicationis poenam decreverint.

Hinc scribitur in Talmud Sota cap. 1. fol. 4. col. 2. כל האוכל לחם בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה h. e. Quicumq; comedit panem sine Lotione manuum, perinde est ac si rem haberet cum scorto, h. e. eadem est illius ratio, idem ipsius fatum, eadem fors. Quemadmodum enim hic ad paupertatem redigitur, adeò ut perveniat usque ad frustum panis quærendum vel mendicandum, Prov. 6. 26. ita etiam is qui Panem edit illotis manibus. Rabba dixit; כל המולול בנטילת ידים נעקר מן העולם Quicumq; vilipendit Lotionem manuum, extirpatur è mundo. Nam, ut R. Salomon ibidem scribit: העובר על דברי חכמים חייב מיתה Qui transgreditur verba Sapientum, reus est mortis, juxta id quod scriptum est; Dissipans sepem (traditiones Rabinorum) mordebit eum serpens, Eccles. 10. 8.

Majemonides in Hilchios Brachos cap. 6. §. 19. ואסור לגלול בנטילת ידים וצוויים הרבה צו חכמים והזהירו על הדבר h. e. Prohibitum est aspernari Lotionem manuum, qua de re multa præceperunt & sanciverunt Sapientes.

In Schylehan Aruch parte 1. Num. 158. §. 9. צריך לזהר בנטילת ידים שכל צריך לזהר בנטילת ידים כחייב נידוי ובא לידי עניות ונעקר מן העולם h. e. Studiosè observanda est Loto manuum: nam quicumq; eam vilipenderit, reus sit Excommunicationis, incidit in paupertatem, & extirpatur è mundo. Sic in Levufch hachor eodem loco.

Hinc iterum legimus in Talmud, in Edajoth cap. 5. Exemplum de quodam Eleasare ben Chanoch, quem נדו שפקפק בטהרת ידים excommunicarunt, quòd sprevisset purificationem, i. e. Lotionem manuum, quòd illotis manibus panem ediderit: Et cum in Excommunicatione mortuus esset, lapidem imposuerunt feretro ipsius, addendum, stracciderit, ut quis in Excommunicatione moriatur, feretrum ipsius esse lapidandum. Mosis Majemonidis glossa hic est: שהקל בטהרת הידים שהיא מדרבנן Quia vilipendit Lotionem manuum, qua est à Rabbinis nostris, sed confirmata & recepta in Israël.

8: Hinc

8. Hinc apparet, quare Pharisei & Scribæ murmurarint contra discipulos Christi cum viderent eos illotis manibus panem edentes; imò contra Christum ipsum, quod illos hujus rei causâ non reprehenderit? quia nempe pro summo peccato & scandalo ducebant, hanc Rabbinorum suorum Traditionem, tam severâ Lege & pænâ prohibitam, transgredi & violare.

9. Ad Causas efficientes referamus etiam הדברים הצריכים נטילת ידים *Res sive cibos Lotionem manuum postulantibus & requirentes.*

In Talmud Chagigah cap. 2. §. 5. in Mischna legitur: מטילין לידיים לחולין; למעשר ולתרומה *Lavantur manus ad Communem (cibum vel panem,) ad Decimas, & ad Trumam (sive oblationem Sacram, sacerdotibus de illis separandam.)*

10. In præsentia agendum duntaxat est *de Lotione manuum ad Cibum communem*; non ad res sacras, quales erant Decimæ, Trumæ, & alia. Hic ergò sciendum, non necessariò ad quosvis cibos requiri Lotionem manuum. Inter eos, qui eam exigunt, nominant Hebræi in specie & in primis *Panem ordinarium*, super quo Benedictio panis est recitanda.

Majemonides in Hilchos Brachos cap. 6. §. 1. כל האוכל הפת שמברכין עליו *Quicumque comedit Panem, super quo recitare convenit Benedictionem istam; Benedictus, &c. qui educit panem è terra; opus habet lavare manus ab initio & sine, etiamsi sit Panis communis (non facer).*

Sic reliqua Ritualia, Arba turim, Schylchan á ruch, Levufch Par. 1. Num. 158. Colligunt hoc inde, quòd in Talm. Chagigah c. 2. fol. 18. col. 2. in Gemara Lotio manuum requiratur ad אכילה דנהמא *comestionem panis*, ut in Keseph Mischna ad Majemonidem observavit Joseph Karro. Vide & Colbo fol. 16. col. 1.

11. Rationem hujus rei reddunt Talmudici istam; decretum ita esse התרומה משום סרך *propter abusum Trumæ*. Res ita habet; De Frumento, Vino, Oleo, ex Lege Divina (Deut. 18. 4. *Primitias frumenti tui, musti tui, & olei tui, dabis ei*) separandum erat aliquid pro sacerdotibus (quod verò Rabbinis postmodum ad alia esculenta quoque extenderunt) antequam Decima daretur. Pars illa, quæ ita separabatur, vocabatur תרומה *Trumah*. De mensura vide Lexicon Talmudicum. Qui Trumam illam olim comedeant, sub comminatione Mortis à Deo infligendæ, non audebant eam illotis manibus comedere. Itaque ne fortè incauti aliquando etiam Trumam illotis manibus comederent, statuerunt, super omni Pane, etiam Prophano, manus esse lavandas: Hodie verò id requiritur, quando Trumæ sive oblationes istæ non amplius separantur, quia sperant, Templum aliquando

caliquando reedificatum iri, Oblationesque omnes restituendas esse. Alibi pro eo dicitur, משום טרוך אוכלי תרומה *Propter perversitatem, vel scandalum, offendiculum comedentium Trúmam.*

Súbjungam expositionem hujus locutionis מפני טרוך התרומה *Propter abusum Trúmae*; quam facit Rab. Mardocheus Japhe, in Levuscl' hachor Num. 158. §. 1. פירוש שלא יבוא לאכול תרומה בידים טמאות על ידי שהם עסקניות ולא ידעו ויבאו לידי חיוב מיתה בידים שמים שהאוכל תרומה טמאה חייב מיתה בידים שמים וא' עני שאין עכשיו לנו תרומה לא בטלה הגזרה משום שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ונחזור לארצנו ויהיה לנו תרומה ונדע לזוהר בה וכו' h. e. *Explicatio hujus dicti est; Ne quis fortè (incautus) Trúmam comedat manibus pollutis: eo quòd manus sunt activa, & fieri facile posset, ut quis inscius fiat reus mortis per manum Cœli, h. e. Dei. Nam qui comedit Trúmam immundam, reus est mortis per manus Dei. Et quamvis nunc non habeamus Trúmam, non tamen ideo abrogatum est decretum, ut, si fortassis reedificetur domus sanctuarii, & Trúmam iterum habeamus, sciamus nobis circa illam cavere: ולפי שאין רוב התרומה אלא ממיני פת דכתוב וראשית דנגד וגו' ואין דרך ולאכול מיני דגן אלא אחר שעושין ממנו פת לא גזרו גם כן בטלה אלא כשיאכל פת כד- h. e. *Quia verò potissima Trúma sunt ex speciebus Panis, sicut scriptum est; Et primitias Frumenti tui &c. Frumenti autem species non comedi solent, nisi posteaquam ex eo Panis factus est: hinc etiam non decreverunt Lotionem manuum, nisi quando Panis comeditur, per quem intelligitur omnis res, super quam tenemur recitare; Benedictus, &c. qui educit panem è terra, &c. Quis verò vel qualis sit Panis, cui injuncta est consecratio per hanc formulam, fusè docetur in eodem libro, ut & in Schylchan áruch sub Num. 168.**

12. Sunt tamen, qui Lotionem manuum à sapientibus præceptam esse etiam velint simpliciter משום נקיות בעלמא *Munditiei civilis causâ.*

13. Ex dictis videtur jam non improbabiler colligi posse, non carere emphasi, quando in dictis Evangelistarum locis, de discipulis Christi dicitur: *Ὅτι ἄλλοι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἔφατον ἑδρεύοντες ἐδραν ἐδραν* Non enim lavant manus suas, quum Panem edunt, Matth. 15. v. 2. Et Marci 7. v. 2. Et quum vidissent quosdam ex Discipulis ejus communibus manibus (id est, illotis) ἑδρεύοντες ἐδραν edere Panem, conquesti sunt. Et v. 5. *Quare discipuli tui non ambulat secundum Traditionem seniorum, sed illotis manibus ἑδρεύοντες ἐδραν edunt Panem?* ubi nota, articulum *ἑδρεύοντες* non frustra appositum videri. Emphaticè, inquam, hoc videtur ad Panem restringendum; quia Panis causâ maximè Traditio hæc est facta; non verò ad quosvis cibos extendendum in genere, quia hæc Traditio etiam non rigide ad omnes cibos requiritur, sicuti videbimus.

14. Circa Panem excipiunt hinc הכאה בכיסנין ואינו דקות או פת הכאה בכיסנין ואינו

פת הבאה בכיסנין & *Placentas vel Crustulas tenues*, & קובץ סעודתו עליהן (vide Lexicon in כסן) *si illis non ordinariè panis loco uti solet*: quia super his non est necesse superiorem Benedictionis formulam recitare, *Levusch* ibidem. In *Colbo*: האוכל כעבין וכיצא בהן לתענוג ואינו קובץ סעודתו עליהן נוטל ידו אחת ודין *Qui edit placentas, & similia, voluptatis causâ, & non ordinariè illis pro pane uti solet, lavat manum unicam, & sufficit.*

15. Sic qui vult comedere quidpiam, quod in aliquem liquorem, quales sunt, Vinum, Mel, Oleum, Lac, Ros, Aqua, intingi solet, etiam si manu istos liquores non contingat, tamen tenetur lavare manus; si non necessitatis causâ, saltem בעלמא נקיות propter munditiam civilem.

Majemonides in Hilchos Brâchos cap. 6. §. 1. כל דבר שטבולו במשקין צריך לטבולו בידים תחלה *Omnis res, qua intingi solet in liquores, postulat Lotionem manuum ab initio.* Defumptum hoc ex Talmud Pefachim cap. 10. fol. 115. col. 1.

16. Propter liquores, vel potulenta, veluti Oleum & Vinum, licet de illis etiam danda sit Trûmah, non tamen requiritur Manuum Lotion; quia non solet homo illa manibus contrectare, sed ex poculo aliquo bibere. Unde שתיה אין צריך לטבול *Bibitio non exigit lotionem*, *Levusch* Num. 158. §. 4.

In *Col-bo* tamen scribitur fol. 16. col. 3. הוזהרין או שאר משקין יראה ליה שצריך לטבול ידו אחת שנוטל בה את הכוס שמא יגע במשקין שנוטל *Qui bibit Vinum, aut ceteros liquores, videtur mihi debere Lavare manum unam, quâ sc. levat poculum; fieri enim possit, ut liquores, qui in poculo sunt, contingeret.* In *Schylchan Aruch* dicitur, ne quidem unius manus Lotionem requiri.

17. Qui Fructus edit, Carnem item, Caseum, aut Olera, non tenetur lavare Manus.

Majemonides citato loco §. 3. ופירות של חולין אינן צריכין לטבול ידים בין בפירות ופירות של חולין אינן צריכין לטבול ידים בין בפירות *Fructus communes seu prophani non opus habent Lotione manuum, neque ab initio, neq. à fine.* Sic alii.

In *Col-bo*: האוכל פירות ובשר וגיבנה או ירקות אין צריך לטבול *Comedens fructus, carnem, caseum, aut olera, non obligatur ad Lotionem manuum.*

Ratio in *Levusch* additur; *quia de his ex Lege Divina non danda est Trûmah.* Imò dicunt; *Lavans manus ad esum fructuum, est ex elatis spiritu.* Ratio; שמתראה שהוא מדקדק במצות במקום שאין צריך *quia ostentat hac ratione, quod nimis curiosus sit in preceptis, etiam ubi non est opus.*

Intelligendum tamen hoc est juxta R. Simeonem de Fructibus cum soli comeduntur; si verò in liquorem aliquem intincti comedantur, vel in aqua macerati sint, manus lavandæ sunt.

Adde

אם נשלו משום נקזת שהיו ידיו מטונפות או שרוצה שיהיו ידיו
 נקזות משום הברכה של פירות לית לן בה *Si laverit eas in hoc casu munditiei causa, quod
 pollute fuerint, aut quod cupiat, ut munde sint propter benedictionem fructuum, nil im-*
pedit, quo minus id faciat.

18. Caro assa, licet humorem vel intinctum habeat, non tamen postulat Lotionem manuum: quia ille humor non vocatur משקה, sed eadem est ejus ratio quæ fructuum, *Levusch Num. 158. §. 5.*

19. Sic תבשילין שעושים מחטין או משעורין Pulmentariorum, confectorum ex tritico & hordeo, si quidem sicca fuerint, eadem est ratio quæ fructuum. *Ibidem.*

20. MATERIA. Ad Materialia Lotionis hujus referri possunt, 1. *Manus lavandæ.* 2. *Aqua.* 3. *Vasa.*

21. In *Manibus* duo considerantur & attenduntur, *Qualitas, & Quantitas.*

22. *Qualitatem* quod attinet, Lavandæ sunt manus ad Panem, vel cibum illum, qui Lotionem exigit, etiam si nullus pollutionis vel impuritatis homo sibi sit conscius.

Majemonides: *Qui edit panem, necesse habet lavare manus, licet fuerit פת חולין ואף ע"פ שאין ידיו מלוכלכות ואינו יודע להן שומאה לא יאכל עד*
Panis communis: Et licet manus ejus non fuerint pollute, nulliusq; sibi fuerit conscius impuritatis, non tamen comedet, donec ambus manus laverit.

Hinc in Talmud Savim cap. ult. §. ult. inter ea, quæ Trumam polluant, recensentur etiam הידים *Manus* absolute; nempe קודם נשילתן *Ante lotionem ipsarum*; ut R. Salomon scribit in Schabbas cap. 1. fol. 13. 2. ubi eadem Mischna adducitur, etiam si nullius quis sibi conscius fuerit impuritatis; Ratio; *quia manus sunt עסקניות agiles, activæ, quæ inscio etiam homine (לא לדעתיה) sæpè aliquid impuri contrectant, ut est in Taharoth cap. 7. §. 8.*

23. Hinc apparet Marci 7. §. 2. *Kovais xepoi*; non esse simpliciter, *Manibus pollutis*, sed, ut rectissime Evangelista ipse exponit, & Matth. cap. 15. §. 20. *Aviπois illotis*, per lotionem non purificatis, & q. sanctificatis: quia ad esum Panis Manus lavandæ sunt, sive illæ pollutæ ab alicujus rei immundæ contactu fuerint, sive non. *Kovais* idem est quod בחולין; Sicut חולין לחם non est Panis pollutus, sed Communis, non Sacer: nam חולין Comune, Prophanum, & קדש hic eponuntur.

24. *Quantitas*, est שיעור הנשילה *Mensura Lotionis*, quousque nempe sint lavandæ manus. *Terminus à quo*, sunt ראשי אצבעות *Extremitates digitorum*, quibus sc. cibi apprehenduntur, & contrectantur. *Terminus ad quem*; est, עד הפרק *Usq; ad juncturam.*

De hac mensura, & præcipuè Termino ad quem, prolixè satis jam

est dictum suprà in Vindiciis Thef. 6. Placet tamen hîc adhuc addere locum ex Talmude ipso hac de re integrum, unà cum Glossâ R. Salomonis.

In Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. תנו רבנן בשילת ידים לחולין עד הפרק קידוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק h. e. Tradiderunt Rabbini nostri; *Lotio manuum ad Communes cibos, est usq; ad juncturam: ad Trumam, usq; ad Juncturam: Sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario, usq; ad juncturam.*

Glossa R. Salomonis: *Lotio ad communes cibos usq; ad Juncturam*) nempe, secundam, ad articulum secundum; qui est in medio digitorum: Nam quia fit tantum propter metum prophanationis Trumæ, sufficit, si lavet eousque, quousque cibum digitis attingit. *Ad Trumam, usque ad juncturam:*) nempe tertiam; ad articulum tertium, in dorso manus: *Sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario usque ad juncturam.*) supremam vel summam, locum nempe in quo manus & brachium conjunguntur. Hæc R. Salom.

Amplius in Talmud: אמר רב עד כאן לחולין עד כאן למרומה נשמואל אמר עד כאן בין לחולין בין לתרומה אמר רב עד כאן לחולין בין לתרומה לחומרא ורב ששת אמר עד כאן בין לחולין בין לתרומה לקולא וכו' h. e. Dixit Raf, *Hucusq; ad cibos communes, hucusq; ad Trumam: Schemuel vero dixit; Hucusq; tum ad cibos communes, tum ad Trumam, ad summum: Raf Schemel dixit; Hucusq; tam ad cibos communes quam prophanos, ad minimum.*

Glossa R. Salomonis: *Hucusq; ad cibos communes*) Monstrabat digito suo, uti exposui (nempe, usque ad secundum articulum): Schemuel vero dixit; Articulum, id est, mensuram ad cibos communes & prophanos esse æqualem; & quidem ad summum usque ad articulum tertium juxta palmam. Vide jam quæ suprà hac de re dicta.

25. *Aqua* Lotioni adhibenda, eadem duo habet requisita, *Qualitatem,* & *Quantitatem* seu *Mensuram.*

26. Quoad *Qualitatem*, in genere sic scribit hac de re Majemonides; ארבעה דברים פוסלין את המים שנימראהו גלוי ועשיית מלאכה בהן: והפסד שמונו את הבהמה מלשתות בהן *Quatuor res illegitimas reddunt aquam; Mutatio coloris: Retectio: Operis alicujus in illa confectio: Et corruptio talis, quæ arcet bestiam ne ex illa bibat: Mutatio coloris; quando color aque vel in vase, vel in terra mutatus est, idq; seu ob rem aliquam, quæ in eam incidit, seu ex loco ipsarum: Retectio; Si retecta, discooperta fuerint, ita ut ad bibendum sint prohibita: Aquæ in quibus opus aliquod peractum est, illæ quoque effundende sunt, ceu illegitimæ ad Lotionem manuum; ut illæ, in quibus abluta sunt vasa, aut in quibus panis maceratus fuit, vinum refrigeratum, &c. Aquæ, ex quibus canes non bibunt, ut Aquæ amara, salsa, turbide, fetide, &c.*

Hic verò multa adhuc alia sunt particularia & specialia, quæ videri possunt in Arba Turin, Schylchan aruch, & Levusseh præcipuè; veluti;

Aquæ:

Aquæ fabrorum, etsi non mutarint colorem suum, sunt illegitimæ.

Aqua, ex qua biberunt gallinæ, & reliquæ aves, exceptâ columbâ, ex quibus linxit canis, reliquæque bestię & feræ, juxta quosdam: alii permittunt.

Nix, Grando, glacies, pruina, &c. quorum principium est ex aqua, habentur pro aqua, siquidem illa quis concidat vel contundat, & exspectet donec liquefacta & in aquam soluta fuerint. Sic quicquid principium suum habet ex aqua, si iterum resolutum fuerit in aquam, aqua illa est licita ad lotionem. Sic Testudines rubræ, pinguedo piscis, resoluta, בשעת הדחק *in casu necessitatis*.

Aqua, è qua jam sunt manus lotæ, immundæ sunt, quia aqua statim recipit immunditiem manuum.

Si dubitatio aliqua incidat, inclinatur in partem favorabiliorem & faciliorem: דבספיקא דרבנן אולין לקולא *quia in dubiis Rabbiorum sequuntur partem faciliorem, &c.*

27. *Quantitas* seu mensura aquæ est רביעית *Quartarius*, seu quarta pars Logi, לכל שתי ידים pro ambabus manibus; ad minimum. In Genere appellantur sæpe מים ראשונים *Aque primæ*, sicut eæ, quæ post sumptum cibum adhibentur; מים אחרונים *Aque posteriores*. Majori tamen quantitate aquam adhibere, non solum licitum, sed & laudabile & eximium censetur. *Majemonides §. 6.*

In Levusch Num. 158. §. 10. מ'מ: שיערו חכמים דמים ברביעית סג' לנטילת ידים: כל אדם יוסיף ויטול בשפע והנוטל ידיו במים מלא דפניו נותנין לו טיבותא מלא דפניו *h. e. Ordinaverunt sapientes, quod quartarius aquæ sufficiat ad lotionem manuum. Attamen qui vis potest addere, & majori copia lavare: Et qui lavat manus suas in aqua plenis pugillis, ei dabitur gratia vel benedictionis pugillus plenus.*

Et Num. 159. §. 1. ל'כך שיערו חכמים דנפחות מרביעית אי איפשר לטהר הידים: *Idcirco ordinarunt sapientes, quod minore mensurâ non possint purificari manus.*

28. De VASE sequentia sunt præcipua, quæ notanda veniunt.

Aquæ, quibus manus lavantur, debent Vase aliquo contineri. *Majemonides §. 6. כלל ב' בהן שנוטלין יהיו המים שנוטלין בהן בכלי. Aqua quibus manus lavantur, debent esse in Vase.*

In Levusch Numer. 159. §. 1. explicatur fundamentum, quod huic rei substernunt: אין נוטלין לידים אלא מכלי דהכי אשכחו רבנן דטהרה צריכה להיות: מן הכלי דבתיב נבי פרת חטאת מים חיים אל כלי וכן קידוש ידים ורגלים במקדש היו מן הכיור *Non lavandæ sunt manus, nisi è vase aliquo, quia sic invenerunt Rabbini nostri, quod Purificatio debeat fieri ex Vase, sicut scriptum est; Et ponet super eum aquam.*

vivam in vase, Num. 19. 17. Sic etiam sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario fiebat ex labro, Exod. 30. v. 18. 19.

Vas illud, non minus quàm רביעית Quartarium debet capere, & quidem largè, non præcisè aut parcè.

Rationem reddit author libri *Levusch* hanc; דהכי קבלו ח'זל בכמה דינים שהם דאורייתא במשקים שאינם פחות מרביעית לכך שיערו חכמים דבפחות מרביעית אי איפשר לטהר הידים *Sic enim tradiderunt Rabbini nostri, de multis judiciis Legis circa liquores, quòd non minori mensurâ, quàm quartario, constare debeant. Unde etiam estimarunt, neque manus purificari posse minore mensurâ aquæ, quam quartario.*

Omnis generis Vasa ad hunc usum sunt licita & concessa, Lapidea, marmorea, terrea, &c. quæ quidem eo fine facta sunt, ut liquorem aliquem contineant, & integra sunt, *Levusch* Num. 159. §. 1. Majemon. §. 12.

Hinc non permillum est homini accipere aquam ex pugno alterius, & manibus affundere, sicque lavare, שאין נוטלין אלא מן הכלי *quia non licet lavare, nisi è vase*: sic non licet unâ manu affundere alteri, &c. *Ibid.* §. 6.

29. FORMA. Ad Formam Lotionis pertinet Actio, & Modus Lavandi.

30. Dupliciter autem peragi potest Lotio manuum: vel per *Affusionem* aquæ ex vase, qui modus est ordinarius: Hæc vocatur נטילה: Vel per *Inunctionem* seu *Immerstonem* manuum in aquam. Et hæc vocatur טבילה *Βαπτισμός, Immersio.*

31. In Lotione quâ Aqua manibus affunditur, notanda veniunt. 1. Aqua affusio. 2. Lotio ipsa. 3. Exsiccatio.

32. Affusio aquæ super manus debet provenire ex vase convenienti, & מכח גברא à virtute, h. e. operâ viri vel hominis alicujus.

Majemon. §. 6. Fufius id explicatur in *Levusch* Num. 159. §. 7. Nam sic, dicitur illic, factæ fuerunt omnes purificationes, quæ fiebant è vase, veluti Sanctificatio manuum & pedum, aut Aspersio aquarum sacrificii pro peccato: hæc non fiebant nisi מכח גברא operâ vel ministerio viri. Labrum non effundebat aquam continuè, sed erat in illo ברזאות foramina, quæ sacerdos, qui se lavare volebat, aperiebat, &c.

Ad aquam manibus præbendam in hac lotione, הכל כשרין omnes sunt idonei, etiam חשו h. e. חרש Surdus, שוטה Stultus, & וקטן parvus, vel minorennis. Quidam tamen dubitant de eo, qui est infra 6. annos. Sic disputant etiam de femina, an hoc ministerio defungi possit. Majemon affirmat. Potest etiam sibi ipsi quis hîc servire, quando nemo alius adest, ita ut vel epistomium removeat, vel vas ita disponat & locet, ut ex eo lavet.

Majemonides: אם אין שם אחר מגיד הכלי בין ברכיו וצק על ידיו או ישה hoc est, si nemo alius adest, ipsemet reponit vas

miras super genua sua, & effundit super manus suas, aut inclinat illud super manus suas, & lavat, aut lavat manuum unam, &c.

Multos hîc quidam ponunt speciales casus alios, quos non necesse referre.

Aquarum affusio potest duplici modo fieri, vel *sensim*, sed usque ad perfectam mensuram: vel *effusione aut exundatione universali*, ut totus quartarius aquæ simul & semel effundatur.

Majemonides §. 10. יש לנוטל ליתן על ידיו מעט מעט עד שיתן כשיעור : ואם Lavans debet aquam manibus præbere paulatim, usq; ad debitam mensuram. Quod si tamen totum quartarium unicâ exundatione effuderit, etiam hoc legitimum est.

33. In Lotione ipsa etiam nonnulla sunt observanda, quæ, quàm paucis fieri potest, comprehendemus:

34. Si Lotio manuum fiat hoc modo, ut sensim ipsis aqua affundatur, tum duabus minimùm distinctis vicibus, vel etiam tribus, id fieri oportet.

Duabus vicibus affundendum למי שידיו נקיות היטובה immunditiam à manibus, & in se recipiunt: posteriores, purificant priores ab immunditie illâ susceptâ. Sed si cuius manus non fuerint mundæ, ei tribus vicibus sunt affundendæ; Primâ vice, non ad purificandas manus, sed ad auferendas sordes, quæ eis adhærent, vel alia דיוצצין discriminantia, & lotionem impediencia: Secundâ, ad auferendum immunditiam: Tertiâ, ad purificandam aquam mediam, secundâ nimirum vice affusam, מיהו לכל הג' הפעמים הללו סגי ברביעית, אוחד nihilominus pro omnibus vicibus istis sufficit quartarius unus, tribus distinctis vicibus super ambas manus effusus.

Quod si nullæ adhæserint manibus sordes, vel res discriminantes, si quis voluerit, potest totum quartarium aquæ super manus unicâ vice effundere. Et hac ratione non opus habet aquis secundis, h. e. duabus vicibus aquam affundere.

Sic, si cui sordes manibus adhæserint; & plus habuerit aquæ, quàm quartarium; tum primò parum effundet ad sordes auferendas, postea integrum quartarium vice unâ: Tertiis aquis hac ratione non opus habet, quia manus jam sunt purificatæ de quartario integro.

25. In Lotione hac deinde observanda הגבהה Exaltatio vel Elevatio manuum. Majemon dicto loco §. 16. מים אראשונים צריך שגביה ידיו למעלה עד שלא יצאו הוץ לפרק ויהיו וישמאו את הידים In aquis prioribus (ante prandium) in altum tollendæ sunt manus, ne aque nonnullæ fortassis extra jancitur antegressa, postea revertantur & manus polluant. Desumpta hæc sunt ex Talmud Sota cap. 1.

Fufius

Fufius explicantur in Levufch, Num. 162. §. 1. Quia Aquæ recipiunt in fe manuum immunditiam; Idcirco, fcribitur illic, אמרו חכמים שצריך האדם להנביח ראשו אצבעותיו בשעת נטילה וכו' dixerunt Sapientes, debere hominem in altum tollere extremitates digitorum fuorum tempore lotionis, quando aquas super illos fundit, donec exsiccet eos; idq, idè, ne Aquæ primæ, quæ immundæ factæ funt, exeant extra mensuram lotionis, & deinde, cum aquæ secundâ vice effunduntur, non munden- tur, sed ea tantum; quæ funt intra spatium & mensuram (quia Aquæ secundæ, seu quæ alterâ vice affunduntur, non purificant nisi ad mensuram Lotionis,) & postea ante exsic- cationem veniant illæ aquæ priores, quæ extra mensuram exiverunt & immundæ funt, revertanturq, ante exsiccationem, intra mensuram Lotionis & manus iterum polluant. Idcirco elevabit homo manus suas.

Sunt tamen etiam qui dicant, fcribitur porrò illic; quòd si demittat manus ab initio Lotionis usq, ad fixem ejus, טפי צדיף טפי illud multò esse, præstantius: quia hic nullæ funt aquæ extra mensuram egressæ. Et quamvis incipiat effundere aquas primâ vice supra vel ultra mensuram Lotionis, & alterâ vice supra istas, & postea exeant aquæ illæ quæ deciderunt ultra mensuram; ex non polluant manum: quia ultra mensuram (ultra carpum versus brachium) non decreverunt Sapientes immunditiam; nec super manum, nec super aquam. Duntaxat cavendum, ne primò attollantur, postea demittan- tur: hoc enim casu metuendum, quod dictum, ne fortè aquæ quædam extra men- suram egressæ revertantur, manusque polluant.

Porrò ibidem: Scribunt etiam nonnulli, quòd ista omnia, quæ de Attollendis vel Deprimendis aut demittendis manibus dicuntur, non aliter præcepta sint, quàm eo casu, quando quis non totam manum lavat usq, ad juncturam manus cum brachio (usque ad carpum): quod si verò quis totam manum lavet usq, ad brachium, non necesse ha- bet vel Elevare, vel Demittere manus: דמשם ולמעלה לא נזרו טומאה שמשם ואילך לא נקרא יד quia inde (à carpo) & ultra (versus brachium) non decreverunt immun- ditiam (brachium non habetur pro immundo vel polluto): nam illinc & ulterius non vocatur Manus. ויש חולקין Sed sunt etiam qui aliter statuunt.

Præterea non jusserunt Elevare aut Demittere manus, nisi quando ab initio partem duntaxat Quartarii super manus fundit, deinde demittit residuum: Hic enim tantum va- let quod dicitur, והשנים נטמאו והשנים מטהרין, Aquæ primæ polluantur: aquæ secundæ purificant, ut paulò antè dictum (Th. 32.) At, si quartarium aquæ integrum vice unicâ simul & semel effundat, nullæ omnino aquæ polluantur vel immundæ funt, & manus purificantur è vestigio. Idcirco hoc casu non solliciti sunt de manibus vel elevandis vel deprimendis. Hactenus ex libro Levufch, ubi ratio hæc Elevationis ma- nuum in Lotione mihi videtur præreliquis omnibus Ritualibus perspi- cue & accuratè tradita.

Ergo

Ergo ex hac sententia, in ista Lotione quæ fit per affusionem aquæ, manus constanter usque ad exsiccationem sunt vel attollendæ, vel demittendæ.

Idem, sed succinctius traditur in Schylchan Aruch: Num. 162. §. 1. *Lavans debet להנבیه elevare manus suas* (h. e. extremitates digitorum suorum) sursum, ne aqua egrediantur extra juncturam, & revertantur ac manus polluant. (Idem judicium, sive perinde est, si quis eas statim ab initio lotionis usq; ad finem demittat, quia hoc pulchrum censetur, modo caveat, ne primò digitos attollat, postea demittat: quia sic aqua nonnulla possent egredi extra juncturam, & reverti ac manus polluere.) Et hoc faciendum (scil. manus attollere) quando non lavat manum totam usq; ad locum juncturæ manus cum brachio; verum si eò usq; lavet, non necesse habet attollere manus suas (quidam tamen dissentiunt). Sic si effuderit quartarium aquæ integrum super manus simul & semel, cum hinc nulla sint aquæ immundæ prorsus, non necesse habet attollere manus suas: Si denique quis manus in aquam intinxerit vel immerferit, etiam non opus habet attollere manus. Quidam etiam dicunt; si quis tribus vicibus aquam effuderit manibus, his cautionibus omnibus planè nihil opus esse. Vide jam etiam quæ suprà in Vindiciis hac dere dicta §. 56.

26. Tertio in Lotione quoque requiritur שפשוף Fricatio diligens manuum; tum ad aquam, manibus adhærentem, diligenter abstergendam, ante exsiccationem ad mantile; tum ad fordes, & alia lotionem legitimam impediens, exactius tollenda.

Hic cavere jubent, cum quis manum unam alterâ fricat, ne tangat extra locum in quem aquæ ceciderunt, quia sic illæ aquæ possent redire, & pollutionem aliquam adferre, &c.

De peculiari Schemate, ad quod manus sint vel in Lotione, vel in Fricatione, conformandæ, nihil in Ritualibus reperio, nisi quod in libello ישול יד מיין בשמאל וישמש יד שמאל; ראשית חכמה Lavabit manum dexteram cum sinistra, ut manus sinistra famuletur dextera, & lavabit usq; ad juncturam manus.

37. Quarto attendendum quoque in Lotione manuum ad חוצצין ea que discriminant vel discrimen faciunt inter Manum & Aquam, h. e. omnia ea, quæ manibus adhærent, & aliquam earum partem tegunt, sicque impedire possunt, ne aqua quoquo versum perveniat. De his tradunt hanc Regulam, כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנטילה Quicquid discriminat in Immersione in aquam, idem discriminat quoque in Lotione manuum.

Talia sunt, צואה שתחת הצפורן שלא כנגד הבשר Sordes, quæ sunt sub ungue, non versus carnem; veluti si quis unguis prælongos habeat, carnem excedentes, fordes ungui adhærentes discrimen faciunt: Item שחזות

הצפורן excrementum sub unguibus carni adhærens: רטייה שעל בשרו Em-
plastrum: טיש היין Lutum cænosum: טיש היצרים Lutum figulorum, &c.
אבל במיעוטו: אצל מיניו: מיניו מקפיד אין לחוש
Minima verò, quæ non animadvertuntur, non cu-
rantur.

Quicquid enim non observat aliquis, vel non curat, אינו חוצץ id non
facit discrimen: quòd si tale sit, ut unus illud curet, vel scrupulum illi mo-
veat, alter non curet, tùm apud eum, qui id curat, discriminat, apud eum,
qui non curat, non discriminat: Ex Gr. Tinctor non curat, licet manus
ejus colore tinctæ sint, hinc etiam ille color non facit discrimen in manibus:
ipsius, etiamsi de substantia ipsius coloris fuerit: si verò alterius alicujus,
qui non sit intinctor, manus colore tinctæ sint, in hoc discriminat color.
Ita si mulieres ornatus causâ manus suas tingere soleant, color ille non
discriminat, &c.

Hac de causâ removendi sunt Annuli è Digitis, dùm manus lavantur,
etiam si laxi fuerint, &c.

38. Porrò manus integræ sunt lavandæ, non לחצאין *particulatim*, ut jam
una pars, mox alia lavetur, &c.

39. Plures, ut quatuor vel quinque, simul lavare possunt; per unicam
aquæ effusionem, & perinde est sive manus juxta se invicem habeant, sive
supra invicem, modò manus laxè ab invicem teneant, ut aqua inter illas
ubique penetrare possit, & in illa effusione contineatur quartarius pro-
unoquoque, &c.

40. Siquis, veluti iter faciens, & metuens, ne aqua sibi deficiat in via,
manè eâ conditione manus lavet, ut illa Lotio valeat pro toto die, is non
opus habet postea, ad singulos cibos eas lavare; siquidem non mente ab-
reptus, & sui oblitus fuerit: quod si verò sui quasi oblitus fuerit, tunc co-
gitur illas lavare. Ratio; quia in hac mentis avocatione facile fieri potest,
ut manus rei alicujus immundæ contactu inscius & imprudens contami-
naverit. Hinc ita paciscens, non continget crura sua; femur, reliquaque
loca in homine tectâ, non scabat in capite; nec ullam partem corporis sui
tanget; quæ sit inquinata; aut in qua fòrdes ex sudore sint, &c.

41. Deniq; multum interest, ut post Lotionem & Fricationem, Manus
etiam probe *Exsiccantur* ad aliquod mantile, ne madidis manibus panis co-
medatur. Hæc *Exsiccatio* vocatur נייגוף הידים *Nigguf, hajadajim*. Exsiccatio
manuum.

Majemonides §. 20. צריך אדם לנגב את ידיו ואחר כך יאכל. *Necesse est, ut ho-*
mo ma-

וכל האוכל בלא ניגוב ידים כאוכל: וכל האוכל בלא ניגוב ידים כאוכל: *mo manus suas exsiccat, & postea demum comedat: וכל האוכל בלא ניגוב ידים כאוכל: לחם טמא Nam quicumque edit sine exsiccatione manuum, perinde est, ac si comederet panem immundum. Vide Talmud Sota fol. 4. col. 2.*

Levusch Num. 158. §. 12. *Exsiccabit manus probè, antequam panem frangat, שיש בו מים quia sordidum censetur, si quis ederet מטפוחים בידים manibus humidis. Quicquid autem sordidum est, id habetur טמא pro immundo. Et Num. 166. §. 1. וינגב ידיו היטב ויברך ברכת המוציא Et exsiccabit manus suas probè, antequam recitet Benedictionem panis.*

Memoriale hujus rei fecerunt locum Ezech. 4. §. 13. *Sic comedent filii Israel לחם טמא panem suum pollutum inter gentes; ubi duo hæc verba בלא ניגוב (Panem suum pollutum) per Gematriam æquivalent his ידים Sine exsiccatione manuum. Ergo, qui panem comedit manibus non siccatis, perinde est ac si ederet panem pollutum.*

42. Quod si accumbentium plures fuerint, מדרך המוסר הוא שהגדול יטול *Civilitatis lex postulat, ut maximus primò manus lavet. Sunt tamen, qui sponte suâ ultimo loco lavare solent, quòd nolint vel moram facere, vel aliquid loqui inter Benedictionem Lotionis manuum, & inter Benedictionem panis. Nam ut Benedictio ciborum ante illorum usum recitatur: sic Benedictio Lotionis manuum, post lotionem demum peragitur, &c.*

43. Et hæc sufficiant de Forma נטילת ידים Lotionis manuum, quæ fit per Aquæ effusionem super manus. Pauca etiam quædam adhuc addemus de *Lotione quæ fit per טבילה בן טבילה Immersionem manuum in aquam. Nam & hac ratione licet lavare manus.*

44. Majemon. §. 5. *כל הצריך נ"י והטביל ידיו במי מקוה אינו צריך דבר אחר: ואם הטבילן במים שאין בהם שיעור מקוה או במים שאובים שבקרקע לא עשה כלום Qui opus habet Lotione manuum, & immergit eas in aquas alicujus conceptaculi, is non opus habet re aliâ. Quod si verò eas immerferit in aquas quæ non habent debitam mensuram conceptaculi (quæ est quadraginta Searum, Majemon. in הלכות מקואות cap. 4.) aut in aquas haustas, is nihil agit; quia aquæ haustæ non purificant manus nisi per Lotionem, sive affusionem è vase. De hoc postremo tamen nonnulli variant.*

45. Qui lavat manus suas in fonte, etiamsi non sint in eo quadraginta Sear, עלתה לו טבילה במקום נטילה ejus immersio valet loco Lotionis, præsertim si ambæ manus immersæ & aquâ coopertæ fuerint unâ vice simul & semel, &c. Schylchan Aruch Num. 159. §. 14.

46. Qui transit flumen aliquod, neque secum habet vasculum unde lavet manus, non accipiet aquas manu unâ, & eâ præbebit manui alteri: quia hæc neque esset Lotio, neque Immersio, ידיו יטבול שת' ידיו immerget ambas manus. Ibid. §. 17.

47. Qui unam manum lavat per Lotionem, alteram per Immerfionem, ejus manus puræ sunt. Ibid. §. 18.

48. Qui immergendo manus lavat, non necesse habet duabus vicibus immergere, sicut bis aquæ sunt affundendæ, aut ter; sed sufficit vice unâ: non etiam tenetur manus in altum tollere & elevare: non denique tenetur למטפוח de exsiccatione earum ad mantile. Quamprimum enim eas vice unicâ immerferit, purus est, neque immundæ fiunt aquæ remanentes super manibus. Licet verò non teneatur exsiccare manus ad mantile; nihilominus non licet eis cibum atrectare, עד שנתגברו מאליהן משום מיאוס, donec exsiccatae fuerint à seipsis; quia id fordidum haberetur, vel, nauseam movet. Ibid. §. 19.

49. Qui immergendo manus lavat, non recitat benedictionem super Immerfione, sed super נטילת ידים Lotione manuum. In hoc tamen etiam discrepant.

Porro fuerunt etiam quidam superstitiosiores, qui durante prandio quoque Lotionem manuum iterabant בין תבשיל לתבשיל inter edulium unum & alterum. Hanc Lotionem vocabant סם אמצעיים Aquas medias: sed dicunt, esse רשות Liberam, & Arbitrariam, in Talmud Cholin folio 105. col. 1. Majemon, cap. citato §. 3.

In Col-bo: פטמים שאדם רוחץ בין תבשיל לתבשיל לנקות לפיכך אין צריך לכרך. Quandoque lavat aliquis inter edulium unum & alterum munditie diutaxat causâ: unde non tenetur de Benedictione recitanda.

Attamen inter Caseum & Carnem dicunt דזונה necessariam esse Lotionem, &c.

50. Ex his, quæ de Materia & Forma Lotionis manuum Judaicæ dicta sunt, videndum nunc, num aliquid erui possit, ad illustrationem verborum Marci Evangelistæ, quando ait; *Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι, καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἐὰν μὴ πύμην ὑψόψωσι δις χεῖρας ἐκ ἐδύσεως, κρατῆντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.* Nam Pharisei, & omnes Judæi, nisi πύμην laverint manus, non edunt, tenentes traditionem seniorum.

51. Quid πύμη sibi hîc velit, non convenit inter Interpretes:

52. Quidam referunt ad Mensuram Lotionis, & reddunt, Ad cubitum, Cubitaliter; quam sententiam; ut supra vidimus, approbat & laudat D. Cenfor noster.

Mihi verò hæc expositio omnium, quæ afferuntur, videtur longè absurdissima. Nam ex verbis Evangelistæ manifeste liquet, respici in eis ad aliquam Consuetudinem inter Judæos usitatam, & Traditionem notam acceptam. Atqui nos ostendimus in Vindiciis nostris, Lotionem manuum cubita-

cubitalem, seu, usque ad Cubitum, Hebræis planè esse incognitam, nec vel minimam de ea Traditiunculam uspiam extare. Unde quâ specie quoque prætextu huc ista Phrasis trahi possit, non video. Itaque non sine causa *fabulosam* hanc sententiam vocavit doctissimus Erasmus in Annotationibus suis ad cap. 7. Marci scribens; *Ad hæc nihil cause video, cur hæc fabula de Lotione cubitali huc accersatur. Nam si constaret, hoc à Lege præscriptum, ne quis caperet cibum, nisi lotis manibus, probabiliter videri poterat inducta Cubitalis lotio. Tum enim aliquid adderetur Legis præscripto. Nunc tale nihil à Lege præcipi, testatur Dominus, dicens; Non lotis manibus manducare, non coinquinat hominem.*

Patronus hujus sententiæ producitur Theophylactus, qui *πυγμῆ* explicat ἀρχὴ τῶν ἀγκῶν, & addit: *πυγμῆ γὰρ λέγεται τὸ ἀπὸ τῶν ἀγκῶν ἀρχὴ καὶ τῶν ἀκρων διακρίτων.* Sed cum ἀγκῶν non tantum significet *Cubitum*: sed etiam *Curvaturam manus*, & teste Budæo, quemcunque *Flexum membrorum* (ut nempe Hebræum קרפ) dubitari possit, an per Ἀγκῶνα *Cubitum* intellexerit, an *Carpum*, *Flexuram nempe manus*, ubi brachio jungitur.

Quod si itaque *Mensura Lotionis* hac voce significaretur, & *πυγμῆ* idem esset, quod קרפּה, tum significaret, usq. ad *carpum*.

53. Alii hæc verba referunt ad *Formam Lotionis*, & exponunt; *Nisi pugno laverint manus.* Intelligunt enim hanc phrasin de summo & accuratissimo Ablutionis studio, uti nempe facere solent ii, qui manum manui affricant, & pugnum alterius palmæ inserunt. Sic D. Beza. Huc referendi sunt illi, qui simpliciter vocem hanc *πυγμῆ* pro Adverbio sumunt, eique significationem *Diligentiæ & Accurationis* adscribunt; ut Interpres Syrus, בטייל סעדולו, *Curiosè, Accuratè, Diligenter*, μέλα σκεδῆς, Ἐπιμελῆς; & Vulgatus, *Crebrò*, quod sumpsisse videtur pro *Sedulo, Enixè, Iterum atq. iterum, Bis terve.*

54. Hæ expositiones priori longè præferendæ; quia respiciunt ad consuetudinem Judæorum usitatam, & ad illorum Traditiones. Exitibus quippe Lotionis, à nobis hætenus productis, constat, quantam in hac actione diligentiam, curiositatem, & accuratationem requirant Judæi, cum circa materialia, tum circa Formalia Lotionis, ut vix omnia ac singula percenseri queant. Simili ferè locutione scribitur in ספר ה'ראה: *Et lavabit ante prandium manus suas multis aquis: & affundet aquam tribus vicibus, & lavabit, fricabitq. eas benè benè, ne vel sordes, vel aliud quid in manibus remaneat, quod discrimen faciat, &c.* Sic mox de Exsiccatione: *Et exsiccabit eas benè benè.* Ita hîc *πυγμῆ* idem esse potest, quod iste author dicit בטייל סעדולו *Benè benè*; quod fit diligentî & accuratâ observatione eorum, quæ Rabbini de his præscripserunt.

55. Illustris Vir Josephus Scaliger, in Elencho Trihæresii cap. 7. significationem *Pugni* amplectitur, sed aliter explicat, Existimat ille, *πυγμῆ* 11-

πλειον non esse, *Pugno in cavum manus alterius immisso defricari*: sed intelligi vult *Elevationem manuum, in pugni figuram compositarum*, quâ quinque digitorum *ακρα* seu extremitates inter se conjunguntur à Judæis, Lotioni manuum operantibus.

Hæc quoque D. Scaligeri expositio de Elevatione manuum in Lavando, melior est, quàm imaginaria illa Lotio cubitalis: quia constat, hujus quoque ritus diligentem rationem haberi à Judæis. Quamvis in hoc errasse videtur Scaliger, quòd scripsit; *Cum igitur manus sic configurate fuerint, attolluntur, ita ut aqua, quæ inter lavandum manibus hæserit, una cum sordibus, per exteriores partes manuum ad cubitum usq. defluant, & mox manibus, eodem schemate manente, terram versus pronis demissis, à cubitis in terram decidant.* Exiis enim, quæ suprà sub §. 35. adducta sunt, videtur, manus constanter usque ad exsiccationem vel attollendas vel demittendas fuisse.

56. Mihi tamen, sed citra cujusquam præjudicium, Secunda sententia & expositio de Diligenti & accurata, vel etiam Iterata Lotione, videtur magis probabilis & verisimilis. Nam, uti vidimus suprà, Elevatio manuum in Lotione non simpliciter & absolute est necessaria; quia etiam per Demissionem rite possunt lavari manus: non etiam requiritur in omni Lotione: nam in ea quæ fit per *הטילה* Immersionem manuum in aquam, non exigitur. Hic autem respici videtur ad ea, quæ perpetuò sunt ad esum Panis, & ab omnibus observanda, nec ullà ratione sine piaculo intermissi possunt; Inquit enim Evangelista: *Nam Pharisei, & omnes Judæi, nisi πονηρον laverint manus, non edunt, tenentes Traditionem seniorum.*

57. Saltem hoc liquet, sine ulla ratione, & sine ulla causa, D. Cenforem, his duabus expositionibus rejectis, Cubitalem lotionem prætulisse in suo Spicilegio.

58. Redeamus nunc ad Propositum, & quòd circa Lotionem manuum ante cibum restat, absolvamus. Dictum hæctenus de ejus Causis Efficientibus, Materialibus & Formalibus, Pauca quædam addamus etiam de Fine.

59. FINIS. Quo Fine Sapientes Hebræorum ordinarint, ut Manus quoq; ad Communis panis esum laventur, suprà §. 10. visum, ut videlicet hac ratione se ad hanc sanctimoniam assuefaciant, ne fortè, si assuescerent illotis manibus Panem edere, idem facillè etiam circa rerum Sacrarum esum facerent, quod Lege prohibitum; ii præsertim, quibus res illæ sacræ sunt concessæ, & sic rei fierent pœnarum Divinarum & Humanarum.

60. Deinde etiam propter Externæ Sanctitatis studium: quia existimant, hac lotionem manus sanctificari, ad dona Dei tanto majore cum reverentia excipienda, Inde retulerunt huc ipsorum Homilistæ illud Levit.

¶ 44. זה"ה קדשים וזה"ה קדשתם זה"ה יתם קדשים *Et sanctificabitis vos, & eritis sancti.* Prius; *Et sanctificabitis vos;* dixerunt esse ראשונים מים Aquas primas, Lotionem ante cibum. Posterius, זה"ה יתם קדשים *Et eritis sancti;* esse אחרונים מים Aquas posteriores, Lotionem post cibum.

61. *Tertio, משום נקיות בעלמא Propter munditiam civilem:* quia hoc munditiae studium, civile, honestum, & laudabile est, indeq; apud omnes ferè gentes receptum, &c.

62. DE LOTIONE MANUUM POST CIBUM. Quemadmodum manus lavandæ sunt ante cibum: ita & post cibum. De priori dicunt esse מצוה *Præceptum*, sed liberam: quia liberum est homini Panem edere, vel non edere: De posteriori dicunt, esse חובה *Debitum. necessarium;* idq; propter Sal, & periculum, quod ex certa ejus specie, qui Sodomiticus dicitur, oculis imminet.

63. Hinc scribit Majemonidès citato sæpius cap. §. 3. *Omnis panis, in quo est Sal, requirit Lotionem manuum in fine prandii: quia fieri potest, ut ei admixtum sit Sal Sodomiticum, aut tale Sal, quod Sodomitici naturam habet, & sic, manibus oculis rangens, cæcus redderetur: (quia Sal Sodomiticus cæcum reddit).* *Hæc de causa Lavandæ sunt manus in fine cujusvis Cæne, propter Sal.*

Et dixerunt Sapientes; אחר כל אכילתך אכול מלח Post omnem cibum comede Salem, ut monet author libri Levusch Num. 181. §. 1.

64. Porrò de differentiis inter Lotionem ante, & post mensam, ista habet idem Majemonides §. 16. In Aquis *primis* elevandæ sursum sunt manus: In Aquis *postremis* demittendæ sunt deorsum, ut omnis efficacia vel qualitas Salis à manibus recedat.

Aquis *primis* lavantur manus tam super vase aliquo, quàm super terra: *posterioribus* verò non nisi vase aliquo supposito.

Aquæ *priores* perinde est, si igni sint calefactæ; si frigidæ: *posteriores* verò minimè debent esse calidæ;

Intellige ita calidæ, ut manus adurant. Sic enim non auferunt fordes: quia non potest homo ob calorem nimium manus fricare: quòd si verò tepidæ fuerint, sunt idoneæ.

65. Fufius has *Aquas posteriores* describit author libri Levusch Num. 181. inter quæ & hoc, quòd huic lotioni nulla addatur Consecrationis formula.

Dicit etiam; האידנא *Hoc tempore non amplius adeò usitatam esse Lotionem à mensa: ידים מזהמות: כל כך על ידי מזהמות: quia, inquit, non ita solliciti solemus esse de pollutione manuum: & quia non amplius extat Sal ille Sodomiticus excacans.* Qui plura volet, consulat dictum Authorem;

Schylchan Aruch, Col-bo, &c.

DISSERTATIONES
ALIQUOT
R. ISAACI ABARBENELIS,
HISPANI,

Ex Hebræa in Latinam Linguam versæ,

à

JOHANNE BUXTORFIO,
Filio.

DISSERTATIO PRIMA.

De

LONGÆVITATE
PRIMORUM PATRUM.AD GENESEOS CAPUT
QUINTUM.

QUÆRITUR; *Quæ fuerit ratio Longævitatæ Hominum primorum?* Illa enim mirabilis prorsus est, & longè alia, quàm his nostris temporibus. Nec possumus dicere, Homines tùm aliam habuisse naturam, quàm nos hodiè. Quod si enim ita esset, quidditas hominum illorum specie differret a quidditate horum, quod est falsum.

I. Quidam ex Sapienibus Christianorum existimant, Annos illorum temporum non fuisse שְׁנוֹת חַמְשָׁה Annos Solares, sed חֳדָשֵׁי לְבָנָה Menses Lunares; Luna autem circulum suum absolvit per 12. signa zodiaci, viginti octo dierum spatio circiter. Et hic ejus cursus quoque vocatur שָׁנָה Annus, מַלְשׁוֹן שְׁנוֹת ab Iterando & Recurrendo; quia שְׁנִית secundo redit ad locum è quo exire incepit.

Verùm hæc sententia manifestè falsa est. Primò enim si res ita haberet, sequeretur, omnes annos, in his Geneseos capitibus, eosdem esse, & eodem modo explicandos; Hoc posito Mahaleel, qui genuit Jaredum anno ætatis suæ 62. si Menses lunares intelligantur, non plures, quàm quinque annos Solares perfectos habuisset, cùm illum gigneret: Sic Chanoch, cùm genuit Methusalemum anno 65. annorum solarium fuisset quinque cum dimidio: Schelach, qui trigesimo anno dicitur genuisse filium, non habuisset nisi duos annos Solares & dimidium, cùm generaret liberos. Et sic de cæteris. Hæc verò sunt impossibilia, ut homines in hujusmodi infantia & pueritia, bimuli sc. & quinquennes, instar Ovium generent

Ggg

liberos, ante florentem & vegetam ætatem. Nec scio, hæcne Brevitas, an Longævitas in Scriptura commemorata, magis sit impossibilis! Deinde, Vita hominum sic nimis decurtatur & diminuitur; veluti Abraham vixit 175. annos. Si fuerint anni Lunares, vixit duntaxat octodecim annos Solares. Atqui dicitur de eo; *Et exspiravit, & collectus fuit ad Patres suos senex & dierum satur.* Moses vixisse dicitur 120. annos. An credibile est, illum habuisse tantum Decem annos solares! Tertio, si ita esset, longior esset hodiernâ die vita hominum, quàm fuit olim. Hodie enim vita est 70. annorum, & quandoque octoaginta. Hæc sententia itaque falsa est, imperita, & ignorantia veritatis. Lex enim *Annos* vocat *Annos solares veros*; Lunæ verò decursus & tempora, vocat *Menses*, non *Annos*; veluti; *Et fuit post tres menses &c.* Item; *Mensis hic erit vobis principium mensium, & similia.*

II. *Moses Majemonides* in libro *More par.* 2. cap. 47. scribit; *Longævitatem hanc non fuisse, nisi quorundam singularium commemoratorum in Lege; reliquos illorum seculorum, annos attigisse non plures, quàm hodie communiter adhuc fieri solet. Longævitatem eam obrigisse illis singularibus, partim propter regimen & dietam accuratiorum, partim Miraculosè:*

R. *Moses Nachmanides* autem scribit, hæc nullius esse momenti: Cur enim illis miraculum factum esset, qui neque Prophetæ, neque Justi, neque Boni erant, ut continuis aliquot sæculis miraculum ipsi fieret? Et quomodo ordinata diætæ & victus ratio tantopere prolongare potuisset vitam quibusdam, præ reliquis illorum sæculorum hominibus? Fieri quippe potuit ut alii æquè ordinatè viverent, & dies sic prolongarent: Quomodo item illa ars prolongandi vitam, per ordinatam vivendi rationem, non innotuerit vel uni ex filiis Noachii post diluvium? Tum enim subinde seculo uno post alterum dies ipsorum diminuebantur.

III. Hinc ejus sententia fuit; cum *Adamus primus fuerit opus manuum Dei Benedicti, in summa perfectione constructum illum fuisse, robore corporis, animi, & staturâ.* Et quamvis mors ei *pæna loco denuntiata fuerit, tamen naturâ suâ potuisse longo tempore vivere: Cum verò diluvium venisset super terram, maledictum fuisse ipsis aërem, & dies illorum paulatim decrevisse: Usq; ad diluvium enim Longævitatem illam durasse, & ex illis fuisse qui etiam diutius, quàm Adamus ipse, vixerint: Schemum, qui natus fuit ante diluvium, sexcentos annos vixisse, eò quod & robur, in quo natus fuit, ipsi profuerit, nocuerit autem aër qui maledictus fuit: filios verò ejus, qui nati fuerunt post diluvium, brevioris avi fuisse, & ad quadringentesimum duntaxat annum vitam produxisse. Et hoc usq; ad sæculum divisionis linguarum & gentium: Cum dein mutatio aëris ulterius ipsis dominata fuisset per hanc divisionem, magis etiam diminutos fuisse dies ipsorum: Tempore Abrahami, Isaaci, & Jacobi communiter 70. aut 80. fuisse annorum,*

patrī Moſes ſcripſit in Oratione ſua. Faſtos autem ex illis, (quia timor Domini auget dies) diutius vixiſſe: Pharaon enim miratus fuit ſenectutem Jacobi, & ipſe Patrum ſuorum ſenectutem majorem predicavit, quando dixit; Non attigerunt dies mei, dies annorum Patrum meorum. Hæc eſt ipſius ſententia.

Quia verò eâ menſurâ, quâ quis metitur aliis, ipſi quoque remetiuntur; ideo, ſicut Nachmunides ſtudit refutare ſententiâ Majemonidis: ſic Rabbenu Niſſim, qui fuit ex diſcipulis diſcipulorum ejus, accinxit ſe ad ipſius ſententiâ refellendam, dicens; Diluvium non fuiſſe accidens naturale, ſed habuiſſe rationem Pœnæ: Cùm ergo homines ſuſtinuiſſent pœnam ſuam, & Deus reduxiſſet ventum ſuper terram ad exſiccandam eam, debuiſſe Mundum redire ad naturam ſuam priorem; eò quòd omnia facta fuerint ſecundum juſtitiam & judicium, non per Accidens: Quòd ſi aliquid ex his attribuendum ſit Naturæ, potiùs evenire debuiſſe contrarium: Nam poſt vehementem Pluviam purificari & ſerenum fieri magis aërem: Et poſt corruptionem inſignem aëris, fieri aërem magis purum & ſalubrem, prout, experienciâ teſte, fieri ſoleat poſt Peſtem, idque ex cauſis naturalibus. *Hactenus ille.*

IV. *Mibi verò ſententia Majemonidis, ex ejus mente accepta, videtur recta, ſolida, & ſana.* Dübia quæ R. Niſſim contra eam movet, nullius ſunt momenti: Dico etiam, ſententiâ Nachmanidis de cauſa Longevitatis eſſe bonam, nihilque in omnibus iis, quæ contra excipit Rabbenu Niſſim, eſſe, quod illam infringat, ſicuti videbimus.

Quòd ad Sententiâ Majemonidis attinet, ſtatuit ille, *In Longevitate primorum hominum concurrere duas cauſas, Unam Naturalem, alteram Miraculoſam.*

Naturalis, fuit Regimen ipſorum bonum in cibo & potu, juxta ſufficienciâ, ſine ſuperfluitate. Eo enim tempore non comedebant Carnem, neque bibebant Vinum (omnia quippe hæc inceperunt demùm tempore Noachi): ſed pro Cibo contenti erant Oleribus & Herbis, Aquâ pro potu. Conſtat autem ex Medicina, quòd quò magis ſimplicia ſunt alimenta, eò magis prolongent dies; quò verò magis ſunt compoſita, eò magis ſint noxia. His accedebat Veneris quoque uſus moderatior, quæ revera valde decurtat dies hominis. Illi autem huic non erant addicti ultra modum. Non enim gignebant liberos, niſi centum annorum, aut plurium, vel circiter. Propter hanc ſubtilem & exquisitam vivendi rationem apti erant ad prolongandos dies vitæ ſuæ. Hanc quippe didicerunt ab Adamo Patre ſuo, qui 130. annis ſe ab uxore ſua continuit, panem delicatum non comedit, neque carnem, vinum etiam non ingreſſum eſt in os ejus. Vulgus verò hominum juxta exquisitum hoc regimen non vivebat.

Quemadmodum enim sapientiâ (quæ vivificat possessores suos) inferiores erant: sic non poterant sufferre regimen illud, sed addicti erant luxuriæ, & ducebant uxores pro sua libidine, ac proinde coacti fuerunt hujus rei causâ abundantiore & cibo & potu uti, ad restituendum id, quod suâ luxuriâ & libidine deperdebant. Mala enim illa diætâ & vivendi ratio, quæ tùm orta fuit inter homines, consumebat humidum radicale, & abbreviabat vitam, ut eam non eò usque producerent, quò singulares illi. Nunquid enim vides, etiamnùm hodiè reperiri quosdam, qui student diætæ accuratæ, panem cum sale comedentes, & aquam ad mensuram bibentes, neque ad mulierem accedentes; idque vel cultûs Dei causâ, vel ad prolongandos dies suos, & evitandos morbos: Major verò pars hominum non sequuntur hanc accuratam vivendi rationem, sed ad saturitatem comedunt cùm esuriunt, voluptatibus suis indulgent, & satisfaciunt. Et hoc est illud regimen, cujus meminit Majemonides, & causa prima longævitas, Naturalis.

Secunda causa, cujus mentionem facit, est *Miraculosa*: seu quòd per Miraculum id factum fuerit. Hic verò non ea est ejus mens, quòd hoc miraculum factû sit ad illos homines singulares digniores reddendos, à morte eos cripiendo, atque in vita conservando: sed quòd *Deus Opt. Max.* voluerit miraculosè dies ipsorum prolongare bono speciei humane totius; idque duplicem ob finem 1. ad multiplicandam individua speciei, ut illis tantò citius mundus habitabilis redderetur, & terra repleretur: (non enim frustra, sed ad inhabitandum, creavit eam). Hæc revera genuina est causa, desumpta ex Natura primæ Creationis, & admirandæ ejus rationis: 2. ad perficiendam speciem humanam in scientiis, artibus & disciplinis, quæ revera sunt Perfectio hominis & finis ejus. Hanc verò perfectionem adipisci non potuit, nisi per experientia. Quod si ætas illorum hominum fuisset eadem quæ hodiè est nostra, morte absumpti fuissent, antequam naturam entium intellexissent, quorum principia desumuntur ex sensu, & non nisi longo tempore acquiruntur, sicuti constat ex proprietatibus & naturis rerum naturalium, & imprimis Astronomiæ. Ideò providè hîc Deus prospexit speciei humanæ, cùm homines illos singulares tam longâ ætate miraculosè donavit, ut illi per suam experientiam pervenirent, & posteros quoque adducerent, ad perfectionem sapientiæ, neque dispositio illa, quam existere fecit Deus in creatione hominis, esset otiosa. Posteaquam verò perfectionem assequutæ essent scientiæ per indagationem & experientiam primorum illorum, decurtati fuerunt dies, quia posteri in sapientia sua innitebantur iis, quæ priores assequuti erant. Hinc invenimus in libris Astronomicis, multa ejus scientiæ attribui

tribui Experientiæ Priorum, uti scripsit R. Levi ben Gerson. In hanc sententiam invenimus in Bereschith rabba scriptum, ad illud; *Et viderunt filii Dei; Quare vocantur Filii Dei?* R. Chanina filius R. Simeon ben Lakisch dixit; *Quia produxerunt dies sine dolore & sine castigationibus.* R. Huna nomine R. Jose dixit; *Ut operam darent Revolutionibus, Supputationibus, & Noxiliis.* Quibus verbis innuunt, Filios Dei fuisse singulares illos, quos Scriptura enumerat, & nominibus suis recenset, & ita appellari, quod productione existentia suæ, & longævitatatis ratione, similes fuerint Filiis Dei; quod item Deus ipsos ad hanc longævitatem admirandam pervenire fecerit, ut operam darent cognoscendis Motibus Syderum, eò quod constet, majorem ejus partem defumi ex sensu, neque fieri possit, ut illa apprehendantur solidè, nisi ab eo, qui ad longam ætatem dies vitæ suæ producit. Ut proinde Miraculum hoc contigerit non propter illos Singulares, sed propter Speciem humanam totam.

Et sic ostensum est, rationem Majemonidis in hac causâ esse bonam & sufficientem.

Sed & illa *Causa, quam dedit Nachmanides, vera est & justa, si ei addamus adhuc quædam convenientia & bona; videlicet;* Cum Adamus Primus fuerit opus manuum Dei, nullum est dubium, quin factus sit æquabilitate temperamenti, firmitate compositionis, & cohærentiâ membrorum, & bonitate constructionis illorum, modo perfectissimo, quem natura admittit, ita ut hujus rei causâ, observato regimine debito & præscripto, potuerit conservari & præservari à morte. Et licet morte mulctatus sit, quando peccavit, ut factus sit Filius mortis; remansit tamen in natura ejus, ut potuerit vivere longo tempore, tum ratione firmitatis corporis sui, tum ratione perfectionis structuræ ejus, tum propter alimenta convenientia, quæ nulla alia fuerunt, nisi è terra germinantia, & potus aquarum simplicissimarum; tum quia ipse atque filii ejus non additi fuerunt libidini, neque vel unus illorum uxorem cognovit, nisi sexagesimo, vel septuagesimo anno, & ulterius. Cum verò homo cepisset multiplicari, & omnis caro corrupisset viam suam, multa in ipsis concurrerunt, tum à profusa libidine, tum ab intemperantia in cibo & potu, quæ ex illa sequitur, tum à mala diætâ, & inordinatiore vitæ regimine: Accedente Diluvio, humidior factus est aër, & terra quoque, ultra quàm par est, unde etiam cibi majorem humiditatem acceperunt: homines præterea tum inceperunt comedere carnem, & bibere vinum, ut bibendo inebriarentur, & essent ac si non essent; ac propterea etiam dies ipsorum sensim defecerunt; quia ex humiditate corporum & alimentorum aucta fuit putredo, & abbreviata est vita, ma-

lumq; hoc de seculo ad seculum vires sumpsit: Pater enim cum malo temperamento genuit Filium: Filius ille, præter defectum, quem hæreditate accepit à Patre & matre sua, porro addebat defectionem regimine suo malo particulari; unde sine dubio debilius & deterius temperamentum nactus est, quàm Pater.

Ex quibus vides, *Tres concurrere causas brevioris vitæ*, juxta hanc sententiam; *Prima est, Elongatio ipsorum à scaturigine prima*: quia enim Adamus primus perfectus fuit in creatione, roboris & virtutis magnæ, pro gratiæ portione à Creatore accepta, inde etiam filii ejus, & secula illi propiora, perfectiora erant: cum verò multiplicarentur generationes, tum, prout elongati fuerunt ab illa prima scaturigine, eò longius etiam abfuerunt à vitæ longitudine: *Secunda est ab Aquis diluvii*, quòd licet per modum poenæ venisset, juxta Rabbenu Nissim, & posteaquam desit, par fuisset, ut aer iterum purus esset; non tamen poterit negare, quin simul maledicta fuerit terra, & multum de sua virtute pristina perdiderit; hincque consequutum sit, ut cibi & germinantia è terrâ, non remanserint in virtute sua prima: Neque hic ulla fuit perversio judicii (h. e. quicquam iniqui): sufficiebat enim Noacho, ut liberaretur è diluvio. Fortassis ita voluit Deus abbreviare dies hominum, & terminum vitæ ponere homini, dicendo; *Hucusq; pervenies, & non ulterius*, sicut postea explicabo. Sic ergo etiam ex natura terre post diluvium, brevior est vita. *Tertia causa est Intemperantior usus ciborum & alimentorum*, qui tum inter homines ortus est: nam, præter minorem virtutem Terræ crescentium post diluvium, & quòd non ita salutare, ut antea, nutrimentum præberent, esus quoque Carnis abbreviavit dies eorum, sanguisque abundantior generabatur, & potus vini defluxiones atq; morbos multos produxit. Hinc dicit Salomon; *Nescis cum potatoribus vini, neq; cum voratoribus carnis*, Prov. 23. 20. Ad hæc quoque accessit nimia *Hominum libido*, quâ fiebat, ut homo, antequam vigesimum annum attingeret, filios & filias gigneret. Sine dubio autem hæc abbreviat vitam hominis, consumit humores, & extinguit Calorem naturalè. Sic legimus Davidem, cum nonnisi septuaginta annorum esset, opus habuisse, ut vestibus tegeretur, neque ullum amplius calorem habuisse: quod sanè non fuit ex Senectute; quot enim reperiuntur seniores illo, qui vegeti sunt adhuc, robusti, & liberos gignunt? sed calor ejus naturalis extinctus, & refrigeratus fuit, quia in juventute sectabatur mulieres, atque inde contigit, ut in ea frigiditatis extremitate fuerit. Sic Salomon filius ejus, qui Parentè hac in parte imitatus fuit, imò eum superavit, breviorè assequutus est ætatem, ut moreretur anno ætatis 52. Qui enim malâ utitur diætâ, is corrumpit suum

tempera-

temperamentum; & filius ex illo malo temperamento natus, fit corruptus, eaque corruptio augetur, si nativis vitiis ipsemet plura superaddat. Hujus rei causâ Vita hominum decrevit subinde in illis generationibus, usque dum natura in certo vitæ termino substitisset, sicut dicitur; *Omnes dies nostri declinaverunt propter iram tuam: consumpsimus annos nostros tanquam sermonem: Dies annorum nostrorum sunt 70. anni &c.* Pf. 90. 9. De sæculis enim primis, quibus vita hominum paulatim decrevit, dicitur; *Quia omnes dies nostri declinaverunt propter iram tuam, consumpsimus annos nostros tanquam sermonem: De natura jam in certo termino constituto dicit; Dies annorum nostrorum sunt 70. anni &c.*

Ex his omnibus patet, verba istorum duorum Rabbiorum, Nachmanidis & Majemonidis, simul esse bona, observatis iis, quæ ego illis ad ulteriorem expositionem addidi.

DISSERTATIO SECUNDA.

De

STATU ET JURE REGIO:

Ex Commentariis

ISAACI A BARBENELIS;

*Ad DEUTERON. CAP. XVII. v. 14. 15. 16.**17. 18. 19. 20.*

&

I. SAMUELS VIII. v. 1. & seqq.

T H E S I S I.

DEUTERON. CAP. XVII. à v. 14. ad finem, loquitur Scriptura de Tertio & supremo Regiminis humani gradu, qui est STATUS REGIUS. Existimant multi, illud præceptum hic de novo planè esse traditum, neque antea ejus mentionem factam esse. Ego verò alibi dixi, Regem esse speciem Judicum, illorumque Summum. Unde & Rex comprehen-

prehenditur, quando dicitur, עד האלהים יבוא דבר שניהם *Ad Deos*, (h. e. ad Judices) *veniet causa amborum illorum*, Exod. 22. 8. Item, אלהים לא תקלל דיים (Judicibus) *non maledices*; Ibid. v. 27. quod Rabbini nostrum explicarunt de Herode Rege, in principio Bava basra. Constitutio Regis quoque designata fuit quando dicitur; כמיד ער כם יה מלחמה ליי בעמלק מדור דור *Cum erit manus super thronum Jah, bellum Jehovæ cum Amalek, à generatione in generationem*, Exod. 17. 16. Ad quæ verba sic scripsit R. Moses ben Nachman: *Sensus est: quòd, quando futurus est Rex in Israël, sedens super throno Jah seu Domini, (sicut scriptum est; Seditque Salomon super folio Jehovæ Rex pro Davide patre suo, 1. Chronic. 26. 23.) pugnaturus sit contra Amalekitas; Quòd intelligitur de Saule: & sic deinceps de generatione in generationem futurum; hoc est, omnes in posterum Reges in Israël debere pugnare contra Amalekitas. Et sic juxta sensum literalem exponi convenienter potest. Sed & per Medrasch ita explicatur in Gemara, quando ajunt; Quòd dicitur; Quum manus super thronum Jah, bellum Jehovæ cum Amalek; id accipiendum de prima constitutione Regis. Nam Solium, vel Thronus Jah, nihil est aliud quàm Rex, sicut dicitur; Et sedit Salomon super folio Jehovæ in Regem; uti hæc legere est in Tractatu Sanhedrin, in capite כהן גדול fol. 20. 2. Et hæc est expositio recta hujus loci. Hactenus Nachmanides. Ex quibus patet, verba; Quum manus super thronum Jah; tam secundum sensum literalem, quàm secundum allegoricum, loqui de Constitutione Regis. Quia verò præceptum hoc illic obscurius & brevius est propositum, idcirco necessarium judicavit Moses, hinc illud clarius & fufius exponere.*

Et quia magnas apud nostros Doctores, tam veteres quàm recentiores, vidi contentiones de Sensu Præcepti hujus; *An videlicet Petitio Regis fuerit Præceptum Legis Affirmativum?* h. e. Præcepto Divino Israelitis injuncta? (si enim hoc fuit, qua de causa Samuel Propheta ira exarsit contra Israëlitas, cum petiissent Regem? quomodo item hoc in oculis quoque Domini malum fuit?) ideo paulò latius hinc de ista Quæstione agere mihi proposui. Quamvis autem jam fusè eadem de re scripserim in Commentario in Samuelem; præsens tamen textus flagitat, ut hinc quoque de ea agatur.

Dico ergo, de hac re inveniri apud nostros Sapientes, & Bibliorum Expositores, *Quatuor Sententias.*

Prima sententia est Sapientum nostrorum in libro Siphre, ubi ajunt; Non petierunt Israëlita Regem, nisi ut doceret eos Cultum idololatricum, sicut dicitur; Et erimus nos quoque sicut omnes aliæ gentes: Item; Juxta omnia opera quæ fecerunt à die quâ eduxi eos ex Ægypto, usque ad diem hanc, dereliquerunt me, & servierunt diis alienis &c. 1. Sam. 8. 8.

Hæc

Hæc verò sententia mihi valdè videtur absurda. Si enim ita fuisset, Deus neque impleviffet petitionem ipforum, neque facultatem hanc illis concessiffet, neque dixiffet; *Hoc ipfo tempore cras mittam ad te virum de terra Benjamin, quem unges in ducem super populum meum Israel, & salvum faciet populum meum de manu Philistaorum; respexi enim populum meum, quia venit clamor ejus ad me &c.* 1. Sam. 9. 16. His quippe verbis docet, Constitutionem ejus fuiffe necessariam, & utilem ad salutem populi. Præterea, quando Deus dixit; *Nunc ergo audi vocem eorum: veruntamen, quando contestando contestatus fueris contra eos, & indicaris eis* משפט המלך *Jus Regis, qui regnaturus est super eos; cur nullam mentionem facit Idololatriæ, cui se addicaturi erant? Hoc fanè docet, illorum intentionem non fuiffe Idololatriam. Quòd dixerunt; Et erimus nos quoq; ut cetera gentes, non intellexerunt de Idololatria, sed de Judicio, & Bellis, unde continuò ajunt; Et judicabit nos Rex noster, pugnabitq; bella nostra, 1. Sam. 8. 20. 21. Quòd porrò dicitur; Juxta omnia opera qua fecerunt; non hoc vult; quasi respexiffent ad Idololatriam; sed ad indicandum, quòd averfati fuerint Gubernationem Samuelis, & quòd hoc non mirandum fit; cum etiam rejecerint patres ipforum Gubernationem Divinam, & servierint Diis aliis, quòd longè fuit gravius.*

Secunda sententia est quoque Sapientum nostrorum in Tosaphtha, seu Additionibus Tractatus Sanhedrin, ubi ajunt; *Seniores illius seculi Regem ritè petierunt, sicut dicitur; Constitue nobis Regem, ad judicandum nos sicut omnes gentes; sed Plebs & Vulgus eorum male petierunt; sicut dicitur; Et erimus nos quoque ut universæ gentes. Hoc enim docet, illos non peccasse in ipsa petitione, sed in modo rerum, quas petierunt.* Et ad hoc videtur respexisse Rambam in הלכות מלכות cap. 1. ubi scribit, *Ipforum peccatum fuiffe, quòd petierint cum murmuratione & Indignatione; non ratione præcepti, sed propterea quòd fastidierint regimen Samuelis &c.*

Sed neq; hoc mihi rectum videtur. Lex enim ipsa, præcipiens de petitione Regis, dicit; *Si dixeris, Constituam super me Regem, ut omnes gentes, qua sunt in circuitibus meis. Quòd si enim Israélite loquuti sunt secundum verba Legis, quæ fuit ipforum prævaricatio, quòd peccatum? Imò ambo illi versus quos allegant, eundem sensum habent; primus est ille, quem adscribunt Senioribus; Constitue super nos Regem ad judicandum nos, sicut cetera gentes; secundus, quem attribuant Vulgo & Plebi; Et erimus etiam nos ut cetera gentes. Quid namq; perverfi quæso inveniunt in versu secundo, quòd non sit in primo, de quo dicunt, quòd in eo ritè & rectè petierint? Præterea in Samuele dicitur; *Dissplicuit autem sermo iste in oculis Samuelis, quòd dixiffent, Da nobis Regem &c.* Et ipse Samuel, cum eos redargueret, dicit; *Et scitote & videte, quòd malum vestrum**

magnum est, quod fecistis in oculis Jehovæ, petendo vobis Regem, 1. Sam. 12. 17. Non dicit hic, *Ut reliquæ gentes*, neque quòd petierint eum cum murmuratione, sed loquitur de Petitione Regis absolute. Quod sanè docet, in ipsa petitione fuisse peccatum.

Tertia sententia est Rabbi Mosis Nachmanidis, ad; *Non recedet sceptrum de Jehudah*, Genes. 49. Dicit ibi, *peccatum in hoc fuisse, quòd petierint eum in diebus Samuelis; Samueli enim probrosam & ignominiosam valde fuisse, seu Judici, & Prophetæ Dei, quòd regimen ejus spernerent, & regimen aliud, ipso vivente, quarerent.*

Quarta sententia, est Rabbenu Nissim; scribit ille; *de Jure, perpetuo Judicia pertinuisse ad Judices, Bella verò Regibus commissa fuisse. In hoc igitur peccasse Israelitas, quòd Regem petissent, qui eos judicaret, seu, Jus eis administraret. Nam si petissent absolute, aut ad gerenda bella, id non malum futurum fuisse in oculis Domini, vel Samuelis. Hoc ex verbis R. Levi ben Gerson desumpsit.*

Verùm sententiæ istæ, R. Mosis Nachmanidis, R. Levi ben Gerson, & Rabbi Nissim, mihi planè non videntur rectæ. Nam licet Israelitæ, Regem petentes, mentionem fecerint Judicii; non tamen fuit intentio eorum, ut Rex haberet illud Judicium, quod erat Judicium. Nam fieri non poterat, ut Rex ordinariè federet ad judicandum inter sanguinem & sanguinem, aut inter lites singulas totius Israël; sed Judicium Regis erat (ut per Cabalam acceptam traditur in Capite Talmudico *לדן את ישראל*) Judicium extraordinarium, quod, prout tempus exigebat, administrare poterat, ad Salutem Reipublicæ conservandam, & ad frangenda brachia impiorum, prout id etiam Majemonides adduxit in capite tertio de Regibus; Non, quòd istud Judicium esset proprium & peculiare Regis, & non etiam Domus judicii magni; sed quòd hoc esset & penes Domum judicii magni, & penes Regem: Præterea verò ad officium Regis pertinebant etiam Bella cum inimicis, tam necessaria, quàm libera & arbitraria. Quod si ergo hæc omnia erant officii Regii, quodnam fuit peccatum ipsorum, dicentium; *Et iudicabit nos Rex noster, & pugnabit bella nostra?* Non enim recesserunt ideo à fiducia in Deum collocanda in bellis, quamvis peterent Regem, qui eos duceret; sicut in Judicio non ademptum voluerunt jus suum Judicibus. Et si mens ipsorum fuisset recedere à viis Legis, per Regimen Regis, non petissent illum à Samuele, sed constituisent eum pro suo lubitu & arbitrato. Hæc omnia docent, illos non petisse Regem, nisi juxta præscriptum Legis. Quia verò Samuel consenuerat, & sic caruerant Judicio tradito Domui judicii & Sacerdoti magno, qui tum Regis vices agebat; ideo petitio ipsorum fuit de Rege, qui judicaret illos judicio extraordinario, & Regi peculiari, non Judicio ordinario, tradito Judicibus civitatum. Ad hæc, in
Redargu-

Redargutione Samuelis, semper attribuitur peccatum petitioni Regis absolute; non quod petiissent ipsum eo vivente, nec quod ipsum petiissent ad judicandum, ut Rabbini isti volunt. Dicit; *Et sciote, & videre, quod malum vestrum magnum est, quod fecistis in oculis Domini, petendo vobis Regem: Item; Vos autem hodie abjecistis Deum vestrum, qui servat vos &c. Dixistisq;* Non, sed Regem pones super nos, 1. Sam. 10. 19. Vides, illum attribuere peccatum ipsi petitioni, & nulli alii rei. Insuper, præter jam adducta omnia, de singulis his sententiis, hanc adhuc addam contra ipsos Objectionem gravissimam, & Dubium fortissimum; Si petitio Regis absolute, fuit legitima, & præceptum Legis, & non peccatum fuit, nisi in modo petendi, vel in fine, tempore, aut intentione ejus; quare Josua, & cæteri Judices Israël, ipsum sequuti, nunquam cogitarunt de Rege in Israël constituendo, cum hoc ipsis præceptum esset, quum ingrederentur terram? quomodo omnes transgressi sunt hoc præceptum, cum essent in terra, post ejus occupationem, & divisionem? Nullum hætenus Interpretum vidi, qui de hoc egerit, & ad hoc aliquid responderit.

His quatuor sententiis addo *Quintam*, quæ est Pauli Burgenfis Episcopi, & huc redit; Constitutionem Regum posse duobus modis fieri; *Vel*, ut Rex sit subiectus Judiciis Legis, & præceptorum; *Vel* ut Rex absolutam habeat potestatem ad facienda judicia & Leges pro libitu suo, sicut fuerunt Reges Gentium à temporibus antiquis, qui faciebant statuta, & observabant ea pro suo arbitrio: *Primum* genus esse legitimum, & de eo præcipere Legem, quando dicit; *Et dices, constituam super me Regem: Ponendo pones super te Regem: huic etiam præceptum esse observationem Legis & præceptorum, sicut dicitur; Et scribes tibi exemplar Legis hujus &c. & leget in eo &c. ne elevetur cor ejus super fratres ipsius, neq; declinet à præcepto ad dextram, aut ad sinistram: Secundum* verò genus esse perniciosum valdè: Rex enim, cui tradita est potestas absoluta, non observat justitiam & judicium verum in omnibus rebus, facit quodcunque lubuerit, nec est qui dicere possit ei, *Quid facis?*

Jam verò Israëlitas, petentes Regem, non petiisse eum de Primo genere legitimo, sed de Secundo pernicioso: hoc eos sibi velle, dum dicunt; *Et erimus nos quoq; sicut ceteræ gentes, & judicabit nos Rex noster, h. e. Rex noster potestatem habebit absolutam, & faciet judicium, prout ipsi videbitur, sicut Reges gentium, qui condunt Leges, jura, & statuta: Et quia hoc modo peculiari petierunt Regem, idè exarsisse Samuelem irâ contra eos; & hoc sensu Deum dixisse; Non te spreverunt, sed me spreverunt, ne regnem super eos; quia sc. excutiebant à cervicibus suis jugum legis & præceptorum, regemque eligebant, qui jus diceret prout ipsi in mentem venerit: idè etiam præcepisse Deum Samueli, ut*

indicaret populo Jus Regis absoluti, quidnam possit facere Rex, qui nulli Legi est subjectus, quem Aristoteles in libro tertio Politices, vocat *Regem Impium, & Tyrannum*, h. e. *Oppressorem, Accipientem, & ad se trahentem omnia*: Jus verò hoc non competere in Regem Dei timentem: Et quia Israëlita perstiterint in via sua mala, idè illos suam petitionem denuò repetiisse & declarasse, etiam posteaquam indicatum ipsis esset Jus Regis; dicendo; *Et erimus etiam nos sicut ceteræ gentes, & judicabit nos Rex noster*; innuentes, se omnibus modis velle Regem nulli Legi subjectum: Samuelem autem, cum eos postea redargueret, dixisse; *Nunc igitur, ecce Rex quem elegistis &c. Si timueritis Jehovah, & servieritis ei &c. eritis tum vos, tum Rex qui regnat super vos, post Jehovah Deum vestrum &c.* 1. Sam. 12. 13. 14. ad indicandum, bonum esse, ut tum ipsi, tum Rex ipsorum, se subjiciant Legi Mosis, & custodiant judicia, statuta, & Leges, ita ut Rex sit de primo ordine utili, non verò de secundo: & si sic facturi sint, Deum fore cum eis; sin minus, manum Domini fore in eos, sicut fuit in patres ipsorum, qui dereliquerunt Deum, & abierunt ac servierunt diis aliis, unde, propter peccata sua eos invenerint afflictiones multæ & graves.

Quod si quis quærat; *si in petitione sua peccaverunt, quare, cum egissent penitentiam, totusq; populus dixisset ad Samuelem*; Ora pro servis tuis ad Jehovah Deum tuum, ut non moriamur: addidimus enim omnibus peccatis nostris peccatum hoc, ut peteremus nobis Regem; *quare, inquam, non exposuerunt peccatum suum, quod fuit, Petitiõ Regis ad judicandum pro voluntate sua? & cur non dereliquerunt peccatum, Regem, inquam, quem petierunt?* Sic egerunt penitentiam, sine derelictione peccati, quod perinde est, ac si quis ob immunditiam ablutus, reptile retineret in manu sua.

Ad hoc respondet commemoratus Burgenfis; Illos non dereliquisse Regem, eò quòd jam unctus esset juxta verbum Domini, ac propterea non amplius tolli, vel retractari potuerit ejus Unctio & electio: quia item res hæc jam nota & divulgata fuerit in toto Israele, unde id in perpetuam & continuam ignominiam Sauli cessurum fuisset: quia etiam jam gesserat bellum in Jabesch Gilead, atque ita non par fuerit, ut ei malum retribueretur pro bono: quia denique jam innovatum fuit regnum ejus in Gilgal, ibique sacrificarunt; itaque hæc omnia retractari non potuisse. Proinde cum dicit Samuel, *Et scitote & videte, quòd malitia vestra magna sit in oculis Domini, petendo vobis Regem*: quod item illi dixerunt; *Addidimus omnibus peccatis nostris malum hoc, ut peteremus nobis Regem*; hæc, inquam, dicta esse de Rege Secundi ordinis, & hic tacitè atque implicite innui; quòd id, quod jam dixerunt, & à petitione non destiterunt, in hoc fundarint, quòd res jam esset publi-

publicata de Saule Rege constituto; non verò quòd Rex per se malum esset, si fuerit ex primo genere. Utile enim & necessarium esse ejus Regimen secundum Legem naturalem, sicuti Philosophus suprà nominatus docet in loco citato: non enim posse esse hominum congregationem sine Rectore aliquo, ad quem omnia deferantur; Quod Cor est in Animantibus, & Deus in hoc Universo, id esse Regem in Republica: hoc etiam esse Præceptum Legis, sicut dicitur; *Constituenda constituas super te Regem*: sed peccatum fuisse in modo Constitutionis Regis, quòd eum petierint ex genere secundo exitioso, non verò ex primo. Addit dictus Episcopus Burgenfis, huc respexisse Prophetam Hoseam, quando dixit; *Dabo tibi Regem in ira mea*, cap. 13. v. 11. h. e. ex secundo ordine pernicioso. *Hæc est sententia Burgenfis de hac questione.*

Egò verò ulteriùs hîc causam ejus agam, & dico, posse ejus sententiam adhuc confirmari inde, si dicamus, idèò non perpetuum fuisse regnum Saulis, quòd fuerit ex secundo ordine Regum; volo dicere, quòd fecerit omnia pro suo lubitu, neque se subjecerit Verbis Dei, & quòd ad hoc alluserit Samuel, quando dixit ei in Gilgal; *Stultè egisti, quòd non servasti præceptum Jehovæ Dei tui, quod præcepit tibi* &c. 1. Sam. 13. 13. *Quasivit sibi Jehovab virum secundum cor suum, cui præcepit Jehovab, ut sit dux super populum suum, quia non servasti quod præcepit Jehovab,* v. 14. Et in negotio Amalek, dicit; *Ut quid non paruisti voci Jehovæ, sed divertisti ad spolia,* &c. 1. Sam. 15. 19. *Eò quòd contempsisti verbum Jehovæ, abjecit te, nefis Rex,* &c. v. 23. Et per Pythonissam dixit ei etiam; *Quemadmodum non obedivisti voci Jehovæ* &c. 1. Sam. 28. 28. Et in Chronicis dicitur; *Mortuus est itaq; Saul propter prævaricationem suam, quâ prævaricatus fuerat contra Jehovam, h. e. contra verbum Jehovæ, quod non custodivit* &c. 1. Chron. 10. 13. Quæ omnia videntur docere hanc sententiam. Davidis autem regnum productum & continuatum fuit, domusque ejus stabilis mansit in sæculum, quia fuit de primo Regum ordine, Rex subjiciens se Legi Dei & præceptis ejus, & quia in omnibus & singulis negotiis bellicis, ut & regimine populi, interrogavit Deum, atque in viis ejus ambulavit, sicut dicitur; *A judicis tuis non recepi, quia tu docuisti me,* Psal. 119. 102. *Fiam mandatorum tuorum curram* &c. v. 32. Idèò cùm præcepit Salomoni filio suo, dixit; *Et custodi custodiam Jehovæ Dei tui, ut ambules in viis ejus, & observes præcepta ejus,* &c. *Ut confirmet Jehovab verbum suum,* 1. Reg. 2. 3. 4. Vult dicere, illum debere semper esse Regem Legi subiectum, ex specie se. prima laudabili: sic enim stabilitum iri regnum ipsius. Ut alia innumera loca præteream, quæ idem docent, sicut fufius id ostendam in sectione de Amalekitis, D. V.

Verùm & hæc sententia plurima adhuc habet dubia:

Primo enim Scriptura ipsa destruit eam; Dicit quippe Deus; *Nonte, sed me spreverunt, ne regnem super eos*; non adducens particularem aliquam circumstantiam de modo regnandi; sed quòd per Regis constitutionem dereliquerint Regimen Dei Benedicti. Et Samuel dicit; *Et dixistis, Non: sed Rex regnabit super nos, quum Jehovah Deus noster Rex vester esset*; 1. Sam. 12. 12. Item in redargutione sua; *Et scitote & videte, quòd malum vestrum magnum est, quòd fecistis in oculis Jehova, petendo vobis Regem*, 1. Sam. 12. 17. Et ipsimet dicunt; *Addidimus omnibus peccatis nostris peccatum hoc, ut peteremus nobis Regem*, v. 19. Ex quibus omnibus liquet, Regem quemcunque, & ex utrovis ordine absolute, esse malum magnum, & iniquitatem insignem.

Secundo; Nullum est dubium, quin petitionem hanc fecerint Seniores Israël, & Principes ipsorum: Causa petendi fuit, quòd filii Samuelis sectati sint avaritiam, munera acceperint, & jus perverterint: Quod si illi jam hoc fastidierint & molestè tulerint, quomodo possumus cogitare, illos petituros fuisse Regem, qui absolute omnia pro suo lubitu faceret, nec judiciis Legis ullo modo subjectus esset? Sic majus malum elegerint, quàm quòd habebant à filiis Samuelis. Quis quæso sibi fingat, Homines electuros Regem, aut Governatorem, illiq; dicturos, ut omnia faciat pro arbitratu suo, neque adstrictus sit ad Leges & iusta judicia? Philosophus in Politicis scribit, *Rectores esse duplices, vel Pios, vel Impios & tyrannos. Pius nullus alius est, quàm qui regit secundum voluntatem eorum qui reguntur, & secundum jus: Impius & Tyrannus, qui regit eos per coactionem, & secundum voluntatem suam. Quis animum inducere possit, homines sapientes & prudentes petituros Regem, Moderatorem, Dominatorem aut Governatorem, qui eos malè regat, & deflectat ab orbitis justitiæ & æquitatis? Et quamvis sæpiùs accidat, ut Reges prævaricatores reperiantur, qui Tyranni vocantur; tales demùm fiunt postquam sunt in possessione Regni sui; non verò eà conditione Reges electi sunt, aut regnant. Hæc omnia iterum docent, non attribuendum esse Senioribus Israël, quòd Regem alium petierint, quàm qui eos regeret secundum justitiam & æquitatem, quiq; subjectus esset Legi Dei, in qua sunt statuta & jura iusta. Adde, si voluissent Regem, qui non subjectus esset judiciis Legis, constituissent eum ipsimet, neque venturi fuissent ad Samuelem, & ab ipso flagitaturi, ut ipse adimeret ab humeris eorum jugum Legis & præceptorum: Propheta enim nunquam Regem constituisset aliquem eà conditione. Quomodo quæso transgressurus fuisset Legem, & Regem alium constituturus, quàm Deus præceperat?*

Tertio; Si constitutio Regis ex primo genere est utilis, bona, & præceptum

ceptum Divinum, quare non Regem talem fecit Josua dum viveret, vel, cum moreretur? Quomodo non cæteri Judices Israëlis in diebus suis? Qui ad hoc non excitati fuerunt? Quinimò ne nunc quidem petiissent eum, nisi duæ causæ concurrissent, & eos permovissent; Senectus sc. Samuelis, & Improbitas filiorum ejus: quod si Præceptum fuisset, etiam his causis non intervenientibus eum petere debuissent. Verùm sine dubio sententia hæc, utut elegans, veritati tamen non est consentanea.

Neque est quod dicamus, Israëlitas peccasse in eo, quòd dixerunt; *Constitu super nos Regem*; pro eo quòd dicere debuissent; *Pete à Domino, ut det nobis Regem*, sicut inveni apud quosdam ex Christianis.

Nam cum illi eum non constituerint ex semetipsis, sed venerint ad Samuelem Prophetam, & ab eo illum petierint; constat, illos juxta Verbum Dei castrametatos, & juxta os ejus profectos fuisse (*egisse*), neq; aliâ mente dixisse, *Da nobis Regem*, quàm ut id faceret juxta Prophetiæ suæ munus à Domino.

Et sic exposui tibi hæcenus Quinq; de hac Quæstione sententias, quas omnes, folijs leviores caducis, ventus aufert propter varia absurda quæ continent, & de quibus te monui.

Restat ergo, ut; *Quenam mea sit de Solutione hujus Dubiæ quæstionis sententia?* &, *Quomodo explicanda sit ista pericopa de Rege?* explicem, ubi tamen prius Duo præmiserò.

Primum est hoc; Utrum Rex sit res necessaria populo, necessitate essentiali; aut an eo carere possit?

Philosophi affirmant, dicentes, Principatum Regium in Politia se habere ad populum, ut Cor ad Corpus animalis vivi, corde præditi, & ut se habet Causa prima ad Mundum universum.

Quod si Philosophi isti existiment, Regnum tria requirere, 1. *Unitatem, sine communiione & societate*, 2. *Perpetuitatem & Immutabilitatem*, 3. *Potestatem absolutam*; sententia ipsorum de Necessitate Regis erit falsa. *Primo* enim non est impossibile, ut sint in Populo Rectores multi congregati, adunati, & suffragia ferentes in Consilio uno, secundum quorum os Regimen & Jus administraretur, respectu conditionis *Primæ*. *Secundo*, quare non esse queant Administrationes illorum, vel annuæ, vel certorum annorum, sicut anni mercenarii? Et, si vices eorum devolvantur ad iudices & moderatores alios, qui iis succedant cur non hi inquirere poterant, an priores illi prævaricati fuerint in fidelitate sua, & pronuntiare, ut is, quem condemnaverint, luat, quicquid malè egerit, vel ab officio removeatur? Et hoc opponitur conditioni *Secundæ*. *Tertio*, quare non potest

potest esse potestas ipsorum determinata & limitata juxta Leges & jura? Æquum utique est, ut cum suffragia sunt Plurium, & Unius, sententia feratur juxta Plures. Magis enim proclive est, ut error & prævaricatio committatur ab uno, vel ob ejus ignorantiam, vel ob iram, & alios affectus & passiones ejus, (sicut dicitur; *Ira Regis est nuntius mortis*, Prov. 16. 14.) quàm ut errent multi simul consultantes. Nam, si unus aberrat à via, multi eum vel impediunt, vel revocabunt. Et si administrationes ipsorum fuerint temporariæ, ipsique rationem cogantur reddere post breve tempus, terrebuntur metu hominum.

Quid verò opus est Rationes ex Intellectu depromptas in hanc rem afferre? Experientia ipsa hic validior est omni Ratione. Aspiciete & videte terras, quæ per Reges reguntur, & videbitis abominationes illarum, quisque quod sibi bonum videtur, facit: *Repleta est terra iniquitate à facie illorum*, Genes. 6. 13. Quot è contrà hodiè videmus terras, quæ reguntur per Judices & Dominatores temporarios, quos eligunt, absque Rege, apud quos judicium administratur ordine optimo & convenientissimo? Hi dominantur populo, & gerunt bella, ut nemo coram ipsis subsistere queat, vel illis aut terræ illorum se opponere. An nescis, vel nunquam audivisti, Urbem illam magnam, quæ olim imperabat toti Orbi, omnes terras subegisse, conculcasse & contrivisse, cum regeretur à Consulibus prudentibus, iisque pluribus, & regimine temporario; posteaquam verò Cæsar regimen obtinuit, factam fuisse tributariam? Sic hodieque Venetia illa celeberrima, populosissima, & urbium princeps: Florentia item florentissima, & regna alia magna & parva, nullum habent Regem, sed reguntur per Rectores, qui certis annis eliguntur; & tamen sunt Regna selectissima, in quibus nihil est distorti & perversi, nec quisquam impunè audet attollere manum suam, aut pedem suum, ad ullam rem malam; alias etiam terras occupant prudentiâ & sapientiâ magnâ. Hæc omnia docent, Non esse necessarium, ut sit Rex in populo, sed esse perniciosum & periculosum populo, ut sit in manu & potestate Regis, excindere, occidere, perdere, prout ipsi placuerit. Ideò Majemonides in libro More, par. 3. cap. pro exemplis maximorum periculorum adducit *Navigationem in mari, & Servitutum Regum*, de quibus dicit, *quod sibi videantur esse valde affines; Mare, inquam, & Rex, eò quod Iræ utriusque nullum sit remedium, & qui inter illa ambulat, parum intersit inter ipsum, & inter mortem. Etenim הרוח Ventus & Spiritus utriusque est periculosus, & exitiosus. Unde quemadmodum navigantes in mari perpetuè respiciunt ad Nubes & Ventos: sic Ministri Regum respiciunt eorum Faciem: Nam in luce (favore) faciei Regis est vita: & benevolentia*

lentia ejus est veluti Nubes, effundens pluviam serotinam, Prov. 16. 15. Et, Ira Regis est nuntius mortis, v. 14.

Et mirandum est, authores sententiæ hujus comparare Unitatem Regis, cujus electio est in potestate & voluntate hominum, cum Unitate & Æternitate causæ primæ, Dei sc. Benedicti, quæ existentiam habent necessariam, ut Theologi docent. Quantum attinet ad Corpus animalium, Medicorum filii tradunt, in eo esse Tria membra principalia ad gubernationem ejus. Et licet, ex sententia principis Philosophorum, *Cor* solum sit principale; id tamen tantum fit respectu generationis Spirituum. Interim non negant, corpus regi quoque per facultates Animales, quæ sunt à *Cerebro*, & Naturales, quæ sunt à *Fecore* (vel, *Hepate*). Summa: Res naturales non possunt aliter esse: quæ verò sunt voluntariæ, sunt ex materia possibili. Quid igitur paleæ cum frumento?

Neque est quòd hîc objiciatur id quod dicit Salomon; *Propter pravaricationem Regionis, multi sunt Principes ejus*, Proverb. 28. 2. Ibi enim de Principibus est sermo, non de Rectoribus & Judicibus. Quomodo ignorabimus, quod omnes norunt, si Regentes fuerint boni, satius esse, ut eorum sint Multi, non Unus tantum? Unde & Synedrium Deus constituere jussit ex 70. Senioribus Israelis. Si verò Regentes sint mali, periculosior est Unus, absolutam potestatem pro lubitu suo faciendi habens, quàm Multi. Quod si enim illorum unus quid ignoraverit, id sciet fortassis alter; si unus fuerit deditus quæstui, avaritiæ &c. alter ipsum reprimet; maximè cum singuli teneantur dictorum & factorum suorum rationem reddere. Hinc putarim ego, Reges ab initio non factos esse per liberam electionem, & voluntatem populi, sed per vim obrufos fuisse (nam, מאן דאלים נבר Qui fortior est, prævalet), juxta id quod scriptum est: *Ascendamus in Jebudab, & radio afficiamus eam, & regnare faciamus regem in medio ejus*, Esa. 7. 6. Quin & tum temporis non constituti fuerunt, nisi instar Ministrorum, ad serviendum populo, eumque gubernandum; tandem verò facti sunt Domini, ac si Deus ipsis dedisset terram & plenitudinem ejus, ipsique eam hæreditate relinquere deberent filiis & nepotibus suis in sæculum: perinde ut fundum, quem pro pecunia sua acquisiverunt. Et hæc lepra maledicta diffudit se, donec exurgeret Vir unus, qui imperitaret populo, eosque regeret instar asinorum irrationalium. Hoc tamen etiam non æqualiter est in omnibus Regnis. Nam sunt, quorum Reges circumscriptam habent potentiam in regimine suo, ut in Arragonia: Alibi potentiam habent absolutam. Melior autem utriusque est, qui nunquam fuit. Et hoc est primum, quod præmittere volui.

Secundum est; Licet fateremur, Regem esse utilem & necessarium populo ad consti-

tuendam & conservandam congregationem civilem; quod non est verum; tamen in Israele non ita se rem habere. Rex enim nec utilis, nec necessarius est ipsis.

Hoc ita declaro: Necessitas Regum comprehenditur tribus rebus; 1. *ut Bella gerant, ad servandum populum ab inimicis ipsorum, & ad defendendum terram ipsorum:* 2. *Ad ordinandas & constituendas Leges, ad Reipublicæ conservationem & prosperitatem:* 3. *Ad percipiendum & puniendum quandoq; non secundum jus, sed temporis ratione sic exigente.* Hæc enim conveniunt potestati absolutæ. Atqui his tribus non indiget populus Israëliticus; 1. *Non ad bella & liberationem ab inimicis suis: quia Israel servatur per Dominum, & Ipse pugnat pro eis, sicut dicitur; Beatus es Israel, quis sicut tu popule, qui servaris per Jehovam scutum auxilii tui, & qui est gladius excellentiæ tuæ: humiliabuntur inimici tui, & tu super excelsa eorum calcabis, Deut. 33. 29.* Hic idem Judex egreditur & ingreditur ante ipsos in bellis, sicut invenimus de Josua, Gedeone, Samuele, & reliquis Judicibus. 2. *Non habent opus Rege ad condendas ipsis Leges: Nam, Legem præcepit nobis Moses, Deut. 33. 4. Et Deus ipse præcepit; Non addetis ad verbum quod ego præcipio vobis, Deut. 4. 2. Videte, docui vos statuta & judicia, quemadmodum præcepit mihi Jehovah Deus meus, Ps. 5. Et quæ est gens ita magna, cui sint dii propinqui &c. Ps. 7. Et quæ est gens ita magna, cui sint statuta & judicia iusta &c. Ps. 8. Neq; fuit in potestate Regis Israëlitis, innovare aliquid in ea, vel de ea detrahere, sicut dicitur de eo; Neq; declinet à præcepto ad dexteram aut sinistram, Deut. 17. 20.* 3. *Non etiam opus habuerunt Israelita Rege, ad percipiendum & puniendum quandoq; pro necessitate temporis: hoc enim tradidit Deus Domui judicii magni, sive Synedrio, sicut explicavi in sectione י' תש. Et præter hoc significavit nobis Deus, si Judex secundum judicium legitimum & ordinarium dimiserit impunem hominem improbum, quod Ipse puniturus sit eum in judicio suo magno, sicut dicitur; A sermone falso recedes, neq; innocentem & justum occides, quia non justificabo impium, Exod. 23. 7. Vult dicere; Quem tu non punies secundum judicium, eum ego puniam.*

Ex his apparet, tria ista Regis requisita, *Liberationem in Bellis, Legumlationem, & Punitionem extraordinariam, non secundum judicium; tria, inquam, ista omnia facere Deum in populo suo; ac proinde Ipsum esse Regem illorum, neque opus ipsis esse Rege humano ad ullam rem.*

Res hæc scripta est in *Lege, repetita in Prophetis, & iterata in Hagiographis. Moses dicit in Lege; Dominus regnabit in seculum & sempiternum, quia ingressi sunt equi Pharao &c. Exod. 15. 18. vult dicere; Quia Deus pugnavit pro Israele in Aegypto, & in mari, dum submersit inimicos eorum, ideo ipse regnabit in seculum & sempiternum, neq; ulterius ipsis opus erit rege alio. In Prophetis dicit Esaias; Domi-*
mus est

rus est *Judex noster*, Dominus est *Legislator noster*, Dominus est *Rex noster*, & Ipse *servabit nos*, cap. 33. 22. Quibus verbis complectitur omnes tres partes officii Regis; *Judicii*; dum ait, *Judex noster*; *Legum & Statutorum lationem*; omnia enim vocantur *Statuta*; dum ait; *Legislator noster*, h. e. qui ordinet nobis *statuta*: De *Bellis* ait; *Rex noster*, & ipse *servabit nos*. In *Hagiographis* dicitur: *Atollite o porta capita vestra, & elevate vos porta seculi, ut introeat Rex gloria. Quis est iste Rex gloria? Jehovah fortis & potens, Jehovah potens in prelio*, Pl. 24. v. 7. 8. Vult dicere; Non æquum esse, ut *Rex gloria* vocetur *Homo corporeus* sed *Deus Benedictus*, qui est *fortis & potens in bello*, ad pugnam pro populo suo.

Ex his omnibus liquet, si maximè admittamus, *Regem esse necessarium Gentibus*, non tamen *necessarium esse Israëlitis*; imprimis cum experientia ipsa docuerit, de *Regibus Israëlitis*, & *Regibus Jehudah*, quòd fuerint inter *rebellantes Luci*, h. e. *Deo* (ex *Jobi* 24. 13.) *Ipsi converterunt corda Israëlitarum retrorsum*, sicut constat de *Jeroboamo filio Nebat*, & cæteris *Regibus Israëlitis* omnibus, de multis item *Regibus Jehudæ*, ita ut hujus rei causâ in *exilium abductus fuerit Jehudah*, propter *iniquitates*, & *plurimas idololatrias suas*. Id verò non ita observamus in *Judicibus Israëlitis*, & *Prophetis ipsorum omnium*, qui viri fuerunt strenui, timentes *Deum*, veraces, adeò ut ne unus quidem ex *Judicibus* fuerit, *cujus cor declinaverit à Jehovah*, ad *colendos Deos alios*: *Contrà autem quàm pauci ex Regibus fuerunt*, qui *immunes fuerint ab Idololatria*? *Omnia hæc evincunt*, *Regimen Judicum esse bonum*; *Regimen verò Regum malum, perniciosum, & periculosum*. *Hæc si expendis, & sciveris, facillè intelliges*, quæ *Prophetæ mens fuerit*, quando dixit; *Dabo ipsis Regem in iramea*, *Hof.* 13. v. 11. Id enim non, ut *R. Moses Nachmanides* voluit, *intelligendū de Regibus Israëlitis*; quia illi non fuerunt de *semine domus Davidis*; sed de *Rege absolute*. *Cohærentia & series veruum precedentium docebit te veritatem sententiæ meæ*; Dicit: *שחתך ישראל כי בי בעזרך אהי מלכך איפה וישיעך בכל ערך ושופסך אשר אמרת תנה לי מלך ושרם בעזרתך באפי ואקח בעזרתך* Vult dicere; *Tu, o Israel, perdidisti te ipse, petendo Regem; nam in me fuit auxilium tuum, non in Rege. Et ubi est Rex tuus, quem petisti ut servet te in bellis? ubi ille nunc est, quòd non servat civitates & judices qui sunt in civitatibus? Hoc sibi vult dum dicit; Ut servet te in omnibus civitatibus tuis, & Judices tuos: Nam Rex debuisset tueri civitates & judices qui sunt in eis. Quòd verò dicit; Quia dixisti, da mihi Regem & Principes, ejus sensus est; Non dedi tibi Regem, quòd tibi esset necessarius vel utilis, sed ad instantem petitionem tuam.*

Ideo dicit; Dedi tibi regem in ira mea, Saulem scilicet, atque etiam in excandescencia mea abstuli illum; in bello sc. Philistæorum.

Post præmissas has Duas propositiones, audi nunc meam Expositionem Contextus Mosæici de Rege, & verum Præcepti illius sensum.

Quando dicitur Deuteron. 17. & 14. *Quum ingressus fueris in terram, quam Jehovah Deus tuus dat tibi, & possederis eam, & habitaveris in ea, ac dixeris; Constituam super me Regem, ut omnes gentes quæ sunt in circuitibus meis; nullum est in his verbis Præceptum; quia non præcepit Deus ut dicant hoc, & petant Regem: sed est Prædictio ejus, quod futurum erat. Dicit; Posteaquam eritis in terra promissa, post ejus occupationem, & bella omnia, post divisionem item ejus, scio quod ingrati sitis futuri, à vobis ipsis dicentes, Constituam super me Regem; non quod necessarius ille sit ad gerenda bella cum illis populis, & ad terram occupandam: jam enim occupata erit, sed ut æquales simus illis populis, qui super se Reges constituunt. Qua in re magna est stultitia: nam debuissetis petere Regem antequam ingrederemini in terram illam, ad eam occupandam, & ad bella gerenda: tum enim eo opus fuisset, non post terræ occupationem, divisionem, & inhabitationem tranquillam. Hoc est, quod dicit; Et dixeris, Constituam super me Regem sicut omnes gentes, quæ sunt in circuitibus meis; Vult dicere; non ex necessitate ulla, sed ut faciatis sicut cæteræ gentes. Postea dicitur, posteaquam hoc contigerit, illos Regem illum non constituere debere pro arbitrio suo, sed, Quem elegerit Jehova Deus, è medio fratrum suorum. Et hic est demùm ipsum Præceptum. Vult enim dicere; Constituendo constitues super te Regem è medio fratrum tuorum; non præcipiens, ut petant eum, sed quando ipsi sponte suâ petituri essent illum, ne eum eligant ex se ipsis, sed Quem elegerit Dominus Deus, è medio fratrum ipsorum. Ideò Regis constitutio Præceptum est affirmativum liberum & arbitrarium; ac si diceret; Quando vis facere Regem, quamvis id non sit rectum, ne facias eum, nisi isto modo. Et hoc simile est ei quod legitur Deuteron. 21. 11. Si videris in captivitate mulierem pulchram formâ &c. ubi nullum est Præceptum, ut ludat cum ea, & ducat eam; neque etiam ut legitimè ducat eam, & congregiatur cum ea; sed est res arbitraria, & opus concupiscentiæ malæ: Præceptum postea demùm sequitur, quando dicit; Et introduces eam in domum tuam, ut Rabbini nostri scribunt in Kiddusch. cap. 1. Huic etiam simile est, quod legitur Deuter. 4. 25. Quum genueris filios, & nepotes, & senueritis in terra illa, corruperitis autem vos, & feceritis sculptile, &c. hoc enim non est Præceptum, sed gravissima Iniquitas: dependet autem ab eo Præceptum, quod est; Et convertes te ad Dominum Deum tuum, & parabis voci ejus, ibid. & 30. Prorsus ita comparatum est cum præsentis loco de Rege: Non enim est præceptum de Rege petendo: hoc quippe est penes hominem, & concupiscentiæ malæ*

malæ opus: est autem ei præceptum annexum, ut, si Regem habere velint, eum constituent per Dei electionem, & è fratribus suis, non aliter.

Hanc Expositionem confirmo Quinque fundamentis:

1. Quomodo præcipiet Deus Israëlitis, ut petant Regem, si electio ejus non fuit penes ipsos? Quæ necessitas petitionis ipsorum? Convenientius fuisset, ut præciperet id, quod in potestate ipsorum erat facere; veluti, Honorare eum, Ori ejus non rebellare: Regis autem constitutio futura erat Opus Dei Benedicti. Sic non fuit necessarium Israëlitis, ut peterent Prophetam aliquem, quia non penes ipsos fuit ejus eligendi facultas; sed Deus Opt. Max. suscitaturus eum erat pro suo placito.

2. Si Præceptum est, quod dicitur: וְאַמַּרְתָּ & illud veritas; Et dicitur; constituam super me Regem; quid sibi vult, quod porro dicitur, Sicut omnes gentes, quæ in circuitibus meis? Petitio merito fieri debuisset propter præceptum Dei, non propterea quòd cæteræ gentes omnes Regem haberent. An tale quid invenitur in cæteris Præceptis, ut dicatur; Facite hoc, ut aliæ gentes? contrarium potius dicitur Non facies juxta opera eorum.

3. Ex eo quod Rabbinus nostri dicunt in Tractatu Sanhédrin, capite בְּהַן גְּדוּלָה. Dicunt ibi: Tria præcepta data sunt Israëlitis, cum ingrederentur in terram Canaan: Ut constituerent super se Regem: ut excinderent semen Amalek: & ut edificarent Templum. Præceptum de Rege ibi non fundant in his verbis; Et dices, Constituam super me Regem; sed in sequentibus; Constituendo constitues super te Regem, quem elegerit Dominus Deus tuus. Quod docet, Versum primum nullum continere Præceptum, sed Prædictionem ejus quod futurum erat: Præceptum autem esse in versu sequenti, eo modo quo dixi, ut sensus dicti illius Rabbinorum nostrorum sit; Israelitas, cum ingressuri essent in terram Canaan, jussos fuisse, ut, si Regem petaturi essent, eum constituent, quem Dominus Deus elegerit, & qui sit ex fratribus ipsorum, non verò ut absolute Regem constituent. Ideo, quod illic dicitur, id R. Nehemias dicit; Non dicta est ista pericope de Rege, nisi respectu murmurationis Israëlitarum, sicut dicitur; Et dixeris, constituam super me Regem; atque ita iste Rabbi in meam sententiam inclinavit.

4. Si Petitio Regis præceptum fuit per se, & ipsis mandatum, ut peterent Regem, sequitur secundum præceptum esse in his verbis; Constituendo constitues super te Regem, quem elegerit Deus &c. atque ita duo distincta esse præcepta; unum, ut Regem petant; alterum, ut ille sit è medio fratrum ipsorum, quem Deus elegerit.

Atqui est Præceptum unicum, ut constituent Regem è medio fratrum suorum. Sic enim scribit Majemon ad præceptum istud; Præceptum affirmativum est, ut constituatur Rex ex Israëlitis; Non dicit, Ut constituent Regem ab-

soluè. Præceptum negativum est; Non poteris constituere super te virum alienigenam. Unde liquet, Affirmativum præceptum esse, Ut constituant Regem è medio fratrum suorum, non ut constituant Regem absolutè.

5. Quando Israëlitaë petierunt Regem, non petierunt eum Nomine præcepti (non fundarunt eam in Præcepto): non enim dixerunt: *Da nobis Regem, sicut Præcepit Moses*; sed dixerunt; *Da nobis Regem ad judicandum nos, ut omnes gentes.* Et cum Samuel eos hujus rei gratiâ redarguisset, cur non responderunt ei; *Quæ est prævaricatio nostra, & quod peccatum nostrum? annon Deus præcepit nobis, ut ita faciamus?* Nempe, quia nec traditum, nec cognitum inter ipsos fuit, petitionem Regis ullo præcepto niti, & quodd petierint eum ex prava sua concupiscentia. Hoc ubi sciveris, respondebis ad Decimum Dubium, quod movi; Israëlitas in Lege non jussos fuisse petere Regem, neque Regem fuisse necessarium ad regendos cœtus ipsorum, sicuti in propositione præmissâ secundâ ostensum: sed Regem fuisse perniciosum toti populo, uti visum in propositione primâ. Ided, cum petierunt Regem, quia petierunt Rectorem periculosum, maximè ipsis, qui eo non habebant opus, idcirco exarsit ira Dei in populum, & dixit Deus ad Samuelem; *Non te spreverunt, sed me spreverunt, ne regnem super ipsos.* Ided etiam nec Josua, nec cæteri Judices timentes Deum, & venerantes nomen ejus, constituerunt Regem; quod res hæc ipsis non conveniret.

Si quis dicat; *Si petitio Regis mala fuit, & inconveniens, quare cum Israëlitaë egissent pœnitentiam, & dixissent, Quia addidimus omnibus peccatis nostris etiam malum hoc, ut peteremus nobis Regem; quare, inquam, non dereliquerunt tùm peccatum istud, & destiterunt à constitutione Regis? quid profuit ipsis pœnitentia, sine derelictione peccati? quare item Deus postea misit ad Davidem in Regem ungendum super Israelem, illiq;, & semini ejus post ipsum, confirmavit Regnum in seculum? Sic semper perstiterunt in peccato suo.*

Ad hoc respondeo; Si Petitio Regis peccatum fuisset notorium, Lege prohibitum, solutionem fore difficilem; sed ego dico, nihil aliud fuisse, quàm *בְּרַ הַרְשׁוּת* Rem permissam, Lege neque præceptam, neque etiam prohibitam: quia Lex loquuta est hac de re, rationem habens concupiscentiæ hominum malæ, Eadem est ejus ratio, quæ Mulieris formosæ in bello captæ, de qua Lex nuspiam præcepit, ut, qui captivam eam cepit, vel eam ducat, vel cum ea confuescat, uti solent facere in Bello; non etiam præcepit ne id fieret; quia indulgit concupiscentiæ malæ. Propterea, posteaquam compressa fuit, non præcepit, ut derelinquat eam, sed ut eam profelytam & Judæam faciat. Hinc David, electus Domini, quamvis timeret Deum, & vitaret malum, cum in bello cepisset, & duxisset Maaçham, filiam Talmaj, Regis Geschur,

Geschor, quæ fuit formâ præstans, nunquam postea eam deseruit. Et ea ipsa fuit, quæ ei peperit Thamarem & Absolomum. Eadem ratione Petitio Regis, nec fuit præcepta, nec etiam Lege prohibita. Hac de causa, postquam petierunt eum, & unctus fuit, non revocarunt, sed satis fuit ipsis, observare præceptum *de constituendo Rege è medio fratrum suorum*. Idèò quando dixit ad eos Samuel; *Ne timeatis &c. Tantummodo ne recedatis à Domino*, voluit dicere; *Ne timeatis: nam non est res per se prohibita; sed, si non recesseritis à Domino, erit Rex instrumentum & promotor prosperitatis vestrae, & boni vestri: quod si verò secus feceritis, tùm vos, tùm Rex vester, consumemini*. Idèò uncti fuerunt Reges, & elegit Dominus Davidem servum suum, accepitque eum à caulis ovium; quia fuit ipsi compertum, quòd sit Timens Dei, & præceptis ejus delectetur. Sic iste versus est expositus, & dubium istud solutum.

Porro dicitur *1. 17. Non poteris constituere super te virum Aljenigenam*; ad indicandum, quod si in mentem ipsis venerit Regem constituere aljenigenam, Deum non daturum ipsis per eum successum: idèò non sic debebant facere, sed assumere Regem è medio fratrum suorum, *quem Deus elegerit*.

Noluit Deus largiri potestatem eligendi Regem arbitrio vulgî, ob tres causas;

1. quia Rex est res detrimentosa valdè communi populo, sicut dixi: idèò non debet eligi, nisi summâ necessitate requirente: & quia populus nequit discernere tempus necessitatis hujus, sed Deus solus, idcirco non debuerunt illi eligere Regem, sed Deus.

2. licet vulgus eligat tempus conveniens ad constitutionem Regis; non tamen convenit, ut eligat eum; quia grave & arduum est agnoscere concupiscentiam cordis humani. Licet enim extrinsecus sit inculpatus, innocens, honestus, fortè tamen interiùs latentem habet malitiam, sicut Propheta dicit; *Profundum est cor hominis, præ omnibus, & perversum, quis cognosceret illud?* Jerem. 17. 9. Et quia dignus regno est, qui purus est in cogitationibus suis, timens peccatum, & humilis spiritu, sicut dicitur; *Non multiplicabit sibi equos & uxores, ne elevetur cor ejus*; idcirco non potest populus Regem eligere, quia nec sciunt, neque agnoscere possunt, an talis idoneus sit futurus, sicut etiam Propheta ait; *Ne respicias ad formam ejus, &c. nam non quod aspicit homo &c.* 1. Sam. 16. 7. Sed apud Deum debet esse electio, quia ipse scrutatur corda, & probat renes.

3. quòd licet populus sciat necessitatem Temporis & horæ, ad constituendum super se Regem, & intellectus ipsorum sufficiat ad eligendum Bonum, & reprobandum Malum; tamen idèò quoque non è reest, ut ipsi eligant Regem; quia fieri non potest ut sine contentionibus, rixis, & æmula-

æmulationibus multis inter se, id faciant, dum unusquisque dicturus est; *Ego regnabo.* Quando verò Elector est Deus, quis dicet ei; *Quid facis?* Propter has causas dixit; *Quem elegerit Dominus Deus tuus.*

Post hæc sequitur in Lege; *Tantum ne multiplicet sibi equos, neq; Uxores, neq; Argentum & Aurum.* Quia Regum aliqui delectationem suam summam ponunt in multitudine Equorum, tùm majestatis & honoris suæ causâ, tùm propter illorum necessitatem in Bellis gerendis; alii sunt, qui non amant bella, sed domi suæ residere malunt, & in Amore, & Voluptatibus dies suos transigere, indeque sibi uxores multiplicant, ad satisfaciendum suis cupiditatibus: alii laborant in magnis Divitiis & opibus colligendis; Rex autem, quem elegerit Dominus procul & immunis esse debet ab omnibus hujusmodi cupiditatibus corporalibus vanis & imaginariis; idcirco hortatur Lex ut caveat sibi, ne declinet ad cogitationes Regum Gentium malas, eorumque desideria; quasi dixisset; *Etiamsi petitio vestra eò tendat, ut Regem habeatis sicut omnes gentes; nolo tamen, ut potentiam & fiduciam suam ponat in equis; quia Salus, & spes ejus debet esse in Deo vivo, qui non delectatur fortitudine equi.* Per Cabalam veracem accepimus in capite Talmudico כהן גדול, & in Siphre; *Non multiplicabit sibi equos; sed potest multiplicare pro curribus & satellitibus suis; sicut cum dicitur; Et non redire faciet populum in Ægyptum; ubi intentio non est prohibere, ire in Ægyptum negotiandi causâ, & equos comparandi: Prohibitio enim reditus in Ægyptum non est facta, nisi generationi Moysi, sicut legimus in Talmud Hierosolymitano in fine Sanhedrin, & id adductum est à R. Mose Nachmanide.*

Itaque non est, quod quis hîc istum locum objiciat; *Et non redire faciet populum in Ægyptum, ut multiplicet equos;* quia Emptio equorum est negotiatio: negotiatio autem cum Ægyptis non fuit prohibita. Sensus itaque horum verborum est, *Regem non debere sibi multiplicare equos ex terra vel sua vel aliorum, neq; considerare suæ multitudini & potentie, non equis & equitibus numerosis, sed unicam suam fiduciam debere esse Deum:* Et quia multiplicatio equorum, & fiducia in eis, poterat ipsum impellere ut iret ad Ægyptios tempore angustiae, & illis confideret, idèd dicit; *Et non redire faciet populum in Ægyptum, ad petendum sc. auxilium ab Ægyptiis, sicut Propheta dicit; Et scient omnes habitatores Aegypti, quòd ego Jehovah, quia fuerunt scipio arundineus domui Israelis, Ezech. 29. 6.* Ad hæc potest dici, quia hoc facile posset esse causa, ut Israëlita iterum migrarent in Ægyptum; idèd dicit; *Et non reverti faciet populum in Ægyptum.*

Dehinc dehortatur Regem à Voluptatibus, ne magis quàm par est, illis indulgeat: Harum præcipuum objectum cum sint *Mulieres*, idèd dicit; *Et non multipli-*

multipli-

multiplicabit sibi uxores. Et quia voluptates & mulieres auferunt potentiam & intellectum, ut Propheta dicit; *Scortatio, vinum, & mustum, auferunt cor,* Hof. 4. 11. idè additur; *Ut non recedat cor ejus.* Et Rabbini nostri in Sanhedrin cap. 2. scripserunt, *Salomonem Regem errasse, & transgressum esse præcepta ista, tam multiplicatione equorum, sicut dicitur; Cæterum ascendebat & egrediebatur curus ex Ægypto, 1. Reg. 10. 29. quàm multiplicatione uxorum, sicut dicitur; Et fuit tempore senectutis Salomonis, uxores ejus inclinaverunt cor ejus, 1. Reg. 11. 4.*

Post hæc præcipit etiam de Divitiarum & Opum nimio studio ac desiderio, dum dicit; *Neg. argentum & aurum multiplicabit sibi valde.* Id in Siphre sic explicant; *Sibi, seu, pro se non multiplicabit, sed multiplicabit, ad stipendia danda aliis, ministris, militibus, & equitibus: H. e. non studebit divitiis propter se, sed pro usibus necessariis ad Bella, ad Cultum Dei, & Gloriam populi sui.* Verùm Scriptura de hoc nihil commemorat; quòd palàm sit, si sectetur divitias, certò futurum, ut eas comparet iniquis mediis, per violentiam & oppressionem subditorum. Rabbam cap. 3. de Regibus scribit; *Quicumq; spernit Regem, aut ignominiam eum afficit, eum Rex potest occidere, sed non nisi gladio: potest etiam eum in vincula conjicere & flagris cadere propter honorem suum, sed non potest liber as facere facultates ejus: quicumq; enim liber as facit facultates alterius, is Raptor est.*

Et quia potestas Regis magna est, neque subjectus est judiciis Legis, sicut Judex, ne cogitet, se planè exemptum à Lege esse, sed ut seriò Deum timeat, neque à præceptis ejus recedat; idè præcepit Deus, *ut scribat sibi* דְּבָרֵי תּוֹרָה *Duplum, Exemplar duplex Legis, per quod videtur intelligi Liber Deuteronomii, (quia ille liber continet* דְּבָרֵי תּוֹרָה *Repetitionem Legis) in quo præcipua Legis capita continentur, & est liber quantitate parvus, ut secum eum instar Enchiridii portare possit. Sed Rabbini nostri in Sanhedrin tradiderunt, capite גדול כהן, esse totum Librum Legis; quia præceptum est, ut singuli Israëlitæ habeant Librum Legis unum: Rex autem debebat habere Duos; Unum in archivis suis, & alterum, quem continuè secum deferat; sive egrediatur in bellum, sive sedeat pro judicio, sive sit in prandio, semper eum ad manus debebat habere. Hujus rei duæ dantur causæ, seu duo fines. Primus indicatur, quando dicitur; *Ut discat timere Dominum Deum suum;* dum nimirum discit primam Legis partem, in qua habentur Historiæ admirandæ & insignes: Secundus, quando dicitur; *Ut custodiat omnia verba Legis hujus, dum nempe studet in parte ejus altera, quæ Præcepta continet.**

Exinde commemoratur, quare tam seriò moneatur, ut timeat Deum, & custodiat omnia verba Legis, quod commune erat omnibus Israëlitis. Dicitur ergo id idè fieri, *Ne elevetur cor ejus supra fratres ejus; Vult nimirum*

dicere; *Quia Rex est, & ipsa Natura Principatus & Regni causatur ut se efferat, ideo opus esse ut in specie ei injungatur & præcipiatur, ut timeat Dominum Deum suum, & cupiditatem suam refrænet ac deprimat, ne cor suum efferatur supra fratres suos, neq; superbiat ob regnum suum.* Eodem modo reddit rationem, quare in specie ipsi præcipiatur Observatio Legis. Dicit id ideo fieri, *ne declinet à præcepto ad dexteram aut sinistram; Vult dicere; Etiam si non adeo rigide sit subiectus judicii Legis; monitus tamen erit, ne transgrediatur eam, neq; declinet ab ea ad dexteram, aut ad sinistram, sicut ait David; Etiam servus tuus admonitus est de eis, Ps. 19. 12.*

Denique additur; præterquam quòd Rex hæc omnia per se meritò observare debeat, eò quòd hîc sit finis hominis, propter quem est creatus, Timor, inquam, & Cultus Dei; insuper tamen Regem id facere debere propter Mercedem ei promissam; Sic enim *prolongabit dies in regno suo.* Quando enim Rex servit Deo, & honorat populum suum, eumque placidè, sine superbia, gubernat, Diis hominibusque charus est, & prolongabit dies in Regno suo. Addit; *Ipsè, & filii ejus in medio Israël:* quia filii Regis hæredes sunt regni ejus.

Cæterum verba illa; *אֲלֵי וְלֹא יִשָּׁב וְלֹא יִשָּׁב לְמִצְרַיִם* *Ut non redire faciat, quæ causalis est loquutio*, sed ita; *Non multiplicabit sibi equos, & non necesse habebit redire facere populum in Aegyptum ad multiplicandos equos, h. e. Non ibunt in Aegyptum petendi auxilii causâ, nec equis ejus confident, &c.* Sic quod dicitur de Uxoribus vel Mulieribus, *Et non recedet cor ejus*, consequens denotat, non causam.

Ita ergo postquam dehortatus est eum de equis, de mulieribus, de argento & auro, de describendo item exemplari Legis duplo; causam dehinc reddit omnium, de quibuseum monuit; *Ne multiplicet sibi equos, ne iis vel equitibus suis confidat, sed fiduciam suam ponat in Domino.* De hoc dicit; *Ut discat timere Dominum: Ne multiplicet sibi uxores; ut observet omnia verba Legis, & statuta ista, ad faciendum ea:* Refrænando enim suam concupiscentiam, observat verba Legis de concubitu & conjugiiis prohibitis, de menstruatâ, & aliis, quod non facturum est, si indulgeat cupiditatibus suis. De eo quod monuit, *ne multiplicet nimis argentum & aurum, dicit; Ne efferatur cor ejus super fratres ejus:* Argenti enim & auri copia, inducit hominem ad superbiam & fastum: unde si multiplicationi eorum studeat, recedet à præcepto, & fiet Oppressor, raptor, scelerator, & alia agat prohibita in Lege. De descriptione libri Legis, & continua ejus circumgestatione, dicit; *Ut multiplicet dies in regno suo, ipse & filii ejus, in medio Israël.* Sic explicati sunt isti versus.

Ex iis autem, quæ hætenus à me dicta sunt, patet; *Regem obligatum esse observare præcepta, magis quam ulli alii homines*; idque ob *Tres* causas.

Primò; quia Rex est Speculi instar politi toti populo suo, in eum oculos omnes conjiciunt, & ejus facta imitantur. Vulgus enim naturâ suâ fertur ad assimilandum se magnatibus in omnibus, quoad fieri potest. Sic videmus, dum Reges Juda essent boni & recti in cordibus suis, populum totum ab ipsis dependisse, & moneri se passum esse; quando verò mali & peccatores erant, omnes fuerunt mali & peccatores, sequentes ipsos. Hinc dixit Philosophus quidam; *Regnum quò fuerit eminentius, tanto magis illud respicitur & observatur ab omnibus: Ideò, Regis actiones doctrinam esse generalem omni populo suo (Regis ad exemplar totus componitur orbis)*. Hac de causa magis decet Reges, ut observent Præcepta, Timorem Dei, & Humilitatem spiritus; quia sic suppeditabunt argumentum à Majori ad minus, ut totus Israel Præceptis obediant, Deum timeant, & actiones suas omnes rectè instituant.

Secundò; quia Corona Regia, & Majestas Regis, major est quàm omnium reliquorum hominum; Dominiumque ejus majus & potentius; idcirco decet quoque, ut majori studio observet præcepta, quàm alii qui non tantum habent imperium, tantamque potentiam. Hinc dixit Philosophus; *Sicut Concussiones Venti vehementius petunt arbores altas & proceras, quàm herbas terra: sic calamitates temporum, aut operationes, Astrorum vim suam magis exerunt in hominibus in eminentiâ & dignitate constitutis, quàm in vilibus & humilibus*. Sic dicit etiam Propheta; *Quia dies Domini exercituum veniet super omnem superbum & excelsum, & super omnem elatum, & humiliabitur*, Esa. 2. 12. Et quia Causa conservatrix omnium dignitatum & imperiorum est Lex, & Præcepta Dei; idcirco requiritur, ut Rex, cujus imperium summum est, præ omnibus studeat observare ea. Hoc est quod dicitur; *Ut prolonget dies in Regno suo*. Hinc etiam David, cum præcepta daret filio suo, dicit in eundem sensum; *Et custodi custodiam Domini, ut ambules in viis ejus, & custodias decreta ejus, præcepta ejus, & judicia ejus, &c. ut prospera reddas quacumq; feceris, & omnia ad quæ veneris, ut confirmet Dominus verbum suum, quod loquutus est mihi, &c.* 1. Reg. 2. 3.

Tertio, quia sicut Reges debent observantes esse sui honoris & suæ dignitatis, quæ sunt Bona Imaginaria: sicut etiam debent multò magis operam dare ut comparent Bona animæ, per quæ homo, si fecerit ea, vivet in æternum, Ezech. 20. Nam cum Rex in hoc mundo sit eminentissimus, præstantissimus & maximus omnium, non debet deprimere seipsum infra dignitatem suam in mundo venturo; quia *Mundus* hic, ut in Mischna dicunt, est *veluti vestibulum mundi futuri*. Ibi invenient magnificentiam, &

gloriam, quæ nunquam auferetur ab eis, contrà quàm est in mundo hoc mutabili & inconstanti, sicut dicitur; *Parvus & magnus illic est*, Jobi 3. 18. h. e. ut Rabbini nostri explicant, *Ibi magnus magnus erit, & non parvus fiet amplius: & parvus perpetuò parvus manebit, nec unquam magnus fiet.* Quia ergo Bona animæ in hoc mundo acquiruntur per observationem Legis & Præceptorum, idcirco decet Regem, cujus majestas & magnificentia est maxima, magis de his esse sollicitum. Hinc dixit Seneca; *Omne Regnum est sub alio Regno majore.* Cogitabit itaque Rex, sicut ipse facit erga subditos suos, sic Regem illum, qui supra ipsum est, facturum quoque erga ipsum, cujus servus est in perpetuum. His de causis frequenter adhortatus est Deus Regem ad Timorem sui, & ad Præceptorum observationem, ut prolonget dies in Regno suo in sæculum, per ipsius gratiam.

Quando verò Rex malus est & flagitiosus, investigandum est, An liceat Rebellare ei, eumq; à Regno removere, & deponere? quia sc. est Inimicus, probri afficiens Dominum, & Tyrannus. De hoc nihil legimus apud Sapientes nostros.

Sapientes Christianorum multa de hac Quæstione scripserunt, & disputarunt, tandemque concluderunt, illud licere, & posse fieri, sicut scilicet tribus Israëliticæ fecerunt Jeroboamo.

Ego de hac quæstione loquutus sum coram Regibus cum Sapientibus ipsorum, asseruique non licere, neque potestatem aut jus habere populum, rebellandi Regi suo, eumve regno deponere, etiamsi in summo gradu impius fuerit: hujusque meæ assertionis tres reddo causas;

Primò; quia Populus, dum Regem constituit, se obligat ad observandum & faciendum jussa & mandata ejus. Obligatioque, & juramentum hoc, non est conditionale, sed absolutum. Ideò, qui rebellis Regi est, mortis reus fit, sive sit Rex malus, sive bonus. Populi enim non est examinare justitiam aut impietatem ejus. Ideò dicit Deus ad Josuam; *Quicumq; rebelayerit ori tuo, occidetur.* Hujus itaque Juramenti & fæderis q; respectu, quod populus init cum Regibus, tenentur illi eum honorare, neque potestatem habent eum castigandi, puniendi, aut ei rebellandi.

Secundò; quia Rex in Terra est idem quod Deus in Mundo; idcirco absolutam habet potestatem puniendi, etiam non secundum jura & Leges, prout necessitas requirit, abrogare item Legem & consuetudinem generalem. Unitas enim ejus in regno, est sicut Unitas Dei in mundo. Hujus rei causâ dicunt Rabbini nostri in Tractatu Beráchoth, capite *בראשית*: *Qui videt Reges gentium, dicit; Benedictus sit qui impertivit de honore suo carni & sanguini. Et qui videt Reges Israelis, dicit; Benedictus sit, qui impertivit de honore suotimentibus ipsum. Observa quòd dicunt; De honore suo; quo vocabulo fatentur,*

fatentur, Reges terræ, præsertim Reges Israelis, participare de honore Dei, & Majestate ejus, per metaphoram & similitudinem: Idè non licitum est plebi, manum injicere Regi suo, eumve deponere de regno, quia hoc perinde habetur ac si involarent in Honorem & gloriam Dei. Hoc observavit Rex David: Quamvis enim unctus esset ad bellum, noluit tamen manum immittere in Saulem, ed quod esset Rex Israelis, sed dicit; *Quis extendit manum suam in unctum Domini, & innocens fuit, h. e. impunè abiit?* I. Samuel, 26. 9.

Tertia ratio peculiariter respicit Israëlitas; In cujus enim potestate non est Regem constituere & eligere, is neque potest eum Regno exuere & deponere. Cum ergo Electio Regis non fuerit in manu & potestate populi, sed in manu Dei, sicut dicitur; Constituendo constitues super te Regem, quem elegerit Dominus Deus tuus; idè illi etiam, qui regnum ipsi non dederunt, neque auferre illud ab eo possunt, sed Deus solus, qui Reges constituit. Hinc Samuel Propheta dixit ad Israellem, quod si Rex futurus sit contentiosus & litigiosus, prævaricator ab utero, ut clamant ad Dominum. Hoc sibi vult quum ait; Et clamabitis in die illa à conspectu Regis vestri, quem elegistis, & non exaudiet vos Jehova die illa, &c. I. Sam. 8. 18. Vides hinc non dari ipsis facultatem rebellandi Regi, eumve deponendi à regno, quamvis extreme sit impius, sed jubentur Clamare ad Dominum, quia Supremus dominatur in Regno hominum, & cui ipsi placuerit, dat illud Deus.

EXPLICATIO TEXTUS

I. SAM. CAP. VIII. V. I. — — ad finem.

Ejusdem A BAR BENELIS.

Vers. 1. 2. 3.

ET congregati fuerunt omnes seniores Israelis, &c.) Commemorat Scriptura, seniores Israelis congregatos, venisse ad Samuelem Ramatham, ubi fuit domus ejus, eique dixisse; Quia duo hoc tempore occurrant, primò ejus *senectus*, secundò, quod *Fili ejus*, quos in suum locum substituit, non ambulent in viis ejus; se petere ut eis constituat Regem! quodque ira Samuelis ad hoc exarserit, Deumque oraverit, ut ipse sibi suggereret responsum ad propositam hanc petitionem; se enim ignorare, quidnam respondere debeat: Ad hanc autem ejus petitionem:

non exarsisse iram Domini; malam tamen fuisse visam in oculis Samuelis.

V. 4. &c. *Et dixit Dominus ad Samuelem, Audi vocem populi, &c.*) Dicitur; Deum Benedictum dixisse Samueli, ut morem gereret populo in omnibus quæ dicturi sint ipsi de constituendo Rege, nec ad animum revocet, quòd hac ratione ipsum & judicium ejus spernant; Illos enim, petendo Regem, *Rejicere Deum*, ne super eos regnet. Dicit autem hoc idè, quia Rex necessarius quidem erat cæteris populis; quia illi non habebant specialem gubernationem providentiæ Divinæ: Israëlitaè verò, quorum Rex Deus erat, quiq; Ipse pugnabat pro eis, & ipsorum judicia dirigebat per Legem suam, non opus habebant Rege. Idè dicit, *quòd spreverint Deum ne super se regnet*. Addit, hoc ipsis nihil esse novi, ut derelinquant gubernationem Dei, & suscipiant gubernationem Regis; fieri enim hoc *secundum omnia opera quæ faciebant inde ab eo tempore quo egressi sunt è terra Aegypti, quando semper eum dereliquerint, & diis aliis servierint: sic ergo eos facere etiannum, derelinquendo Deum, & petendo Regem*. Quod addit, *sic faciunt etiam tibi*, facit ad exaggerandum; quòd sc. nunc sic faciant non solum erga Deum, sed & erga Samuelem, derelinquendo gubernationem ejus, & petendo Regem. Fecerunt enim Samueli, sicut fecerunt Deo. Postea præcipit Samueli, ut licet ipsis morem gerat, simul tamen contestetur, quid ipsis tandem sit eventurum, ac proinde ipsis etiam indicet judicium seu Jus Regis, &c. Idè quòd dicitur; *Et nunc ausculta voci eorum*, non est præceptum novum; jam enim de hoc præceperat; sed intentio & sensus ejus est; Nunc ergo, quamvis auscultes & pareas voci eorum, simul tamen etiam *Testando testaberis eis*, qui mores, quæ actiones illius sint futuræ, & *indicabis eis judicium Regis*. In Masséchet Sanhedrin capite כהן גדול dissentiunt de hoc dicto Rabbini nostri; *R. Jose dixit; Quicquid híc de Rege dicitur, id licitum fuit ei: R. Jehuda dixit; Ista (de Jure & Judicio Regis) non fuerunt dicta, nisi ad eos perterrefaciendos*. R. Moses ben Majemon in libro suo de Judicibus, ubi de Juribus Regum agit, cap. i. scribit; *Sententia pronunciatur juxta mentem R. Jose*. Verùm sensus literalis Scripturæ hoc non docet, sed, quòd vera sit explicatio R. Jehudæ, dictum sc. hoc esse ad eos perterrefaciendos: quia Lex nihil quicquam Deut. 18. dicit de hac re, ubi tamen locus conveniens fuisset; sed dicit; *Ne elevetur cor ejus supra fratres suos, & ne recedat à præcepto vel ad dexteram, vel ad sinistram*, quod nos docet, De jure, & secundum Legem, res istas ei non fuisse licitas & concessas, quæ híc de jure Regis dicuntur. Quod si Moses nihil de eo dixit in Lege, non certè datum est præceptum novum post ejus mortem, sicut dicunt; *Nullus propheta*
facultatem

facultatem habet in Lege aliquid innovandi: Quomodo ergo dicemus, hoc fuisse Præceptum generale, de Regibus datum per Samuelem? Sic scripsit R. Levi ben Gerson; Regi non permiffa & licita fuisse ifta: fed dicere tantum Samuelem, quid Rex facturus fit, ubi Regnum ejus potentia confirmatum & roboratum fuerit. Et ego quoque exiftimo, vocari דין המלך Judicium feu Jus Regis, non hoc fenfu, quafi hoc effet ejus Jus; fed, quia ipfi dixerunt, Da nobis Regem, qui nos judicet; refponfum fuit eis; Benè (habebitis Regem) & hoc erit ejus judicium, h. e. hæc ratio judicandi, quam ille observaturus eſt erga vos; Rapiet omnia veſtra; idque ut intelligant; Illum non exerciturum eſſe tale judicium, quale ipſi petant, fed omnia ipſorum ad ſe pro lubitu ſuo raptaturum. Ideò non dicit abſolutè; Et indicabis eis judicium Regis, fed addit inſuper, qui regnabit ſuper vos, h. e. Illius Regis, quem vos poſcitis, & qui regnaturus eſt ſuper vos, hoc erit judicium, quod inter vos exercebit: poſtea ſubjungitur, quòd Samuel, populo Regem à ſe petenti, retulerit omnia verba Dei: Hoc verò in Electione Regis non legitur, (1. Sam. 10.) ſed poſteaquam ſortes projeciffet, dicitur; Et loquutus eſt Samuel ad populum Jus Regni, ſcripfitq; in libro, 1. Sam. 10. 25. Senſus itaque hujus loci eſt, Samuelem indicaffe populo omnia verba Dei, hæc nimirum; Non te ſpreverunt ſed me ſpreverunt, ne regnem ſuper eos: Juxta omnia opera eorum qua fecerunt ab eo die, quâ eduxi eos ex Aegypto, uſq; ad diem hanc, (dereliquerunt autem me, & ſervierunt diis alienis), ſic ipſi faciunt etiam tibi. Poſteaquam verò projeciffet ſortes, ſignificavit ipſis judicium Regni; h. e. judicium quod Reges exercere ſoleant in populo, aut quod ſcriptum eſt in Lege de Rege, & quod ipſimet dixerunt ad Joſuam; Quicumq; rebellaverit ori tuo, occidetur.

V. II. &c. *Et dixit, Hoc erit Judicium Regis, &c.*) Dicit, Regem non facturum Judicium & juſtitiam populo ſuo; ſed Judicium, quod Ipſi petierint, & quod illum facturum ſibi perſuadeant, eſſe res malas & turpes, quarum meminit. Vocat hoc *Judicium Regis* per Antiphraſin.

Sex autem ejus partes memorat;

I. *Filios veſtros tollet, & ponet eos ſibi in curribus ſuis, & equitibus ſuis, & current ante currum ejus, h. e. Accipiet ex filiis veſtris, ut pedes currant ante curruſ ſuos, & ante equites ſuos: ſic, Accipiet è filiis veſtris, & conſtituet eos Tribunos, & Quinquagenarios. Hoc quamvis honorificum ipſis erat futurum; tamen viri generoſi & cordati fugiunt tale dominium, neque illud ambiunt aut acceptant, niſi fortè ex veneratione aut metu Regis: præter laborem enim & moleſtiam maximam, quam iſtiusmodi officia publica ſecum trahunt, etiam eos avocant à cura rerum privatarum, ſicut Jotham filius Gedeonis in parabola ſua, ſub perſona Oleæ, dicit; An ego deſeram pinguedinem meam, & vadam, ut promovear ſuper arbores? Jud. 9. 9. ut ibi expoſui. Sic accipiet*

eos ut cogant & colligant messem Regis, & arent agros ejus, ut item faciant ipsi instrumenta & arma bellica, & currus suos. Interpretes dicunt, illos hæc facturos fuisse pro mercede, non gratis; Regi tamen præ aliis omnibus id faciendum, ut qui eos præcedat. Et hoc favet sententiæ eorum qui dicunt; Hæc Regi fuisse concessa, & de ejus jure. Secundum meam autem expositionem, sensus literalis horum verborum est; Regem sumpturum ex filiis eorum, quosdam, ut Peditum loco serviant ad currendum ante ipsum; juvenes sc. ad hoc aptos & idoneos; alios, ut sint Principes; alios qui Terram ejus colant, immunes à negotiis regni: alios pro Artificibus & Opificibus. Posteaquam egit de Filiis, loquitur etiam de Filiabus, & dicit, Regem ex illis sumpturum, pro Unguentariis, Coquinariis, & Panificis suis; Moris enim inter ipsos fuit, ut Edulia & cibos Regum Mulieres præpararent; idque, procul dubio, nullâ acceptâ mercede, sed gratis.

2. *Agros insuper vestros, & vineas vestras, & oliveta vestra optima accipiet, dabitque servis suis.* Hæc, inquit, major adhuc est violentia, quod fundos vestros accipiet, & inter servos suos eos est distributurus. Istud iterum docet, quod non agatur hic de Jure & judicio, sed de Oppressione & violentia maxima. Nam si hoc juris fuit, cur non accepit Rex Achab vineam Nabothi Israelitæ? Cur Isabelem oportuit contra ipsum testari, quod maledixerit Deo, & Regi, ut morte afficeretur, & Achab vineam accipere posset, si de jure potuit accipere agros & vineas? Rabbini nostri scribunt, non accipere potuisse ipsum vineas & agros ipsos, sed fructus illorum, si servi illius opus haberent iis, ad bellum proficiscentes, & per loca illa transeuntes, non haberent aliud quod comedant, attamen pro pretio. Ego verò dico, quod non reperimus in Scriptura, de eo non posse eam explicari secundum sensum literalem: Item hæc omnia ex hac hypothesi dici, quasi ea Regi fuissent permilla, quæ hic dicuntur. Hinc, qui hanc sententiam sequuntur, omnia diverticula, omnesque vias quærunt, quâ eam tueantur. Sed, ut dixi, continetur hic duntaxat turpium & vitiofarum actionum recensio, secundum sensum literalem.

3. *Et de seminibus vestris & vineis vestris capiet decimas, & dabit Eunuchis atque servis suis.* Vult dicere; Rex, uti voluerit, capiet decimas ab omnibus proventibus. Hoc adhuc prioribus gravius est. Sic enim assimilabitur Levitis & pauperibus, & faciet mensam suam, sicut mensam Altissimi.

4. *Servosque vestros, & ancillas vestras, juvenesque vestros optimos, asinosque vestros tollet, ut iis faciat opus suum.* Vult dicere; Aliud quoque jugum vobis imponet, videlicet, quod præter Decimas de proventibus, insuper servos, ancillas, asinos, & juvenes illorum, quibus ipsimet opus habent ad agriculturam, accepturus sit pro ministris & famulis suis; ita ut non possint ipsi facere opus suum.

5. *De pecoribus vestris decimas capiet.* Vult dicere; Quamvis decimæ Altissimo soli debeantur ab iis quæ subeunt horreum & torcular, non contentus ille decimam Levitarum de his accipere, accipiet eas etiam de Pecoribus, quod est omnium durissimum. Sub Pecoribus autem etiam Boves comprehenduntur.

6. *Et vos eritis ei servi:* H. e. Etiam corpora vestra non erunt libera. Nam ex vobis mancipia faciet, & eritis sicut servi Cananæi. Rabbini nostri hoc explicant de Tributis, quæ ipsis sit impositurus, quia quod hîc dicitur; *Et eritis ei servi:* id alibi dicitur; *Erunt tibi tributarii, servientq; tibi,* Deut. 20. 11. Addit, jugum & tyrannidem ejus ita violentam futuram, ut *Clamaturi sint ad Dominum.* Dicit hoc idem, quia hominibus non licet rebellare Regi suo, sicut David inquit; *Quis immittens manum suam in unctum Domini, innocens erit?* Possunt autem clamare ad Dominum sub tyrannide Regis ipsorum. Et quamvis Dominus propinquus sit omnibus invocantibus eum, tamen dicit; *Deum eos non exauditurum in die illa;* quod scilicet eos jam præmonuerat, ipsi verò ei non auscultarint. Sequitur; *Renuit verò populus audire vocem Samuelis,* h. e. Gravis fuit auris ipsorum, ne audirent, sed responderunt ei; *Nequaquam, sed Rex erit super nos, & erimus nos quoq; sicut universæ gentes,* &c. Volunt dicere; Non obstantibus omnibus quas adduxit rationibus, se tamen velle Regem, & quoad Oppressionem & Expilationem interminatam, futuras ut universæ gentes, atque toleraturas onus illud Regis & Principum, sicut illæ: hanc verò utilitatem ab eo accepturos, *ut eos judicet, ante eos exeat, & pugnet bella ipsorum.* Dicunt hoc ut innuant, Samuelem ob suam senectutem, Eli item, qui antecessor ejus fuit, quamvis essent Judices, non tamen processisse ad Bella ante filios Israelis; Regem verò processurum. Volunt ergò dicere; Quòd licet Rex exerceat omnem istam tyrannidem & iniquitatem, quam dixit Samuel, sit tamen facturus inter eos judicium, & processurus in bellum; ac propterea æquum esse, ut patienter ferant jugum ejus, propter alias utilitates quas ab ipso sint percepturi: si accipiat & tollat de bonis ipsorum, eos tamen servaturus sit ab oppressoribus aliis, suo Judicio; & ab Inimicis, per sua Bella, atque ita utilitatem ejus fore generalem, damnum particulare. Imò quicquid ab ipsis accepturus sit, non fore expilationem aut oppressionem; sed æquum & justum, pro servitio quod ipsis præstet. Quia enim sit minister & Judex populi, Liberatorque ipsorum ab hostibus, æquum esse, ut ab illis accipiat quæ sibi necessaria: Dignus enim est operarius mercede suâ. Porro dicitur; *Samuelem dixisse omnia ista verba in auribus Jehovæ;* h. e. Orasse, & ex ipso quæsiuisse, quidnam responsurus sit illis; Deum verò ei dixisse; *Audi*

450 DISSERTATIO III. DE JUDIC.

voce eorum, & constituere eis Regem; His verbis significatur, Israëlitas petiisse à Samuele, ut ipsis Regem daret, ac per consequens, Regis constituendi facultatem ei commisisse: idèd dicit Deus; *Observa & attende ad verba ipsorum, quòd omnia tue fidei & potestati committant, itaque morem illis gere, pro confesso accipe, & dic eis, te velle constituere eis Regem.* Hoc intelligens Samuel, dixit ad populum, *Ite quisq; in urbem suam, h. e. Acquiescite, Constituam vobis Regem, sicut dixistis. Quid amplius vultis? Ite singuli in urbes vestras, & ego faciam secundum verba vestra: Intellexit autem, Deum electurum Regem quem voluerit, se verò convocaturum & congregaturum Israëlém, posteaquam intellexerit à Deo, quisnam Rex ipsorum futurus esset.*

DISSERTATIO TERTIA.

DE

JUDICUM & REGUM
IN V. T. DIFFERENTIA:

Ex Præfatione Abarb: in Librum Josuæ;

*Quanam fuerit, inter JUDICES & REGES,
tùm Convenientia, tùm Differentia.*

IGo, re diligenter expensâ, inveni *Judices & Reges convenire in Quinq; rebus; & in Quinq; aliis à se invicem distingui.*

Prima convenientia est, quòd, tam Judices quàm Reges, sint ordinati à Domo Judicii, & acceptati à Jisraele.

De Judicibus enim ait Scriptura; Et suscitavit Dominus Judices, &c. quòd intelligendum de Ordinatione eorum per Domum Judicii; De Acceptatione illorum ab Israëlitis, clarè idem invenitur; veluti cùm ad Gedeonem dicunt; Dominare nobis etiam tu, &c. Judic. 8. 22. & ad Jephtham; Et venies vobiscum, & pugnabis contra filios Ammon, & eris nobis dux & caput, Judic. 11. 8.

Nullum autem est dubium, quin Judices primò excitârunt Spiritus Domini, Spiritus consilii & fortudinis. Cùm ergo viderent Israëlità,

Nomen

Nomen Domini invocari super eis (i. e. eos Divinitus excitatos esse & instructos) eos elegerunt & in Judices ordinarunt per Domum Judicii.

De Regibus etiam res est evidens. Domus enim judicii magna (*Synedrium majus*) unxit eos, & Propheta: ac præterea Populus constituerebat eos Reges, sicuti legimus de Saule, Davide, Salomone, & aliis. Hæc duo indicat Scriptura, dum ait; *Ponendo ponet super te Regem, quem elegerit Dominus Deus tuus, Deut. 17. 15.* Hic enim per *Ponere regem*, intelligitur ejus Constitutio per populum; sed Electio Divina facta fuit per Prophetam, mediante Unctione.

Secunda convenientia est, quod utrique, tam Judices quam Reges, fuerint præfecti *Bellis*, ut egrederentur & ingrederentur ante populum; deinde etiam *Judiciis*. Ideò dicitur de Othniele filio Kenàs; *Et fuit super ipsum Spiritus Domini, & judicavit Israël, & egressus est in bellum, &c. Judic. 3. 10.* Sic de cæteris quoque Judicibus dicitur, quod gesserint *Bella Domini*, & Judicaverint *Israëlem*. Quod autem de quibusdam Judicibus nihil legamus de *Bellis*, sed tantum de *Judicio*, sicut de Tholâ, Jair, Ibzan, Elon, & Abhdon: de quibusdam, quod *Bella* gesserint, sed non quod *Judicaverint* *Israëlem*, ut de Gedeone, & Abimelecho filio ejus; id inde factum, quod nulla fuerint *bella* in diebus ipsorum, sed in *Judicando* tantum occupati fuerint: in quibusdam fuerit contrarium. Officium tamen illorum consistebat in utroque simul.

De Regibus etiam, quod illorum gubernatio circa utrumque versata fuerit, res est clara, sicuti ex eo patet, quod *Israëlitæ* dixerunt, cum Regem peterent; *Et judicabit nos Rex noster, & egredietur ante nos & geret bella nostra, I. Sam. 8. 20.*

Tertia convenientia est, quod Reges & Judices omnes, plesterent & punirent quandoque extraordinariis modis, non secundum Legem, prout sc. Res & Tempus requirere ipsis videbatur. Hinc faciebant Judices *Israëlis* multa contra normam *Judicii* & communes ritus seu consuetudines præscriptas, eò quod essent *Temporarii*. Sic legimus, Gedeonem, eò quod *Viri Succoth*, & *viri Penuel*, *viris ipsius* non dederint panem, cum perqueretur *Sebhach* & *Tzalmynnâ*, *triturârüt carnem eorum spinis deserti & tribulis, occideritq; omnes viros Penuel, Judic. 8.* quod non fuit secundum Legem. Sic *Jephte*, cum excanduisset contra filios *Ephrajim*, propter id quod dixerunt *abjecti illi Ephrajim, &c. Judic. 12. v. 4.* *Cepit vada Fardenis, & dicebat singulis transeuntibus Ephrajimitis, Dic Schibboleth, apprehenditq; illos, qui id non rectè pronunciant, eosq; jugulavit in vadis Fardenis.* An hoc fuit secundum normam *judicii*? Ideò dixerunt *Sapientes nostri* in *Massecheth Sanhe-*

drin, cap. נגמר הדין; Traditio est; R. Elieserem dixisse, *Audivi, quod domus judicii plebant & puniant quandoq; præter normam judicii & Legis; non ut transgrediantur verba Legis, sed ad faciendam sepem Legi, &c.* Ibidem adducunt quasdam hujus rei historias & exempla. De Regibus idem quoque clarum est. Ideo enim occidit David Amalekitam, qui dixit quod occiderit Saulem, quamvis nemo occidi vel supplicio capitali affici debeat, ubi non adsunt testes; & nemo seipsum (propriâ confessione sc.) reum possit facere. Et cum Nathan Propheta narrasset historiam viri Divitis, accipientis agniculam viri pauperis, dixit David; *Ut vivit Dominus, vir mortis est qui fecit hoc;* &c. Omnia hæc facta sunt necessitate temporis sic requirente.

Quarto conveniunt Reges & Judices in Veneratione & Honore, utrisque debito, ut qui illis est rebellis, Mortis reus sit. De Judice ait Lex; *Vir autem qui fecerit per superbiam, ut non obediat Sacerdoti, aut Judici, morietur vir ille,* &c. Deuter. 17. 12. Hinc morte multavit Gideon viros Penuel, & viros Succoth; quia judicavit eos tanquam rebelles contra se, & mortem commeritos propterea, quod transgressi essent præceptum ejus. De Regibus autem Rabbinus nostri concluderunt id ex eo, quod de Josua scriptum legimus; *Omnis vir qui rebellaverit ori tuo, & non obediverit verbis tuis, in omnibus que præcipies ei, occidetur;* Jos. 1. §. 18. Ad id scribunt in capite נגמר הדין; *Omnis vir qui rebellaverit ori tuo; Annon etiam occidendus, qui rebellaverit verbis Legis? Ad hoc responsum suppeditat quod dicitur;* Tantum roborare & fortis esto, Jos. 1. §. 7. Ideo dixerunt; *Etiam qui maledicit Regi, eum potest Rex morte pletere, sicut David fecit Simei filio Gere;* qui, quod rebellis esset edicto regis, reus mortis fuit.

Quinta convenientia est, Successio continua temporis, tam Judicum, quam Regum. Quemadmodum enim nullum fuit tempus, quo nullus fuerit Rex in Israël, ab eo tempore quo Reges inceperunt: sic meâ sententiâ, toto tempore Judicum, nullum fuit Israëlitem tempus sine Judice, nisi quod in diebus illorum quandoque Israëlitem mancipati fuerint inimicis suis, quandoque ab illis fuerint servati. Idcirco comprehenduntur anni servitutis sub annis Judicum, sicut explicabo D. V. Quod ideo factum, ut ex annis illorum sciremus Dies mundi, & singularum generationum. Non enim possumus aliter scire numerum annorum præteritorum, nisi ex annis Judicum & Regum. Hinc legimus in Schemoth rabba; *quod Deus monstraverit Mosi in monte Sinai librum Adami primi, in quo scripta fuerint omnes generationes futurae singulis ætatibus, illarum Gubernatores & Reges,* &c. In quibus ipsorum verbis notandum, quod æquarint Gubernatores & Judices Regibus, quia omnes continuâ successione se invicem consequuntur. Quod verò dicitur in fine istius libri; *Non erat Rex in Israël;* id explicabo suo loco. Non enim hoc

hoc vult dicere, Israëlitas fuisse sine Judice, sed quòd tùm non fuerit Judex in medio Israël: Judex enim tùm erat Samson, sed eo tempore non fuit in Israël, verùm ligatus & captivus erat in manibus Philistæorum.

Hæc sunt Quinq; illa, in quibus conveniunt Judices & Reges.

Differentia quinq; Judicum & Regum, sunt sequentes;

Prima differentia est; quòd Regum Electio facta sit à Deo per Unctionem.

De Unctione autem hæc quinque sunt tenenda, 1. Ungens, 2. Unctus.

3. Quo unctio facta fuerit? 4. Modus Unctionis, & 5. Locus Unctionis.

Qui unxit, fuit Propheta tantùm; Nam neque Sacerdos magnus, nec quivis alius homo, potest Ungere Regem, sed duntaxat Propheta, sicut Samuel unxit Saulem & Davidem; Nathan Salomonem; & Achijas Jeroboamum.

Qui unctus fuit, fuit Rex, quem Deus primò elegit, ut Saulem, Davidem, Jeroboamum, Jehu. Non ungitur in Regem Filius Regis; quia jam unctus est per Unctionem Patris sui primam; nisi tamen fuerit controversia aut lis de hæreditate regni: hoc enim casu unguunt filium Regis, ad dubium tollendum. Ideò unxerunt Salomonem propter Adonijam, & Joasum propter Otoljam, & Jehoachasum propter Jehojakimum.

Quo autem unctus fuerit, explicarunt Sapientes nostri, dicentes; *Reges domus Davidis unguunt oleo unctionis, & vas in quo oleum illud est, vocatur Cornu: Reges autem Israelis non unguunt, nisi illis fuerit controversia, & etiam sic non unguunt eos nisi oleo Balsami.* Ideò vocatur vas, in quo illud est, 79.

Quomodo unctus fuerit? De Forma Unctionis tradiderunt, quòd fecerint figuram Coronæ in fronte, inter oculos Regis, deinde de illo oleo super caput ejus effuderint. Unde orta est consuetudo Ungendi Reges Galliæ Oleo peculiari sancto, quod habent in fano S. Dionysii: Reliquos reges Edom, i. e. Christianorum, non unguunt, sed impontunt coronam auream capiti ipsorum, sicut & hîc Coronæ figura fuit, quæ fiebat oleo in fronte inter oculos ipsius.

In quonam verò loco ungebatur? Reges Jehudæ, qui veri fuerunt Reges, tradiderunt unctos fuisse Hierosolymis, & juxta Fontem (ex 1. Reg. 1. v. 33. ubi David jubet filium suum Salomonem deducere ad Gichon fluvium, & ibi in Regem ungere, in signum, Regnû ejus instar fontis perenne fore): Reges verò Israelis non unxerunt Hierosolymis, neque juxta Fontem, sed in omni loco, si ei controversia mota fuerit.

Hæc quinque comprehenduntur sub Unctione, sicut adduxerunt Sapientes nostri in Tractatu הוריות, & כריתות. Omnia hæc fiebant in Unctione, quòd ea signum proprium & peculiare fuerit Electionis Divinæ in Regem. Ideò vocavit David seipsum משיח אלהי עקב *Unctum Dei Jacobi*,

Ideo etiam dicit; *Quis mittet manum suam in Unctum Domini, & innocens erit?* Judices autem non habuerunt Unctionem ullam. Et hæc est differentia prima. Fufius autem & perfectè hac de re agam in Sectione prima libri Regum, in Unctione Salomonis.

Secunda differentia est Eminentia Regis; quòd ejus Officium non adstrictum erat ad Judiciorum normam, & ad judicandum inter Virum & proximum ejus (inter privatos quosque) secundum *ἀνεπίβειαν* Legis; sed tantum occupatum in conservatione salutis publicæ servando populum ab inimicis ejus, & decidendo judicium extraordinariè, prout Rerum & Temporis circumstantia requirebat, non per modum judicii congrui & accurati. Judices autem aliter; quia Officium illorum proprium erat, Judicare juxta præscriptum Legis, & Judicium legitimum. Annon enim vides, quòd Lex in sectione *דברים* præceperit, ut sit Domus judicii minoris (Synedrium minus) in unaquaque urbe, sicut dicitur; *Judices & Exatores constitues in omnibus portis tuis*; & in sectione *דברים*, de Synedrio magno (quod erat Hierosolymis) & de Judice, qui est maximus inter omnes, vices agens Mosis Domini nostri, quum Itaret cum septuaginta senioribus, de quibus dicitur; *Et indicabunt tibi rem judicii, & facies juxta verbum quod indicabunt tibi*, &c. Deut. 17. v. 10. *juxta præscriptum Legis, quam docebunt te*, &c. Ibid. v. 11. Ita ut officii illorum propriè, primò, & peculiariter fuerit, Judicare secundum judicium justum & exactum, unde etiam vocati fuerunt *Judices*. Quod si legantur Judices quidam egressi esse ad Bella, & traditam esse ipsis potestatem absolutam ad judicandum pro ratione temporis, & non strictè secundum verba Legis; id non factum est ab eis, quatenus fuerunt Judices, sed quia tunc temporis nullus adhuc erat in Israele Rex, & sic utramque potestatem habebant, & Judicium, & Regum (quod etiam R. Nissim observavit); ac proinde quandoque tropicè ipsis Nomen Regis tributum fuit; ut, *Et Regem constituerunt Abimelechum in Sichem*, &c. Judic. 9. 6. qui tamen *Judex* fuit. Hinc quoque est illud; *Et eo tempore nullus erat Rex in Israël*, Judic. 17. 6. & 28. 1. & 21. 25. De hoc etiam Rabbini nostri jam monuerunt, ad id quod scriptum est; *Et fuit in Israël Rex*, Deut. 33. 5. *Dixerunt; Hic est Moses: nam ubi non est Rex, maximus illius generationis est sicut Rex*. Ex his apparet, Judicis officium tantum, propriè & per se, esse judicare judicium ordinarium & exactum secundum Leges: aut, si ultra hoc egerit, id fecisse, non ut Judicem, sed quatenus, vel à Rege id faciendi facultatem accepit, vel in defectu Regis ejus vices egit. Sed Regis officium non fuisse in administrando strictè Judicio; verum in bellis gerendis, & rebus dijudicandis potestate absolutà, prout res & necessitas requisivit, Idcirco dixerunt

xerunt Sapientes nostri, *Reges Israël nec judicare, nec judicari*. Hinc fuerunt in Israël Reges & Judices: & Rex potuit abrogare iudicium Judicis, sed non vice versâ. Et hæc est differentia secunda.

Tertia differentia est in Præceptis, ad quæ Rex fuit obligatus, quatenus Rex; à quibus iudex fuit liber. Veluti, ne multiplicet sibi uxores, ne multiplicet sibi equos, ne nimis multiplicet sibi argentum & aurum, ne se inebriet, sicut dicitur; *Non est Regum, ò Lemuel, non est Regum bibere vinum, & principum non est potus inebrians*, Prov. 31. 3. Item, Describere pro se Librum Legis, præter eum librum, quem reliquerat ei pater ipse; & alia, quorum meminerunt Rabbini nostri de Regibus, à quibus immunes erant Judices. Causa hujus rei est; quia Judices magis adstricti sunt iudiciis Legis quàm Reges; unde necessarium fuit, ut Lex moneret Regem, ne sectetur suas concupiscentias, ne indulgeat voluptatibus, avaritiæ, superbiæ, utque describeret librum Legis pro seipso, neque ab eo recedat: Item, ne cor suum se efferret supra fratres suos, & ne recederet à præceptis vel ad dexteram vel ad sinistram. Omnia hæc, ne Rex cogitet, se exemptum esse à iudiciis Legis, & præceptis ejus, eò quòd sit Rex. Judices autem, quòd subiecti essent iudiciis & Legibus, ad illa non obstringebantur, sed ab eis immunes erant, ut reliqui Israëlitiæ omnes. Et hæc est differentia tertia.

Quarta differentia est in Rebus quæ ad Dignitatem seu Majestatem Regis spectant secundum legem, quas Judices non habuerunt. Earum *quædam pertinerunt ad ipsius Honorem*; veluti, quòd nemini fas erat sedere in folio ipsius, equo ejus vehi, sceptro, vel quoquam alio ornamento ejus, uti, ducere ipsius viduam, Leviri jus non præstabat, vel ejus causâ calceû exuebat, nec vice versâ, Leviratus jure uxore ejus quisquâ ducebat: prohibitum erat, à quoquâ videri nudus, cum esset in balneo, vel quando tondebatur; omnes, Israëlitiæ, imò & Propheta, prosternebant se coram eo. Omnes istæ dignitates, & aliæ quas commemorant Sapientes nostri, indulgentiæ fuerunt Regi, non itidè iudici. *Quædam* (illarum dignitatum) *pertinuerunt ad ipsius commoda & possessiones*. De his dixerunt Sapientes nostri, quòd omnia ea, quæ scripta sunt in sectione Mosaica, ubi de Rege agitur, Regi concessa fuerint, ubi inter cætera dicitur; *Oleas & vineas vestras accipiet, &c. Et sementem vestram, & Vineas vestras decimabit, &c. Etiam pro servis & ancillis filios & filias vestras accipiet, &c.* Et in fine; *Vos autem eritis ei in servos*; de quibus omnibus agam in libro Samuelis. Tradiderunt etiam Rabbini nostri, Regi fas fuisse, tollere tributa à populo, pro necessitatibus suis, aut pro necessitatibus belli, vectigalia exigere, nec licuisse cuiquam subterfugere, vel denegare illa: potuit etiam decernere, ut is, qui defraudarit vectigal, morte multetur, omnia etiam eorum,

eorum, quos Rex morte plectebat, bona & facultates, erant Regis: omnes denique terræ, quas ipse subegit, ipsius erant. Omnes has & alias dignitates ac prærogativas habebat Rex, quas Judex non habebat. Et hæc est differentia quarta.

Quinta differentia est, quòd, ex quo unctus fuit Rex, Corona Regia ad ipsum & filios ejus pertinuerit in sæculum. Regnum quippe hæreditarium fuit ipsi, sicut dicitur; Ut prolonget dies in regno suo, ipse & filii ejus, in medio Israël, Deut. 17. 20. Traditione etiam accepimus, quod si filium minorennem reliquerit, Regnum ei servatum fuerit, donec adolesceret, & majorennis fieret, sicut Jehoadah fecit Joaso; Et omnis qui prior est in Bonis, prior est in Hæreditate regni: & omnis filius natu major, præcedit minorem. Quòd legimus, Deum transtulisse Regnum à Saule, & aliis Regibus impiis, id factum fuit propter peccata ipsorum. Judices autem non transmittebant hæreditario jure principatum suum ad filios suos. Fuit enim res ipsis peculiaris vel singularis in specie, propter ipsorum Fortitudinem, Prudentiam, & Pietatem. Et quamvis Israëlita dixerint ad Gedeonem; Dominare super nos, & tu, & filius tuus, & filius filii tui, &c. Judic. 8. 22. id factum est ex mero erga ipsum amore, non quòd de jure ad id obligati essent. Unde hoc ab ipso responsum tulerunt; Non dominabor ego super vos, neq; filius meus dominabitur super vos, Dominus dominabitur vobis. Quin & ipsi postea id retractarunt, neque regnare fecerunt filios ejus.

Sic ergo explicatum est, non eandem fuisse rationem Judicum & Regum, quamvis Judices in hoc libro commemorati, ob defectum Regum, & Judicum, & Regum potestatem habuerint.

DISSERTATIO QUARTA.

De

MIRACULOSA STATIONE
SOLIS, TEMPORE JOSUÆ;

Ex eodem ABARBENELE,

Ad JOSUÆ CAPUT DECIMUM.

Quia hæc Historia quasi Scopus est omnium Interpretum, in quem suas sagittas mittant, idcirco visum est mihi paulò fusiùs hinc eam pertractare. Ut verò omnia, quæ illi de hac re scripserunt, & simul quæ Scriptura habet, comprehendam; *Sex Quæstiones* de ea proponam; & *primò* quidem per modum *Quærendi*; *deinde per tripartitam Dissertationem* docebo, 1. De eo quod apud Sapientes nostros hac de re invenitur; 2. *Quomodo solvenda sint illa Dubia, quæ continentur in Quæstionibus?* 3. *Quomodo Textus verba literaliter, ex mea mente, sint explicanda?*

Prima Quæstio est; *Quanam sit Causa Efficiens hujus Miraculi? An Deus Opt. Max.? an verò Intellectus agens?*

R. Leviben Gerson in suo libro *אורחות חיים* h. e. Bellorum Domini, cap. 10. parte 2. scribit, *Causam Efficientem omnium miraculorum in genere, esse Intellectum agentem, non Deum Benedictum. Probat hoc 1. inde, quòd Intellectus agens ostendat Prophetæ prodigia antequam veniant; quòd facere non posset, nisi esset Efficiens illorum: 2. quia sic foret mutatio & innovatio scientiæ in Deo: 3. quia opus Intellectus agentis naturale perfectius & magis durabile foret, quàm opus Dei in miraculis, quòd est corruptio, & res non perpetua. Adeoque dicit, Intellectui agenti, quatenus novit ordinem rerum harum, competere aequè Opera miraculosa, atq; opera naturalia omnia.*

Secunda Quæstio est; *Quisnam fuerit Finis miraculi hujus?*

Cùm Finis prior sit in cogitatione, necesse est ut præcedat ejus cognitio. Et dicunt Philosophi, *Finem facere vel ad acquirendam doctrinam & perfectionem aliquam Animæ, vel ad acquirendum Bonum corporale. Quòd si verò mi-*

M m m

raculum hoc fuisse dicatur in eo, quòd Sol substitit in motu suo, nullum fecimus ejus finem. Nam victoriam in bello fecit Deus etiam antea, citra stationem solis; quando vel Verbum unum dicit, salus ejus adest momento oculi. De quo etiam monuit R. Levi ben Gerson, in Commentario suo ad hunc locum, ut nil dicam quòd etiam salus potuisset fieri ab ipso per lapides, super illos è cælis projectos, idque tam de die, quàm de nocte.

Tertia Quæstio est, De Materia istius miraculi; *An Miraculum fuerit in corpore cælesti otioso reddito, vel destructo, aut retardato à motu suo; an in salute & acceleratione victoriæ?*

Suprà citatus author in dicto libro, & in Commentariis suis quoque, scribit; Miraculum fuisse in bellicæ Victoriæ celeritate, non verò in Sphæra solis. Probat id ex *Causa efficiente*, quæ ipsi est Intellectus agens, qui influentiam accipit à corporibus cælestibus, neque vim habet in illa agendi: tùm etiam à *Fine*; quia sic magnum istud miraculum nullum finem habuisset proprium. Alii id inde arguunt, quòd Mundus non posset subsistere, si sphæra diurna quiesceret; item, quòd, cum figuræ sit sphæricæ, non possit quiescere. R. Moses Majemonides in libro More par. 2. cap. 35. innuit Miraculum hoc fuisse ex parte Israëlitarum, non ex parte Sphæræ; quamvis testè & breviter ibi mentem suam explicet. Sed & Scriptura ipsa hinc sibi videtur esse contraria, dum dicit; *Et substitit sol*, quò docet, Miraculum in Sole fuisse: & dum dicit; *Et non fuit sicut dies illa ante eam*, &c. *quia Dominus pugnavit pro Israëlè*, videtur docere, Miraculum fuisse in Bello.

Quarta Quæstio est de Forma: *An, si Miraculum fuit in corpore cælesti, fuerit in Cessatione ejus à motu, ejusque Quietè per se? an verò in Retardatione motus, ita ut solito tardior fuerit, sicut sensit R. Chasdaj in libro "והוא?"*

Atque hinc iterum Scriptura videtur pugnantia dicere. Dum enim dicit; *Et expectavit Sol, & substitit Sol*; docet, Motum ejus cessasse: dum dicit; *Et non festinavit occumbere*, docet, illum non velociter, sed tardè cursum suum peregisse.

Quinta Quæstio est de *Initio* hujus miraculi, & *ejus Duratione*. Nam si miraculum fuit in Subsistentia solis, aut in Salute bellica, quæritur; In *quonam* statu vel situ fuerit sol, quando hoc contigit? *An in meridie, ut vult R. Levi ben Gerson? aut tempore occasus ejus, ut vult R. Chasdaj?* Et hinc etiam Scriptura sibi videtur contrariari. Dum enim dicitur; *Sol in Gibeon expecta, & Luna in valle Aijalon*: Item; *Et non festinavit occumbere quasi die integra*; videtur docere, hoc factum esse prope occasum. Dùm verò dicitur; *Et substitit Sol in medio*

medio cæli, videtur docere, in meridie id esse factum: Item quæritur, An per horas multas duraverit miraculum, ut volunt Rabbini nostri, an verò tantum per horam dimidiam, ut vult Rabbi Chasdai?

Sexta quæstio, de Medio, per quod Miraculum hoc factum fuit, Prophetâ sc. An hoc miraculum doceat illum digniorem fuisse cæteris Prophetis, atq; adeò Mose ipso?

Nam, si Miraculum fuit in Materia Sphæræ, sequitur, Dignitatem Josuæ fuisse supra dignitatem Mosis: quia Prophetia æstimatur à præstantia Miraculorum, & hæc æstimantur pro ratione Subjecti in quo fiunt. Quia ergò Corpus cæleste præstantius est materiâ inferiore & terrestri, miraculum quoque Josuæ præstantius fuerit miraculis Mosis. Atqui Scriptura dicit de Mose; *Et non surrexit ultra Prophetâ in Israël, &c. secundum omnia signa & prodigia.* De hoc etiam aliquid monuit R. Levi ben Gerson in libro suo citato, & in Commentariis.

Præter sex has Quæstiones, dicemus de aliis adhuc nonnullis Dubiis, quæ circa hos versus occurrunt, secundum sensum literalem, in Consideratione nostrâ tertiâ. His sic præmissis, ad nostras Dissertationes accedemus.

Prima Dissertatio est *De eo quod hac de re apud Talmudicos reperitur.* In Avôda Sara cap. 2. ad hæc verba, *Et substitit Sol;* scribitur: *Quamdiu substitit?* R. Josua ben Levi dicit 24. horis; sex sc. ivit & sex substitit: sex aliis iterum ivit, & substitit sex horis, per diem integrum. R. Elieser dicit; 36. horis; sex sc. ivit, & duodecim stetit: iterum ivit sex, & substitit duodecim, & statio ejus fuit per diem integrum: Samuel bar Nachmani dicit; 48. horis; sex sc. ivit, & duodecim stetit: iterum sex ivit, & stetit viginti quatuor horis, neque festinavit occumbere quasi per diem integrum. In Tosephet sunt qui dicant, quosdam dissentire, &c.

Ex his animadverte, tres istos Rabbinos constituere & tradere quatuor principia de hac quæstione, in quibus conveniunt;

1. Miraculum hoc consistere in cessatione motus spheræ, & quiete ejus. Eliciunt hoc ex eo quod dicitur; *Et expectavit Sol, & stetit Sol.*

2. Principium hujus miraculi fuisse in meridie. Id tradunt ex eo quod dicitur; *Et substitit sol in medio cæli.*

3. Bis substitisse Solem eo die. Tradunt id ex eo quod dicitur; *Et expectavit Sol, & substitit sol:* Item; *Et substitit Sol in medio cæli,* h. e. in meridie; quæ fuerit statio prima: *Et non festinavit occumbere quasi diem integrum,* quod intelligunt de tempore occasûs, quodd tunc substiterit secundò.

4. Ivisse Solem eo die per 6. horas, à mane usq; ad meridiem, & tunc substitisse: iterum ivisse per 6. horas alias, & substitisse, atq; sic itionem ejus utraq; vice fuisse 6. hora-

rum. Nam quia principium miraculi fuerit in medio cæli, juxta Rabbinos nostros, & dies 12. constat horis, sequitur, Solem ivisse manè ab exortu solis usque ad meridiem per sex horas, & secundâ vice totidem horas alias, ad complendum diem integrum.

In his quatuor principiis non est ulla inter ipsos dissensio.

Dissentiunt autem de Tempore Stationum, & Duratione earum.

R. Jehosua sententia fuit, Itiones & Stationes fuisse æquales, sex sc. horarum, & hoc esse quod dicitur; *Quasi per diem integrum*, q. diceretur; Itionem & Quietem conjunctim durasse per 24. horas, quæ faciunt diem integrum, constantem Die & Nocte.

R. Elieser sensit, unamquamque ejus stationem duplam fuisse motus, duodecim sc. horarum, ut utraque fuerit 24. horarum.

Pro hoc adducunt, quod dicitur; *Et non festinavit occumbere quasi diem integrum*; quod volunt innuere, stationem utramque fuisse 24. horarum, quasi diem integrum, qui tot horis constat.

R. Samuel ben Nachmani dicit; Verba hæc; *Et non festinavit occumbere*, non intelligenda esse nisi de statione posteriore sola, quòd illa fuerit per diem integrum 24. horarum: de quiete prima consentit cum R. Eleasare, quòd fuerit 12. horarum; quia omnis statio solis absolutè, sit 12. horarum, sicut sc. de nocte, dum est sub terra.

Alii verò dicunt, dissensionem fuisse inter istos Sapientes de *Additione h. e.* de Tempore quietum seu stationum, quas R. Jehosua existimavit, 24. horis illas omnes constituisse, & R. Elieser 36. R. Samuel 48.

Ibidem etiam scribunt; *Liber Recti* cujus sit mentio, est *Liber Abrahami, Isaaci, & Jacobi*, qui *Recti* vocantur, sicut dicitur; *Moriatur anima mea morte rectorum*; h. e. *Liber Geneleos*. Ubi verò indicium hujus miraculi est? (sc. in libro *Geneleos*)? *Ibi ubi dicitur*; *Et semen ejus erit plenitudo gentium*, Genes. 48. 19. *Quando erit Plenitudo gentium?* *Quando sc. Sol substitit Jehosua*. R. Elieser dicit; *Est liber Deuteronomii*, sicut scriptum est in eo; *Et facies rectum & bonum*, Deut. 6. 18. *Ubi verò in eo est indicium hujus rei?* *Ubi scriptum est*; *Ipsis populos cornupetet simul usque ad fines terræ*, Deut. 33. 17. *quando sc. Sol substitit Jehosua*. R. Samuel ben Nachmani dixit; *Est liber Judicum*, &c. Ibidem porro scribitur; *Traditio est*; quemadmodum *Sol substitit Jehosua*, sic substitit etiam *Mosi & Nicodemo filio Gorionis*. De Mose arguunt id ex eo quod scriptum est; *Die hoc incipiam dare pavorem tuum, & formidinem tuam super faciem populorum*, &c. Deut. 2. 25. Similiter enim de Josua legitur; *Die hoc incipiam magnificare Te*, Jos. 3. 7. Item ex locis aliis.

Hec est sententia Rabbiorum nostrorum de hoc Miraculo. Et ex his existimant solvi

solvi posse quæstiones quasdam præcedentes propositas. Quamvis autem loca Scripturæ aliter etiam explicari possint, quàm illi faciunt; tamen eorum sententiam non decet nos rejicere; quia vera est & consentiens sensui literali Scripturarum.

Quomodo verò solvenda sint Dubia proposita, juxta mentem meam? nunc dicam.

Secunda enim nostra Dissertatio erit de Responzione ad præmissas Quæstiones.

Quod ergo attinet ad *Quæstionem primam*, de *Causa Efficiente* hujus Miraculi; dico; quod ad sententiam de *Intellectu agente*, formas largiente, eam amplexos esse posteriores ex Sapientibus Ismaëliitarum, quos secuti sunt multi ex Sapientibus gentis nostræ. Quod revera fuit offendiculum, & lapis offensionis coram filiis Israel. Crediderunt enim, eum (sc. Intellectum agentem) esse datorem formarum, qui reddat animam nostram Intellectualem vivam, & Rupis, quæ eos genuit, (h. e. Dei) obliti sunt, de qua dicitur; *רוח כלפני יצואו* Quia spiritus à facie mea induit corpus, & animas ego feci, Jesa. 57. 16. ubi de Generatione Spirituum, & reliquis Animalibus materiis, dicit, *אלפני יצואו* A facie mea induit corpus: Sed de Anima Intellectuali dicit; *ונפשות אני יצואתי* Et animas ego feci. Crediderunt insuper, eum (*Intellectum agentem*) esse Fasciculum viventium, (Summum & supremum hominis bonum) & Mercedem animarum esse conjunctionem cum eo post mortem. Unde juxta eos sequitur, quòd in illo uniantur (animæ sc.), & eadem sit ratio pii & impii, neque credunt verbis Mulieris illius sapientis, quæ dixit; *Et erit anima Domini ligata in fasciculo viventium, cum Domino Deo tuo*; 1. Sam. 25. 29, quibus verbis explicat, quòd Fasciculus iste viventium sit Deus Opt. Max: Crediderunt, eum esse Custodem & Conservatorem mundi hujus, neque considerarunt id quod Rex David dixit; *Verbo Domini celi facti sunt, &c. nam ipse dixit & adfuit, &c. beata gens cujus Dominus est Deus, &c. è cælis prospicit Dominus, videt omnes filios hominum, ex habitaculo sessionis suæ prospicit super omnes habitatores terræ: Qui formavit simul cor eorum, considerat omnia opera eorum, &c.* Pf. 33. 6. 9. 12. 13. 14. ubi explicat, quòd ille Deus, qui creavit mundum, sit Deus Israëlis, & elegerit eos, suaque providentiâ gubernet & conservet mundum hunc: Crediderunt insuper, eum esse qui Influentiâ suâ Prophetas faciat prophetare; unde secundum eos sequitur, Prophetiam esse rem naturalem, & falsitatis redarguunt verba Prophetæ Jesaïæ cap. 42. 5. *Sic dicit Deus Jehovah creator calorum, & extendens eos, expandens terram, & germina ejus, dans animam populo qui est super eam, & spirituum ambulantis per eam: Ego Jehovah vocavi te in justitia, & apprehendam manus*

tuam, & custodiam te, &c. quibus verbis exponit, Deum esse qui creavit cælum & terram, Ipsum indere animam, ipsum loqui facere Prophetam, & apprehendere vel confortare eum, ad perfectum reddendum populum per manum ejus, sicut dicitur; *Ad aperiendum oculos cecos, &c. Ibid. v. 7.* Et licet hoc aliquando mediâte fiat, tamen inde non sequitur, non à Deo esse Prophetiam, per Voluntatem ejus absolutam & specialem, & per miraculum. Expressa quippe sunt verba; *Ego Jehovah, hoc est nomen meum, & gloriam meam alteri non dabo, Ibid. v. 8.* Præterea credunt, eum esse Causam Efficientem vel Authorem Miraculorum omnium, non verò Deum, & sic obliviscuntur ejus quod Moses dixit; *Quis sicut tu inter fortes Domine? Quis sicut tu magnificus in sanctitate, terribilis laudibus, faciens mirabilia?* Exod. 15. 11. Item ejus quod Psaltes dicit; *Tu es Deus, qui facis mirabile,* Psal. 77. 15. Et iterum David Psalm. 136. 4. &c. *Celebrate Dominum Dominorum, &c. qui facit mirabilia magna solus, &c. qui fecit calos cum intelligentia, &c. qui extendit terram super aquas, &c. qui fecit luminaria magna, &c. Solem in dominium in die, &c. Eum qui percussit Aegyptios in primogenitis eorum, &c.* Ubi exponit, Deum esse *Deum Deorum*, h. e. causam intelligentiarum abstractarum, (Angelorum) & *Dominum Dominorum*, h. e. Dominum sphaerarum, quæ sunt Domini terræ, sicut explicarunt Rabbini nostri in Mechilta, & in More adducitur par. 2. cap. 6. *Eum ipsum, qui creavit mundum, esse quoque authorem miraculorum; neq; in eis quenquam alium Deum juxta se agnoscere.* Et necesse est rem ita se habere: quia Miraculosa opera sunt species creationis voluntariæ seu arbitrariæ, quæ soli Deo attribuitur, neque sunt de naturæ cursu ordinario, qui adscribitur Astris, & soli Exercitui cælorum, aut Intellectui agenti, ex sententia credentium illum. Ah Domine, quid dicam, posteaquam invertit Israel verba Dei vivi, & posuerunt faciem suam instar filicis, dicendo, quòd *Deus & Dominus*, de quo loquuntur Prophetæ, & cujus sunt opera miraculosa, sit nomen Intellectus agentis? Væ auribus meis, quòd talia audire cogantur! De illis revera dici potest, quod apud Prophetam exstat; *Negaverunt Jehovam, & dixerunt, Non est Ipse,* Jerem. 5. 12. & mutarunt Gloriam ejus in Intellectum abstractum, ultimum, & minimum Intelligentiarum, dicentes de eo; *Hic est Deus tuus, ô Israel, qui eduxit te è terra Aegypti: Attoniti estote & obstupescite, ô cæli, super hoc! Ecce sapientia filiorum Edom (Christianorum) est incomparabilis, & intelligentia intelligentum ejus abscondita, quia est immensa, & genuerunt sibi viros Sapientes, intelligentes, & celebres, adduxerunt consilium, & fecerunt judicium (quæ recta sunt scripserunt) in Arte Logica, Physica, Metaphysicis, & Mathematicis, sapientiamque*
in his

in his majorem habent, quàm omnes filii Orientis, neque finis est librorum ipsorum, quos de his rebus conscripserunt. Atque cum his etiam conjunxerunt studium Legis Mosis, Viri Dei, fecerunt ex ea coronas sibi. Transite ad Insulas Cithæorum (*Romanorum, Christianorum*) & videte, num sit ex illis qui dubitet de Novitate (*i. e. ortu*) mundi, aut de Miraculis; Videte quæ scripserunt de Anima, & ejus Immortalitate, de Prophetia, & Prodigiiis; an sit inter eos qui vel os aperiat & contradicat iis quæ in Lege de his extant, quamvis in omnibus disciplinis humanis exercitatisimi sint! Et Israëlitaë fovebunt verba quæ non sunt recta & cum Lege convenientia, contra Deum, & contra Unctum ejus, de Novitate Mundi, de Providentia Dei, de ejus Scientia, de Anima ejusque immortalitate, de Miraculis, & reliquis rebus credendis? Ecce populus iste stultus & insipiens (*Deut. 32. 6.*) qui ceciderunt in foveas profundas nec resurgent (*Psal. 140. 11.*), scribunt ista in libris publicè, ut legi facilè à quibusvis queant! Aspicite & videte, num sit dolor sicut dolor noster! Ascendunt Servatores è monte Edom (*ex Christianis*), & prudentes è monte Esau, qui rectè sentiunt in suis dogmatis, quamvis sint populus ambulans in via Intelligentiæ & rationis suæ, qui non vident lumen Prophetiæ, quæque non habitavit in viris ipsorum; & Viri Israëlitaë, qui sunt de filiis Prophetarum, facient placentas Reginæ seu Operi cæli (*Jerem. 7. 18.*) R. Abner, R. Jehosuah Narbonensis, Aben Caspi, R. Isaac Albalag, R. Chanoch Sirfa, & multi alii; & sine scientia ostentabunt se ipsos sapientes, loquendo contra Dominum erronea? Unusquisque eorum efferet se, dicendo; *Ego regnabo, & princeps ero in Israele*; impudenter & protervè Legi se opponendo! Et quid opus ut multis hîc adducam nomina eorum, cum meus Antagonista, R. Levi ben Gerson, librum scripserit, qui publicè hac de re testatur, & in quo sententiam suam planè & apertè aperuit? De Novitate Mundi scripsit, præcessisse quandam materiam informem: De Anima, De Prophetia, de Signis & prodigiis ea scripsit, quæ ne quidem audire licet, multò minùs credere. De his rebus ago in libro meo *מורה נבוכים* quem pro nostris compono, ubi accuratè & solidè istas quæstiones examino & discutio, ut & Vias Sapientiæ & Legis, ut ostendam populis & principibus, quòd Lex Domini sit perfecta, sapientem reddens simplicem, & nihil in ea deficiat; quòd vera sint verba Scripturarum secundum literam, & viæ horum sapientum sint umbra mortis, nec sint in iis ordines (*ex Jobi 10. 21.*). Non verò hujus loci est ista Disputatio. Attamen ad dolorem & indignationem meam exprimendam, ista hîc proferre volui quia

quia scio esse iniquitatem gravissimam. Et, si hodiè simus opprobrium vicinis nostris, atque multis calamitatibus & malis obnoxii, revera hujus rei causa est Hæresis, quæ pullulat in frontibus nostris. Dico proinde; *Annon, quia non est Deus in medio mei, invenerunt me mala hæc?* Deut. 31. 17. Quamvis autem in libro commemorato prolixè egerim de Intellectu hoc agente, quem isti authores fingunt, & exactè atque perfectè illic contra R. Levi ben Gerson disputaverim, non possum tamen hîc præmittere, quin quàm brevissimè quædam repetam & moneam.

Principiò ergò dico, Authorem seu Efficientem causam Miraculorum, non esse Intellectum agentem, sed Deum Opt. Max. solum. Ipse enim est, qui creavit Res naturales prout sunt: Ipse etiam solus potest mutare, & removere eas à natura sua.

Rationes R. Levi ben Gerson nullius sunt momenti. Nos enim dicimus, Illum, qui Prophetæ revelat quid futurum sit, non esse Intellectum agentem per se, sed Deum Benedictum esse à quo influentiæ emanant, qui futura significat, & miracula quæ factururus est, antequam fiant. Et quamvis Influentia & notificatio illa fiant mediatè, non idèò negandum est, Deum esse per se efficientem & authorem omnium istorum. Quod argumentatur ab *Innovatione scientiæ & voluntatis*; id ita admittimus in opere Miraculorum, sicut in opere creationis; quinimò nulla hîc est Innovatio voluntatis. Nam Dei voluntas est omnia benè & rectè facere; si ordo naturalis aliquando contrarietur, mutat illum perfectionis causâ, & propter bonum quod scit, & semper vult. Huc respererunt Sapientes nostri, quando dicunt; *Conditiones fecit Deus in opere creationis*, &c. sicuti declaravi in citato libro. Quòd etiam dicit; *Opus Intellectus ordinarium & naturale sic perfectius fore quàm opus Dei miraculosum*; etiam hoc vanum est & frivolum. Nam & Opus naturale ordinarium, & Opus miraculosum, sunt à Deo. Non enim media habent vim, nisi agendi ordinatè. Et sic paucis ostendi, nullam hîc esse dubitandi causam, quin Author miraculorum sit Deus Opt. Max. sicut dicitur; *Facienti mirabilia*, &c. atque simul soluta est *Questio prima*.

Ad *secundam Questionem* (De Fine & usu hujus Miraculi) dico; R. Majemonidem, in More par. 3. cap. 13. jam docuisse, *in rebus Divinis non quærendum esse finem*: Voluntas enim Dei in illis est finis, & sicut decrevit Sapientia ejus, fiunt omnia. Idèò hîc non est quærendum, quare Deus fecerit hoc miraculum? Satis nobis esse debet, quòd Deus nullum miraculum faciat, nisi necessitate aliquâ requirente; præsertim cùm illa fiant ad perficiendos Prophetas in perfectione animæ in rebus ad fidem spectan-

ſpectantibus, & in perfectione corporali, ut quidam volunt. Atque hic finis eſt longè excellentiſſimus: quia Miracula confirmant populum Iſraelis in fidei dogmate hoc excellenti & veriſſimo; quòd Deus Benedictus ſit Deus Deorum, & Dominus Dominorum; quòd item fecerit Cælos cum intelligentia, & firmarit Terram ſuper aquas. Dum enim eos *per Mare tra-*
duxit in aridâ, inde intellexerūt, Deum eſſe qui expandit vel firmat terram ſuper aquis: Ex eo *quod fecit in Jericho*, didicerunt Domini eſſe cardines terræ. Sic dum hîc *ſubſiſtere fecit Solem in expaſo vel firmamento*, didicerunt, Cælos eſſe cælos Domino, & illos æquè à Deo eſſe creatos ab initio, ac reliqua. *Deus Ipſe eſt, qui dicit Soli, ut non oriatur*, Jobi 9. 7. ut proinde ex hoc miraculo proveniat Perfectio animæ maxima.

Sed & Bonum corporale hinc emerſit: quia Quinque Reges Amorreorum congregati fuerunt illic contra Gibeon, quibus cum exercitu ſuo fuſis & deletis, tota terra levi bello ſubjugari poterat, fortibus ejus prælio occiſis, idè excitatus fuit Joſua, ut pugnaret contra eos, non ut duntaxat eriperet Gibeonitas. Hinc dicitur; *Ne timeas ab illis, quia in manuſtuas dedi eos*, &c. Vult nempe dicere, *ſe ita in manuſtuas daturum, ut poſtea in occupatione terre nemo contra ipſos inſurgat*; prout etiam factum fuit. Nam poſt hanc Victoriâ velociſſimè, & tempore exiguo, cepit Joſua totam terram, omneſquè urbes circumjacentes, ſicut dicitur; *Vice unâ*.

Præter Bonum corporale hoc, ex iſta Iſraelitarum victoriâ & hoc profluxit, quòd in magnam illorum Gloriam ceſſerit, viciffe quinque tam potentes Reges. Et quia terra illa, quam perfequi debebant, fuit ampla & lata, inde à Gibeon, quæ fuit in termino Binjaminis, uſque ad Aijalon, quæ fuit in termino Dan, neque, ſecundum ſtatum Solis ordinarium, dies tantum habuit ſpatium, ut tamdiu lucere poſſet Iſraëlitis, quantum ipſis ſufficeret ad eos per totam illam viam perfequendos; periculum autem maximum ipſis immineret, ſi noctu in terra ſibi ignota iter facere debuiffent (potuiſſet enim eſſe paluſtris, ita ut, ipſis immerſis, hoſtis in perfectorem converteretur); idcirco petiit Joſua à Deo, ut hoc miraculo Sol continuo ipſis luceat. Neque eſt dubium, Joſuam hoc miraculum potiùs petiſſe, quàm ut Deus ipſos derepentè occideret, aut ſuper eos projiceret Lapides grandinis, ſicquæ eos perderet, etiam hanc ob cauſam; quòd hoc Iſraëlitis glorioſum valdè futurum eſſet. Quamvis omnia miracula, reſpectu Dei, ſint æqualia, quemadmodum dicturus ſum ad quæſtionem tertiam. Et hæc dicta ſunto de eximiis Finibus hujus miraculi: *ſicq;*
ſoluta eſt Quæſtio ſecunda.

Ad Quæſtionem Tertiam, (de Materia hujus Miraculi) reſpondeo; Doctõr

quidam Talmudicus nos docuit; quòd *Transgressio trahat post se transgressio-*
nem: sic, quòd Authores docent, Effectorem miraculorum esse Intelle-
 ctum agentem, statim sequitur hinc, Miraculum hoc non fuisse in Materia
 Corporis cælestis, sed in materia inferiore istâ tantum: nam ex sententiâ
 prima absurdâ, sequitur absurdum secundum. Ego credo, Deum esse ef-
 ficientem miraculorum omnium, & omnia entia, superiora & inferiora,
 esse in manu ejus sicut lutum in manu figuli: Ipsum creasse omnia; ipsum
 esse qui naturam suam consuetam & ordinariam singulis indiderit: ipsum
 etiam etiam solum mutare naturas eorum, & sicut vult, ita facere. Et qua-
 re quæso magis inconueniens Deo sit, mutare naturam corporum cæle-
 stium, quàm mutare naturam corporum istorum materialium? pariter
 sunt creata ab initio in creatione cæli & terræ: omnia creata sunt simul:
 omnia facta sunt ex nihilo: & sicut hoc, ita quoque est illud apud Deum
 Opt. Max. Unde æqualis est apud Deum benedictum miraculosa actio
 in utrisque, tam in corporibus simplicibus cælestibus, quàm in materiali-
 bus. Et sanè nihil movet authores istos, ut negent miracula in corporibus
 cælestibus, quàm quòd semel amplexi sunt, Authorem miraculorum esse
 Intellectum agentem, quæ Deo soli adscribenda erant. Quando itaque
 dicitur, *Spheram diurnam non quiescere naturaliter, aut, si quiesceret, mundum peri-*
urum: si item sit rotunda, illam necessario moveri: Omnia hæc dicuntur secun-
 dum principia naturalia: Quando verò Dei voluntas est aliter, nihil im-
 pedire potest, quòd minùs Cælum, & cæli cælorum, quiescant & subsistant
 perinde ac Terra; ut item quòd globosum est quiescat, & moveatur id
 quòd rectum: nam aqua etiam naturâ suâ petit locum inferiorem ob gra-
 vitatem suam; & tamen per miraculum stare facta fuit, in cumulum fluen-
 ta, Exod. 15. 8. quæ omnia naturaliter magis sunt impossibilia, quàm crea-
 tio prima, in qua omnia ex absolutè nihilo sunt creata. Hinc dicit Job;
Verè ita est, & quomodo justificabit se homo cum Deo, Sapiens corde est, & fortis robo-
re, &c. Transfert montes, & non agnoscunt qui subverterit eos in furore suo: Dimovet ter-
ram de loco suo, & columna ejus contremiscunt; Dicit Soli, & non oritur, stellas quoque
signat, Jobi 9. 2. 3. 4. 5. 6. 7. quibus verbis æqualiter attribuit Deo miracula
 quæ fiunt in terra, & quæ fiunt in cælo ac stellis, quæ sunt corpora præ-
 stantissima. Dat etiam insuper hujus rei causam; *Qui extendit, inquit, celos*
solus, & ambulat super excelsa maris: Qui facit Arcturum, Oriona, Pleiades, & pen-
etralia Austri. Concludit denique generaliter, in omnibus Entibus ipsum
 miracula facere, dum ait; *Qui facit magna, eaq; impervestigabilia, & mirabilia*
sine numero; quo vult dicere; *Quandoquidem Deus, ut fecit celos, sic fecit mare &*
aridas, stellas item, ventos, & penetralia austri, idè etiam tam in his quàm in illis, facit
 magna

magna & mirabilia sine numero. Habacuc Propheta etiam similia dicit: Viderunt te, tremuerunt montes, inundatio aquarum transiit, dedit vorago vocem suam, in altitudinem manus suas elevavit; Sol & Luna steterunt in habitaculo suo, ad lucem sagittarum tuarum ambularunt, ad splendorem fulguris haste tue: In ira incesisti super terram, in furore triturasti gentes; Egressus es in salutem populi tui, in salutem, inquam, cum Christo tuo, &c. Habac. 3. vers. 10. 11. 12. 13. Hæc omnia dicta sunt de miraculis Josuæ: primò dicit, quæ miracula fecerit ipsi in Jericho, dum ait; Viderunt te, tremuerunt montes: quando item eos deduxit per Jordanem in arida, dum ait; Inundatio aquarum transiit, dedit vorago vocem suam, &c. Item cum stare faceret Solem in Gibeon, quando ait; Sol & Luna steterunt in habitaculo suo: ad lucem sagittarum tuarum ambularunt, ad splendorem fulguris haste tue: De Lapidibus, quos projecit Deus tempore hujus miraculi super gentes de cælo, ad perdendos eos: De Causa item hujus rei, dicit duas concurrisse causas, primò Impietatem illarum gentium, secundò, Juramentum Patribus factum, quòd benefactorus sit Israëlitis; dum ait; in ira incesisti super terram, in furore triturasti gentes: egressus es in salutem populi tui; (Israel sc.) in salutem, inquam, cum Uncto tuo (h. e. cum Josua). Ex quibus patet, Materiam hujus miraculi fuisse in Corpore cælesti, in Cessatione sc. motus ejus. Contradictionem, quæ in Scriptura hîc esse videtur, explicabo in Dissertationis hujus meæ parte tertiâ. Et sic soluta quoq; est Questio tertiâ.

Ad Quartam questionem de Forma ejus, respondeo, Formam hujus miraculi fuisse Cessationem motus ejus. Hic miror R. Chaldæum, qui est ex præstantissimis filiorum Israel, quis ipsum induxerit, ut noluerit credere Quietem Sphære solis, & cessationem motus ejus, sed maluerit amplecti ejus Retardationem. An hoc ipsi magis possibile visum fuit, quàm illud? Sanè utrumq; , tam Retardatio, seu Tardior motus, quàm totalis Cessatio motus & Mutatio qualiscunq; & quantalacunq; cursus ordinarii corporû cælestium, naturaliter æquè sunt impossibilia: Dei verò omnipotentiaæ facilia & possibilia. Quòd si eum permovit id quod dicitur; *Et non festinavit occumbere quasi diem integrum*, ecce suspendit rem de parva arbore (locutio proverbialis, pro, *Levi fundamento nititur*). Verba enim hæc aliam expositionem admittunt, sicuti in eorum explicatione ostendam. Sed & quod dicitur; *Et expectavit Sol, & substitit Sol*; non potest exponi de Motu tardiore, sed de Quiete & cessatione ejus. Itaque meritò credimus, rem ita se habere, prout verba textûs sonant, & sicut Rabbini nostri tradiderunt, fuisse hîc Cessationem, non Tarditatem motus. Contradictionem, quæ & hîc in Scriptura esse videtur, solvam in parte tertiâ hujus dissertationis. Et hac quoque de Questione quarta.

Ad *Questionem quintam*, De Initio & Duratione hujus Miraculi, respondeo; Sensum literalem Scripturæ admittere *Principium hujus miraculi* in Meridie, dum sc. dicitur; *Et substitit Sol in medio celi*. Nec multum difficultatis habet, si quærat; Quare Josua hoc petierit, si Sol tum fuit in medio cæli, quod est in meridie; cum fati temporis sic habuisse videatur ad vindictam & victoriam suam persequendam? Jam enim dixi, illum prævidisse, necessarium hoc esse propter populum, ut persequi posset inimicos à Gibeon, usque ad vallem Ajalon, quæ fuit magna distantia, quam pertransire impossibile fuisset à Meridie usque ad Occasum Solis; (Iter enim nimis fuisset magnum), præsertim cum exercitu & impedimentis bellicis. Idcirco oravit; *Sol in Gibeon expecta, & Luna in valle Ajalon!* Ad illum enim usque terminum die & luce opus habebat. Non autem oravit, nisi ut lux protrahatur, usque dum essent in valle Ajalon. Hoc est quod dicitur; *Et Luna in valle Ajalon*, h. e. *Et Luna tamdiu expecta & subsiste, donec Israël sit in illa valle, quæ est in termino Ajalon!* Proinde non sequitur hinc ex verbis Scripturæ, quòd hoc contigerit circa Occasum Solis, nec etiam, quòd Luna tum jam apparuerit in oculis ipsorum in valle Ajalon; sed quòd Josua sciverit, quando illa apparitura isthic esset, prælium tum finem habiturum, unde & locum designat convenientem persecutioni prælii, & necessarium ad victoriam inimicorum.

Hanc expositionem admittunt equidem verba Scripturæ; Ego tamen existimo, Miraculum hoc factum fuisse tempore occasus solis, sicuti in expositione Textus ostendam; non obstante, quòd Rabbini etiam nostri unanimiter doceant, illud contigisse in Meridie.

De *Duratione autem Miraculi*, non sine tædio audire possum, quod R. Chas-dai scripsit, durasse circiter *dimidiam horam*. Sanè propter tempus aded exiguum, nec Josua petiisset tantum miraculum, nec Deus mutasset ordinarium cursum corporum cælestium. Si dicatur, ipsum ad hoc permotum fuisse, ut signum hoc non sentiretur ab Israëlitis in prælio, neque etiam aliquid de eo scirent; ita miraculum hoc fuisset profus inutile. Nam si fuisset imperceptibile, vel, si non animadvertum fuisset, nulla ex eo sequuta fuisset virtus & perfectio Animæ: quòd si fuisset aded exiguum & breve, nullam habuisset utilitatem corporalem, nihil etiam ad liberationem & victoriam profuisset; atque ita sine ullo usu fuisset. Per veritatem; (*formula Furandi*) nescio utra sententia sit melior, R. Levi ben Gerson, qui miraculum negat, an R. Chas-dai, qui illud extenuat! Melior utràque est sententia Talmudicorum. Minimus enim inter illos dicit, Stationem durasse duabus vicibus, per 12. horas: maximus verò illorum, Stationes illas
ambas

ambas durasse horas 48. Quis verò novit, utrum miraculum istud tam longo tempore notum & observatum fuerit, quia plerunque homines, quando ipsis obtingit aliquid seu lætum & hilare, seu triste & adversum, non accuratè observant articulos temporis. Iis enim qui sunt in gaudio & læticia, tempus videtur breve: iis verò qui sunt tristes & mœsti, tempus nimis videtur longum, atque ita à neutris, prout revera est, animadvertitur. Et, si Quies hæc Solis duravit per 12. horas, quæ est sententia R. Jehosua, & verosimillima, quis impedire potuit, quò minus Gentes in prælio probè satis illud animadverterent? an autem animadvererint, non memorat Scriptura. Videmus tamen omnes Gentes illud agnoscere & confiteri: Et Chronica ipsorum ejus mentionem faciunt. Unde colligere est, ipsis non ignotum fuisse. *Et sic soluta est Quæstio quinta.*

Ad sextam quæstionem dico tria;

I. dicunt Interpretes, *Miracula esse essentialia requisitum vel consequens Prophetiæ, & dignitatem Prophetæ estimari ex dignitate & præcellentiâ prodigiorum ejus.* Ego verò in libro suprâ commemorato doceo rem non ita habere. Patratio enim miraculorum nequaquam est pars essentialis Prophetiæ; fieri quippe potest, ut quis prophetet, & tamen nulla edat miracula: neque illa docent de præstantia Prophetæ; quia non fiunt, nisi requirente necessitate, & pro ratione temporis. Vide quæ R. Moses scripsit cap. 8. in הלכות דעות. Dicit ibi: *Mosi Doctore nostro non crediderunt Israëlita propter signa & miracula, &c. Sed quæcumq; fecit miracula, illa fecit propter necessitatem, nec ut veritatem Prophetiæ suæ probaret, necesse illis habuit.* Ut submergeret Aegyptios, diffudit mare; cum cibo indigeremus, demisit nobis Manna: cum sitirent, fudit ipsis petram: cum ipsum abnegarent Core, Dathan, & Abiram, deglutivit eos terra. Et sic de reliquis miraculis. Hactenus ille. Videt illum prorsus hic mecum consentire. In Commentario verò meo in librum Deuteronomii, in sectione זאת הברכה, exposui, id, quod illic dicitur; *Et non surrexit ulterius Prophetæ in Israël sicut Mosè, &c.* לכל ad omnia signa & prodigia, Deut. 34. 10. non ita intelligendum esse, quòd nullus ipsi similis fuerit in præstantia Miraculorum. Sic hic esset sensus, dicendum fuisset; לכל in omnibus signis & prodigiis. Sed sensus ejus verus est, quòd distinxerit & separaverit Mosè à cæteris Prophetis præcellentiâ Prophetiæ, non Miraculorum. Idèd dicitur; *Et non surrexit ulterius in Israël sicut Mosès, quem nosset Jehova de facie ad faciem.* Nam in præcellentiâ hujus Apparitionis & Agnitionis, revera fuit ejus dignitas & eminentiâ. Quòd verò dicitur; לכל in omnibus signis & prodigiis, ad quæ faciendâ misit eum Dominus, &c. ejus explicatio est; quòd in illis signis, ad quæ faciendâ in terrâ Aegypti miserat eum Dominus, pro necessitate temporis, quòd, inquam, Deus loquutus sit ad

ipsum in illis miraculis ore ad os, quamvis esset in terra Aegypti, loco aliàs minimè apto ad recipiendam Influentiam & Prophetiam; eo quòd repleta fuerit Idolis, sicut dicitur; *Quum egressus fuero ex urbe, extendam palmas meas ad Dominum, &c.* Exo. 9. 29. quia urbs magnum fuit impedimentum ipsius cum Deo conjunctionis. Ideò dicitur; *Quem nosset Jehovah facie ad faciem ad omnia signa & prodigia, ad quæ facienda misit eum Dominus, in terra Aegypti:* quia præcellentia in hoc sita erat, quòd Deus ipsum de facie ad faciem cognoverit, ad singula signa & prodigia, ad quæ facienda eum miserat in terra Aegypti, ineptà aliàs ad hanc rem. Itaque dignitas & præcellentia hæc non consistit in miraculis, sed in notitia seu familiaritate, quam Deus faciebat cum ipso ad unumquoque miraculum, licet esset in terra, quæ eum hac in parte non juvare poterat. Et ex eo quod dicit, אשר שררו ה' *Ad quæ facienda miserat eum Dominus;* discas & intelliges, quòd si maximè non fecisset alia miracula, hoc Mosis tamen non ignominiosum fuisset, nec ejus gloriæ quicquam decerpisset: quia non fecit miracula, nisi ad quæ temporis ratio ipsum vocabat, & ad quæ facienda Deus ipsum mittebat: Et si hinc nulla incidisset calamitas, in quâ Israëlité luminarium subsidio indigebant, non opus habuisset per Josuam Solem in cursu suo sistere. Quare itaque dignitas ejus ideò major esset, quàm Mosis?

2. Occurrit hinc id quod scripsit R. Chafdai; videlicet; *Quòd si miraculum Josua, ratione subjecti sui, corporis nimirum celestis, magnum fuit;* Miraculum conjunctionis Majestatis Divinæ cum Mose multo majus esse; quia subjectum illius infinitis modis fuit præstantius. Hoc agnoscunt Rabbini nostri in Masséchet Bava basra, quando dicunt; *Octoaginta discipulos habuit Hillel; triginta ex illis digni fuerunt, super quibus Majestas Divina habitat, æquè ac Moses præceptor noster; triginta ex illis digni fuerunt, quibus Sol subsisteret, sicut Josua.* Dum ajunt; *Super quibus Majestas Divina habitat;* eo innuerunt Conjunctionem illam Mosis cum Deo singularem. Quin & dico, hoc idem argumentum reperiri in fine Legis, ubi dicitur; *Neq; surrexit Propheta ultra in Israele, sicut Mose &c.* Et in omni manu forti, & in omni terrore magno, quæ fecit Moses in oculis totius Israël, Deut. 34. 12. Attende, cur non dicat; *In manu forti, & in terrore magno, ad quæ misit eum Dominus; sed, quæ fecit Moses;* & quare in miraculis Aegypti dicatur; *Ad quæ misit eum Dominus;* non verò: *Quæ fecit Moses;* cum tamen constet, illum ad omnia missum fuisse à Domino, & omnia facta fuisse per Mosen? Hoc nimirum factum est ad significandū, quòd ad reliqua miracula facienda miserit eum Dominus; sed ad faciendam conjunctionem Majestatis Divinæ cum populo Israël, non miserit eum Dominus: quia Dominus misit ante eos Angelum, & dixit; *Non enim ascendam in medio tui,* Exo. 33. 3. Cum autem

autem Moses oratione suâ institisset, donec Deus promississet, se iturum cum ipsis, Exo. 34. 9. dicitur; *Faciâ mirabilia coram omni populo tuo, quæ non facta sunt in tota terra, & in omnibus Gentibus, videbitq; unusquisque populus, in cujus medio es, opus Jehova, quia terribile erit quod ego facturus sum tecum, &c.* Ibid. v. 10. & de hoc dicitur; *Et in omni manu forti, & in omni terrore magno, quæ fecit, &c.* Ad quod Rabbini nostri dixerunt, quod intelligatur Revelatio Majestatis Divina, h. e. quod Majestas Divina revelata fuerit & apparuerit in oculis omnium, sicut dicitur; *Et gloria Domini apparuit in tabernaculo Ecclesiæ omnibus filiis Israel, Num. 14. 10.* Dicitur autem; *Quæ fecit Moses in oculis totius Israël, quia hoc futurum erat in oculis filiorum Israel, videntibus omnibus Gloriam ad ostium tabernaculi Ecclesiæ quotidie;* Dicitur, *Quæ fecit Moses, quia ipse oratione suâ causatus est illud.* Et hic est revera summus gradus ad quem pervenire potest natus ex muliere. Benedictus quem ad hoc elegerit. Et sic explicatum est, quod licet Moses non fecerit hujusmodi Miraculum, fecerit tamen aliud majus.

3. Docuerunt nos Sapientes nostri b. m. *etiam Mosi substituisse Solem in firmamento.* Quamvis hujus rei rationes afferant satis infirmas, probabilis tamen res est, & per traditionem sic à majoribus suis acceperunt. Potest hoc in Aegypto factum esse, in Productione miraculosa Tenebrarum, ubi dicitur; *Extende manum tuam versus calos, & erunt tenebræ super terram Aegypti, & palpabunt tenebras,* h. e. ut homines palpent, quando futuri sunt in tenebris: Et porrò: *Et extendit Moses manum suam, &c. & fuerunt tenebræ caliginosæ in terra Aegypti tribus diebus, &c. at omnibus filiis Israel erat lux in habitaculis suis, Exo. 10. 21. & seq.* An impossibile fuit Domino, ut Sol subsisteret sub terra per illos dies, & Luna quoque non luceret; filiis autem Israel Lux esset in habitaculis suis? Summa est; *si (ut Jesajas inquit cap. 1. v. 19.) volueritis & audiveritis, (h. e. si hoc tenueritis, & recipiatis) Quod per verbum Domini facti sint cali (Pl. 33.), credetis omnia miracula, & confirmabimini, quod non sit abbreviata manus Domini ad faciendum de eo quod creavit, quomodo voluerit, ut nemo sit, qui dicat ei, Quid facis? Ex his jam liquet, si maximè miraculum hoc Josuæ secundum sensum literalem explicemus, inde tamen non sequi, Prophetiæ ejus dignitatem superare dignitatem Prophetiæ Mosis; præsertim si dicamus, hoc Miraculum ei factum fuisse propter meritum Mosis Magistri ipsius, & ipsi Mosi dictum fuisse, ita futurum, ut in seqq. docebo. Et sic quoque est absoluta Responsio ad questionem sextam, & simul etiam Consideratio nostra secunda: sequitur nunc Tertia; Explicatio scilicet contextus, & Solutio dubiorum, quæ in eo occurrunt.*

Tertia ergo Dissertationis nostra pars est de Explicatione Contextus. Licet verò Sapientes nostri eum aliter explicent, iidem tamen fundamentum hoc nos docuerunt; Quamvis Explicationes Allegorice inquiri possint; Scripturam tamen convenienter explicandam juxta sensum literalem suum. Posteaquam ergò audivimus, quæ fuerit ratio hujus Miraculi, convenit quoque, ut verba Textus ita explicemus, ut Octo Dubia solvantur, quæ videntur incidere juxta Sensum ejus literalem, de quibus suprà in Quæstionibus propositis monui, & quæ nunc paulò auctiùs repetam.

1. Dicitur; *Tunc loquutus est Jehosua ad Dominum;* & tamen non legimus ullibi, Josuam ad Deum loquutum esse.

2. *In die quâ tradidit Dominus Emor eum coram filiis Israel:* hæc verba videntur superflua, quia jam dictum fuit, *Tunc loquutus est,* &c. ubi per particulam *Tunc* notatur Tempus præsens, ut non opus fuerit ulteriore declaratione.

3. Quando Josua dicit; *Et Luna in valle Ajalon,* videtur intellexisse Tempus Occasus solis: quando verò dicitur; *Et substitit Sol in medio cali;* videtur innui Meridies.

4. Quando dicitur; *Et expectavit Sol,* &c. *Et substitit Sol,* &c. cur idem bis dicatur?

5. Quando dicitur; *הלא היא כתובת* *Annon hæc (res) Scripta est in libro Recti;* si eo respicitur ad miraculum, dicendum fuit: *הלא הוא כתובת* *Annon illud scriptum est?*

6. Quando dicitur; *Et substitit Sol in medio cali;* quare non etiam mentio hic fit Lunæ?

7. Dum dicitur; *Et expectavit Sol, & substitit Sol,* docetur, cessasse motum illorum: dum verò dicitur; *Et non festinavit occumbere,* docetur, quòd tardior factus sit motus illorum.

8. Quando dicitur; *Et non fuit sicut dies illa,* &c. in qua obediret Jehovah voci viri: quia Dominus pugnabat pro Israël; hoc videtur docere, Miraculum fuisse in celeritate conficiendi Belli seu prælii, non verò in Corpore cælesti: Hoc dubium movit etiam R. Levi ben Gerson.

Nunc ergo verba Scripturæ ita explicabo, ut Dubia ista omnia solvantur. (*Tunc loquebatur Josua*) Dicit, quòd Josua, videns quinque Reges congregatos, avidissimè desideravit ipsos & omnes exercitus ipsorum disperdere & profligare, ut sic terra redigeretur in potestatem filiorum Israel, quando strenui & fortes illorum populorum essent mortui, & reliquis terror & metus incussus. Et quia hoc fuit prope occasum Solis, Solemque vidit descendentem, ut sub terram ingrederetur supra Gibeon;

Luna

Luna verò incipiebat apparere, ex terra ascendens in valle Ajalon, hæcque duo, Sol & Luna, sibi invicem essent opposita, unum è regione alterius, (Luna quippe erat propinqua plenitudini suæ); ideo cogitavit Josua, quòd si Dies tenebresceret, & Sol occumberet, magnum hinc creari posse periculum filiis Israel (Quomodo enim persequi potuissent inimicos suos in caligine noctis, & tenebris?) propterea oravit Josua Deum Opt. Max. ut stare faceret *solem* in eo loco in quò erat, ne ulterius descenderet, & ut Luna quoque in loco in quo tum erat subsisteret, nec ulterius ascenderet, quò Lux continuaretur, neque nox illos divideret. De Luna oravit, ne confunderetur motus cælestis totus. Etenim quia *non possunt duo Reges uti coronâ unâ*, ut Rabbini nostri ajunt, impossibile fuit, ut ascenderet Luna, præsentè Sole. Idè oravit pro utrisque. Nullam verò mentionem fecit cæterarum Stellarum, quia hæ sunt præcipuæ, reliquæ sub his comprehenduntur. Hoc sibi vult quod dicitur; *Tunc loquebatur Josua ad Dominum*; h. e. *Orabat Dominum*. Dicit porrò, quòd hoc fuerit *ביום נתתה את ה' את* ביום נתתה את ה' את *ubi scire debes, præpositionem ב in voce ביום, non esse Beth Temporis, sed positum pro בעבור Propter, ut in istis; Et servivit Israel באשה pro uxore, Hof. 12. 12. וכחש בו Et insciando dicat de eo, Jobi 8. 18. שמחתי באמרים לי Letatus sum propter dicentes mihi, Ps. 122. 1. Vel pro בני, sicut; והנותר בבשר ובלחם Et residuum de carne & de pane, Levit. 8. 32. ובאורח De peregrino, & de indigena terra, Exod. 12. 19. לחמו בלחמי Comedite de pane meo, Prov. 9. 5. Vel est ב Beth Sensus, ut in illo; לדבר אתו בשלי Ut loqueretur ei pacem, pacificè, 2. Sam. 3. 27. prout ista adducuntur ab Ephodeo in Grammatica. Sensus ergo est, *Tunc loquutus est Josua, & oravit Dominum pro die illa, quam Dominus dare deberet, & propter illam diem, quâ daturus sit Deus Emoreum in manus illorum, orando & dicendo Coram filiis Israel, Sol in Gibeon expecta: Vel, quòd locutus sit Josua ad Deum de illo die, quo daret Emoreum coram filiis Israel, h. e. quòd oraverit ipsum, ut traderet eum totum coram filiis Israel, utq; illud fieret de die, lucente Sole: vel, quòd loquutus sit Josua ad Deum de negotio illius diei, quo esset daturus Emoreum coram filiis Israel. Nam loquutus est ad eum, & oravit pro negotio illius diei, dicens; Sol in Gibeon expecta, &c.**

Post hæc commemoratur, quòd non in solitarium locum se receperit ad illam orationem, neque se separaverit ab Ecclesia ad orandum, sed *לעיני in oculis omnium oravit*, & oratio ejus fuerit; *Sol in Gibeon expecta, & Luna in valle Ajalon. Ubi ל in voce לעיני, quando dicitur לעיני filiorum Israel, possumus exponere, quòd sit Lamed causale; ut, למען אחי ורעי Propter fratres meos & proximos meos, Ps. 122. 8. לתת אתנו ביד האמורי Propter dare, ut det nos in manum Emoræi, Deut. 1. 27. Ut dicatur, quòd oraverit ad Deum propter oculos filiorum*

Israel; quia sc. non visuri sint in tenebris; Sole verò existente super terram sint visuri, & inimicos persequuturi. Oculus enim non recipit sensibile, nisi mediante luce. Et hoc est quod dicitur, לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Propter oculos filiorum Israel.*

Quod dicitur; *Sol in Gibeon דוֹם exspecta*; non est præceptum ad Solem, sed Oratio ad Deum, ut Solem exspectare & subsistere, eumque cessare faciat à motu suo, & sic est דוֹם, sicut שוֹם תְּשִׁים *Ponendo: ponas super te Regem*, Deut. 17. 15. Verbum transitivum. Licet autem sit sic Infinitivus; constat, sæpè Infinitivum poni pro Imperativo. Orat autem, ut Deus subsistere faciat Solem dum esset ex adverso Gibeon, vel super Gibeon, & ut non ulterius descendat: Sic dicit; *Exspectet Luna in valle Ajalon, & non ascendet ulterius.* Et sic solutum est Dubium primum, & explicatus versus duodecimus.

Secundum. Dubium oritur ex versu seq. decimo tertio, in quo dicitur, quòd posteaquam fecisset orationem suam, Sol substiterit, cessando à motu suo descendente, & Luna substiterit à motu suo ascendente, & quòd hoc duravit donec gens se ulta fuisset ab inimicis suis, h. e. donec perfecissent ultionem suam *Israelitæ*, qui fuerunt *gens una in terra, ab inimicis suis*, quinque sc. Regibus Emoræorum, & exercitibus ipsorum. Dicit autem hoc ad indicandum, quòd non opus fuisset isto miraculo, si Deus Benedictus fecisset ipse vindictam. Nam in castris Regum Assyriæ percussit unicà nocte 185000. viros, neq; opus fuit hoc miraculo, ut Sol subsisteret: hic verò opus eo fuit, ut Gens *Israelis* se ulcisci posset suis manibus ab inimicis suis: neq; enim poterant eos persequi, & ultionem de illis sumere in tenebris. Quòd verò additur; הַלֵּא הִיא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיִּשָּׁר *ad id scripsit R. Salomon in Commentariis quos fecit super Prophetas; Librum הַיִּשָּׁר Recti esse librum Geneseos, in quo indicium hujus rei sit, ubi de Josepho dicitur; Et ecce Sol & Luna, & undecim stelle incurvabant se mihi, Genes. 37. 9.* His enim verbis vult, Josephum respectum habuisse ad Josuam, qui fuit de tribu Joseph, quòd sc. ipsi incurvaverint se Sol & Luna, quando eos subsistere fecit in firmamento. Ego verò existimo, referri hæc verba ad vindictam cujus antè mentio facta, quòd *Israelitæ* per se ultionem sumpturi sint de inimicis suis, & de hac vindicta dici, quòd ea facta sit per manum ipsorum, & virtute illius miraculi cælestis, & de hoc testatum esse Mosen in libro Legis, qui est Liber Recti: Vidit enim eam per Prophetiam suam, & per pietatem suam, atque ita etiam adjuvit hoc miraculum. Hoc verò extat in sectione הַיָּמִין הַבְּרִכָּה, ubi dicitur; *Non est sicut Deus יְשׁוּבִי Jeshubim, equitans celum in auxilium tui, & in magnificentia sua celos: Habitaculum est Deus æternus, &c. Et ejecit à facie:*

à facie tua inimicum, & dixit, *Disperde*: Et habitabit Israël confidenter solus, &c. *Beatus es Israel, quis sicut tu popule, qui servaris per Jehovam, scutum auxilii tui, & qui est gladius excellentie tuae? humiliabuntur inimici tui, & tu super excelsa eorum calcabis*, Deut. 33. 26. 27. 28. 29. Vult scilicet dicere; Deum Opt. Max. equitare calum in auxilium Israël, (quod non aliâ ratione fit, quàm dum eos ducit quocumque voluerit, & dum stare facit Solem & Lunam propter ipsos; idque, ut Israëlitaë vindictam sumant de inimicis suis, propriis manibus: unde dicit; *Et ejicit à facie tua inimicum, & dicit, Disperde*;) hocque esse causam, ut Israël habitet confidenter: Cum enim excidissent Reges istos, occuparunt terram: Concludit verba sua, dicendo, quod *Israel sit populus qui servatur per Jehovam*: nam Deus ipse revera erat Servator eorum, quod tamen ita fecit, ut Israeli gloria victoriæ remaneret, quod innuit dum ait; *Et qui est gladius excellentie tuae, humiliabuntur inimici tui, & tu super excelsa eorum calcabis*. Ecce vides, sine dubio Moſen Doctorem nostrum in hoc loco prophetasse de ista vindictâ: & de hoc vaticinio dicitur hîc, *הלא היא כתובה על ספר הישר* *Annon ea est scripta in libro Recti?* Et sic solutum est *Dubium quintum*. Existimo Onkelon etiam ita sensisse, quando verba hæc; *Et tu super excelsa eorum calcabis*, ita transtulit; *Super cervicem collorum Regum ipsorum calcabis*: Voluit nempe; per *Excelsa eorum* intelligi *Quinque Reges istos*: Josua enim præcepit, ut milites ponerent pedes suos super colla ipsorum; & *Excellentiam magnificentiæ ipsorum*, vocat *Excelsa eorum*. Quod si autem ista verba; *Super excelsa eorum calcabis*, dicta sunt de istis Regibus, dicendum quoque est, *Equitans calos* dictum esse de Solis statione. Et hoc magis est vero consentaneum, quàm quod Talmudici & Interpretes vulgares Biblici hac de re scripserunt.

Et substituit Sol in medio cæli, & non festinavit occumbere quasi diem integrum. Nosti, quod illa pars cæli, quæ est super terram ex opposito capitum nostrorum, vocetur *Medium cæli*: nam alterum cæli medium est infra terram. Quod ergo hîc dicitur, *In medio cæli*, non intelligitur de Medio diei, neque id ex hac phrasi sequitur: sed de eo, quando Sol est supra Horizontem, dicitur quod sit *in Medio cæli*. Dicitur ergo, licet Sol eo tempore esset prope occasum, per miraculum tamen factum esse ut non occumberet, sed semper subsisteret supra horizontem: hoc enim vocatur, *In medio cæli*, in quo fuit, sicut dicitur, *Sol in Gibeon expectet*. Docent scilicet Astronomi, quod Sol post occasum & descensum suum infra Horizontem, adhuc radiis suis luceat super terram, per horam circiter & quintam horæ partem. Idcirco dicitur hîc, *Lucem illam non fuisse ex reliquiis illis post occasum Solis, sed revera fuisse in medio supremo cæli; & non festinasse occum-*

bere (h. e. non occidisse) quasi diem integrum: Hoc enim sibi vult; *Et non festinavit occumbere quasi diem integrum.* Verbum *אָ* non semper dicitur de Velocitate vel Festinatione, sed aliquando etiam de Appropinquatione ad lacum, veluti cum dicitur; *כִּי אָז לָךְ הָרָא אֶרֶץ*, Jos. 17. 15. Sic hic dicitur, quod non appropinquaret Sol ad occidendum, & abscondendum se sub terra, per diem integrum, h. e. per 12. horas, quæ faciunt diem integrum, exceptâ nocte. Dum ergo dicitur; *Et expectavit Sol*, narratur, quod quieverit Sphæra post orationem Josuæ, donec Israelitæ perfecissent vindictam. Quod additur, *Et substitit Sol in medio cæli*, fit ad indicandum mensuram temporis quo quievit, quod sc. substitit in medio cæli supremi istius supra Zodiacum, neque properarit ad occasum; & quod hoc totum durarit quasi Diem integrum. Hic verò in istis verbis *וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ* non fit iterum mentio Lunæ; quia nihil aliud hic voluit indicare, quàm, Solem fuisse supra Horizontem, neque infra eum demersum fuisse: quod non competit Lunæ, quæ fuit in ascensu: deinde, quia motus ejus dependet à motu Solis, inde scimus, quod de cessatione motus Solus dicitur, etiam referendum ad Lunam. Et sic solutum est *Dubium tertium, quartum, sextum & septimum.*

Et non fuit sicut dies illa ante eam, nec post eam, in qua obediret Jehovah voci viri: Jehovah enim pugnabat pro Israël. Vult dicere, non fuisse similem diem, vel ante vel post eam, tum quoad magnitudinē victoriæ, tum quoad præstantiā miraculi; præsertim cum omnia hæc facta sint per preces Josuæ. Hoc enim sibi vult: *In qua obediret Jehovah voci viri.* Et ne quis hinc existimet, Dignitatem Prophetiæ ejus majorem fuisse, quàm Mosis, idcirco additur: *Jehovah enim pugnabat pro Israël.* Vult dicere; Hinc non evinci dignitatem & præstantiam Josuæ: non enim propter ipsum factum esse hoc miraculum: sed Deum pugnasse pro Israele, & propter ipsos substituisse Solem in expanso cælorum. Quod convenit cum eo quod dixi de Miraculis, illa non necessario docere de Præstantia Prophetiæ, sed de Necesitate temporis, & Merito accipientium illa. Ex eo autem quod hic dicitur; *Et non fuit sicut dies illa, ante eam, nec post eam*, elegantem eliciunt Rabbini nostri allegoriam; videlicet, non fuisse unquam similem diem, ratione Longitudinis sed, sine pari fuisse. Nam quamvis crederemus, Miraculum Tenebrarum, quod fecit Moses in Aegypto, itidem contigisse per Stationem Sphære cælestis, tamen illa non fuit facta de Die, sed Noctu; unde non Diem, sed Noctem longam effecit, & privatio fuit lucis. Et sic solutum est quoque *dubium octavum*, & ostensum, Verba textus non negare, Factum esse hoc miraculum in corpore cælesti.

DISSERTATIO QUINTA.

De

PECCATO DAVIDIS
NUMERANTIS POPULUM;

LIBRO II. SAMUELIS, CAPITE XXIV.

UERITUR:

*Quodnam fuerit peccatum Davidis, cum numeraret
populum, cujus rei causâ graviter puniti fuerunt?*

De hac re inveniuntur apud Interpretes Tres sententia:

Prima est; peccatum in eo fuisse, quod numerarit populum *Capitatum*, seu per Capita, & non per aliud quid (veluti per siclos). Hæc fuit sententia R. Salomonis, & R. Mosis bar Nachman in Commentario suo in Legem ad Exodi 30. v. 14. ubi scribit; *Davidem in hoc errasse, quod non cum Siclis numerarit, (siclum sc. ab unoquoque colligendo), ac propterea plagam populo immisissam esse. Desumpserunt hoc ex verbis Rabbiorum nostrorum, qui in Capite Talmudico, quod incipit הריואה, ad hæc verba Davidis ad Saulem 1. Sam. 26. 19. Si Dominus הסי'תך incitavit vel seduxit te contra me, odoretur sacrificium; ita scripserunt: Dixit Deus Davidi, Tume vocas ה'ס'ס Incitatore, Seductorem! Ut vivis, seducam te in re quadam, quam etiam pueri Domus Rabban norunt, sicut dicitur; Quando capies summam filiorum Israel per recensitos eorum, dabunt singuli redemptionem animæ suæ, Jehovæ, cum numerabis eos, ut non sit in eis plaga cum numerabis eos, Exo. 30. 12. Item: Et incitavit Davidem in eos, ut diceret, vade numera Israëlem & Jehuda. Cum sc. numeraret eos, non cepit statim ab eis redemptionem; unde immisit Dominus pestem in Israëlem à manè usq. ad tempus constitutum, 2. Sam. 24. 15.*

Hæc verò sententia mihi non videtur recta varias ob rationes:

1 quia jam argui, non fuisse præceptum perpetuum, ut semper numerarent Israëlem per Siclos. Nam & in deserto Sinai, & in Campesribus Moab numerati fuerunt per capita. Et Levitæ aliquoties numerati fuerunt per capita.

2. quia nuspiam mandavit David, ut numerarent Israëllem per capita, sed dixit tantum; *Numerate populum.* Et Joab fuit pater domus judicii, princeps & maximus Synedrii; Quomodo igitur errasset in re clara, & simplici, de qua disertus est locus; *Et dabunt quisq; redemptionem anime sue Domino, &c. & non erit in eis plaga cum numerabis eos;* si fuit præceptum perpetuum, ut illi volunt? Et si hæc consuetudo ipsi fuit ignota, quomodo dicit David, *Ego peccavi, & ego iniquè egi?* Ipse sic non errasset, sed Joab, quod non numerasset modo convenienti & præscripto in Lege.

3. Sensus literalis Scripturæ docet, quod peccatum fuerit in numero absolute, non in modo numerandi, sicut dicitur; *Et incitavit Davidem; Vade, numerate Israëllem:* Item, *Posthac percussit cor Davidis ipsum, postquam numerasset populum.* Quibus verbis attribuitur peccatum numerationi absolute, non ob defectum siclorum, neque etiam numerationi per capita.

4. Si in hoc fuit peccatum, quare non redarguit eum Gad hoc nomine, cum ad ipsum venisset jussu Domini? Aequum utique fuisset, ut ipsi significaret, illum transgressum esse præceptum particulare, cum ipsi potnam denunciavit.

Secundam sententiam adducit etiam Nachmanides, in sectione Mosaica, במדבר סיני, ibique refellit sententiam præcedentem. Dicit, absurdum sibi videri dicere, Davidem Israëlitas non per Siclos, sed secundum capita, recensuisse. Quomodo enim sibi non cavisset ab illa interminatione Scripturæ; *Ut non sit in eis plaga, Exo. 30. 12.?* Et si David hinc peccavit, cur Joab non fecerit siclos? Idcirco sententia ejus fuit, *Plagam ipsis immisam fuisse, quod sine necessitate illos numeravit: Non enim egressum fuisse tunc in bellum, ut opus haberet numeratione populi; sed fecisse eum hoc ad exhilarandum cor suum.* In hanc sententiam inclinat quoq; R. D. Kimchi, ubi de Saule loquitur, ad hæc verba, *Et numeravit eos in Telaim, vel, per agnos, 1. Sam. 15. 4.* Atque hæc quoq; sententia desumpta est ex verbis Rabbinorum nostrorum, qui dicunt in Bemidbar rabba: *Dixit R. Eleasar, nomine R. Jose ben Simra; Quandocumq; Israëlita numerati sunt necessitate requirente, nunquam imminuti fuerunt: si sine necessitate, imminuti fuerunt. Quando numerati fuerunt ex necessitate? Tempore Moysi: sine necessitate, tempore Davidis, &c.*

Miror autem, Nachmanidem dicere, absurdum sibi videri, quod numeratio Davidis fuerit sine siclis. Quod si enim ita esset (h. e. si per siclos collectos eos numerasset) Scriptura id non reticuisset, sicut de Saule dicitur, ויפקדם בניק, *Et recensuit eos per testas seu lapides, 1. Sam. 11. 8.* Item, ויפקדם בטלאים, *Et recensuit eos per Agnos, 1. Sam. 15. 4.* Quare ergo non & de Davide explicuisset, si per siclos eos numerasset?

Sed & aliis de causis minus solida est sententia hæc:

1. Quia

1. Quia Lex nusquam prohibet numerare populum absque necessitate. Quod agnovit & R. Salomon Jarchi, qui verba hæc; *כִּי תִשָּׂא* Quando expies summam filiorum Israel, Exo. 30. 12. ita explicat; *כִּי תִחַפְזֶנּוּ* Quando voles, vel, quando tibi placuerit accipere numerum populi; & ex eis colligit, id arbitrarium fuisse. Quod si autem arbitrarium fuit, & liberum, nullaque Lege prohibitum, quare puniti fuerunt?

2. Quia etiam hæc numeratio Davidis non fuit sine necessitate vel usu; sed, vel ut videret, qui vel quotnam per bella ejus desiderentur ex numero qui antè initus fuit tempore Saulis; vel ex amore illorum, sicut Rabbini nostri dicunt de numeratione facta in campestribus Moab; *Ex intimo amore erga eos numeravit ipsos*. Dicunt item, quòd Israëlitàe, veluti per lustrationem numerati, Mosi fuerint traditi, & ipse cùm moriturus esset, numeratos reddiderit. Sic etiam possumus de Davide dicere.

3. Saul etiam duabus vicibus eos numeravit sine necessitate. Nam Propheta Samuel præceperat ei, ut iret ad pugnandum cum Amalekitis, & promiserat, Deum egressurum ante ipsum; non autem jussit numerare populum, neque necessaria fuit numeratio ejus. Non enim viribus suis acquisiverunt terram; neque brachium eorum servavit eos.

4. Si plaga hæc fuit pæna hujus rei, quare illa non venit super Davidem, qui peccaverat, & jusserat numerare eos absque necessitate, sed super Israelem; qui non peccaverant; & cur Propheta eum non redarguit hujus rei causâ, sicut dixi ad sententiam primam?

Propter has quatuor causas secunda hæc sententia non videtur recta.

Tertia sententia est etiam Nachmanidis in sectione *במדבר סיני*, & meminit ejus post sententiam secundam commemoratam. Scribit, *posse dici, peccatum fuisse, quòd David præceperit numerare totum Israelem à filiis 13. annorum & ultra*. (Tales enim vocari *וְאֵלֶּיךָ* Viros.) Legem verò non permisisse numerationem, nisi à filio 20. annorum & ultra.

Sed & hanc sententiam consequuntur quatuor absurda:

1. Quia Lex nullibi vetuit numerare eos qui minores viginti aënis essent; sed flagitavit, ut dimidium siclum darent omnes recensiti à filio 20. annorum & supra; nequaquam autem prohibuit numerare natu minores.

2. Quia David non jussit Joabum numerare à filio 13. annorum, sicut præsupponit, sed jussit numerare *Israelem & Jebudam*; quod non intelligendum, nisi de exeuntibus in bellum, qui sunt à filio 20. annorum & supra. Et Scriptura expressè dicit, *quòd omnes numerati fuerint viri strenui, evaginantés gladium*. Hoc verò non dici potest de iis, qui nondum essent vicenarii. Conatus est equidem amoliri à se hoc dubium, dicendo, Intelligi illum;

illum numerasse duntaxat viros sanos, & robustos, ad bellum aptos, non debiles & ægros, vel fenēs. Sed sine fundamento hoc dicitur.

3. Quia Scriptura docet, peccatum fuisse in numero absolute, non in modo vel circumstantiis numeri, vel annis numeratorum, sicut supra ex Scriptura argui.

4. Si David in hoc peccavit, quare non ipse propterea fuit punitus, sed Israëlitæ, qui peccatum hoc non comiserant? quare etiam Propheta Nathan eum hoc nomine non redarguit?

His itaque de causis neque hæc sententia videtur solida & vero contentanea.

Miror autem, Nachmanidem præsidium pro hac absurda sententia quæsiuisse ex eo quod 1. Chron. 27. v. 23. 24. dicitur; *Et non accepit David numerum eorum à filio viginti annorum & infra, quia dixerat Dominus, quod multiplicaturus esset Israëlem veluti stellas cæli: Joab filius Tzerujah cepit numerare, sed non complevit, & fuit propter hoc ira super Israëlem, &c.* Literalis enim Scripturæ sensus non docet, quod Joab numerarit infra viginti annos, neque huc respicit; sed explicatio ejus clara est; quod, posteaquam ibi commemorasset numeros Levitarum & Principum ipsorum, dehinc adducat numeratos secundum Tribus. Et de toto hoc dicitur; *Et non accepit David numerum eorum à filio viginti annorum & infra, quia dixerat Dominus, &c.* Quod verò postea dicitur; *Joab filius Tzerujah cepit numerare, sed non perfecit*, id non refertur ad Numerum à filio viginti annorum & infra: sed indicat his verbis Scriptura, quare non commemoretur numerus tribuum omnium, uti commemoratur numerus Levitarum. Ideò dicitur; *Joab filius Tzerujah cepit numerare, sed non perfecit.* Hæc omnia satis docent, non hanc esse sententiam & mentem Scripturarum.

Destructis itaque tribus his sententiis, rectior mihi circa hanc quæstionem, videtur *Sententia Quarta*, quæ est R. Levi ben Gerson in Commentario suo, in hunc locum. Dicit ibi, *Peccatum hoc fuisse, quod David unctus Dei Jacobi, & suavissimus Psalter Israelis, posuerit carnem brachium suum, confidens in multitudine populi sui. Non decuisse autem, ut fiduciam suam poneret in multitudine populi Majestas regia, sed in Deo solo, quem nemo potest impedire quin servet, sive paucis, sive multis.* Et ego ulterius dico, non esse metiendam magnitudinem peccati ex parte ipsius peccati, sed ex qualitate & dignitate peccantis. Nam peccatum parvum in homine magno & eximio gravius est, quàm peccatū magnum in homine perfectione illâ destituto; sicut videmus in Mose & Aharone, quod propter exiguam causam, veluti propter iram, vel propter alia, quæ commemorant Rabbini nostri, & Interpretes, puniti fuerint, ne ingrederentur in terram,

ram. Quæ pœna non fuit proportionata ipsi peccato, sed pro conditione peccantis. Eadem fuit ratio Davidis, qui naturâ suâ fuit humilis spiritu, sicut dicit Psal. 131. 1. *Domine, non est exaltatum cor meum, neq; exaltati sunt oculi mei: & confisus fuit in Deo suo, sicut iterum dicit; In te Domine speravi, & in Domino confido, Pl. 31. 2. Item; Melius est sperare in Domino, quàm considerare in homine, Psal. 108. 8.* Quia verò per septuaginta annos usus prosperitate magnâ, & felicissimo rerum omnium successu, tandem factus est elatus oculis, & latus corde, confiditque in multitudine populi sui, & gloriatus est in rebus fallacibus, quando præcepit Joabo ut numeraret populum, ut eo se efferret super inimicos suos; idcirco dignus fuit magnâ pœnâ, non duntaxat ratione peccati, sed etiam pro proportione & magnitudine peccantis. Quandoquidem verò hoc peccatum valdè alienum erat ab ingenio Davidis, idèd dicit Scriptura, quòd Deus eum incitârit ad peccandum in hac re: quia erat præter consuetudinem ejus naturalem, & Zelum ejus sanctum. Hoc, quod dixi, fuisse peccatum Davidis, docet responsio Joabi ad ipsum, dum dixit; *Addat Dominus Deus tuus sicut sunt, & sicut sunt, centum vicibus, & oculi Domini mei videant, &c.* Et in libris Chronicorum dicitur; *Omnes ipsi Domino meo sunt servi: ut quid querit hoc Dominus meus? ut quid erit ad delictum Israël? &c.* 1. Chronic. 21. 2. Quod convenit cum eo quod hîc dicitur; *Sed ut quid Dominus meus rex vult hoc?* 2. Sam. 24. 3. Vult dicere nempe; *Hoc non esse necessarium, quin potius fortasse damnosum.* Hæc mihi videtur sententia verosimillima. Sed, juxta eam, quæritur adhuc;

Cur puniti fuerint Israëlita, cum David peccaverit infidelitate & diffidentia in Deum? Quomodo Scriptura dicat; וַיִּסַּף אֶף יִלְחָרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל Et addidit, h. e. Et perrexit ira Domini exardescere in Israël; si David peccavit à seipso?

Variæ de hac re sunt Interpretum sententiæ.

R. Salomon ad hunc locum scribit; *Nescio propter quid hic dicatur, Et addidit furor Domini irasci contra Israël, 2. Sam. 24. 1.* Sic R. Salomon non invenit causam hujus furoris.

R. D. Kimchi scripsit, *In Israël fuisse multas transgressiones occultas, Davidi ignotas, neq; ab ipso de terra exstirpatas: & propter has fuisse illum furorem.* Verùm sententia hæc non est verosimilis. Quomodo enim pœna erit publica & nota, peccatum autem occultum, nec commemoratum in Scriptura? Et quomodo David pro eo non oravit, neque clamavit cor ejus ad

Deum, sicut fecit, quando fames venit in diebus ejus? Tum enim orabat ad Deum, donec ipsi significavit, hanc pœnam esse propter Saulem, & propter domû sanguinariam, quòd occiderit Gibeonitas, 2. Sam. 21. 1.

R. Levi ben Gerson scripsit, quòd *Additio*, seu *Continuatio hæc ira Domini fuerit super furorem qui accensus fuit in eos propter Gibeonitas, quando fumem trium annorum illis immisit, 2. Sam. 21. 1. & attribuitur Deo Benedicto hoc generaliter, tanquam Causa prima omnium rerum quæ sunt, sicut illic; Sit uxor filio heri tui, quemadmodum dixit Dominus, Genes. 24. 51. Item; Non vos misistis me huc, sed Deus, Genes. 45. 8. Sic scribit Majemonides in More par. 2. cap. 48. quòd attribuantur in libris Sacris multa Deo Benedicto, quia sit causa prima omnium rerum; quamvis profluant res illæ ipsi attributæ, vel ex natura, vel ex accidenti, vel ex libero hominum arbitrio. Verùm sententia ista Majemonidis procul valdè abest à veritate, secundum fundamenta Legis. Non enim attribuntur Deo in libris Sacris, nisi ea, quæ proveniunt ex voluntate ejus particulari. Et loca Scripturæ quæ adducit, admittunt alias expositiones. Utinam verò scirem, quid Majemonides voluerit dicere, & quid intenderit in illo capite! Sed hæc non sunt hujus loci. Satis est si sciamus nunc, hoc, in quo viri isti Sapientes conveniunt, Deo attribuentes ea quæ Ipse non facit, esse sententiam absurdam, vero non consentaneam. Et si maximè daremus ipsis talia, & explicaremus hæc verba, *Et incitavit Davidem in eos*, quòd incitatio attribuitur Deo, tanquam causæ remotæ; tamen quod ibidem dicitur; *Et continuavit ira Domini*, non potest ita explicari.*

Rabbi Moses bar Nachman in sectione *פרה* addit *סדרה סדרה* ex probabili opinione & conjectura, *Tertiam sententiam*; immisam sc. Israelitis fuisse hanc pœnam, *propter dilatam adificationem Templi*; quòd Arca Dei sic detentorio uno ad alterum, instar peregrini, migrare debuerit, nec Tribus Israëlitiæ se invicem excitarint, dicendo; *Aedificemus domum Nomini Domini*, sicut jussi fuerant, Deut. 12. 5. Et quamvis David ad illud se excitaturus fuisset nisi Deus illum cohibuisset; tamen & Israelitas in hoc occupatos esse debuisse. Nam illos debuisse esse ædificantes, non David. Propter hanc itaque negligentiam fuisse hanc indignationem, & hanc plagam illis immisam.

Sententia hæc, quamvis Nachmanides eam proponat ex propria opinione, occurrit in Verbis Magistrorum nostrorum, in Medrasch Tehillim, ad hæc verba 2. Sam. 24. 18. *Et venit Gad ad Davidem, & dixit, Ascende, & erige altare Domino, Dicunt ibi; Cuiam erat David similis eâ hora?*

Homini

Homini qui cecidit filium suum, filio nesciente, quare à Patre cadatur. Et posteaquam percussisset eum, dixit ei, Fac hoc quod jubeo te hodie: quamdiu est quod illud non fecisti, neq; ad me respexisti? Sic omnia illa millia, quæ ceciderunt tempore Davidis, non ob aliam causam ceciderunt, nisi quod non quæsierunt structuram domus sanctuarii. Unde miror, quare Nachmanides scribat, se hoc ex opinione sua scribere, non verò illud proponat sub nomine ejus qui illud dixit. Interpretes utique hunc locum adducunt in suis Commentariis, unde ipsum, in Rabbīnorum nostrorum scriptis versatissimum, latere non potuit.

Verum & hæc sententia mihi non videtur consentanea. Structura enim Templi in juncta fuit Regi, non Populo, sicut dicitur, 1. Chronic. 17. 7. *Nam verbum ullum loquutus sum ulli ex Judicibus Israelis, quibus præcepi, ut pascerent populum meum, dicendo; Ut quid non ædificastis mihi domum cedrimam? Unde discimus, munus hoc incubuisse Judici aut Regi, non Populo. Et David jam per triginta annos excitatus fuerat, vel, cogitaverat extruere Domum Domini; Dominus verò significavit ei, nondum advenisse tempus ut extruatur, neque adesse tempus requiei, neque id futurum nisi temporibus Salomonis, quare itaque imputaretur reatus Israëlitis, aded ut dicatur, mortuos esse hujus rei causâ 70000. Israëlitarum. Quod si Israëlità in hoc peccarunt, quare non egerunt pœnitentiam, neque è vestigio accinxerunt se ad eam ædificandam? Nam & post hanc pœnam non occupati fuerunt in ea, nisi David & Salomon filius ejus, non verò Tribus ipsæ.*

Sed & Quartam sententiam inveni apud quendam ex Christianis, hanc pœnam diminutionis populi irrogatam fuisse propter Bathsabam, & sanguinem Uriæ Chitræi, & hujus respectu dici; Et addidit ira Domini, &c. Nam in multitudine populi consistit decor Regis, & deficiente populo, est attritio principis, Prov. 14. 28.

Sed & hæc sententia nullum habet fundamentum. Nam in peccato Bathsabæ & Uriæ indicavit Propheta Davidi non solum peccatum, sed & pœnam ejus; quod sc. non recessurus sit gladius à domo ipsius, & quod concubitus sint cum uxoribus ejus in oculis Solis, 2. Sam. 12. 11. Quod totum etiam impletum fuit. Nequaquam autem comminatus fuit ei Propheta, quod morituri sint propterea Israëlità, nedum post tot annos. Et pœna hæc irrogata fuit Israëlitis, non Davidi. Quamvis enim obierint 70000. viri ex ejus populo, non tamen prophanata prorsus fuit Gloria ejus. Adde quod sic mortui fuissent sine ulla ipsorum culpa.

Quandoquidem ergo ex his luculenter apparet, vel, evidens est vanitas & nullitas sententiarum istarum Quatuor, rectius videtur, ut dica-

mus, Peccatum & pravaricationem Israëlitarum fuisse hanc, quòd sequuti sunt Schebani, ben Bichri. Quod ita declaro: Israëlita peccarunt in hoc, quòd adjunxerunt se Absalomo, cum rebellaret contra patrem suum. Et quia adjuverunt rebellionem ipsius, & cum ipso conjurarunt, propterea puniti sunt, ut ceciderint in bello coram servis Davidis, die uno, viginti millia, 2. Sam. 18. v. 7. Quia itaq; Israëlita peccarunt, & quia contra Davidem peccarunt, idèò puniti sunt propterea, & quidem per servos Davidis. Cum verò postea Seba ben Bichri levasset manum suam contra Regem, & dixisset; Non est nobis pars in Davide, neque hæreditas nobis in filio Itai, quisque revertatur ad tabernacula sua ò Israel, 2. Sam. 20. 1. ibi memorat Scriptura, quòd ascenderit omnis vir Israelis à Davide, post Seba filium Bichri; & per hoc facti fuerint Israëlita mali, & peccatores Domino valdè, dum rebellaverunt contra Davidem, & murmurarunt contra Dominum, & unclum ejus. Scriptura verò dicit; Quicumque rebellaverit ori tuo, morietur, Jos. 1. 18. Neque dubium est, quin peccatum hoc longè gravius fuerit, quàm cum sequerentur Absalomum. Nam ille fuit Filius Davidis, & justum ac æquum erat, ut, quia ipse maximus natus erat inter fratres suos, primogenituræ jus haberet, & regnum ad ipsum pertineret. Unde Israëlita non tantæ conspirationis, nec tantæ rebellionis in domum Davidis rei erant, quòd sequerentur Absalomum: Sed hîc in negotio Seba ben Bichri, quem sequuti sunt, ad rebellandum contra Davidem regem suum, fuit rebellio vehementissima & longè gravissima, & mortis rei erant. Idèò dicitur; *Et addidit furor Jehovæ irasci contra Israëlitem.* Nimirum *Additio* hæc fuit, quòd cum memoretur, illos jam punitos fuisse propter negotium Absalomi & rebellionem ejus, ulterius puniti sint propter negotium Seba ben Bichri.

Hunc verum esse sensum, docent quatuor:

1. quod dicitur; *Et concitavit Davidem in eos,* q. d. Quandoquidem peccarunt contra Davidem, dum rebellaverunt regno ipsius, justum & æquum fuit, ut punirentur per manum ejus, ac proinde incitavit Deus Benedictus ipsum, ut numeraret eos, quòd per manum ejus punirentur. Et quamvis David pro sua pietate remitteret ipsis peccatum ipsorum, & condonaret iniquitatem ipsorum, neque propterea voluerit punire eos, tamen de jure, quòd Rex esset, honori ejus non satisfactum fuit.

2. ex eo quod Propheta dicit; *Tria ego offero tibi, elige tibi unum ex his, ut faciam tibi:* Hæc Tria fuerunt ad puniendum populum, vel *Fame*, sicut propter iniquitatem Gibeonitarum: vel *Bello*, ut fuit propter iniquitatem Absalomi: vel *Peste*, sicut accidit Generationi deserti, cum loquuti essent contra Deum, & contra Mosen, &c. Non addidit quartum; *Morbos videlicet malos & graves venturos super Davidem,* aut pœnam aliam ipsi soli infligen-

infigendam. Omnia hæc propterea, quia Israëlitaë fuerunt peccatores, & ipsi erant digni qui acciperent pœnam, non David, quamvis Deus, ut honoraret eum, & quia pretiosus fuit in oculis ejus, pœnæ optionem liberam ipsi fecisset.

3. ex eo quòd Deus dicit ad Angelum vastatorem; *Sufficit nunc: quiescere fac manum tuam*, cum extenderet manum suam contra Hierosolymam, ut perderet eam. Quare non pœnituit Deum, cum veniret Angelus vastator contra reliquas urbes Israël? Non alia de causa hoc factum fuit, quàm quod Jerusalem fuit ex filiis Jehuda, qui non peccarunt cum Seba ben Bichri, sicut dicitur; *Viri autem Jehudah adhaeserunt Davidi Regi suo*; idcirco Deus præcepit ei, ut remittat manum suam à perdendo in domo Jehudah, & Jerusalem. Nullum interim est dubium, quin nonnulli de viris Jehudah, peccantes in animabus suis, etiam sequutifint Sebam ben Bichri, cum viris Israel. Quamvis enim dicatur; *Viri Jehudah adhaeserunt Davidi Regi suo*; tamen est propositio indefinita, Particularis, non Universalis: & illi, qui mortui fuerunt eâ plagâ, fuerunt, qui participes se reddiderunt illius iniquitatis; *Domini enim sunt cardines terræ, ad dandum unicuique, secundum vias suas, & secundum fructum operum suorum*, 1. Sam. 2. 8.

4 quia non invenimus, quòd Propheta Gad redarguerit Davidem propter numerum populi, vel quòd de eo cum ipso sit loquutus quicquam. Quod docet, Davidem non peccasse, sed incitatum fuisse à Deo, ut numeraret Israël, quò sic adduceret hanc pœnam super eos per manum ipsius: quia ipsi peccarant, & per ipsum puniendi erant. Modus autem incitandi fuit, quòd licet David esset humillimo spiritu, & Deo confidens summè, induxerit tamen eum, ut se efferret in senectute sua, & fiduciam suam poneret in hominibus, sicut dixi. Et ex hac Incitatione quoque fuit, quòd Joabo duci exercitus sui mandavit, ut numeraret populum *secundum capita, non per rem aliam*, neque curaret damnus oculi mali, ut, quia incauti & imprudentes essent circa iniquitatem commemoratam, dominetur in ipsos damnus oculi mali; *Itaque exarsit in illos ira Dei, & consumpsit in castris, &c.* Præcepit autem, ut numeraret eos per capita, quando dixit; *Vade, numera populum*; docet hoc enim, populum fuisse numeratum in capitibus suis, non per agnos aut lapides, aut rem aliam. Idèd præcepit Joabo, duci exercitus, & principibus, ut transeant per omnes tribus Israël, & recenseant populum. Si voluisset, ut recenseret eos per aliquid aliud quod ipsi darent, ut Saul fecit, non opus fuisset isto duce exercitus, sed simpliciter jussisset rex singulos afferre lapidem, vel aliud quid, per quod numerarentur, & sciret nume-

rum ipforum. Propterea mens ejus fuit, ut recenserentur per capita. Hac quippe de causa debuerunt Principes exercitûs cogere populum, & colligere universum numerum.

Sic ergo ostensum est, Prævaricationem Israëlis hanc fuisse, quòd participes se fecerint rebellionis Sebæ ben Bichri; & Davidem concitatum fuisse per superbiam, & modum illicitum numerandi populum per capita, non alio medio, quòd sic per ipsum punirentur. Quod volui hîc demonstrare.

DISSERTATIO SEXTA.

De

NOMINE MOSIS.

Ad Exo. CAP. II. v. 10.

Nomen מֹשֶׁה esse Hebraum, non Aegyptiacum.

Revit puer, & adduxit eum ad filiam Pharaonis: Refert Scriptura, cum accresceret Moses, piam ejus Matrem Jochebed adduxisse eum ad filiam Pharaonis, dicens ei; *En, mea Domina, puerum quem commisisti mihi.*

Quòd verò dicitur; וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ מֹשֶׁה Et vocavit nomen ejus מֹשֶׁה Mosche, & dixit, Quia ex aquis מִיֵּי מִצְרַיִם; cum & Nomen & Nominis ratio, sint petita ex lingua Hebraica; Filia Pharaonis autem non calluerit loqui Judaicè, quia Aegyptiacâ linguâ loquebatur; nec probabile fit, illam mulieres Hebræas rogasse de Nomine ipsius, & Nominis ratione (cur enim hoc fecisset?) idcirco ratio videtur dictare, illam Nomen ipsi indidisse Aegyptiacum, quod Extrahendi significatum habuerit: & illud Nomen à Scriptore Legis translatum fuisse in Linguam Sanctam, & per מֹשֶׁה redditum. Sic scripsit Aben Esra; Nomen מֹשֶׁה Mosche esse translatum ex linguâ Aegyptiacâ, in qua vocatus fuerit מוֹנִיּוֹס Monios; testaturq; se sic vidisse in libris Zabiorum, qui translati sunt ex lingua Aegyptiaca in linguam Arabicam.

Quod si verò res ita haberet, quis impediret, quòd minùs idem diceremus de aliis quoque Nominibus, veluti Adam, Eva, אִשָּׁה Isch & אִשְׁחָה Ischah, Kain, Scheth, Noach, Peleg, reliquisque Nominibus propriis Virorum priscis;

priscis; quòd licet sint derivata à vocibus significativis in lingua Hebræa, fieri tamen possit, ut sint ex lingua illa, quâ primò loquebantur, in Hebræam translata. Ut sic non firmum argumentum ex illis peti possit ad probandum, Linguam Hebræam esse omnium linguarum primam, in qua creatus sit mundus, & Lex data, ut Sapientes nostri volunt. Verùm non potest probari in ulla Lingua usitatum esse, ut Nomina Propria particularia, derivationem suam à verbis significativis trahentia, transferantur ex una Lingua in aliam, quamvis res vel voces illæ transferantur, unde sunt deducta: quia id foret absurdissimum & ineptissimum, quod non committeret quisquam prudens & cordatus. Annon vides, Ex. gr. eum, qui vocatur in lingua Hebræa שמעון *Simeon* (quod nomen derivatur à verbo שמע *Andiuit*), *Simeonem* vocari in omnibus Linguis, Hebræâ non solum, sed & Arabicâ, Persicâ, Græcâ, Latinâ, Indicâ, & aliis? quia Nomen proprium particularre non transfertur ullâ ratione ex una lingua in aliam: sed tantum verbum illud שמע à quo nomen שמעון derivatur, pro varietate populorum, hanc vel illam linguam habentium. Et hoc est in confesso in omnibus linguis. Idèd quivis Interpres libri alicujus transfert omnes voces rerum & significativas, historias item, & nomina generalia omnia, non verò nomina Propria hominum particularium. Hæc nullo modo transfert, sed relinquit illis eadem, quæ ipsis primò sunt indita. Sic fecit Onkelos, & reliqui Paraphrastæ Chaldæi. Idèd transtulit hinc; *Et vocavit nomen ejus Mosche* משה, & dixit, quia ex aquis שחלתה, Schechalteh. Scilicet non transtulit nomen משה: sed verbum משיתו: unde nulla est affinitas & convenientia in verbo Chaldæo שחל Schachal, & nomine משה Mosche, sicut inter illa est convenientia in lingua Hebræa. Idèd etiam Lex adducit nomina specialia virorum, prout vocati fuerunt primò in Linguis suis; ut, יהרו *Jethro*, *Reuel*, *Balak*, *Bileam*, *Sichon*, *Og*, *Potiphar*, *Osnat* bath *Potipherah*, quæ sunt nomina petita ex linguis illorum populorum, & citra dubium in linguis illis derivata à rebus, quæ contigerunt, vel vocabulis significativis. Sic *Aben Efra* scripsit, *פנות מצרים* *Tzophnath Paanéuch*, quod nomen Pharaò dedit *Josepho*, fuisse nomen *Aegyptiacum*, & significare מצרים *Revelatorem profundorum*. Quamvis autem esset nomen *Josephi* Hebræi, non transtulit tamen illud Lex, dicendo; *Et vocavit Pharaò nomen Josephi*, מצרים *Revelator profundorum*: quia Nomina propria non transferuntur de Lingua in linguam.

Quod cum ita sit, quare diceremus de nomine *Mosis*, quòd Lex nomen ipsius notum, quo nominatus fuit à nativitate sua, mutavit vel trans-

trans-

transtulerit, & pro *Monios* substituerit מֹשֶׁה *Mofche*? Quare non fecisset Lex ita, ut Abē Esra ipsemet dicit & testatur, quod fecerit Arabs ille, qui transtulit libros Zabiorum ex lingua Aegyptiaca, qui semper retinet nomen *Monios*, prout fuit in lingua Aegyptiaca; quare, inquam, Lex non itidem ita fecisset, & nomen illud retinuisset?

Verum in hoc sine dubio Aben Esra erravit manifestè, ut & reliqui Interpretes. Nam Moses, Prophetarum ille princeps, semper fuit vocatus *Mofche* מֹשֶׁה, à principio usque ad diem mortis suæ, neque unquam translatum vel mutatum fuit nomen ipsius.

Error autem hic inde illis venit, quod existimaverunt, id quod Lex dicit; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה *Et vocavit nomen ejus Mofcheb*, referri ad filiam Pharaonis; & eam in prima persona de se dicere; הֵן הַיְמִים מִשִּׁיתָהּ h. e. *Quia ego ex aquis extraxi eum*. Atqui res non ita habet. Omne enim תְּפִמִּינִינִינִי, quod occurrit in isto versu, refertur ad matrem Mosis, non verò ad filiam Pharaonis; veluti; וַתִּקַּח *Et accepit mulier puerum* וַתִּבְיָאָהוּ *& lactavit eum*, וַתִּבְיָאָהוּ *& adduxit eum ad filiam Pharaonis*. Itaque de hac eadem quoque dicitur; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה *Et vocavit nomen ejus Mofche* וַתֹּאמֶר *Et dixit, quia ex aquis* מִשִּׁיתָהּ. Unde genuinus sensus hujus Versus hic est; *Quod mater Mosis accepit puerum, eumq; lactavit, & posteaquam lactasset eum, adduxerit ad filiam Pharaonis, qua receperit eum loco filii: & cum illum ad eam adduxisset, vocavit nomen ejus מֹשֶׁה Mofche; (Jochebed, inquam commemorata), dicens, (sc. eadem mater Mosis) ad filiam Pharaonis; Ego, & reliqui populares mei Judæi, nomen מֹשֶׁה ei imposuimus; Quia ex aquis מִשִּׁיתָהּ extraxisti eum; quasi dixisset; Mea domina, vocavi nomen ejus מֹשֶׁה, propter id quod tibi cum puero accidit; quia sc. ex aquis extraxisti eum*. Notandum enim, מִשִּׁיתָהּ non esse primam personam Præteriti, cum affixo masculino (ut vulgò existimant) sed esse personam secundam Præteriti fæmininam, cum affixo pronomine masculino; Idque evincunt Leges vel Regulæ Grammaticæ. Quod si namque esset prima persona Præteriti, dicendum fuisset מִשִּׁיתָהּ, cum Joth inter Thau & He: Joth enim est signum primæ personæ. Atqui deficit Jod inter Thau & He, & scribitur, מִשִּׁיתָהּ, quomodo significat מִשִּׁיתָהּ אֹתוֹ *Extraxisti eum*, juxta formam, גִּנִּיטָהּ *Genuisti me*, Jerem. 15. 10. לִבְרַתִּי *Cor abstulisti mihi*, Cantic. 4. 9. quæ sunt personæ secundæ fæmininæ, pro יִלְדָהּ אֹתִי, & יִלְדָהּ אֹתִי atque idèd non est in illis Jod post Thau. Neque invenies deficere Jod in persona prima, sive masculinè, sive fæmininè illa efferatur. Masculinorum, & cum affixis pronomibus masculinis & fæmininis, exempla sunt: כִּי מִצִּאתָהּ 1. Sam. 16. 7. לִדְתָהּ Numer. 11, 12. עֲשִׂיתָהּ Ezech. 29. 3. מִצִּאתָהּ Genel.

Genes. 38. 22. מִשֵּׁה Genes. 23. 11. hæc omnia scribuntur cum Jod post Thau. Generis fæminini exempla sunt; בְּקִשְׁתִּיהוּ מִצְאֵתִיהוּ *Quasivi eum, Inveni eum* (verba sunt sponsæ de sponso) Cantic. 5. 6. הִשְׁאֵלְתִּיהוּ *Commoldavi eum* (dicit Hanna) 1. Sam. 1. 28. quæ in libris emendatis scribuntur cum Jod post Thau, ad indicandam personam primam.

Ex quibus liquet, Matrem Mosis fuisse, quæ nomen ejus vocavit מִשֵּׁה *Mofcheh* in Lingua Hebræa; non verò filiam Pharaonis; neque translatum esse Nomen hoc ex lingua Ægyptiaca in Hebraicam, ut voluit Aben Esra; de Matre item Mosis dicere Scripturam; *Et vocavit nomen ejus מִשֵּׁה Mofcheh, & dixit, quia ex aquis extraxisti eum*: Dixit enim ad filiam Pharaonis, *En ego vocavi nomen ejus Mofcheh in lingua nostra Hebraica, quia Tu ex aquis extraxisti eum.*

Quod attingit ad Testimonium Aben Esræ ex libris Zabiorum, qui vocarunt eum מֹנִי, id non destruit id quod ego dixi. Potest autem illud duobus modis consistere:

1. Quia מֹנִי idem videtur esse quod מִשֵּׁה *Mofche*, quia vox est ei pronuntiatione affinis: Syllaba enim prima eadem est utriusque vocabuli, nempe *Mo* מ, quæ continet literam primam radicalem מ nominis מִשֵּׁה: secunda, nempe ש, est Samech sive שְׂמַח, quod est in מֹנִי: plerique enim *Schin* pronunciant *Sim*. Et sic hodiè Israëlitaë vocant eum מוֹסֵה *Mofsa*. Deest autem in מֹנִי tertia litera radicalis, nempe *He*, quia ea non auditur in pronuntiatione; unde in nulla lingua nomen מִשֵּׁה Mosis scribitur cum *He*, præterquàm in Hebraica. Quòd in מֹנִי additur *no*, id est à variatione quæ accidit cùm transmutantur & transferuntur nomina ex una Lingua in aliam, per linguam aliam; sicut nomen Mosis Hebraicum translatum est in linguam Arabicam, per linguam Ægyptiacam, aut Græcam, vel Persicam, vel aliam. Quisque enim mutat aliquid in Nominibus propriis, pro ratione pronuntiationis suæ. Sic Romani vocant nomen ejus *Moyfes*, & Judæi vocant Divinum illum *Platonem Aplatonem*, & Alexandrum vocant *Alexandros*. Quamvis enim pleraque Nomina propria eadem sint in omnibus linguis, pronuntiatio tamen illorum variat in illis, quandoque magis, quandoque minus; non verò transferuntur Nomina, sed semper ea vocant secundum impositionem illorum primam; quamvis non nihil deflexa, & immutata ratione pronuntiationis, in unaquaq; gente. Idem est ergò hîc quoque de מֹנִי, quod est ipsum nomen מִשֵּׁה, sed mutatum, propter varietatem pronuntiationis in illis linguis, per quas est translatum.

2. Viri cordati & prudentes dicunt mihi, Nomen מוֹנִי *Monios* in lin-

gua antiqua Ægyptiaca significare *Admirabilem*, vel *Miraculosum*. Vocatus itaque fuerit sic Moses ab Ægyptiis, tempore legationis suæ ad Ægyptios, q. מִלְמֹד *Miraculosus*, vel *Miracula faciens*, propter miracula quæ fecit in oculis ipsorum; Ut nomen מֹדֵם sit Appellativum, & Epitheton, nomini ejus vero מֹשֶׁה *Mofche* superadditum. Fortè est מַאֲנִיחַ, quod in lingua Græca significat *Magnum*, & *admiranda patrantem* (puto illum respicere ad ipsam vocem Latinam *Magnus*).

Ex his omnibus colligimus, Nomen מֹשֶׁה *Mofche*, esse Nomen proprium & verum, quod Mater ejus ipsi indidit: Nomen מוֹנִיחַ *Monios* esse Epitheton, ei ab Ægyptiis inditum, propter ipsius præstantiam, & insignem sapientiam, cum natus octoaginta annos, staret coram Pharaone, & admiranda ejus facta, & sapientia, se exeruerunt. Sic enim & nos ipsum in lingua nostrâ vocamus מְחַוֵּה־לְקַוָּה *Legislatorem*, אִישׁ הָאֱלֹהִים *Virum Dei*, עַבְד־ה' *Servum Domini*, & similibus Epithetis,

DISSERTATIO SEPTIMA.

De

IDOLOLATRIÆ VARIIS SPECIEBUS.

Quarum in SS. Literis fit mentio:

EX ABARBENELE, ad 2. Reg. 17. v. 7. 10.
15. 16. 17. 21.

QUATA Scriptura hîc recenset varias species Idololatriæ, idè visum est mihi de illis agere, & Species, modosque earum colligere.

Rabbi Moses Nachmanides in Legem, in sectione יתרו scribit; Ex is q. a Scriptura commemorat de Idololatria, Tres ejus fuerunt Species. Prima est, que incepit colere Angelos, qui sunt Intelligentiæ abstractæ, & constituti Principes super Populos, sicut scriptum est; Princeps Regni Græciæ, & Princeps Regni Persiæ; existimantes, illos habere potestatem benefaciendi, vel malefaciendi: Et hî sunt.

sunt, qui in Scriptura vocantur אלהים דיי alii: אלהי העמים Dii populo-
rum; Angeli enim in Scriptura vocantur מלאכים Dii, sicut dicitur: Ipse est אלהי
אלהים Deus Deorum: Item: Et incurvabant se ei omnes אלהים Dii: Item:
Magnus est DOMINUS præ omnibus אלהים diis, Exo. 18. 11. Et quamvis cultores
illorum agnoscerent, summam Virtutem, & potestatem absolutam esse penes Deum, ut &
Rabbini nostri ajunt, quod ideo vocetur Deus Deorum; nihilominus tamen colebant
creaturas istas. Et de his dicitur, Sacrificans לאלהים Diis, occidetur, Exod. 22. 19.
Secunda Species fuit, quod coluerint Exercitum caelestem, Solem, Lunam, aut aliud
aliquod Sydus caeleste. Quilibet enim populus scrivit virtutem Syderis super se dominantis,
juxta dominium quod ei in terram illam datum. Existimabant itaque, cultu suo se de-
mereri Sydus illud, ut eis proficit. Hi sunt, qui inceperunt facere figuras, in Sculptilibus,
Lucis, & Statuis subdialibus, certis quibusdam horis, quibus virtutem eas habere puta-
bant: & hinc existimabant, se ab iis obtinere felicitatem & prosperitatem. Utriq;
isti habebant Prophetas falsos, qui prædicebant ipsis futura per divinationes & auguria.
Tertia species fuit, quod etiam inceperunt colere Demones, qui sunt Spiritus, & exi-
stimabant, ex his etiam quosdam esse præfectos populis, ut nocerent hostibus ipsorum, si-
cut hoc apparet ex Necromantia, & verbis Rabbiorum nostrorum. Hinc dicitur Deu-
ter. 32. 17. Sacrificaverunt dæmoniis, quæ non Deus, q. d. qui non sunt sicut
Angeli, qui vocantur מלאכים; Additur, Diis novis, quia Israëlita hoc didicerant à
Magis in Aegypto. Lex verò prohibuit omnem cultum, præterquam Dei solius. Hinc hor-
tatur; Non erunt tibi Dii alii coram facie mea; intelligens per hoc Angelos, qui
sunt coram Deo. Et rursum: Non facies tibi sculptile, vel ullam similitudi-
nem eorum quæ in cælo suprâ; respectu speciei secundæ, Exercitus sc. caelestis: Et;
Et quæ in terra, & in aquis sub terra; respectu dæmonum, qui sunt sub aquis,
& eorum quæ habitant in eis: Et de universis simul dicit; Non incurvabis te eis,
neque coles ea.

Hæc est sententia Nachmanidis, quæ vera quidem est juxta Scripturas.
Sed, more suo, nimis generaliter ista exposuit, & quasdam etiam Idolola-
triæ Species omisit, quarum non meminit.

Idèò specialius ista sunt declaranda, & explicandum, Quot species Idolola-
triæ fuerint apud Veteres, juxta testimonia Scripturarum, & verba Sapientum nostro-
rum? ut videas, Scripturam in hoc præsentī loco omnes recensere, &
indicare, quòd Israëlita illas exercuerint, ne uncâ quidem exceptâ.

Dico ergo, quod si rem hanc propè excusserimus, nos inventuros,
Cultuum alienorum, quos exercebant, Decem reperiri species:

Prima species est ea, quam primo etiam loco adducit Nachmanides, quòd
sc. coluerunt Angelos, & crediderunt, illos esse Principes populorum, &
benefacere cultoribus suis, Idcirco dicitur hîc, dum recensentur peccata

Israëlis; 2. Reg. 17. 7. *Et timuerunt Deos alienos: quia, ut dictum, Angeli vocantur Dii.*

Secunda iterum est secunda, quam adducit Nachmanides; Cultus sc. Exercitûs cælestis, Stellarum, & Planetarum. Hæc coluerunt, quia existimarunt, illa magnam virtutem habere in terram, & omnia ex ea crescentia, sicut scriptum est: Et expandent ea ad Solem & Lunam, & ad omnem exercitum celi, quæ dilexerunt, & quibus seruiuerunt, &c. Jerem. 8. 2. Et sic dicitur in Lege; Nevé attollas oculos tuos in calum, & videas Solem, & Lunam, & stellas, omnem militiam celi, & impellaris, & incurves te illis, colasq; ea, quæ distribuit Dominus Deus tuus omnibus populis sub toto celo, Deut. 4. 19. De hac specie dicitur hîc; Incurvaverunt se universa militia celi, v. 16. Et quia Sol est Agens maximum, & principium generationum omnium, deque eo dicebant; nihil ei esse simile; idcirco de eo in specie dicitur; Seruiueruntq; לַבַּעַל Baali, & transire fecerunt filios suos & filias suas per ignem; hîc enim erat Cultus Solis, eò quòd dominetur in elementum Ignis.

Tertia species est Cultus figurarum & imaginum, Talisman dictorum, quas certis horis faciebant, ut ipsis eloquerentur & indicarent futura. Et quamvis hoc habuerint pro Demissione spiritualis virtutis Planetæ alicujus super illam figuram vel imaginem; tamen constituitur hinc species peculiaris; quia Cultores speciei secundæ colebant Sydera cælestia ipsa, non Imagines & figuras. Hæc itaque Species tertia est alia, illorum sc. qui colebant illas figuras, existimantes, illas habere virtutes ad faciendum quod ipsi volunt. De tertia hac specie dicitur hîc; Atq; fecerunt sibi constabile, duos vitulos, & lucum, v. 16. Nam Vituli & Lucus, sive Arbor ista אֶשְׂרָה dicta, fuerunt apud ipsos Figuræ, & Τελεσµατα, vel Talisman.

Quarta species est Cultus Imaginum peculiarium, pro felici Accretione plantarum, & Agriculturâ. Circa hæc enim viri tertiæ hujus speciei peculiariter occupabantur, ipsorumque Artificium vocabatur עֲוֹנָנוֹת, & Cultores seu artifices ipsi מְעוֹנָנִים: quia præcipuus ipsorum finis erat, Electio horarum certarum, quæ utiles sint & conducant ad multiplicandos proventus terræ, ad arationem, & sementim. Respectu hujus speciei dicitur hîc; Statueruntq; sibi statuas & lucos super omnem collem elevatum, & subter omnem arborem viridem, v. 10.

Quinta species sunt figuræ Teraphim (תְּרָפִים), quarum factores credunt, quòd & ipsæ doceant, per signa ab ipsis prodeuntia, res futuras, dicuntq; qui eas interrogant; Ex. g. Si prosperè ceder id quod ego facturus sum, videam in visione diurna, aut in visione nocturna, Virginem formosam, cum lucerna ardente in manu; sin minus, videam mulierem nigram cum face extincta in manu; ac si figuræ istæ

istæ Teraphim cultæ, essent causa, ut in somnio aut in visione eveniret signum, quod Interrogans constituit pro responso suo. De hac specie dicit Propheta; *Teraphim loquuta sunt vanitatem*, Zach. 10. 2. *Interrogavit Teraphim*, Ezech. 21. 21. Et quia, ipsorum opinione, illorum ratio eadem ferè erat quæ Urim & Thummim, idcirco dicitur; *Sine Ephod & Teraphim*, Hof. 3. 4. Atqui ita differunt inter se, sicut res verè sensibilis, à figuris imaginariis falsis. De hac specie dicitur hîc; *Et fecerunt res malas, irritando Deum*, &c. Irritabant enim eum faciendo Teraphim, ad similitudinem instrumentorum sacrorum, Urim & Thummim.

Sexta species Idololatriæ est, quòd coluerint Animal aliquod, existimantes, ei inesse Spiritualem virtutem à superioribus. Talis fuit ratio אֱשֵׁתְרוֹת אַשְׁתְּרוֹת *Astaroth*, & דַּגּוֹן *Dagon*, idoli Philistæorum. Sic errarunt Chaldæi de *Dracone* vel *Balæna* magna, quam Sapientes nostri dicunt interfecisse *Danilem*. Sic Chaldæi, qui venerunt ut habitarent in terra Israëlis, fecerunt סִּיּוֹת בְּנֹת *Succoth-benoth*. De quo Rabbini nostri scribunt in Capite Talmudico, אַרְבַּע מִיתוֹת, quòd fuerint colentes *Gallinas*: ut & Cuthæi fecerunt *Nergal*, quod erat *Gallus*: Hivvæi fecerunt נִשְׁחָן *Nischan* & תַּרְתַּק *Tartak*, quæ fuerunt *Canis* & *Afinus*, ut Rabbini nostri scribunt in loco allegato. Quia igitur Levitas & fœditas hæc erat magna, ut homines rationem & intellectum habentes colant Animalia irrationalia, idèd dicitur hîc; *Servientes הגִּלְוִיִּים idolis stercoreis*, de quibus Dominus dixerat eis; *Ne feceritis hoc*, &c. 12.

Septima species Idololatriæ est, quòd colebant etiam Mortuos, aut Offa eorum, existimantes, in eis, vel per eas, esse Scientiam futurorum, dissentientes hac in parte à Salomone qui dixit; *Mortui non sciunt quicquam*, Ecclef. 9. 5. Ex hac specie fuerunt, אֵיבִי *Pythones*, אֵיִלִּי *Arioli*, & *Querentes mortuos*, de quibus Lex scribit. Hæc species propriè vocatur קִסָּם *Divinatio*, & de ea dicit Propheta; *Quùm autem dixerint ad vos, Querite à pythonibus, & à Divinis qui pipiunt, & loquuntur, dicite illis; Nonne populus à Deo suo requirent? an pro vivis à mortuis?* Esa. 8. 18. Respectu hujus speciei dicitur hîc; *Et divinarunt divinationes*, &c. 17.

Octava species Cultûs erat, quem exhibebant Cæsaribus & Regibus, qui prosperè gesserunt bella sua, multasque terras sibi subjecerunt, dicentes, illos hæc non fecisse sine singulari Virtute Divina. Hinc faciebant illorum Imagines, & incurvaverunt se eis. Dicebant enim, Deum illos in terra constituisse suo loco. Talis fuit ratio Nebucadnezaris, cujus subditi existimarunt, quòd si in se reciperent cultum ejus, & ad eum respicerent, pro-

speros & felices se futuros ut & ipse. Hæc, secundum Rabbinos nostros, fuit sententia & mens Pharaonis; Senacheribi item, qui dixit; *Ascendam super altitudines nubis, similis fiam altissimo*, Jesa. 14. 14. Chirami item & sociorum ejus, qui seiplos Deos fecerunt. Et de hac specie dicitur hîc; *Quia scidit Israellem à domo Davidis, & Regem constituerunt Ferobeam filium Nebat: expulit autem Ferobeam Israellem, ne iret post Jehovam, & peccare fecit eos peccato grandi*, 2. 21.

Nona species est eorum, qui judicant ex rebus quæ per accidens eveniunt. Existimant enim & hi, se posse ex illis judicare de futuris, juxta principia universalia. Hæc species propriè Vocatur גִּיזוּי, & de ea dicit Propheta; *Terfit sagittas, interrogavit Teraphim, inspexit jecur*, Ezech. 21. 21. Ad hanc speciem pertinuerunt Sortes variæ. Ideò dicunt, אֲרֵי אוֹ זָבֵב אוֹ שׂוֹעֵל, אֲרֵי אוֹ שׂוֹעֵל בְּרִדָּה. Respectu hujus speciei dicitur hîc; וַיִּגְחֹשׁוּ Et augurati sunt, 2. 17.

Decima species est tertia, cujus supra meminit Nachmanides, eorum qui potestatem & dominium attribuunt quoq; Dæmonibus, qui, ut illi credunt, sunt in aère. De his quidam existimant, illos esse substantias separatas & abstractas à materia; alii credunt, illos esse compositos ex aère & igne, arbitranturque se attrahere posse eos per Sacrificia, aut incantationes, quæ habeant proprietatem peculiarem adducendi eos, quo tempore & loco voluerint. Hæc species propriè vocatur מַכְשֵׁפִים. Et quia frequentius invenitur inter Mulieres, ob infirmio rem ipsarum animum, ideò dicitur מַכְשֵׁפֵי מַגָּם vel veneficam non fines vivere; Exo. 22. 17. Hujus speciei est חֹזְרֵי חֲבֵרִים & de ea dicitur; *Et non sacrificabunt ultra sacrificia sua dæmonibus*, Levit. 17. 7. Item; *Sacrificaverunt dæmonis, non Deo*, Deuteron. 32. 17. Et quia in his nulla est soliditas, ideò dicit de iis Deus; *Ipsi zelare fecerunt me in re qua non est Deus, irasci fecerunt me in vanitatibus suis*, Deuteron. 32. 21. De hac specie dicitur hîc: *Et abierunt post vanitatem, vani facti sunt*, 2. 15.

Omnes autem istas Cultuum species comprehendit Propheta, dicens; *Et tradiderunt se ad faciendum malum in oculis Domini, ut irritarent eum*, 2. 17. quæcunque enim Idololatriæ species ad iram provocat Deum.

Ex his patet, Modos Idololatriæ omnes comprehendere sub istis Decem speciebus; & omnes inventas fuisse in filiis Israel. Non commemoravi autem eas ordine, secundum loca Scripturarum, sed juxta Gradus illarum.

Et secundum has species divisæ fuerunt religiones apud antiquos, constituebantque in iis felicitates suas quæ ipsis obtingebant, & attribuebant eas Diis suis, sicut dicitur; *Ex eo autem tempore, quo cessavimus suffire regine cali, & libare ei libamina, caruimus omnibus, gladioq; & fame consumpti sumus*, Jerem. 44. 18. Et

18. Et Habacuc dicit; *Propterea sacrificabit Sagenæ suæ, suffiet reti suo: quia per illa impinguata est portio ejus, & cibus ejus pingue pecus*, Habac. 1. 16. Et Job.; *Prosperè agunt tabernacula prædonum, & secuta sunt provocantibus Deum, & ei qui producit Deum manu suâ: cap. 12. v. 6.* Et revera Octo posteriores ex decem istis speciebus fundatæ sunt super lineam desolationis, & lapides vacuitatis (ex Esa. 34. 11.) quia sunt res à veritate & ratione deflectentes: *Dua* verò priores species, quæ versantur circa Intelligentias abstractas, & Stellas, entitatem aliquam per se habent: Cultus verò illorum est amentia & stupor cordis: quia Virtutes & potentiæ Intelligentiarum abstractarum, & Corporum cælestium, Syderumque, sunt limitatæ & determinatæ, neque pertingunt nisi eò quo destinata sunt. Quemadmodum enim Ignis potentiam habet calefaciendi, Aqua, refrigerandi: sic ex. gr. Mars potentiam habet perendi & destruendi, Jupiter, prosperandi, ditandi; neque in ipsorum potestate est istam proprietatem mutandi, & contrariam influentiam demittendi super aliquem, prout quisque ea vel colit, vel non colit, sicut Aqua non potest contra naturam suam facere. Quando verò subjectum aliquod dispositum est ad recipiendum influentiam illam, quæ provenit ex natura Planetæ alicujus, veluti ad recipiendam humiditatem à Luna, calorem ab Igne, & illam accipit; non sequitur tamen inde, quòd Operatio illa proveniat ab Arbitrio & Voluntate Planetæ: ille enim operatur per dispositionem naturalem. Atque hoc est fundamentum & principium erroris plerorumque Idololatrarum, quòd existimârunt, Influentiam, quæ provenit à Planeta, provenire à beneplacito ejus, propter opus illud quod faciunt coram eo; non reputantes, opera seu actiones illas vel nihil quicquam facere, vel naturaliter largiri qualitatem aliquam recipienti seu subjecto: quia potentia Virtutum superiorum est determinata, & operantur naturaliter, non ex arbitrio & voluntariè. Unde Oratio & reliquus cultus, qui illis exhibetur, prorsus est inutilis, quia non possunt mutare terminos sibi præscriptos & operationes suas: sed id fit à solo Deo, qui pro sua voluntate & mero beneplacito omnia agit, prout voluerit, sive subjectum sit aptum, sive non sit aptum & dispositum. Hinc dicit Propheta per ludibrium quasi de illis; *Ne timeas ab illis, quia malefacere non possunt, neque etiam benefacere penes ipsos est*, Jer. 10. 5. Et de Figuris seu Imaginibus; *Quid prodest sculptrile, quod sculpsit fictor ejus, aut conflatile, quod docet mendacium, quòd speret fictor in figmento suo, ut faciat Idola muta: Væ dicenti ligno, Expergiscere, & lapidæ silenti, Excitare*, Habac. 2. 18. 19. & aliis in locis.

DISSER-

DISSERTATIO OCTAVA.

De

LIBRORUM BIBLICORUM
DIVISIONE IN LEGEM, PROPHE-
TAS & HAGIOGRAPHA.

Ex Præfat. Comment. in JOSUAM.

QUÆRITUR;

Quare Veteres Libros Sacros dividerint in Legem, Prophetas, & Hagiographa, & qua sit harum trium appellationum ratio?

Videtur mihi, Libris istis hæc Nomina indita esse propter unam ex tribus sequentibus rationibus; *Vel* propter suam *Quidditatem & Materiam*, sicut Prima pars vocatur תורה *Lex*, ratione quidditatis suæ, quia est *Doctrina יורנו* docens nos viam in qua incedere debeamus, omnia præcepta complectens: *Vel* propter *Causam Efficientem* illorum: sicut pars Secunda vocatur נביאים *Prophetae*; quia Prophetæ Domini illos libros composuerunt: *Vel* ratione *Forma*, h. e. modi tradendi, an sc. libri illi traditi sint per os, aut scripti in libro, sicuti pars Tertia hoc respectu vocatur כתובים *Scripta, Hagiographa*.

Si dicamus, omnes Libros Sacros vocari *Legem, Prophetas, & Hagiographa*, ratione *considerationis primæ*; obstat, 1. quòd pars secunda vocatur, *Prophetae*; potiùs enim dicenda fuisset, *Prophetia*, aut *Predicatio futurorum*, quòd esset Nomen ipsis conveniens, secundum *Quidditatem* illorum: 2. quòd libri partis Tertiæ vocantur כתובים *Hagiographa*. Appellari debuissent potiùs, *Spiritus Sanctus*, aut, *Verba Sanctitatis*, quæ essent nomina convenientia quidditati illorum.

Si dicamus, illos sua nomina obtinuisse respectu *considerationis secundæ*, quòd *adscribantur Authoribus suis*, iterum quæritur; 1. Quare prima pars vocetur תורה *Lex*? Dicenda potiùs fuisset נותן תורה *Legislator*, aut, ארון הנביאים *Dominus Prophetarum*, aut תורת משה *Lex Moysi*: 2. Quare vocentur Libri partis, tertię,

tertiæ, כתובים *Hagiographa*? Dicendi potius fuissent; *Loquentes per Spiritum Sanctum*, quæ sunt Nomina Causam efficientem indicantia.

Si ad tertiam Considerationem inclinemus, & dicamus, *illos hæc nomina habere ratione modi & formæ dationis ipsorum*; dubium est, *Quare prima pars vocetur Lex, & libri partis secundæ, Prophetæ*? Nomina ipsorum sic petenda fuissent à Modo dationis illorū, h.e. כתובים *Scripta*; eò quòd comprehendant res per Scripturam datas, & non per os, juxta illud vulgatum Sapientum nostrorū; *Verba tradita Scripto, non licet Tibi proferre Ore*. Et in genere dico tibi, quòd nomine *Prophetarum* comprehendatur quandoq; etiam *Lex unà cum libris Prophetarum*, & sic Lex eodem nomine appellanda fuisset; vel omnes libri Sacri vocandi fuissent כתובים *Scriptura*; quia omnes Scripti sunt. Quare itaque pars prima vocatur nomine peculiari, quòd non competit reliquis duabus partibus posterioribus; & pars secunda nomine, quo discernitur à parte tertia, sed convenit cum parte prima; & pars tertia nomine communi, in quo omnes tres partes, omnesque libri Sacri conveniunt?

De hac re neminem vidi ex Sapientibus nostris aliquid dicentem, præter Ephodeum, in Præfatione libri sui Grammatici. Dicit illic; quòd propterea, *quia systema librorum sacrorum æquatur in suis proprietatibus Domui Sanctuarii, & Mundo in genere, ideò dividatur in tres partes, sicuti divisum fuit Sanctuarium. In eo enim fuisse primò, Sanctum Sanctorum, in quo erant Arca, & in hac Tabula & Liber Legis, Cherubinis alas suas super eam expandentibus: & hoc fuisse signum Mundi Intelligentiarum, Dei sc. Benedicti, & Angelorum Sanctorum. Illis respondere Librum Legis Divinæ, Divinitus inspiratum Mosi à Deo Benedicto ipso: secundò fuisse in sanctuario Templum Sanctum, quòd fuit locus Mensæ, Candelabri, & Altaris aurei. Hoc typum fuisse Mundi Sphærarum seu Orbium caelestium & corporum illorum purorum: illis respondere Libros Prophetarum: quamvis enim sint à Deo, tamen Prophetias illorum fuisse mediante Intellectu agente, influentiam accipiente à Motoribus caloribus, sicut R. Moses ben Majemon scripsit: tertiam partem Sanctuarii, fuisse Atrium, in quo fuit Altare holocausti, Labrum & Scapi ejus: hoc fuisse Typum Mundi hujus inferioris, mundi inquam generabilis & corruptibilis: & illis respondere partem tertiam librorum Sacrorum, Hagiographa sc. dicta per Spiritum Sanctum: quia gradus Spiritus Sancti inferior est gradu Prophetia. Ita tres istas partes gradibus respondere tribus illis partibus Sanctuarii, neq; convenire ut mutetur ordo illorum. Hactenus Ephodeus.*

Hæc Sapientis hujus verba quamvis sint eximia, non tamen solvunt dubia à me proposita, neque dant causam, quare Sapientes nostri ordinarint nomina partium Scripturæ Sacræ hoc ordine, *Lex, Prophetæ, Hagiographa*, quæ est insignis quæstio.

Mihi ergo videtur, Sapientes nostros voluisse Nominibus istis monere de Perfectione singularum harum partium, & Gradu supremo, quo unaquæque alteram superat.

Quòd *Primam partem* vocarunt *תורה* *Legem*, eo voluerunt discernere & separare Librum Legis Dei à reliquis libris Sacris, Dignitate gradus, quo superat gradum illorum ratione Influentiæ. Et quia non discernitur ab illis quoad rerum præteritarum enarrationem (multi enim alii Prophetæ præter Mosen enarrarunt & indicarunt res præteritas: quia etiam non discernitur ab illis quoad indicationem rerum futurarum (cæteri enim Prophetæ quoque futura prænuntiârunt); idè Differentia propria & peculiaris Legis, ejusque præstantiæ, consistit in Præceptis, quæ data sunt per Mosen Doctorem nostrum: quia nullum præceptum datum est per manum Prophetæ alterius. Idè propter differentiam hanc peculiarem, & ejus præstantiam, vocatur hic Liber, in quo Præcepta Divina continentur, *Lex*. Hoc enim respectu discernitur, & præstantior est reliquis Sacris libris omnibus.

Secundæ partis Libri vocantur *Prophetæ*, non ut hoc nomine discernantur à libro Legis: nam jam discreti sunt ab illa, dum ea vocatur *תורה* *Lex*: Sed vocarunt eos ita, ad designandam illorum præstantiam: tum ad discernendum eos ab Hagiographis; tum etiam ad monendum, quòd librorum illorum Authores fuerint *Prophetæ*; authores Hagiographorum non fuerint *Prophetæ*, sed *Loquentes per Spiritum Sanctum*, unde & illorum Libri non vocantur *Prophetiæ*. Nam quamvis in libris Chronicorum occurrunt etiam *Prophetiæ*, quas *Prophetæ* prophetârunt; quia tamen author illorum non fuit *Propheta*, non numeratur liber ille inter *Prophetas*. Ergo hos vocarunt *Prophetas*, ad denotandam hanc illorum præcellentiam, quòd Scriptores illorum *Prophetæ* fuerint. Et R. Moses ben Majemon scripsit in libro *Moreh*, quòd *Moses non vocetur Propheta absolute, neq; comprehendatur cum reliquis Prophetis, eodem nomine & definitione, propter differentiam maximam quæ est inter eos*. Itaque nomen hoc *Prophetarum* docet de præstantia librorum illorum, & discernit eos ab Hagiographis. Dicere etiam possumus, libros illos non vocari *Prophetias*, quòd magna pars illorum contineat Historias rerum quæ acciderunt illis temporibus, in libris putà Josuæ, Judicum, Samuelis, Regum: ex parte etiam in Jesaja, Jeremia, & Ezechiele. Quia itaque hæc non sunt Annuntiatio rei futuræ, non vocantur *Prophetiæ*, quod est nomen proprium Prædictionis futurorum. Hoc ergo invenerunt ad indicandam hanc præstantiam illorum, quòd authores illorum *Prophetæ* fuerint.

Tertiæ partis Libros, eorum sc. qui loquuti sunt per Spiritum Sanctum,
vocâ-

vocârunt כתובים *Scripta*, *Hagiographa*; non ad discernendum eos à Libro Legis, quia ab eâ jam discreti sunt per nomen illius; non etiam ad discernendos eos à Prophetis, quia ab illis jam discreti fuerunt ratione Efficientis, quo respectu dicti sunt נביאים *Propheta*; sed vocarunt eos sic à *Gradu*, quem habuerunt ratione *Influentia* Divina in illis; hoc est, quia *gradus* Scriptorum illorum non fuit, quòd viderint *formas* Propheticas, nec quòd audiverint verba Dei vivi, sed quòd fuerint in *gradu* Spiritus Sancti, qui, ut R. Moses scribit in *More*, par. 2. cap. 45. fuit Res Divina, comitata virum illum, quem excitavit, & instruxit ad Loquendum aut ad scribendum verba Canticorum, vel Gratiarum actionum, aut verba Sapientia, modo admirabili. Hinc scribit ibidem R. Moses, *Ideò* vocatos esse hos libros כתובים, quòd scripti fuerint per Spiritum Sanctum. Itaque nomen hoc כתובים non hoc indicat, vel hoc innuit, quòd *Scripta* sint res illae in libro, non verò ore traditae, sed quòd scripti sint per Spiritum Sanctum, & in gradu illo; & quòd Spiritus Dei non fuerit cum ipsis, praterquam in *Scriptione* illorum in eâ *Lingua*, & illa *Sapientia*, non in re alia: quòd denig, hæc dignitas & præstantia illorum summa sit. Ideò vocati fuerunt כתובים. Nam, ut dixi, Nomina illorum docuerunt de perfectione illorum summâ. Et sic solutæ sunt quæstiones istæ omnes juxta mentem Sapientum nostrorum, benedictæ memoriæ: & simul explicata est intentio illorum in hac *Divisione*, fundatâ in *Gradu* & *Præstantia* librorum illorum; ostensumque, Legem vocari תורה, propter præcellentiam ejus, quæ consistit in *Præceptis*, & non in re alia.

F I N I S.

SUMMA PRIVILEGII

S. Romani Imperii VICARII.

CAROLI LUDOVICI, Dei gratiâ,
Comitis Palatini Rheni, S. R. I. Archithe-
saurarii & Electoris, ejusdemque in parti-
bus Rheni, Sueviæ, & Juris Franconici, Pro-
visoris & Vicarii, Ducis Bavariæ, Privilegio
cautum est, ne quis ea, seu Propria, seu Pa-
terna Opera, quæ JOHANNES BUXTOR-
FIUS Filius, S. Theologiæ & Linguae Hebrææ in Academia
Basileensi Professor, suis Sumptibus, vel de novo editurus,
vel suo studio & labore recensita, locupletata, aucta, notis il-
lustrata, vel quacunque ratione emendata, recusurus est; ullo
modo, sive collectim, sive divisim, intra spacium viginti anno-
rum, à prima editionis die cujusque Operis computandorum,
in S. Rom. Imp. imitari, interpolare, transformare vel recu-
dere, aut alii recudenda dare, vel etiam alibi impressa vende-
re, distrahere, clàm palàm, citra prædicti JOHANNIS BUX-
TORFII, vel Hæredum ipsius, & jus vel causam ab eo habent-
ium, voluntatem & consensum specialem, præsumat, sub pœ-
na amissionis Librorum illorum, & multa Decem marca-
rum auri, partim fisco Imperiali, fraudis vindici, partim dicto
Impetranti, pendendâ; prout latiùs in Originali habetur, Dato
Heidelbergæ, 12. die Novembris, Anno 1657.

UNED